

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	6
I. A katonai büntetőjog helye és szerepe a jogrendszerben	9
II. A katonai igazságszolgáltatás kezdetei a Mohács előtti Magyarországon	14
II/1. A magyar hadsereg büntetőjoga és igazságtételi rendszere a IX-X. században	14
II/2. A korai rendiség magyar katonai igazságszolgáltatása	15
II/3. A katonai igazságszolgáltatás szervezete az Árpád-házi királyok uralkodásának időszakában	17
II/4. A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete I. Mátyás uralkodása idején és a curia militaris	24
III. A magyar katonai bíróság története a XVI. és XVII. században, illetve a Rákóczi-szabadságharc alatt	33
III/1. A magyar katonai bíráskodás a XVI. és XVII. században	33
III/2. A magyar katonai bíráskodás a Rákóczi-szabadságharc alatt	50
IV. A katonai igazságszolgáltatás az állandó hadsereg és az 1848-49-es szabadságharc időszakában	59

IV/1. A katonai igazságszolgáltatás az állandó hadsereg korában (1715-1848)	59
IV/2. Az 1848-49-es szabadságharc katonai bíráskodása	72
V. A katonai igazságszolgáltatás 1867 és 1918 között	80
V/1. A Magyar Királyi Honvédség felállítása és szervezete	80
V/2. A katonai közigazgatás és a bíráskodás kapcsolata	84
V/3. A közigazgatás és a katonai büntetőeljárás sajátos összefüggései	86
V/4. A honvéd-igazságügy szervezete	89
V/5. A katonai büntető anyagi jog	95
V/6. A katonai büntetőeljárás	102
V/7. A becsületügyi és a rögtönítélő eljárás	107
V/8. Az 1912. évi XXXIII. tc. a Magyar Királyi Honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról	111
V/9. A külföldi katonai igazságszolgáltatás a XIX. század második felében	127
VI. A magyar katonai igazságszolgáltatás alakulása az I. világháború után	131

VI/1. Az 1918-1930-ig terjedő időszak	131
VI/2. Az 1930. évi II. tc. a Katonai büntető törvénykönyvről és az azt hatályba léptető 1930. évi III. tc.	136
VI/3. A katonai büntetőtörvény parlamenti vitája	156
VI/4. A katonai igazságügyi szervezet alakulása a II. világháborút követően	161
VII. A katonákra vonatkozó anyagi jogszabályok általános rendelkezései	178
VII/1. A katonának minősülő személyek meghatározása	178
VII/2. A katonákra vonatkozó eltérő rendelkezések alkalmazásának szempontjai	184
VII/3. A fiatakorúakra vonatkozó rendelkezések alkalmazásának kizárása	186
VII/4. A katonai bűncselekmények elkövetői	187
VII/5. Más állam katonája ellen elkövetett bűncselekmény	189
VII/6. A büntethetőséget kizáró okok	191
VII/7. A parancsot adó előljáró felelőssége	196
VII/8. A büntethetőséget megszüntető ok	197

VII/9. Bűncselekmény elbírálása fegyelmi jogkörben	201
VII/10. A szabadságvesztés végrehajtása katonai fogdában	203
VII/11. A közérdekű munka alkalmazásának kizárása	207
VII/12. A katonai mellékbüntetések	209
VII/13. Mentésítés a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól	218
VIII. A katonai büntetőeljárás hatályos szabályai	220
VIII/1. A katonai büntetőeljárás általános szempontjai	220
VIII/2. Eljárás a rendőrségnél szolgálatot teljesítő elkövetők esetében	222
VIII/3. Eljárás a büntetés-végrehajtási szervezethez, illetve a polgári nemzetbiztonsághoz tartozó elkövetők esetében	224
VIII/4. Eljárás személyi és tárgyi összefüggés esetében (conexitas)	225
VIII/5. A katonai nyomozó hatóságok	227
VIII/6. A katonai ügyész	229
VIII/7. A katonai bíró	230
VIII/8. A megyei bíróság hatásköre és illetékessége	232
VIII/9. A bírósági tanács szavazásának rendje	234

VIII/10. A védő	235
VIII/11. A szakértő igénybevétele	236
VIII/12. A tanú védelme	237
VIII/13. Az előzetes letartóztatás	240
VIII/14. A lakhelyelhagyási tilalom	241
VIII/15. A szoros felügyelet alá helyezés	243
VIII/16. A vádemelés elhalasztásának kizárása	245
VIII/17. A bűnügyi költség viselése	246
IX. A katonai büntetőjog nemzetközi vonatkozásai	248
X. Összegzés	267
Vonatkozó jogi normák	269
Felhasznált irodalom	279

ELŐSZÓ

A magyar katonai büntetőjogról, illetve a katonai bírósági szervezetről ez ideig teljeskörű feldolgozás nem készült.

A katonai büntetőjog - egyes, végül is nehezen vitatható felfogások szerint - csak néhány évszázada, a folyamatosan együtt lévő, állandó hadseregek megalakulása óta létezik. Mindenki tudja, hogy a társadalmi együttélés több ezer éves fennállása nem nélkülözte az egymással, egyik törzsnek a másik törzsszel, majd később az egyik államnak a másik állammal szemben létrejövő fegyveres konfliktusait. A háborúkat - mert hiszen azokról van szó - a katonák vívták. A történelmi idők kezdetén - erre elkülönült szervezet nem lévén - valamennyi arra alkalmas férfi (egyéb „kötelezettségei” mellett) katona is volt. Nyilvánvalóvá vált azonban, hogy ebben a szerepben más mércével, más módon, és esetleg a hétköznapihoz képest más törvények szerint mérik teljesítményét. Ez ma is így van, ha katonának állunk, akkor azoknak az elvárásoknak kell megfelelnünk.

Az erre irányuló jogi szabályozás, mint ahogy minden más területen is, folyamatos fejlődés útján jött létre. Az értekezés igyekszik bemutatni, hogy a katonai igazságtétel, majd később az egyre szervezettebb keretek között megjelenő és kialakuló katonai bíraskodás hogyan és milyen módon fejlődött. A téma nagy terjedelme bizonyos korlátokat állít fel. Erre figyelemmel elsősorban az egyes korszakokban meglévő jogi szabályozást kívánjuk bemutatni, és eltekintünk a konkrét ítélkezési gyakorlat elemzésétől. A szorosán vett jogi szabályozáson belül is el kellett döntenünk, hogy a hangsúlyok mely korszakra kerüljenek, hol indokolt viszonylag részletesebb tájékoztatást adni.

Ezt szem előtt tartva azt a megoldást választottuk, hogy mivel a Mohács előtti Magyarországon - mai fogalmaink szerinti - állandó hadsereg még nem volt, ezért e korszak témához kapcsolódó és a katonai igazságtételhez kötődő szabályairól csak rövid áttekintést adunk.

Ezt követően kerül sor a XVI. és XVII. század, illetve a már viszonylagos feldolgozottsággal bíró Rákóczi-szabadságharc katonai igazságszolgáltatásának bemutatására. A téma részletesebb kidolgozására az állandó hadsereg felállításától számított időszakról kerül sor, és természetesen bemutatásra kerül az 1848-49-es szabadságharc katonai bíraskodása is. Ez utóbbival kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy erre is viszonylag rövid terjedelmet szánunk, mert a szabadságharc keretei között nyilván volt katonai bíraskodás, azonban az természetesen nem lehetett olyan, mint egy konszolidált, békés körülmények között kialakított szervezet, hiszen a forradalmi körülmények időszakában az anyagi és eljárásjogi alapelvek sérelmet szenvedtek.

A dolgozat a XIX. század második felétől már alaposabb áttekintést ad, amely több szempontból is indokolt.

Az Osztrák-Magyar Monarchia létrejötte előtt, 1855-ben egy császári pátenssel életbe léptették az osztrák katonai büntetőjogot, amely hazánkban igen hosszú ideig, gyakorlatilag 1930-ig hatályban volt. Ez már önmagában indokolttá teszi részletesebb elemzését, és azt is, hogy ahol arra lehetőség nyílik, összehasonlítást tegyünk az 1878-ban megalkotott Csemegi-kódexszel.

1912-ben született a közös hadsereg és a honvédség katonai büntető perrendtartása, amely önkéntelenül is kínálja az összehasonlítást az 1896. évi XXXIII. törvénnyel, a bűnvádi perrendtartással.

A katonai büntető anyagi jogot illetően az 1930. évi II. törvény a Katonai büntető törvénykönyvről lényegében az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv. Jelentőségét és fontosságát természetesen nemcsak ez adja, hanem az is, hogy az abban megfogalmazott, általános és különös részi fogalmak egy része időtállóan bizonyult, és számos helyen hatályos jogunkban is fellelhető.

Megismerkedhetünk a ma már kevesek által ismert, de korábban igen jelentős és fontos becsületügyi eljárással és az olyan sajátos büntethetőséget kizáró okkal is, mint a tiszti fegyverhasználat joga.

A katonai anyagi jogra és bíraskodásra vonatkozó jogi szabályozást az értekezés lényegében napjainkig követi, bízva abban, hogy e sajátos jogterület iránt érdeklődők számára hasznosítható ismeretekkel szolgál.

Ezt követően kerül sor a hatályos jog ismertetésére és egyúttal annak érzékeltetésére is, hogy a történeti fejlődés során kialakuló egyes fogalmak, eljárási megoldások hol és milyen formában éltek tovább. Az ezt követő nemzetközi tekintés a különböző államok katonai igazságszolgáltatási gyakorlatáról ad tájékoztatást.

A történeti részben a joganyagot leíró szöveget csak részben korszerűsítettem. Ott, ahol ma is egyértelmű és közérthető, az eredeti szöveget közlöm, segítve ezzel a múlt terminológiai felidézését is.

Debrecen, 2003

a szerző

I. A KATONAI BÜNTETŐJOG HELYE ÉS SZEREPE A JOGRENDSZERBEN

A katonai büntetőjog az általános büntetőjog része, amely a katonai élet, a szolgálati viszonyok védelmét szolgálja, és a katonai szervezet sajátosságaira tekintettel szabályozza a katonák büntetőjogi felelősségét. Ilyenformán tehát a katonai büntetőjog a katonák sajátos büntetőjogi felelősségét, a katonákkal szemben alkalmazható szankciókat és az egyes katonai bűncselekményeket meghatározó szabályok összessége.

A katonai büntetőjog különállását megközelíthetjük az általános és a kivételes viszonylatában is. A katonai büntetőjog szervezeti és eljárási elkülönülését nyilvánvalóan a katonai életviszonyok specialitásai, funkcionális sajátosságai, továbbá a katonának minősülő személyek sajátos jogi státusa indokolja.

Ez a különállás azonban csak viszonylagos önállóságot biztosít a katonai büntetőjognak, mert a büntetőjog általános elvei - legalábbis a jogfejlődés mai szintjén - ezen a jogterületen is érvényesülnek. Általános szabálynak tekinthető, hogy a katonai büntetőjog minden speciális vonása ellenére része az általános büntetőjog intézményrendszerének, az ettől eltérő külön megoldásai épp azt a célt szolgálják, hogy az általános büntetőjog elvei a katonai szervezet sajátos körülményei között is érvényesüljenek.¹

A XX. század elején Papp Kálmán tábornok, az ismert szakíró az alábbiakat fejtette ki a katonai büntetőjog kialakulásáról: **„Ami már most a katonai büntetőjog fejlődésének egyes mozzanatait illeti, ezek mindig szoros kapcsolatban voltak a hadseregek szervezetében bekövetkezett változásokkal. Amikor a hadsereg és a nép úgyszólván egyek voltak, akkor a nép joga egyszersmind a hadsereg joga is volt, míg abban a korban, amelyben a hadsereg - mint sajátos hivatású testület -**

¹ KORDA György, *A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei*, Belügyi Szemle, 1989, 9. szám, 5-13.; *Katonai büntetőjog*, szerk. DOMOKOS Andrea, Magyar Kriminológiai Társaság, Bp., 2001, 242-244.

a néptől külön vált, a hadseregjog is az általános jogtól elkülönített jogterületet alkotott.²

Az idézetből kitűnik, hogy önálló katonai büntetőjogról, illetve az ezeket érintő jogi szabályozásról csak attól kezdve beszélhetünk, amikor az állandó hadseregek felállítására sor került. Természetesen az ezt megelőző időszakban is jelentős számban volt katonákra vonatkozó jogi szabályozás, de az (és annak gyakorlása) szükségszerűen egybeesett az általánosnak nevezhető büntetőjogi szabályokkal.³

A katonai bíráskodásra általában katonai eljárás keretében kerül sor, ahol jelenleg már nemcsak a katonai büntetőjog szabályai, hanem az általános szabályok is érvényesülnek: a katonák ugyanis a társadalom tagjaiként kötelesek az általános tilalmak betartására is. Az elkövetett bűncselekmények esetén tárgyi vagy személyi összefüggés (*conexitas*) következtében polgári személyek felett is ítélezhet katonai bíróság. Természetesen ilyenkor az általános büntetőjogi szabályokat kell alkalmazni.

A katonai szervezet specialitása, sajátos élet- és szolgálati viszonyai indokolják a katonai büntetőjog elkülönültségét, amelyben az egyén jogi státusát nem a jogok és kötelességek arányos egyensúlya, hanem a kötelességek túlsúlya jellemzi. A katona önfeláldozásra köteles, az elvárásoknak megfelelően nem kímélheti fizikai és szellemi erejét feladatai teljesítésében, személyes érdekeit is alá kell rendelnie a katonai szempontoknak.

A jog és erkölcs összefüggései is sajátos módon jelentkeznek, mert bizonyos jogi előírások mögött erkölcsi kötelességek húzódnak meg, amelyeket ki is lehet kényszeríteni. Míg a jogi kötelességek általában a kikényszeríthető elvárásban alatta maradnak az erkölcsi „parancs” elvárásainak, addig a katonai erények (erkölcsi normák) igen gyakran jogilag elvárt kötelességekké válnak.

² PAPP Kálmán, *Katonai büntetőtörvényeink és a jogfejlődés*, Bűnügyi Szemle, 1913, 1. szám, 9.

³ A katonai büntetőjog elméleti kérdéseit első ízben Gábor Gyula dolgozta fel. Legfontosabb művei: *Tanulmányok a katonai büntetőjogról*, Bp., 1901; *A katonai börtönrendszer, különös tekintettel a magyar királyi honvédség igazságszolgáltatására*, Bp., 1903; *A katonai büntetőjog reformja*, Ügyészek Lapja, 1901, 20.; *A katonai büntetőjog elmélete*, A Jog, 1901.

Mindezek érdekében a katonai szolgálati viszonyok rendszerét a katonai fegyelem, a katonai centralizmus és a katonai függelem jellemzi. A sajátos viszonyok lényeges kihatással vannak a katonák büntetőjogi felelősségére. Ezeket védik a katonai bűncselekményekben megfogalmazott elvárások és tilalmak.

A katonai fegyelem (a szó jelentésével egyezően) tartalmában azonos a fegyelem más fajtáival: elsősorban alárendelti engedelmisséget jelent. A társadalmiasultság, a munkamegosztás minden fajtája és formája feltételezi és igényli a szervezést, irányítást és ellenőrzést.⁴ Az utóbbi két tevékenység minden szervezett formája egyúttal alá- és fölérendeltségi viszonyokat teremt. Márpedig minden olyan szervezet, amely hierarchikus viszonyokat hoz létre, hatékony működése és az utasítási, rendelkezési jogok érvényesülése és érvényesítése érdekében engedelmisséget, fegyelmet kíván.

Ebben az értelemben a katonai fegyelem ugyanolyan engedelmisségi kötelem, mint az általános állampolgári fegyelem. Ez utóbbival szemben a katonai fegyelem sajátossága az, hogy az engedelmisség kikényszeríthetőségének eszközei szélesebb körűek, és az alárendelti engedelmisség fegyelmi követelményei terjedelmükben meghaladják más fegyelemfajták követelményeit. Ez a katonai szervezet életviszonyaira támaszkodik és ezekre vezethető vissza.

A katonai fegyelem a katonai szolgálati viszonyoknak olyan általános jellemzője, amely a katonai élet teljességét áthatja, és nem önmagában elvont kötelesség, hanem a konkrét katonai szolgálati kötelezettségek engedelmes teljesítését jelenti. Ebből az is következik, hogy a fegyelemsértés minden esetben valamilyen konkrét szolgálati, függelmi vagy egyéb kötelesség megsértésével együtt valósul meg.

A katonai fegyelem mellett a katonai centralizmus is olyan általános sajátossága a katonai szervezetnek, amely szintén a katonai célkitűzések megvalósítását szolgálja. A centralizmus a katonai életviszonyokat vertikálisan hatja át, és hierarchikus alá- s fölérendeltségben jelenik meg.

⁴ „A politikai hatalom – így az állam – iránti engedelmisség magyarázatának alapja a társadalmi rendezettség iránti emberi igény... A társadalmi rendezettség kívánatosságával rendszerint mindenki egyetért, elérhetőségének mikéntjével kapcsolatban azonban már megoszlanak a vélemények.” SZABÓ Miklós, *Engedelmisség és engedetlenség* = Államelmélet, szerk. TAKÁCS Péter, Miskolc, 1997, 282.

A centralizmus rendeltetése a katonai szervezet akarati és cselekvési egységének biztosítása. Ez az akarati és cselekvési egységet biztosító centralizmus elsősorban az úgynevezett katonai függelem szabályain keresztül érvényesül.

A katonai függelem a katonák közötti viszonyokat rendezi, egyértelműen a központi akarat érvényesülése érdekében. A centrális szervezés mód következtében minden katona alá- és fölérendelt viszonyban áll. Ebben a kölcsönös függőségi viszonyban valósul meg a függelem. Ez a függőség nemcsak egyfajta szervezés mód, hanem önálló értékke is vált, amely a kívánatos irányba tereli a katonai személyek érintkezését, biztosítva ezzel a katonai szervezet hatékony működését.

Látható tehát, hogy a függelem ily módon két elemet tartalmaz: egyrészt az általánosan érvényesülő alárendelésben a rendelkezések megtartásának kötelezettségét jelenti, másrészt ennek az alárendelésnek és függésnek a konkrét rendelkezésektől független, mintegy önállósult tiszteletét és tekintélyének elfogadását feltételezi.

A katonai büntetőjog szabályai - még a békeidőben érvényesülő normái is - tehát egyértelműen kivételként jelentkeznek az általános normákhoz képest. Nyilvánvaló, hogy a háborús vagy kivételes állapot még inkább olyan helyzetet teremt, amelyben az általános normáktól való eltérés, a kivételesség egyértelművé válik, mert lényegében megváltoztatja akár az alkotmányos berendezkedés korábbi rendjét is.

Erre nézve - többek között - Carl Schmitt német jogfilozófus alakított ki sajátos nézeteket, amelyekben az illetékes parancsnok kiszélesített jogkörét és az alkotmányos rend felfüggesztését érintik. Anélkül, hogy bővebben foglalkoznánk ezzel a kérdéssel, annyit mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy Carl Schmitt értelmezése szerint a katonai parancsnok kivételes jogosítványai de facto semmilyen hatást nem fejtenek ki a jogrendre, tudniillik a hadiállapot bekövetkezésével szükségszerűen együtt jár a végrehajtói hatalom átruházása a parancsnokra, és így az alkotmányos rend nem szenved sérelmet.⁵

⁵ PETHŐ Sándor, *Norma és kivétel, Carl Schmitt útja a totális állam felé*, Bp., 1992, 86.

Mindezek előrebocsátása után megkíséreljük bemutatni a magyar katonai büntetőjog kialakulásának, fejlődésének történetét. Mindezt oly módon, hogy a jogi szabályozás leírása mellett, illetve azzal együtt szükségszerűen kitérünk a korok katonai szervezetének ismertetésére is.

II. A KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS KEZDETEI A MOHÁCS ELŐTTI MAGYARORSZÁGON

II/1. A magyar hadsereg büntetőjoga és igazságtételi rendszere a IX-X. században

A honfoglalás időszakára vonatkozóan kevés korabeli írásos emlék áll rendelkezésünkre, bár idegen, főként bizánci források tartalmaznak némi adatot a magyarokra vonatkozóan. Ezek közül is kiemelkedő jelentőségű VI. Bölcs Leó császár (886-911) *A hadi taktikáról* című műve, valamint fia, Bíborbanszületett Konstantin császár (911-959) *De Administrando Imperio* című munkája. Azonban e források sem tekinthetők teljes mértékben hitelesnek.⁶

A hazai források közül kiemelkedik Anonymus *Gesta Hungarorum*, Kézai Simon *Képes Krónikája*, a csíki székely krónika, ezek azonban későbbi korban születtek. A korszakra vonatkozóan csak a nép ajkán élő regékből, legendákból szerezték tudomást, másrészt keletkezésük korának ideológiai alapján nyugodnak. Tehát e források sem fogadhatók el fenntartások nélkül, mégis kiindulási alapul szolgálhatnak a kor igazságtételének és igazságszolgáltatásának ábrázolására.

E korszakban nem találunk olyan írásos joganyagot, amely az egyes büntető cselekményeket meghatározná, illetve amely az egyes büntetéseket megállapítaná. A jog ekkor még csak a társadalomban jelentkező szokásként él, és ez nincs másként a büntetőjog, a büntető eljárásjog terén sem.⁷

⁶ *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Kortársak és krónikások híradásai, szerk. GYÖRFFY György, Bp., 1958, 1975

⁷ GYÖRFFY László, *A katonai büntetőjog bölcselete és alkotmányozó története*, Bp., 1928, 104.

Ekkor még nagy jelentőséget tulajdonítottak azoknak a cselekményeknek, amelyeket az ősmagyar társadalom kisebb vagy nagyobb egységei, a család, a nemzetség, a törzs, illetve a törzsszövetség ellen követtek el.⁸ Az elkövetőkre a legsúlyosabb büntetést mérték:⁹ **„e nép bűnöseit főnökeik kegyetlen és súlyos büntetésekkel lakoltatják.”**

A törzsszövetség egyik célja a hét törzs katonai erejének, hadainak egyesítése volt. Ennek révén létrejött a magyar nép hadserege. Ebből következik, hogy a törzsszövetséget létrehozó szerződések, illetve a vérszerződések elsősorban katonai rendelkezésekre vonatkoznak. Ezt Anonymus *Gesta Hungarorum*a is alátámasztani látszik, bár hitelességét fenntartásokkal kell fogadnunk. Az Anonymus által leírt vérszerződés szövegében az ősi katonai büntetőjog szabályait találjuk: **„Az eskü negyedik szakasza így hangzott: Hogyha valaki utódaik közül hűtlen lenne a vezér személyéhez, vagy egyenetlenséget szítana a vezér és rokonai között, a bűnösnek vére omoljon, amint az ő vérük omlott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettek. Az eskü ötödik szakasza így hangzott: Hogyha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódai közül az esküvel kötött megállapodásokat meg akarná szegni, örök átok sújtsa.”**¹⁰

II/2. A korai rendiség magyar katonai igazságszolgáltatása

A fenti „szerződés” negyedik szakaszát a hűtlenség első meghatározásának is tekinthetjük. A hűtlenség fogalmába azon cselekmények tartoztak, amelyek a fejedelem személye, illetve amelyek a fejedelem és rokonai, a törzsfők közti harmónia megbontására irányulnak. E cselekmények büntetőjogi következménye a halál, azonban végrehajtásának módjáról a névtelen jegyző nem ír.

⁸ KRISTÓ Gyula, *A magyar állam megszületése*, Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 8., Szeged, 1995, 229-234; STIPTA István, *A magyar bírósági rendszer története*, Debrecen, 1998, 15.

⁹ MORAVCSIK Gyula, *Bölcs Leó Taktikája mint magyar történeti forrás*, Századok, 1951, 16-23.; uő, *A magyar történet bizánci forrásai*, Bp., 1934 (A Magyar Történettudomány Kézikönyve I. 6/b), 15-40.

¹⁰ *Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*, (ford. PAIS Dezső, bev. Györffy György) Bp., 1975, (Hasonmás kiadás), 6. és 83.; GYÖRFFY György, *Anonymus Gesta Hungarorumának kora és hitelessége*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1970, 2-13.; uő, *Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések, új válaszok*, Bp., 1993, 183-193.

A vérszerződés ötödik szakasza az egész szerződésre vonatkozóan határozza meg megsértésének szankcióját. Itt egy új büntetési nemet ismertet Anonymus, ez pedig a kiátkozás.

Ezután ki kell térni arra, hogy a katonai igazságszolgáltatást kik és hogyan gyakorolták. Itt ugyancsak a korabeli bizánci kútfőkre kell hagyatkoznunk.

Bölcs Leó császár *A hadi taktikáról* című munkájában írja, hogy „**a vezetők kemény és keserves büntetést állnak ki az előljárók részéről.**”¹¹

A népek korabeli viszonyaiból azt a következtetést lehet levonni, hogy a magyar társadalom legkisebb egységének, a családnak a vezetője, a családfő is rendelkezett bizonyos fokú - ma úgy mondanánk - büntetőbírói hatalommal. Ennek terjedelme feltehetően a családi keretet nem léphette túl. Valószínűsíthetően ez a bírói jogkör hatványozottabb mértékben érvényesült a háborúk, hadjáratok idején.

A nemzetségfők ugyancsak rendelkeztek bizonyos fokú bíraskodási és fenyítési jogosultsággal.¹²

A letelepedés előtt a törzs volt a legnagyobb politikai és társadalmi egység. A vérszerződés megkötésével a törzsek feltehetően nem veszítették el teljesen önállóságukat, ezután is fenn kellett maradnia a törzsfők tekintélyének, amelynek főleg a katonai erő, fegyveres kíséret, valamint bíraskodás útján szereztek érvényt.¹³

A néppé egyesülés után a fejedelemnek kellett a legfőbb bírónak is lenni, hiszen ebben a korban a hadvezérséggel járó jogosultságok és a legfőbb bírói rész minden társadalomban egy kézben egyesült. Azonban, hogy a kettős fejedelemiség intézményeit átvevő magyar népnek a gyula vagy a kende volt-e a legfőbb bírója, nem tudni. A Konstantin által említett gyula és horka a bírói tisztelet látja el, és választás útján töltik be e tisztségeket. Azonban az is lehetséges, hogy a leg-

¹¹ CZIÁKY Ferenc, *A magyar katonai büntető- és fegyelmi jog ezeréves története*, Bp., 1924, 14.

¹² VÁCZY Péter, *A hűbériség szerepe Szent István királyságában*, Századok, 1932, 369-392.; WERTNER Mór, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I. kötet*, 40-60.

¹³ VÁMBÉRY Ármin, *A magyarok eredete*, Bp., 1882, 5-12.; NÉMET Gy., *A honfoglaló magyarság kialakulása*, (2. átd. és bővített kiad.), közléteszi BERTA Árpád, Bp., 1991, 50-52.

főbb bíró a kende volt, és a gyula, valamint a horka a fejedelem bíraskodási hatalmának volt a megszemélyesítője.¹⁴

904 után már kisebb gondot jelent annak meghatározása, hogy ki lehetett a legfőbb bíró. A kettős fejedelemség megszűnésével már csak egy személy állt a törzsszövetség élén, így feltételezhetően ő töltötte be a legfőbb bíró tisztét is.

E korban különleges katonai bírói szervezetről és eljárásról nincsenek adataink. Erre minden valószínűleg nem is volt szükség, hiszen a magyar nép valamennyi tagja szerepet vállalt a katonáskodásban serdült korától haláláig. Ebből az a következtetés is levonható, hogy akik békeidőben bíraskodtak és a fenyegetési jogot gyakorolták, ugyanazok ítélezhettek a hadra kelt seregeknél is.

A magyar hadak fegyelmét feltehetően e tisztségek igazságszolgáltatási jogkörre révén lehetett fenntartani a kereszténység felvételét megelőző korban.¹⁵

II/3. A katonai igazságszolgáltatás szervezete az Árpád-házi királyok uralkodásának időszakában

Nincsenek adataink arra nézve, hogy ebben a korban külön katonai büntetőeljárás, illetve külön katonai bírói szervezet lett volna, pedig a királyi vármegyei haderő állandó katonaságnak tekinthető.¹⁶

Az Árpádok igazságszolgáltatása igen változatos képet mutatott. Ebben a korban még nem jogvégzett személyek töltötték be a bírói tisztségeket, hanem olyanok, akik igen gyakran még írni-olvasni sem tudtak.

A legfőbb bíró a király volt: a királyi felségjogok az igazságszolgáltatás területén is érvényesültek. Ebben a korban a törvényhozás, a végrehajtás és az igaz-

¹⁴ KRISTÓ Gyula, *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*, Bp., 1980, 82-86.; CZEGLÉDY Károly, *Magyar őstörténeti tanulmányok*, Bp., 1985, 113-118. STIPTA, i. m., 15.

¹⁵ GYÖRFFY György, *István király és műve*, Bp., 1983, 564-565.; PAULER Gyula, *A magyar hadrendről*, Hadtörténeti Közlemények, 1888, 501-526.; HAMZA Gábor, *Szent István törvényei és Európa*, 1991, 15-31.

¹⁶ KRISTÓ Gyula, *A vármegyék kialakulása Magyarországon*, Bp., 1988, 20-25.; BOTKA Tivadar, *A vármegyék első alakulásáról és ősi szervezetéről*, Századok, 1870, 499-522.; GÁBOR Gyula, *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt*, Bp., 1908, 105-106.; MOLNÁR J, *A királyi vármegye katonai szervezete a tatárjárás korában*, Hadtörténeti Közlemények, 1959, 2. szám, 222-252.; BARTIONEK Emma, *Corona és regnum*, Századok, 1934, 320-322.

ságszolgáltatás elkülönüléséről még nem beszélhetünk, hiszen ez a gondolat csak a XVIII. században fogalmazódott meg.

Ezen időszakban a köztudatban élt az a felfogás, amely a törzsszövetség kora óta alapelveként érvényesült, hogy a szabad magyar harcos felett csak a király ítélkezhet. A királyi vármegyerendszer felbomlása után a király ítélkezett a milesekből kinövő nemesek felett. A nemes és a **miles** (katona) szavak azonos jogi tartalommal bírtak, így a király ítélkezése egyfajta katonai igazságszolgáltatást is magában foglalt. Ebben az időben a királyt a hadsereg felett megillető hadúri jog és a bírói fensőbbbségi jog egy kézben egyesült. A király a nemes felett a curiában és az időszakonként szokásos törvénytákokon ítélkezett. A király ítélkezését a királyi tanács segítette, melyben a püspöki kar és az ispánok foglaltak helyet. E szervezet nemcsak az igazságszolgáltatásban, hanem a kormányzás egész területén segítette a királyt. Az uralkodónak minden döntésében illetéki kérnie legfőbb támaszainak véleményét. A királyt a koronázás folytán bizonyos előjogok illették meg, azonban az ebből származó hatalom később sem volt abszolút.¹⁷

Az első világi Aranybulla 8. cikke kimondta, hogy a nemesek fej- és vagyonvesztésre irányuló pereit a király személyes bírósága elé tartoznak. Mivel a hűtlenség és a honvédelmi kötelezettség megsértése fej- és jószágvesztést vont maga után, így itt már a korai katonai büntetőjog csírája figyelhető meg.

Mivel a királyok ambuláns módon kormányoztak, a királyi ítélkezés sem volt helyhez kötve. Könyves Kálmán Dekrétumainak Első Könyvének 37. fejezete **A megyén való királyi törvényszolgáltatásról** szól: „**Akármely ispán megyéjébe ránduljon a király, ottan két megyei bíró kísérje, és ezek igazítsák el emberséges módon a nép között való egyenetlenségeket...**”

Később a király megnövekedett feladatai miatt bírói kötelezettségének nem tudott eleget tenni. Ezért létrejöttek olyan főtisztviselések, amelyek a bírói funkció

¹⁷ GERICS József, *A magyar királyi kúriai bíróságról és központi igazgatás Anjou – kori történetéhez*, Jogtörténeti Tanulmányok I., Bp., 285-294.; VÁCZY Péter, *A királyság központi szervezete Szt. István korában*. In: Szent István Emlékkönyv, szerk. SERÉDI Jusztinián, Bp., 1938, II. kötet, 60-65.; Stephanus KATONA, *Historia critica regum Hungariae VI. kötet*, 1238; RÁTH Károly, *A magyar királyok és erdélyi fejedelmek hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei*, Győr, 1866, 68-69.

gyakorlásában a királyt személyesítették, illetve helyettesítették. Ilyenek voltak: a nádorispán (**comes palatinus**), később röviden a nádor (**palatinus**), az országbíró (**iudex curiae regiae**), a tárnokmester (**magister tavernicorum**) és a királyi személynök (**personalis**). E tisztségviselők bírói fórumaikat a királyi kúriában tartották.¹⁸

A leghamarabb a nádori tisztség alakult ki. A nádor már kezdettől fogva a királyi tanács vezető személyisége volt az esztergomi érsek mellett. A nádor a királyi jelenlét bíróságnak (**praesentia regia**) volt vezetője. Mindazon ügyekben ítélezhetett, amelyekben korábban a király ült törvényt. Azonban egyes ügyek eldöntését a király a későbbiekben is saját kezében akarta tartani. A hatalmaskodás, a hűtlenség és a királyi főhatalmat érintő ügyekben továbbra is a király járt el személyesen, tanácsával együtt.¹⁹

A nádor jogkörének szabályozása az 1222. évi I. világi Aranybulla 8. cikkében található meg: **„A nádorispán minden ember dolgában, ki országunkbeli, különbség nélkül ítéljen.**

1. § De nemesek perét, ha fejök vesztébe vagy birtokuk veszedelmébe jár, a király hire nélkül el ne végezhesse.

2. § Helyettes bírakat pedig ne tartson, hanem ha egyet a maga udvarában.”

Az országbíró a XIII. század folyamán lett a királyi jelenlét bíróságának (**praesentia regia**) vezetője, átvéve a bíráskodás jogát a nádortól. Az I. világi Aranybulla 9. cikkelye a következőképp szabályozta az országbíró jogkörét: **„Országunk bírāja, míg a curián leend, mindeneket ítélhessen és a curián indult pert akárhol elvégezhesse.**

1. § De mikor az ő jószágában lakik, akkor poroszlót ne bocsásson és a peres feleket meg ne idézhesse.”

¹⁸ HAJNIK Imre, *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt*, Bp., 1899, 45-48.

¹⁹ FRANKL Vilmos, *A nádori és országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése*, Bp., 1863, 32-58.; BERTÉNYI Iván, *Az országbírói intézmény története a XIV. században*, Bp., 1976, 51-60.; uő, *A nádori és országbírói ítélőmester bírósági működése a XIV. században*, Levéltári Közlemények, 1964, 190-202.; GERICS József, *A királyi bírói jelenlét a XIII-XIV. század fordulóján*, Jogtudományi Közlöny, Új évfolyam XVII., 651-657.

A király feladatainak növekedése nemcsak a fent említett tisztségek kialakulásához vezetett, hanem az igazságszolgáltatás decentralizációját is segítette azzal, hogy bíraskodási jogkörrel ruházta fel az ispánokat is. Mivel ők voltak a királyi haderő vármegyei parancsnokai, így joggal feltételezhetjük, hogy a várjobbágyok, a várkatonaság bűnügyeiben is ők bíraskodtak, valamint iurisdictiójuk kiterjedt a várnépre is. Az ispán ítélete ellen a királyhoz lehetett fellebbezni.²⁰ Azonban már Szent István is büntette azt, ha valaki nyilvánvalóan alaptalanul vette igénybe ezt a jogorvoslatot: **„Ha ki a vitézek közül megvetvén az ítéletet, a mit ő ispánja ítél, feljebb a királyhoz viszi ügyét, hogy az ispán hamis bírónak láttassék: tiz arany pénzzel legyen adózója az ő ispánjának.”**²¹

Az is gyakran előfordult, hogy a vitás ügy több ispán, illetve az ispán és alárendeltjei között támadt. Ennek szabályozása Könyves Kálmán nevéhez fűződik, amely az ispánok torzsalkodásának megelőzésére irányult: **„Ha ispán ispánnal vagy a maga népével czivódik, tehát a zsinat bölcsessége vagy a szomszéd ispán ítéljen közöttük.”**²²

Ilyenkor a jogvita eldöntésénél az egyház is szerepet kapott. Ez arra vezethető vissza, hogy Kálmánt a papi pályára szánták, és királlyá koronázása után is lojális maradt az egyházhoz.²³

A XIII. századra az ispán jogköre szűkült, hatalma csökkent, ebben a királyi vármegyerendszer felbomlásának is szerepe volt. A királyi serviensek, a későbbi nemesek, az első világi Aranybulla rendelkezései folytán kikerültek az ispán jogszolgáltatása alól. Az 5. cikkely ugyanis az ispánok igazságszolgáltatási hatáskörét helyezte új alapokra: **„A megyés ispán a nemesek jószágán ítéletet ne tegyen, hanem pénzt vagy tizedet illet a dolog.**

²⁰ VÁCZY Péter, *A magyar igazságszolgáltatás szervezete a XI–XII. században*, Miskolc, 1930, passim.; KUBINYI András, *A király és királyné kúriái a XIII. századi Budán*, Archeologiai Értesítő, 1962, 160–168.; NYERS Lajos, *A nádor bírói és oklevéladó működése a XIV. században*, Kecskemét, 1934, 20–25.; VÁCZY Péter, *Immunitás és iurisdictio*, (A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve I.), Bp., 1931, 13–20.

²¹ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve 43. fejezet *arról szól, a ki az ispán igazi ítéletét megveti, el nem szenved*

²² Kálmán Király Dekrétomainak Első Könyve 13. fejezet *az ispánok törvénytévő hatalmáról a zsinaton*

²³ BÓNIS György, *Egyházjog és egyházi bíraskodás az Árpád – kori Magyarországon*, Vigilia, 1971, 520–526.; uő, *Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon*. A szerző kéziratát gondozta és szerkesztette BALOGH Elemér, Acta Juridica et Politica, Tornus LI. Fasc. 1., Szeged, 1997, 21.

1. § A megyei várispánok egyáltalában senkit ne ítéljenek, hanem csak a magok vára népét.

2. § A lopókat és latrokat ítéljék meg a király falus-alispánjai, de ugyanazon megye ispánja széke előtt.”

A XIII. század végére a királyi vármegyerendszerből kifejlődő vármegye a nemesség autonóm öngazgatási egysége lett, jóllehet az ispánt továbbra is a király nevezte ki.²⁴ A nemesek a vármegye feletti irányítással az igazságszolgáltatás terén is jogokat nyertek. A megyei ispánok bíraskodásáról szóló 1291. évi V. tc. ezt a jogot biztosította a vármegyei nemességnek, amely az ispán jogkörének további szűküléséhez vezetett: **„Ügyszintén a megyei ispánok vagy alispánok jelenléte elé senkit se lehessen a káptalanok vagy konventek tanúbizonysága nélkül idézni, s a (megyei) ispán ne merészeljen ítéletet hozni vagy bíraskodni a négy választott nemes nélkül.”**

Ezzel a törvénycikk a nemesi vármegyék bíraskodásának jogi alapját biztosította.

A törvénycikk még említést tesz az alispánról is. Az alispán az ispán familiárisai közül került ki. Ennek a tisztségnek az életre hívását az indokolta, hogy az ispánok már nem csak egy megye vezetői voltak, hanem hatalmuk más - gyakran távoli - megyékre is kiterjedt. Másrészt az ispánok a királyi tanácsban való részvételük következtében nem tartózkodtak a vármegyében. Az ítélkezés, illetve az igazgatás folytonosságának fenntartása indokolta e tisztség létrehozását.²⁵

A XIII. századra a főurak magánhadseregének kialakulása is változást hozott az ítélkezésben. A főurakat ettől kezdve báróknak nevezték, amely még nem azonos a XVI-XVII. században kialakult örökletes főnemesi címmel. A bárók fiai örökölték apáik helyét a királyi tanácsban és részüket a hatalomban. A nemességben belül kialakulóban volt tehát egy vékony főnemesi réteg.

²⁴ KRISTÓ Gyula, *A vármegyék kialakulása Magyarországon*, Bp., 1988, 21-99.; uő, *A tizenegyedik század története*, Bp., 1999, 65-66.

²⁵ TAGÁNYI Károly, *A nemesi önkormányzati vármegyék kialakulása*, Bp., 1901, 40-45.; HOLUB József, *Zala megye története a középkorban I. kötet*, Pécs, 1929, 130-137.; EREKY István, *A magyar helyhatósági önkormányzat I. kötet*, Bp., 1908, 70.

Hatalmuk fenntartása érdekében erős kíséretet hoztak létre. A modern történetírás a kíséretnek ezt a sajátos, késő középkori formáját familiaritásnak nevezte el. A nemes familiáris szabad akaratából szegődött olyan úrnak szolgálatába, aki társadalmilag magasan felette állt. Tagja lett az úr háztartásának, és többnyire egy asztalnál étkezett vele. Teljes ellátást és egyéb kialkudott juttatást kapott urától, amelynek fejében hűséggel tartozott neki, és állandó szolgálatára volt kötelezve. Békeidőben részt vett az úr állandó kíséretében, tanácsában, háborúban oldalán, zászlaja alatt küzdött. Részt vállalt ura birtokainak igazgatásában, behajtotta jövedelmeit. Azonban mivel a familiárisok jogállása teljesen azonos volt a személyükben szabad nemesekével, így tetteikért nem uruk törvényszéke, hanem a királyi bíróság előtt tartoztak felelni. Éppen ebből kifolyólag az úr törvényszékén helyettesként eljárhatott, ítélezhetett a báró hatalma alatt álló népek fölött.²⁶

A hazánkban letelepedett Ispotályos és Templomos, majd a Német Lovagrend a Szentszék alárendeltségében tevékenykedett. Élükön a Szentszéktől függő nagymesterek álltak. A nagymester irányította mind békében - bár erre náluk ritkán került sor -, mind háborúban a lovagrendet. Ezen jogosultság magában foglalta, foglalhatta a rend tagjai feletti ítélezést is. Végző fokon a pápának állt jogában bíraskodni felettük. Európa királyainak a lovagrendek feletti ítélezése korlátozott volt, bár ez ellen több uralkodó is harcba szállt.²⁷

A szabad királyi városok a király részére kötelezően kiállított nehézfegyverzetű katonákon túl saját védelmükre is állítottak őrséget. A városfalak között élő polgárság kivívta azt a jogot, hogy különös fajta szabad embernek tekintsék, akikre sem a parasztság kötöttségei, sem a nemesség hűbéri szokásai nem vonatkoztak. A városoknak az a foka, amelyet politikai jogok szerzésében értek, igen különböző volt, de mindegyikük bizonyos fokú bíraskodási és közigazgatási autonómiára tett szert a XIII. században Európa-szerte, így Magyarországon is. Sajátos jogi szigeteket alkottak, amelyeken belül a környezet törvényei nem érvé-

²⁶ BÓNIS György, *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*, Kolozsvár é.n. [1947], 120-140.; KRISTÓ Gyula, *A feudális széttagolódás Magyarországon*, Bp., 1979, 167-172.; SZŰCS Jenő, *Az utolsó Árpádok*, Bp., 1993, 19-21.

²⁷ PÓSÁN László, *A Német Lovagrend története a 13. században*, Debrecen, 1996, 37.

nyesültek. A városok vezető testülete a polgármesterből és a mellé választott tanácsosokból állt, ők határoztak a város törvényeiről és sorsáról.²⁸

Magyarországon a városoknak önálló bírói szervezete volt, melynek élén a főbíró (*iudex supremus*) állt. Eltérő volt hatáskörük, szervezetük, eljárási rendjük. Fellebbezési fórumuk a tárnokmester (*iudex tavernicorum*). A tárnokmester csak 1378-tól kapott külön szervezetet a királyi kúrián belül. A városok által kiállított őrség feletti ítélkezést ezen bírósági fórumok gyakorolták.²⁹

A katonai segédnépek közül a tatárjárás előtt a székelyeknek volt a legnagyobb jelentőségük. Egy részük a nyugati határvédelemben teljesített szolgálatot Pozsony, Moson és Sopron vármegye területén. A nagyobb részük viszont a Körösök és a Berettyó völgyét szállta meg, és majd csak a XII. században telepedtek meg a mai lakóhelyükön, a Kelet-Kárpátok előterében. Náluk a vagyoni differenciálódás csak később indult meg, így igazságszolgáltatásuk az Árpádok alatti, ősi magyar törzsszövetségi igazságszolgáltatáshoz hasonlíthatott.³⁰

A tatárjárás után az ország védelmében még egy katonai segédnép, a kun játszott nagy szerepet. Társadalmuk a XIII. század folyamán a magyar törzsi társadalomhoz állt közel. A kunok nemzetségei élén a bej vagy **bij** állt.³¹ A nemzetségfők vezették nemzetségük tagjait a harcban, ebből következően jogszolgáltatási hatalmuk is volt, amelynek terjedelmét nem ismerjük. A kunok fellebbezési fóruma - mivel a király vezérlete alatt állottak - az uralkodó volt, azonban hamarosan a nádor bíraskodása alá kerültek.

Az Árpádok büntetőeljárásában a szóbeliség, a közvetlenség, és a tárgyalási elv érvényesülése figyelhető meg.³² A felek az ítélkező fórum előtt megjelenve, szóban adták elő panaszaikat és terjesztették elő bizonyítékaikat. A kor bizonyítási eszközei között a tanú, az eskü, az istenítéletek (később az okiratok) szere-

²⁸ CSIZMADIA Andor, *A magyar városi jog*, Kolozsvár, 1941, 40-45.; STIPTA, *i. m.*, 39.; *Buda város jogkönyve I. kötet*, (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17.), szerk. és a bev. írta BLAZOVICH László, Szeged, 2001, 9-11.; KAJTÁR István, *Magyar városi önkormányzatok [1848-1918]*, Bp., 1992, 12-16.

²⁹ SZENTPÉTERY Imre, *A tárnoki ítélőszék kialakulása, Századok, 1934*; VERES Miklós, *A tárnoki hatóság és a tárnoki szék 1526-1849*, Bp., 1968, 7-8.; BORECZKY Elemér, *A királyi tárnokmester hivatala 1405-ig*, Bp., 1904, 16-17.; Štefánia MERTANOVÁ, *Ius tavernicale*, Bratislava, 1985, 41-49.

³⁰ JANITS (Borsa) Iván, *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéltadó működése 1526-ig*, Bp., 1940, 30-35.; BALÁS Gábor, *Erdély jókora jogtörténete 1540-ig*, Bp., 1977, 30-40.

³¹ *Magyarország Hadtörténete I. kötet*, szerk. LIPTAI Ervin, Bp., 1985, 48.

³² CZIÁKY, *i. m.*, 18.

peltek. Ezek közül az istenítéletnek volt a legnagyobb a szerepe, legelterjedtebb fajtája a tűz- és vízpróba, valamint a bajvívás volt.

Az Árpád-házi királyaink idejében az általános büntetőjogban kétféle büntetési rendszer fejlődött ki. Az egyik rendszer alapját az a nézet képezte, hogy a kisebb társadalmi veszélyességű bűncselekmények megtorlását átengedték a sértett magánbosszújának, vagy pedig ez alól a bűnös bizonyos váltság megfizetése esetén mentesülhetett. Ez a felfogás a bűncselekmények üldözését a sértett magánügyének tekintette. A másik elv azon bűncselekményeknél érvényesült, amelyek a közrendet és a közbékét érintették. Ezek a bűncselekmények „közbűntettként” foghatók fel. Ebben az esetben a bűnöst az államhatalom által üldözték. A katonai bűncselekmények is ebbe a körbe tartoztak. Hadba hívásra meg nem jelenés, ütközetből megszökés, gyávaság, vezér elleni engedetlenség, hűtlenség és hatalmaskodás mind-mind közbűntett volt, amelyet fej- és vagyonvesztéssel toroltak meg.³³ Emellett azonban nemcsak az elkövetőt büntették, hanem annak családját is kiközösítették a nemzetségből. Hosszú évszázadoknak kellett eltelnie ahhoz, hogy a büntetési rendszer odáig enyhüljön, hogy a büntetés csak a terheltet sújtja.

II/4. A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete I. Mátyás uralkodása idején és a curia militaris

Mivel Mátyás uralkodásáig a magyar hadsereg nem volt állandó jellegű, elkülönült katonai igazságszolgáltatási rendszer sem létezett. A katonák által elkövetett bűncselekményeket a rendes állami bírói szervek bírálták el, melyek a XV. századra már teljes hierarchikus tagozódást mutattak.

A hierarchia legalján az úriszék állt. Ez a szervezet ítélkezett a földesurak birtokain, községeiben élő jobbágyok felett, valamint a jobbágy módjára élő szabadok felett. Az úriszék rendszerint a földesúrból, a szolgabíróból és egy esküdtből

³³ Uo., 19.

állott. Ezt a bírói fórumot Nagy Lajos 1351. évi dekrétuma, valamint az 1405. évi I. dekrétum 5. cikkelye szabályozta.³⁴

A földesurak egy része még a pallosjogot (*ius gladii*) is megkapta királyi kiváltsággént. A nemesek úriszékeiken minden jobbágy felett ítélezhettek, és ennek keretében akár halálos ítéletet is hozhattak. Ez pedig arra enged következtetni, hogy a *ius gladii*-val rendelkező nemes urak a hadjáratok során az általuk vezetett bandériumnak tagjai, illetve később - a telekkatonaság korában - az úriszék szabályai alapján intézkedtek.

Mátyás igazságszolgáltatási reformja következtében vált állandóvá a magyar bírósági szervezet második foka, a vármegyei törvényszék. Az 1464. évi XXI. tc. szól arról, hogy a **„törvényszéket a régi szokás szerint minden vármegyében kell tartani. Továbbá, hogy az országunk minden vármegyéjében tartsanak köztörvényszéket, a különben is, tudniillik régi időtől fogva bevett szokás szerint.”**

Hatáskörük a vármegye határán nem terjedt túl, a személyi hatály tekintetében pedig a vármegyében lakó összes nemes ügye e bírói fórum elé tartozott. Csak az „örökös és szabad grófok” nyertek privilégiumot a királytól, hogy ügyükben az uralkodó döntsön. Ezen törvényszék elnökei a főispánok voltak. Tagjai között megtaláljuk az alispánt, a szolgabírákat és a vármegye közgyűlése által választott esküdteket (*homo regius*) is.³⁵

Mivel a vármegyék a katonáskodás területén is fontos szerepet töltöttek be - hiszen a nemesi felkelés a Szent Istváni jogintézményre épült - a vármegyei haderő katonái által elkövetett bűncselekmények felett, mint katonai ítélőszék, a vármegyei törvényszékek ítéleztek.³⁶ Azonban a fontosabb bűncselekmények esetében a tényállás tisztázása érdekében folytatott vizsgálatok eredményét a királlyal közölni kellett. Ezért az 1486. évi I. törvénycikk - amely egyebek mellett a nádori közgyűléseket is eltörölte - így rendelkezett: **„Mindamellet azonban,**

³⁴ ECKHART Ferenc, *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI-XVII. században*, Bp., 1954, 5-8.; SZABÓ István, *Az 1351. évi jobbágytörvények*, Századok, 1954, 497-528.; STIPTA, i.m., 45-47.

³⁵ CZIÁKY, i.m., 25.; KUBINYI András, *A Mátyás – kori államszervezet*. In: Hunyadi Mátyás Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára, Bp., 1990, 120.; BÁNLAKY J., *A magyar nemzet hádtörténelme XI. rész - II. Hunyadi Mátyás*, Bp., 1937, 154-156.

³⁶ KUBINYI András, *Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig)*. In: Budapest története II. kötet. Főszerk.: GEREVICH László, Bp., 1973, 176-177.

nehogy úgy tűnjék fel, mintha ezáltal a gonosztevőknek a büntettek elkövetésére szabadságot adtunk és engedtük volna, elrendeltük, hogy ha valamely vármegye valamikor észre venné, hogy a latrok, tolvajok, gyilkosok, gyújtogatók, hamisítók és más e féle gonosztevők háborgatják és látná hogy az ilyen gonosztevők ott elszaporodnak: a királyi felség az illető vármegye kérésére köteles beleegyezni és azt felhatalmazni arra, hogy őket az ispánnal kinyomozhassa és kiirthassa.”

Emellett a városoknak is megmaradt a (még a XIII. század második feléből eredő) királyi privilégiuma az igazságszolgáltatás tekintetében. A városi autonóm bíróságokat is a katonai igazságszolgáltatás szervei közé sorolhatjuk, hiszen ebben a korban a várfallal körülvett városok erős őrséggel rendelkeztek. Az őrség tagjainak bűncselekményeit ezek a fórumok bírálták el. Szervezetük igen eltérő volt, függött a királyi privilégiumtól és attól az anyavárostól is, amelyektől a privilégiumok tartalma eredt.

E törvényszékektől panasz esetén a királyi udvarban működő bíróságokhoz vezetett az igazságszolgáltatás útja. Ezek álltak a középkori Magyar Királyság bírósági szervezetének élén. Ezeket működésük rendje alapján nyolcados (*oktavális*) törvényszékeknek is nevezték.³⁷

Ezen fórumok üléseit bizonyos ünnepnapokat követő időszakban tartották. Ezen a király, vagy nevében helyettesei: a nádor, az országbíró, személynök vagy a tárnokmester gyakorolták az igazságszolgáltatás feladatát. Ezek voltak a középkori Magyarország legfőbb méltóságai. A királyi kúriában tartott törvénykezéseken hivataluknál fogva az alnádor, alországbíró, erdélyi vajda, horvát bán is jelen volt.

A nádor továbbra is a király általános helyetteseként ítélezhetett minden ügyben. Ezt az 1405. évi V. tc. is szabályozta: **„Azután, valamint országunknak régi szokás szerint, melyet eddigelé megdicsőült királyi elődeink és mi is megtartottunk a nádor, a megyei ispánok és más, bárói tisztséget vagy méltóságot viselők a gyűlésekben és köztörvényszékek bármely tolvajt, rablót, valamint egyéb ott leve-**

³⁷ CZIÁKY, *im.*, 25.; KUBINYI András, *A budai vár udvarbírói hivatala (1458-1541)*, Levéltári Közlemények, 1964, 93-94.; CSÁNKI Dezső, *I. Mátyás udvara*, Századok, 1883, 617-667.

lesített és kiszolgáltatót gonosztevőket elítélni, elmarasztalni, megbüntetni és levelesíteni szoktak.”

A nádor ítélkezési jogáról a legátfogóbb képet a Mátyás által végrehajtott igazságszolgáltatási reform kapcsán született 1485-ös törvények adják meg. Az ún. nádori cikkek IX. cikkelye szerint a nádor volt - a király után - az ország legfőbb bírója: ***„Kilenczedszer: a nádor az ő tiszténél fogva köteles bármely országlakót a panaszlok kérésére akár birtokjogok, akár hatalmaskodások tárgyában törvénybe idézni.”***

A törvényből kitűnik, hogy a nádor ítélkezési jogához igen széleskörű kegyelmezési jog is kapcsolódott.

A királyi hadnak továbbra is fontos részét képezték a kunok. A kunok legfőbb bírójává tette a nádort a korabeli jogalkotás. Ezt az 1485. évi XI. tc. is szabályozta: ***„Tizenegyzedszer: a nádor tiszténél fogva, egész Kunország felett bíraskodik és a kunoknak örökös ispánja s bírója.***

1. § A kiktől eme tisztségéért és fáradtságáért évenként három ezer aranyat kell kapnia, a mint ez Lajos és más királyi elődök leveleiből nyilván kitűnik.”

Emellett a nádor a Magyar Korona fennhatósága alá tartozó Dalmácia legfőbb bírója is volt. Erről szintén a nádori cikkek rendelkeznek: ***„Tizenkettedszer: egész Dalmáciának a nádor bírói hatalma alatt kell lennie és jövedelmül ott bizonyos szigetei vannak.”***

A fent idézett törvénycikkekből is kitűnik, hogy a nádornak az igazságszolgáltatás terén igen nagy hatásköre volt. Azonban 1486-ban, a ***Decretum maiusba*** foglalva született egy törvénycikk, amely a nádor hatáskörét némileg - legalábbis a vidéki igazságszolgáltatás körében - korlátozta, s ezzel a nádort visszaterelte a központi bíróságok körébe: ***„Mindenekelőtt végeztük és határoztuk hogy a köz- vagy nádori törvényszék eltörlendő, s jövőre soha semmi időben nem szabad azt megtartani.”***³⁸

A városok fellebbviteli fóruma továbbra is a tárnokmester volt. A tárnokmester 1378-tól külön szervezetet kapott a királyi kúrián belül, ezt tárnokszéknek,

³⁸ 1486. évi I. tc.

sedes tavernicalis-nak nevezték.³⁹ Munkájában a városok polgárai is részt vettek. Az ítélezés a későbbiekben már a városok külön jogrendszere alapján történt. Mátyás igazságszolgáltatási reformja következtében további jogszolgáltató fórum állt a városok felett, ez a személynöki szék volt.

Ebben a korban is töretlenül élt az az ősi szokásjogi alapelv, hogy az ország legfőbb bírója a király.⁴⁰ Az örökös grófok felett törvényt csak a király ülhetett. Azonban a király sem ítélezhetett egyedül, bizonyos bűncselekmények elkövetőit csak tanácsban büntethette meg:

„1. § A kik a nemesek várait, házait vagy lakásait, melyekben ezek személyesen laknak, megtámadják, ha e házakban valakit sebzés nélkül megvernek, megölnék vagy vagyonától megfosztanak.

2. § Továbbá a kik leveleket vagy okiratokat erőszakosan elvisznek.

3. § továbbá a gyujtogatók és olyan idegen embereknek a behozói, a kik itt fosztogatnak, a király méltósága és törvényes vagy közzoltalmat biztosító levél ellen támadnak, a melyet közönségesen szabad menedéknek vagy Glééth-nek nevezünk.

4. § Továbbá a nemesek gyilkosai és a kik a nemeseket elfogják s az elfogatottakat letartóztatják, ugyszintén a kik a nemeseket megsebesítik, különösen az olyanokat, a kik országgyűlésre, nyolczados törvényszékre vagy a vármegyeszékre mennek vagy ott vannak.

5. § Továbbá akik az egyházba való betöréssel, valakinek egész faluját feldulják.

6. § Továbbá a kik szüzeket erőszakosan megszeplősítenek vagy tisztességes asszonyokat elcsábítanak.

7. § Ezek megannyian a király személyes jelenléte elébe idézhetők perbe, hosszabb vagy rövidebb határidőre, a helyeknek távolságához képest, a honnan a perbehívásnak történnie kell. ...

³⁹ SZILÁGYI Lóránd, *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458-1526*, Bp., 1930, 93-118.

⁴⁰ GERICS József, *A korai rendiség Európában és Magyarországon*, Bp., 1987, 146-172.

10. § És, mivel az az ítélet szilárdabb melyet többek véleménye támogat, az ilyen ügyek elítélésében részt kell venniök azoknak a főpapoknak és báróknak, a kik ép akkor a király úr kuriájában jelen vannak.”⁴¹

Az 1464. évi III. tc. kimondta, hogy a hűtlenség vétkében a főpapok és bárók tanácsa nélkül senkit sem lehet elmarasztalni: **„Ezenkívül, hogy mi, az ország főpapjainak és báróinak tanácsa nélkül, az országlakosok közül senkit se marasztalhassunk el hűtlenség vétkében vagy bűnében.”**

Mátyás korából származó jogforrásaink említést tesznek egy sajátos bírói fórumról, a vitézi ítélőszékről (*curia militaris*). Ez azonban még nem tekinthető tisztán katonai bíróságnak, hanem mintegy ösét képezte a Magyar Királyi Honvédség keretében 1873-ban felállított tiszti becsületbíróságoknak. Ezt a fórumot a korban még élő lovagi felfogás hívta életre, annak szokásjogi alapjain nőtt ki. Az 1486. évi XVIII. törvénycikk 3. és 6.§-aiban találunk róla először említést. E bírói fórum szabályozását a II. Ulászló király korában született 1492. évi XXXVII. törvénycikk is tartalmazta. E jogforrásból viszont már az tűnik ki, hogy az említett bírói szerv már korábban is létezett.

E bíróságnak állandó szervezete nem volt, hanem konkrét esetek elbírálása céljából, ad hoc ült össze. Székhelye a királyi udvarban volt. A vitézi ítélőszéket a király, kivételesen helyettese, az országbíró, mint *comes curiae*, akadályoztatása esetében a király által kijelölt főúr tartotta. A curia militaris tehát az illetékes bíró a király, aki ezt a jogkörét elsősorban, mint egykori comes curiae-ra, az országbíróra, majd a *personalis praesentia* jogkörében eljáró személynökre is átruházta.⁴² A király ugyan nem mindig járt el személyesen, az idézés a király elé szólt, az ítéletet nevében hozták. Joghatósága kezdetben csak az udvarban szolgálatot teljesítő vitézekre és lovagokra terjedt ki. Később már minden nemes kérvényezhette, hogy ügyét e különleges bíróság ítélje meg. A curia militaris elnevezését, mint magyar neve is mutatja, eredetileg a szorosan a királyi udvarhoz tartozóktól, az ott vitézi vagy lovagi szolgálatot teljesítők (*aulae regiae milites*) kapta, akik személyes becsületének védelmére jött létre. Később udvarképessé-

⁴¹ 1462. évi I. tc.

⁴² SUNKÓ Attila, *A curia militaris működésének nyomai a korai újkori Magyarországon és az Erdélyi fejedelemségben*, Levéltári közlemények, 2001, 1-2. szám, 16.

güket is megőrzendő, a királyi udvarhoz kevésbé kapcsolódók is kérték ügyük *more curiae* elintézését.⁴³ Ezzel fokozatosan általános bírói szervvé vált.

Hatásköre a következő esetekre terjedt ki:

- olyan ígéretekből származó követelésekre, amelyeket hit, becsület és emberiség lekötésével tettek meg, valamint az adott szó ellenére vagy menlevéllel vállalt ígéret megszegésével elkövetett fosztogatásokra,
- a szóbeli vagy írásbeli becsületsértésekre,
- a tanúk nélküli kölcsön, tanúk nélküli rablás, továbbá valamely titkos közlésekre alapított igényekre.⁴⁴

Mivel a bíróság nem volt kizárólagos hatáskörrel felruházva, a sértettek szabadon választhattak, hogy ezen vagy esetleg másik rendes fórum előtt érvényesítik jogaikat.

A tárgyalás a szóbeli volt. A sértett előszóval adta elő igényét. Amennyiben a másik fél a tárgyaláson nem jelent meg, távollétében ún. makacssági ítéletet hoztak. A távolmaradt fél késedelmét igazolással kimenthette, de ezzel párhuzamosan bizonyítania kellett, hogy az idézésre életének nyilvánvaló halálos veszedelem miatt nem jelent meg, illetve hogy az idézésről őt hozzátartozói önhibáján kívül nem értesítették.⁴⁵

Ha az alperes a tárgyaláson megjelent és a felperes keresetéről nyilatkozott, úgy az ügyet már más bírói fórum elé nem lehetett áttenni, és a kereset visszavonásának sem volt helye.

A bizonyítási teher azt a felet terhelte, aki állított valamit. A curia militaris előtt a többi bíróságtól eltérően, ha más, tanúk általi bizonyítás nem volt, az olyan oklevelek, amelyekben a kiállítójuk magát hitének, becsülete vagy emberisége elvesztésének terhe alatt (*sub ammissione fidei, honoris et humanitatis*) kötelezte, bizonyító erővel rendelkeztek.⁴⁶ A bizonyítási eszközök között fontos szerepet töltött be a bajvívás, amelyet Mátyás 1486. évi XVIII. törvénycikkével a

⁴³ *Uo.*, 6.; KARÁCSONYI János, *Becsületbírószági ítélet 1516-tól*, Hadtörténelmi Közlemények, 1891, 4. szám, 482.

⁴⁴ CZIÁKY, *i. m.*, 28.

⁴⁵ TIMON Ákos, *Magyar alkotmány- és jogtörténet, tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*, (II. bővített kiadás), Bp., 1903, 450.

⁴⁶ SUNKÓ, *i. m.*, 22.

rendes bíróságok eljárása tekintetében kizárt: „**6. § A mely esetekben az ilyen párbajt meg lehet ugyan ítélni, de nem a törvényszéken, hanem a királyi felség katonai curiájában; mert köztudomásu dolog, hogy (a mint említettük) az ilyen fajta ítélet erre és nem a törvényszékre tartozik.**”⁴⁷

Emellett a bizonyítás továbbra is formális volt, amennyiben a felperes igényének előadásában úrnak szólította az alperest, úgy a bíró köteles volt őt minden további eljárás nélkül pervesztesnek nyilvánítani. Pervesztességgel sújtották azt is, aki állításai közül akár csak egyet is nem tudott bizonyítani. A bajvívást csak a bíró rendelhette el. Ha valamelyik fél a bíró rendelkezésének bevétele nélkül hívta ki párbajra a másikat, nyomban pervesztessé vált.⁴⁸

Az ítélet súlyos volt a pervesztes félre: nemcsak a per tárgyává tett követelést ítélték oda a másik félnek, hanem a becsületét is örök időkre elvesztette. Ez pedig nemcsak a jószágaitól való megfosztást, hanem társadalmi jogainak elvesztését is jelentette. Panasszal többé senki elé nem léphetett, ellene viszont vádlóként mindenki felszólalhatott. Élete végéig rongyos ruhában, fedetlen fővel, kenderkötéllel a nyakában és mezítláb kellett járnia. Az ítélet már csak azért is súlyos volt, mert az ellen a jogorvoslat lehetőségét is kizárták.

A korabeli jogforrások egyetlen kivételt engedtek: ha a pert szóbeli vagy írásbeli becsületsértés miatt indították, és az alperes a felperes keresetének előterjesztése után nyomban kijelentette, hogy a felperest becsüli és őt meg nem sértette, a bíró a pert megszüntette.

A curia militaris működésének hanyatlása már a XVI. század során megindult. Ennek magyarázata, hogy 1541 után önálló magyar királyi udvar a nyugati országrészben nem lévén ez az intézmény oka fogyottá vált.⁴⁹

⁴⁷ HORVÁTH Ödön, *A párviadal történeti, jogbölcséleti és tételesjogi szempontból*, Eperjes, 1887, 11-15.; PAULER Tivadar, *Büntetőjogtan*, Bp., 1873, 181. Érdekes, hogy a párbajt a lovagias ügyek intézéséhez a XX. század közepén is alkalmazták. Vö. SZUNDY Géza, *Gyakorlati útmutatás lovagias ügyek intézéséhez*, Bp., 1938, 73.; PESTY Frigyes, *A perdöntő bajvívások története Magyarországon*, Pest, 1867, 10.

⁴⁸ HOLUB József, *Istvánffy Miklós históriája hadtörténelmi szempontból*, (Művelődéstörténeti értekezések. 35) Szekszárd, 1909, 130.; BOROSY András, *Perdöntő párviadatok Magyarországon*, Hadtörténeti Közlemények, 1986, 2. szám, 240-241.

⁴⁹ SUNKÓ, *im.*, 5.; HAJNIK Imre, *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt*, Bp., 1899, 150-153.

Jellemző, hogy a ***Quadripartitum*** már szűkíti is a curia militaris hatáskörét, mivel már nem utalja e fórum elé az útközben egyedül történt rablást, a tanúk nélküli kölcsön letagadását.⁵⁰

Hogy e különbíróság meddig maradhatott fenn, arról nincsenek adataink. Azonban az már biztos, hogy az 1723-as bírósági szervezeti reform során a becsülettel kapcsolatos ügyek a rendes bíróságok hatáskörébe kerültek.

A fent vázoltakból tehát megállapítható, hogy a bírói szervezet a vizsgált időszak teljes tartama alatt igen szerteágazó volt, a katonai bírászkodás önálló szervezeti keretek között még nem jelent meg, hanem betagozódott a rendes bírói fórumok rendszerében.

⁵⁰ DEGRÉ Alajos, ***A Négyeskönyv perjogi anyaga***, Bp., 1935, 85.

III. A MAGYAR KATONAI BÍRÓSÁG TÖRTÉNETE A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN, ILLETVE A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC ALATT

III/1. A magyar katonai bíraskodás a XVI. és XVII. században

A katonai igazságszolgáltatás fejlődésében fontos szerepet töltött be az állandó várkatonaság, hiszen a végvári hadinép szervezete állandó hadi szabályzat és fenytőjog alkalmazását tette szükségessé.⁵¹ Ennek következtében a katonai büntető- és fegyelmi jog külön szabályai lassan kiváltak az általános büntetőjogból.

Ahhoz, hogy megérthessük és átláthassuk a kialakuló magyar katonai igazságszolgáltatás szervezeti rendszerét, szükségszerű egy pillantást vetni a Német Birodalom katonai igazságszolgáltatás fejlődésére.

A XV-XVI. század fordulóján a német birodalmi területek katonai igazságszolgáltatása fejlődésnek indult. Ebben az időszakban jelentek meg az első hadbírák, az ún. **soltészek**. A XVI. századra már a német ezredek mellett működő igazságszolgáltatási rendszer alakult ki, amely kifejezetten bíraskodási feladatokkal megbízott katonákból állt: soltész, profosz, bírósági esküdtek, írnokok. Az ítélezés alapjául hadügyi rendtartások (**Artikelbrief**) szolgáltak. Az egységes szabályozást az 1570-es birodalmi gyűlésen fogadták el.⁵²

A zsoldos csapatok haditörvényszékei a császári jog (V. Károly és I. Miksa hadi cikkelyei és V. Károly büntetőkódexe) szerint jártak el. A XVII. században I. Lipót hadi cikkelyei is a katonai büntetőjog forrásai lettek.

A perelőkészítés itt a profosz (nagyobb haderő összevonása esetén fő- és alprofoszok) feladata volt. A profosz ügyelt a hadsereg rendjére, fegyelmére, a

⁵¹ ZACHAR József, *Idegen hadakban*, Bp., 1984, 63-70.

⁵² PÁLFFY Géza, *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században*, Győr, 1995, 80.

vétkeket letartóztatta, hadbírótság elé állította, s ott a vádat ő vagy megbízottja adta elő. A hadbírótság tisztekből és legénységből állott, amelynek vezetőjét (elnökét) a sereg parancsnoka vagy helyettese jelölte ki. Súlyosabb esetekben, illetve a tisztikar és a lovasság ügyeiben a parancsnokhelyettes gyakran maga elnökölt, minthogy a távoli jogszolgáltatás felsőfokon az ő hatáskörébe tartozott. A bíróság tagjait vagy szintén a fő- illetve alparancsnok bízta meg, vagy a kijelölt elnök választotta ki maga mellé és eskette fel.

A császári zsoldoshadseregben, a XVI. században a gyalogságnál (vagyis a szorosabb értelemben vett **landsknecht** csapatoknál) az utóbbi forma volt szokásban: a csapattestenként kijelölt hadbíró (**Schultheiss**) mint a bíróság elnöke az esküdteket többnyire a legénység köréből választotta ki, tehát a landsknechtek maguk ítéleztek társaik felett.⁵³

A halálos ítéleteket rendszerint a sereg parancsnokának jóváhagyás végett előterjesztették, aki kegyelmet is adhatott. Igen súlyos esetekben, például a fegyelmezetlen, féktelen zsoldos csapatok nyílt lázadása esetén, magasabb rangú tisztek főbenjáró ügyeiben az udvar, illetőleg a bécsi udvari haditanács, a **Hofkriegsrat** az ítélezésre különleges bíróságot delegált.⁵⁴

(A Hofkriegsrat vagy latin nevén, a **Consilium Bellicum** a császári haderők legfőbb irányító szerve egyébként a XVI. század közepén alakult ki és 1556-tól 1848-ig folyamatosan működött.)

A XVI-XVII. századra már az igazságszolgáltatás sajátos területét alkotta a katonai bíraskodás. A vitézlő rend részben magánföldesúri, részben királyi szolgálatban állott. E megkülönböztetésnek gyakorlati jelentősége nincs, mert a szervitorok és a királyi végvárok katonái alapvetően a kerületi főkapitányok vagy más országos tisztséget viselő főurak joghatósága alatt álltak.

Helyzetükre jellemző volt, hogy uruk egy személyben katonai parancsnok, valamint személyi és területi jogokkal rendelkező földesúr volt. Emiatt a katonai és a földesúri bíraskodás lényegében egy személy kezében összpontosult, aki kato-

⁵³ BÓNIS - DEGRÉ - VARGA, *A magyar bírósági szervezet és perjog története*, Zalaegerszeg, 1996, 118.

⁵⁴ *Uo.*, 119.

nai parancsnokként a seregszék és a hadiszék előtt, földesúrként pedig az úriszéken szoríthatta engedelmességre katonáit.⁵⁵

A földesúr kétirányú, néha egymással is ellentétes érdeket megjelenítő illetékessége egyrészt a vitézlő rend függő helyzetére utal (hiszen felelősségre vonhatta katonáját szökésért, katonai vétségért, sőt még birtokügyekben is illetékessé tehetette magát), másrészt a központi igazságszolgáltatás korlátozott lehetőségeit is jelentette, amelyből egyértelműen a földesúri hatalom túlsúlya következik.

A végvári katonákra nézve ugyanakkor a törvény által meghatározott esetekben érvényben maradt a megyeszék bíráskodása is szándékos emberölés esetében (1563. évi XXXVIII. tc.), rablás, útonállás, fosztogatás elkövetésekor (1543. évi XXV. tc., 1649. évi LXXXII. tc., 1659. évi XV. és XVI. tc.), végül a nemesek ingó és ingatlan vagyonára nézve (1567. évi XLI. tc., 1535. évi LXXV. tc., 1649. évi LXXXI. tc.). A vármegye joghatósága azonban nemegyszer csorbát szenvedett.

Mivel a katonai és az úriszéki bíráskodás joga ugyanazt a személyt illette meg, így egyaránt tárgyaltak katonai és más természetű ügyeket a két különböző fórumon. A pereket vizsgálva kiderül, hogy a katonai bíróságok jelentősége - főként háborús időben - az úriszékhez képest megnövekedett: vitézek és polgári személyek fölött egyaránt ítéleztek, s a katonai vétségek mellett gyakran kerültek eléjük közbűncselekmények, sőt esetenként polgári perek is. Az úriszék ugyanakkor a közbűncselekményeken és a magántermészetű ügyeken kívül a katonai vétségek számának emelkedése miatt a vitézlő nép dolgaiban is eljárta.⁵⁶

A katonák elsőfokú igazságszolgáltató hatósága a seregbíróság volt. A polgári fórumokhoz képest összetétele a katonák számára kedvezőbbnek tűnik, mert tagjainak egy részét a katonák közül választották. A seregbíró megbízatását a véghelek őrségétől, esetleg a főkapitánytól, kinevezés útján kapta.

⁵⁵ VARGA J. János, *Katonai bíráskodás a XVI-XVII. századi dunántúli nagybirtokon és a végvárakban*, Századok, 1977, 3. szám, 444.

⁵⁶ *Uo.*, 441.

A seregbíróság katonák és polgárok ügyeit egyaránt tárgyalta, ezért tagjai „törvénytudó” katonák és polgárok közül kerültek ki. A legáltalánosabb szokás szerint a tizenkét esküdt felét a polgári, másik felét pedig a vitézlő rend adta.⁵⁷

A seregbíróságok ítélkezési gyakorlatában a kor jogszokásának megfelelően a területi illetékesség elve uralkodott, vagyis a bűnöst ott vonták felelősségre, ahol tettét elkövette. A véghelyek kapitányai ezt az elvet többnyire érvényesítették is a katonák bűneseteinek megítélésakor.

A területi illetékesség elvét az ország nádora vagy a kerületi főkapitányok - fölhasználva hatalmukat és tekintélyüket - figyelmen kívül hagyhatták, katonáikat kivonhatták a végvári kapitányok és a földesurak joghatósága alól.

A nagyobb végvárakban a seregbírói tisztséget jogban járatos, tapasztalt, a katonák előtt tekintéllyel és becsülettel rendelkező fővitézre bízták. Kisebb erősségekben, ahol az őrség csekély száma miatt seregbíró nem tartottak, a bírói tisztet is a kapitány viselte, aki vagy maga gyakorolta a tisztséget vagy ún. „fogott bírakra” ruházta ezt.⁵⁸

A seregbíró elé került minden fegyelmi vétség és bűneset. Ő nevezte ki a vizsgálat elvégzésére az illetékes bizottságot, elnökölt a tárgyaláson és kihirdette az esküdtek által hozott ítéletet. A seregbíró az igazságszolgáltatás mellett egyéb feladatokat is ellátott: nála helyezték el a katonák pénzét, amelyhez tiltott körülmények között jutottak,⁵⁹ és mindaddig őrizte, amíg a területi főkapitány nem rendelkezett róla. Ugyancsak a seregbíró keresték meg - mint hiteles és becsületes embert - ha nyugtát, adásvételi szerződést vagy kezeslevelet kívántak hitelesíteni.

A seregbíróság mindemellett elsősorban a katonai rendtartások és szabályzatok megsértőit, valamint a közbűncselekmények elkövetőit sújtotta. Illetékessége azonban nemcsak az adott végvár őrségére terjedt ki, hanem az egész vártarto-

⁵⁷ Uo., 443.

⁵⁸ Uo., 442.

⁵⁹ Tiltott körülménynek számított például a békekesség idején foglyul ejtett törökök megsarcolása. *Magyar történeti szöveggyűjtemény II/1. 1526-1790*, szerk.: SINKOVICS István, Bp., 1968, 146.

mányra, így a katonai vétségek mellett - mint már említettük - polgári ügyekben is eljár.⁶⁰

A katonáskodó nemesség katonai és polgári ügyeinek hovatartozása változatos képet mutatott, mert a végvidéken szolgáló nemesek birtokpereiben nemcsak az illetékes polgári fórumok, hanem a seregbíróságok is eljárak. A törvénytelennek minősülő gyakorlatot tükrözik a XVI. század rendelkezései, amelyek olyan seregbírókról szólnak, akik nemcsak a katonai ügyeket bírálták el, hanem a nemesek fekvő jószágai és birtokjogai fölött is önhatalmúlag ítéleztek.⁶¹

A seregbíróságok a katonai ügyek megítélésekor sem álltak mindig feladatuk magaslatán. A vétségek és büntettek megtorlására hivatott tisztek időnként elnézték a fegyelemsértést, elhanyagolták a törvénykezést, ami a rend felbomlásához vezetett.

A seregbíróság előtt elmarasztalt fél a törvény által meghatározott esetekben a kerületi főkapitányság hadiszékéhez, mint másodfokú fórumhoz fellebbezhetett. A hadiszékek száma azonos volt a főkapitányságokéval.

A hadiszék összetétele némileg különbözött a seregbíróságtól. A legszembe-tűnőbb eltérés a városi, mezővárosi polgárok mellőzése volt. A hadiszék elsősorban katonai ügyekkel foglalkozott, így a hadbíró mellett két ülnök és egy **nótárius** is közreműködött, míg az esküdszékekben megyei földesurak és katonatisztek foglaltak helyet.

A hadiszéket szükség szerint hívták össze, amitől a főkapitány elfoglaltsága vagy egyéb gátló körülmény miatt eltérhetett. A hadiszék tevékenysége a főkapitány és helyettese, valamint a hadbírói feladat megosztásán és együttműködésén alapult. A kerületi generális felügyelete alatt álló bíróságot többnyire a **vicegenerális** hívta össze, a tárgyalást is ő vezette, ezért értenie kellett az igazságszolgáltatáshoz. Ha abban járatlan volt, mellette más törvénytudó tisztviselőt is alkalmaztak.⁶² A vicegenerális a hadiszék előtt tárgyalta ügyeket (az ítéletekkel együtt) és a kegyelmi kérvényeket a főkapitányhoz terjesztette fel jóváhagyás végett, a

⁶⁰ TAKÁTS Sándor, *A magyar múlt tarlójáról* = Takáts Sándor művei II. kötet, Bp., 1926, 143.

⁶¹ VARGA J. János, *i.m.*, 444.

⁶² TAKÁTS Sándor, *i.m.*, 151-152.

bíróság csak annak visszaérkezése után hirdethette ki az ítéletet, azaz a **deliberatum**-ot.⁶³

A hadiszék legfontosabb teendői közé tartozott a seregbíróság előtt elmarasztalt fél ügyének felülvizsgálata, azaz a fellebbezett ítélet jóváhagyása vagy elvetése és a seregbíróság működésének ellenőrzése. Az ítéletekből kiderül, hogy a peresztes nem mindig élhetett fellebbezéssel: a rablás, lopás vagy más hasonló bűncselekmény esetén hozott ítéletét többnyire azonnal a hadiszék megkérdezése és a fellebbezés lehetőségének biztosítása nélkül végrehajtották, a súlyosabb ügyekben viszont csakis az illetékes kerületi főkapitány tudtával és jóváhagyásával határozott a seregbíróság.⁶⁴

A hadiszékek hatáskörébe tartozott az elsőfokú bíróság ítéletének megváltoztatása vagy az ítélet megsemmisítése is, ha az eljárást jogtalanak találta. A fórum ritkán foglalkozott polgári perekkel, ellenben a szorosan vett katonai ügyek - főleg a fegyelmi vétségek - és a katonák által elkövetett bűncselekmények többnyire itt nyertek végső elintézés. Jellegzetesen katonai vétség volt a várbeli „fegyvervonás”, azaz fegyverhasználat, amelyet nem önvédelemből, hanem indulatból, bosszúból vagy ittas állapot következményeként jogtalanul hajtottak végre. A tettesre kirótt büntetés többnyire a fegyverhasználat körülményeitől és mértékétől függött.

A közbűncselekmények közül a leggyakrabban tárgyalt esetek a rablás, útonállás, emberölés, többnejűség és házasságtörés voltak, amelyeket kíméletlenül megtoroltak: valamennyit válogatott halálennel büntették, az erőszakos meggyalázó - néha pusztán kegyelemből - kard által vezett el.

A fellebbviteli fórum háború idején is működött.⁶⁵ A hadiszéknek ilyenkor volt a legtöbb dolga, mert a táborban számos bűncselekményt követtek el. A rendtartások olyan büntetési elveket tükröznek, amelyek a vétségek megelőzését és az elrettentést szolgálják: **„nem az ebet az oroszán előtt, hanem az oroszánt büntesse meg az eb előtt”** - olvasható egy helyen, azaz a nagyobbat kell megbüntetni

⁶³ Uo., 153-156.

⁶⁴ VARGA J. János, *l.m.*, 447.

⁶⁵ BÉLI Gábor – KAJTÁR István, *Österreichisches Strafrecht in Ungarn: Die „Praxis Criminalis” von 1687*, Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte 16. Jahrgang, 1994, 4. szám, 325-334.

a kisebb példájára, nem a kisebbet a nagyobb példájára. A rendtartást egyébként a generális parancsára a katonák előtt kidobolták, ezzel mintegy közhírré tették, hogy a későbbi felelősségre vonásnak az alapját megteremtsék.

A bírói hatalom egy része tehát a katonai tisztségről származott, míg a joghatóság másik részét a földesúri minőség képezte, amelynek jellegét alapvetően az határozta meg, hogy úriszéke elé idézhetett nemest és nemtelent egyaránt.

Az úriszéktartó földesurak többnyire a pallosjogot is gyakorolták, így törvényszékük hatásköre szinte korlátlan volt. Az úriszék ítélkezett „...**az úr jobbágysai, udvari népe, cselédsége, katonái, alkalmazottai, s a jobbágytelkein élő nemesek egymás közötti, a földesúrral szemben felmerülő s idegenek ellen irányuló mindenféle ügyeiben, továbbá a földesúr területén elkövetett bűncselekmények s a birtokán kézre került gonosztevők ügyében.**”⁶⁶ Nem volt tehát katonai fórum, de a földesúri magánkatonaság tagjaira is kiterjedő hatáskörrel rendelkezett. A pallosjogú úriszékről a vesztes fél nem fellebbezhetett más bírósághoz, ítélete végleges volt, az általa kiszabott halálos ítéletet végrehajtották.⁶⁷

Az ország különböző részeiről fennmaradt perszövegek arról tanúskodnak, hogy az úriszék katonai fórumokat helyettesítve gyakran tárgyalta a vitézlő rendhez tartozók ügyeit. Ezek részben katonai vétségek, részben közbűncselekmények voltak, de magántermészetűek, amelyek esetünkben a földesúr személyének megsértését jelentik.⁶⁸

A kor büntetőperes eljárása a nyomozórendszer elvein épült fel. Ennek lényege volt, hogy a bíróság a tudomására jutott büntetendő cselekmény vagy gyanú esetén vádemelés nélkül is megindította az eljárást, és maga a hatóság igyekezett összegyűjteni a gyanúsítottak elítéléséhez szükséges terhelő adatokat.⁶⁹ Ehhez képest figyelemre méltó, hogy a katonák esetében szinte minden alkalommal nyomozás előzte meg mind a seregbíróság, mind az úriszék előtt folytatott tárgyalást - ellentétben a jobbágyok sommás pereivel -, ami a büntetőügyek kivizs-

⁶⁶ *Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek.* Szerk.: Varga Endre, Bp., 1958, 42.

⁶⁷ *A magyar bírósági szervezet és perjog története...* 60.

⁶⁸ VARGA J. János, *i.m.*, 452.; ECKHART Ferenc, *Az úriszéki büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században*, Jogtudományi Közlöny, 1951, 387–390.

⁶⁹ *A magyar bírósági szervezet és perjog története...* 122.

gálása tekintetében kétség kívül a katonai rend különállását és kedvezőbb helyzetét mutatja.

A bűncselekmény felderítését - amelynek során a nyomozás és a vizsgálat teljesen egybefolyt - vizsgálóbizottság végezte. Tagjait kisebb jelentőségű ügyekben a helybeli kapitányok és földesurak nevezték ki, a súlyosabb bűnesetek nyomozását ellenben a dunántúli generális által kijelölt bizottság végezte. A vizsgálóbizottságot végvári tisztek, főúri szervitorok, megyei tisztségviselők és törvénytudó polgárok alkották. Összetétele esetenként változott az ügy jellegétől, a vizsgálatot elrendelő személy utasításától és nem utolsósorban attól függően, hogy időben találtak-e a nyomozás végrehajtására alkalmas személyeket.

A nyomozást a gyanúsított személy és a tanúk kihallgatásával kezdték meg. Ezt követte a helyszíni szemle, a házkutatás, majd szükség esetén a látlelet fölvétele a seborvos közreműködésével. A kihallgatások eredményét és a vizsgálat során gyűjtött egyéb terhelő adatokat jegyzőkönyvbe foglalták.

A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított nem nemes személyt és a tetten ért nemesembert letartóztatták, majd a tárgyalás napjáig vizsgálati fogságban tartották. Onnan csak akkor szabadulhatott, ha kezeseket állított, akik kezeslevélben meghatározott összeg (óvadék) kifizetésével vagy azzal egyenértékű jószág lekötésével kiváltották. A kezeslevelek gyakran szóltak arról is, hogy a szabadlábra helyezett vétkest újabb bűncselekmény elkövetése esetén a kezeseknek azonnal elő kellett állítaniuk. A kezesség mindemellett lehetőséget nyújtott a szökésre, ezért a földesurak a tettes és a kezesek részéről is biztosították magukat. Egyrészt kimondták, hogy ha a gyanúsított **„a törvényre elő nem állana, valahol találják, magához is hozzá nyúlhassanak és jószágaihoz”**, másfelől a kezesekkel írásba foglaltatták, hogy a lekötött összegért értékéig ingó és ingatlan vagyonukkal felelnek.

A bíróság, amennyiben a vizsgálóbizottság által elkészített jelentés alapján a gyanút megalapozottnak találta, határozott a perbefogásról. A pert akkor indította meg, amikor a panaszt tevő a keresetlevelet benyújtotta. A bíróság ennek kéz-

hezvétele után kitűzte a perfelvétel határnapját, és arra a vádat magában foglaló idézőlevéllel megidézte az alperest.⁷⁰

A peres felek - vagy az ügy vitelével megbízott prókátorok - értesítése után a vizsgálat során kihallgatott tanúkat idézték meg, hogy korábban tett vallomásukat hitelesítsék vagy módosíthassák. Miután az ügy valamennyi szereplőjét megidézték, röviddel a kitűzött határnap előtt a bíróság tagjai is összegyűltek. A per - az ügy jellegétől és az érdekelt társadalmi állásától függően - szóban vagy írásban zajlott le. Egyik legjellemzőbb mozzanata az ún. „perbeli felelősség” volt, amelynek során a felek vagy képviselőik érvei és ellenérvei elhangzottak. A bíróság ezután megítélte valamelyik félnek a perdöntő esküt, állításának illetve tagadásának alátámasztására. Büntetőügyben általában a terheltnek esküt kellett tennie, hogy magát a vád alól tisztázza. Ha a bíróság döntése vagy az alperes felajánlása alapján a felperest illette az eskü, ő azt a perbeli ellenfele fejére tett kézzel mondta el.⁷¹ (Az inkvizitórius eljárás és az eskü együttes jelenléte ismereteink szerint kizárják egymást. Az egyes büntetőeljárási rendszerek elemei azonban sokáig léteztek egymás mellett is. Varga J. János Katonai bíráskodás a XVI-XVII. századi dunántúli nagybirtokokon és a végvárakban című tanulmánya ezt egyértelműen alátámasztja). A bizonyítás lefolytatása után a bíróság ítéletet hirdetett, amely katonák esetében a magyar haditörvényekhez és a szokásjoghoz igazodott.

A tárgyalás valamennyi fontos mozzanata perjegyzőkönyvbe került. A jegyzőkönyv a hatósági személyek megnevezésével kezdődött, majd a felperes vagy prókátor által benyújtott panaszt ismertette. A vallatás (**deutrum**) következett ezután, amely a felek és a tanúk kikérdezése során elhangzott vallomásokat rögzítette. A jegyzőkönyvet az ítélet (**deliberatum**) zárta. Mindezt magyar nyelven foglalták írásba, az ítéletet azonban néha latinul is kiadták. A perjegyzőkönyvet végül a bírák aláírták, lepecsételték és ezzel a per az illető fórumon lezárult.⁷²

A vádlottat, ha nem jelent meg a tárgyaláson, levelesítették (**proscribálták**). A levelesítésről az 1625. évi XIII. tc. is adott szabályozást, de annak szűkszavú

⁷⁰ VARGA J. János, *i.m.*, 445-456.

⁷¹ DEGRÉ Alajos, *Úriszéki peres eljárás a Dél-Dunántúlon a XVIII-XIX. században*, Levéltári Közlemények, 1961, 20-21.

⁷² VARGA J. János, *i.m.*, 457.

rendelkezése mellett inkább az a gyakorlat volt az irányadó, amely az eljárást az alperes távolmaradása esetén fölfüggesztette és a vádlottat olyan körözött személylé nyilvánította, akit bárki szabadon elfoghatott.

Szűkebb körben a vesztes fél perorvoslással élhetett. Ez esetben az elsőfokú törvényhatóság a per összes iratait a fellebbviteli fórum elé terjesztette, amely meghozta döntését. Perújítás esetén viszont az egész eljárást még egyszer lefolytatták, biztosítva az alperesnek, hogy alaki és érdemi érvelését ismét a bíróság elé terjessze.⁷³

A XVI. és XVII. században az ítélelhozatal terén országosan egységes gyakorlat még nem alakult ki. A bűnöst ugyanazon cselekményért különböző helyeken más-más büntetéssel sújtották. Kevésbé súlyos bűncselekmények elkövetése esetén pénzbírságot szabtak ki. Országos gyakorlatnak volt tekinthető a fejkáltság fizetése, amelyet különösen hatalmaskodás esetében a törvény ellen vétők fizettek, hogy ezzel fejüket megváltsák. Ennek egyik fajtája volt a vérdíjnak is nevezett holtdíj, amely még a XVII. század végén is megtartotta eredeti rendeltetését, vagyis - elsősorban nemesek számára - a vérbosszú elleni védekezés eszköze maradt: ha a gyilkos meghatározott összeget fizetett áldozata családjának, megmenekült a jogos bosszútól.⁷⁴

A XVII. században a végvári katonák legfőbb büntetőhatósága a városparancsnok volt, amelynek ítélkezési és fegyelem-fenntartási kötelezettségét számos törvény (1601. évi III. tc., 1622. évi LXXIII. tc., 1674. évi LXIV. tc.) rögzítette.⁷⁵ A magyar Országgyűlés egyébként egyre kevesebb hatáskört kapott a katonai ítélkezés szabályozására és gyakorlatának ellenőrzésére.⁷⁶

⁷³ Uo., 458.; TORDAY Alajos, *A megyei polgári peres eljárás a 16-19. században*, Bp., 1933, 40-43.; MERNEVICS Iván, *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században*, Bp., 1933, 150-151.

⁷⁴ IVÁNYI Béla, *Vázlatok Eperjes sz. kir. város középkori jogéletéből*, Századok, 1909, 218-240.

⁷⁵ A város, mint joghatóság és a katonaság között kapcsolat azonban nem volt, hiszen a városi bíraskodás önállóságát erős küzdelemben kellett kivívni. A török utáni első években a katonai parancsnok a bíraskodást magának követelte, sőt Fehérváron a városi parancsnok a városi bírót is letartóztatta. KÁLLAY István, *Városi bíraskodás Magyarországon 1686-1848*, Bp., 1996, 56.

⁷⁶ Arra is található példa, hogy a katonákkal szemben az úriszék gyakorolta a joghatóságot. Az uradalmi házakban katonai szolgálatot teljesítő vitézekkel szemben alkalmazták a kardrántásért járó bírságot. Mándokon, aki kardot ránt, fizet egy forintot, még ha nem is sújtott vele. A sümegi uradalomban is kiszabták kardrántásért a büntetést. ECKHART Ferenc, *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI-XVII. században*, Bp., 1954, 68.

A szerteágazó igazságszolgáltatási rendszert tovább tarkította a komáromi naszádosok seregszéke. Bár ez még az 1525-ben II. Lajos által kiadott privilégiumlevél alapján jött létre, mégis integrálódott a katonai bíraskodás szervezetébe.

Külön érdekességgént megemlíthető, hogy a XVII. század elején kiváltságokat kapó hajdúság is külön bírósággal rendelkezett. Fellebbviteli fórumuk a felsőmagyarországi főkapitány hadiszéke volt. 1668 decemberében a kassai **sedes bellica** a kerületben állomásozó végvári katonák bűncselekményei mellett számos dorogi és hadházi hajdú ügyével is foglalkozott.⁷⁷

Mivel ebben a korban is létezett földesúri katonaság, így a nemesek katonáik ügyében továbbra is az úriszéken ítéleztek.

Sajátos fejlődést írt le a XVI-XVII. században az ún. várfeladók feletti ítélkezés rendszere. A várak feladóiról az 1554. évi XIV. tc. rendelkezett: **„Azokat, akik a híúségükre és őrizetükre bízott várakat és végerődöket földadják, legyenek ezek akár magyarok, akár idegenek, a királyi felség a törvényes eljárás mellett kérlelhetetlenül büntesse, hogy másoknak is a jövőben példájára legyenek, hogy a reájuk bízott helyeket a végső leheletig védelmezni tartoznak.”**

A XVI. században ugyanis nem volt egyértelmű, hogy ki ítélezik a várfeladók felett, mert a Magyar Országgyűlés és az Udvari Haditanács is magának tartotta fenn ezt a jogot.

Az 1600-ban Babócsát feladó Gersei Pethő Gergely (1570 k.-1629) elleni eljárás lefolytatására a bíróságot az Udvari Haditanács jelölte ki, amely különböző rangú katonai tisztségviselőkből összeállított haditörvényszék volt. Elnöki tisztét Thomas Müller bécsi ezredszóltész töltötte be. A vádat a császári hadsereg főprofosza, Lazarus Scwendi töltötte be, de az uralkodó a magyar törvényeket szem előtt tartva 1601. január 12-én kelt rendeletében a magyar katonák ügyének megtárgyalását nem a bécsi delegált haditörvényszék, hanem a január 25-én összeülő pozsonyi országgyűlés hatáskörébe utalta. Tehát még a XVI-XVII. század fordulóján is próbálta a haditanács az országgyűlés jogosultságait megnyirbálni.⁷⁸

⁷⁷ PÁLFFY, *i.m.*, 83.

⁷⁸ PÁLFFY Géza, *Várfeladók feletti ítélkezés a XVI-XVII. századi Magyarországon*, Győr, 1995, 202-205.

Végül Pethőék ügyében a magyar igazságszolgáltatás ítélezett. A Pozsonyban összeült bíróság, amely nem hadbíróság volt, a magyar Országgyűlés különleges ügyek megtárgyalására egybehívott törvényszékeként ült össze. Elnöki tisztét - mivel a nádori tisztség betöltetlen volt - Kisasszonyfalvai Istvánffy Miklós nádori helytartó töltötte be, a tanács pedig az ország egyházi és világi báróiból, királyi tanácsosaiból, ítélmestereiből és nemeseiből állott. A vádat Somogyi István királyi jogügyigazgató képviselte a három fogságban tartott várfeladó, Pethő Gergely egykori babócsai kapitány, Végh Gergely babócsai és Balogh János újudvari fővajda ellen. A királyi jogügyigazgató Pethőt és Véghet Babócsa várának elhamarkodott feladása miatt az uralkodónak tett esküjük megszegésével, Balogh fővajdát az újvári palánk üresen hagyásával, azaz szintén esküje meg nem tartásával vádolta.

Az ítéletet az Országgyűlés különleges törvényszékén 1601. április 2-án Heteyey Bálint **protonotárius** hirdette ki. Mindhárom vádlottat az ítélet szerint - mivel a várfeladás az 1462. évi II. tc. 10. §-a és az 1495. évi IV. tc. alapján hűtlenségnek számított - hűtlenségben találták bűnösnek, ezért fej- és jószágvesztésre ítélték. A bírák a szigorú ítélettel példát kívántak statuálni, hogy a jövőben ne fordulhasson elő ilyen cselekedet a végvári kapitányok részéről. Az ítélet ellen közbenjárók a diéta bezárása után kegyelmet kértek a terheltek részére.

1602-es országgyűlés által létrehozott törvényszéken Pethő azzal védekezett, hogy ő nem is tett esküt. Ez azért volt lényeges, mert Pethőt elsősorban esküjének megszegésével vádolták. Azt vallotta, hogy - a birodalmi katonákhoz hasonlóan - két ujját felemelve és egyidejűleg az ország zászlaját fogva tette le az „esküt”. Ez a védekezés már csak azért is fontos, mert az esküt az 1599. évi XIX. tc. a németekétől eltérően szabályozta: **„Ezt a magyar katonaságot pedig, a hazai szokáson és szokásos gyakorlaton kívül, semmi más esküvel kötelezhetőnek nem tartják.**

1. § Mert a magyar katonáknak meg vannak a maguk régi katonai jogai, a melyek alapján vitézlőkké lőnek és mihelyt valamit hibáztak, a magyar kapitányok őket legott a saját törvényük rendelkezése szerint, méltóbüntetéssel sújtják.”

Pethőék védekezése hatásosnak bizonyult, mert Rudolf király 1603. januárjában mindhárom főtisztnek kegyelmet adott, büntetésüket háromévi saját költségén történő török elleni szolgálatra mérsékelte.

A későbbiekben is hasonló ítélkezési gyakorlat keretében vonták felelősségre a várfeladó katonákat. Erre utal az 1622. évi LXXIII. tc. **„arról, hogy Strucz Ferenc ellen, ki a váczi végvárat a törököknek föladta, az ország nádora előtt a czikkely értelmében kell eljárni”**, valamint az 1647. évi LXIV. tc. is, amely szerint **„nagyságos Bercsényi László ellen, a damásdi erősség elvesztése miatt, a törvény rendje szerint végérvényesen kell a nádor úr előtt eljárni.”**

Mint látható, a török elleni harcok során az állandó katonáskodás önálló katonai igazságszolgáltatási szervezet alapjait tette le. Az így létrejött bírói fórumok azonban sokszor összeütközésbe kerültek a vármegyei, úriszéki és városi bíraskodással. Az 1567. évi XLI. tc. a hadbíráknak megtiltotta, hogy birtokjogi perekben ítélkezessenek: **„Az ország karai és rendei nagy lelki fájdalommal kénytelenek a császári felségnek jelentést tenni, hogy a véghelyeknek és az Ő felsége hadainak bizonyos kapitányai, az ország szabadságainak ellenére, főként a felső részekben hallatlan és szokatlan alárendeltséget hoztak be.**

1. § Mert azok olyan bizonyos hadbírákat tettek, a kik, nemcsak a táborban és a hadseregben előforduló esetekben szoktak bíraskodni; hanem a nemesek fekvő jószágai és birtokjogai fölött is önhatalmúlag ítéletet mondanak és azokat az imígy amúgy meghozott ítélettel az ország régi törvényei és szokása szerint való eljárás mellőzésével, másoknak osztogatni merészkednek.

2. § Ennek okáért az ország karai és rendei alázattal kéri a császári és királyi felséget, hogy ezt méltóztassék kegyelmesen eltiltani, hogy jövőre ne történhessék és, hogy a birtokjogokra nézve az ilyen hadbíróktól hozott ítéleteket megsemmisítvén, azoknak semmi ereje ne legyen.

3. § A peres felek pedig forduljanak a maguk illetékes rendes bíráikhoz.”

Ez a korszak már csak azért is jelentős a magyar igazságszolgáltatás fejlődése szempontjából, mert erre az időszakra tehető a jogvégzett - vagy legalábbis jogban jártas - személyek bíróként való alkalmazása. Az ezt megelőző korokban kizárólag laikus emberek látták el az ítélkezés feladatát, akik gyakran írni-olvasni

sem tudtak. A jogban jártas személyek iránti igény pedig azt vonta maga után, hogy a jogi képzés fellendült, létrejött az első, jogutódja révén még ma is működő magyar egyetem 1635-ben Nagyszombatban.⁷⁹

A bíráskodás joga ezt követően a csapat- és seregparancsnokok kezébe került. Elsősorban az osztrák csapatoknál, de fokozatosan a magyar alakulatoknál is az igazságszolgáltatás alapját a hadicikkek szolgáltatták, amelyre egyébként a katonák felesküdték. Legelőször I. Miksa 1508-ban adott ki 23 hadicikkből álló gyűjteményt, amely általánosságban határozza meg, hogy mi a büntetendő cselekmény, míg a büntetés kiszabását a bíróra bízta.⁸⁰ A II. Miksa által 1570-ben a speyeri birodalmi gyűlésen törvénnyé emelt hadicikkek már annyiban mutattak előrehaladást, hogy a katonai kötelességekről és a kötelességsértés büntetethezességéről bővebb leírást tartalmaznak. Katonai bűncselekménynek főleg a fosztogatás, zsákmányolás, fegyelmezetlenség, szökés számított, de a hadicikkek hatálya kiterjedt a közönséges büntettnék tekinthető rablásra is. Figyelemre méltó rendelkezés volt, hogy az ittasság nem számított beszámítást kizáró oknak, sőt ellenkezőleg, a részegségben elkövetett bűnök súlyosabb beszámítás alá estek.

A gyalogságnál az ezredes kezében volt a *ius gladii*, ő volt élet és halál ura, míg a lovasság vonatkozásában a tábornagy kezében összpontosult a legmagasabb bírói hatalom, míg ugyanezt a jogkört a tüzérségnél a táborszernagy gyakorolta.

A gyalogságnál a bíráskodás kétféle volt. Vagy hadbíró volt az ezrednél, s annak vezetése alatt tizenkét katonából álló bíróság működött, vagy az úgynevezett „hosszú nyársak joga” volt szokásban aszerint, amint az ezredparancsnok az ezred katonáival az ezred felállításakor megegyezett.

Amennyiben a hadbíró vezetése alatti bíróság látta el az igazságszolgáltatást, akkor az ezred megalakításakor egy jogban jártas katonát, mint soltszót (hadbíró) is felfogadtak, aki az ezred századaiból tizenkét katonát válogatott ki maga mellé, akik később esküdként közreműködtek, továbbá egy bírósági őrmestert és egy

⁷⁹ BÓNIS György, *Buda és Pest bírói gyakorlata a török kiűzése után 1686-1708*, Bp., 1962, 120-130.

⁸⁰ ÚJHELYI Péter, *Az állandó hadsereg története*, Bp., 1914, 93. Újhelyi Péter idézett műve tartalmazza elsőik között a gyalogos és lovascsapatoknál alkalmazott bírósági eljárás leírását. A későbbi szerzők –

bíróági írnokot. Az így kiválasztott katonák - és természetesen a soltész is - fel-
esküdtek az evangéliumra, és az így megalakult bíróság az egész hadjárat alatt
állandó maradt.

Amennyiben törvényt kellett tartani, a bírósági őrmester a táborban dobszóval
egybehívta a bírákat és a perlekedő feleket.

Az úgynevezett törvénytárasoknál legelőbb az őrmestert és az írnokot eskették
meg, majd a hadbíró üdvözölte a bíróság tagjait és közölte velük, hogy őfelsége,
a római császár, őfensége, a hadvezér, valamint az ezredes nevében és az utóbbi
által neki adományozott bírói pálcá birtokában összehívta a bíróságot.

Ezután a büntetőbíróság tagjait eskették meg, hogy a vád, a védelem és a ta-
núk meghallgatása után igazságot tesznek, szegénynek éppen úgy, mint gazdag-
nak, senki javára és senki ellen sem irigységből, sem gyűlöletből ellenséges vagy
baráti viszonyaira éppen úgy, mint rokonságra való tekintet nélkül fognak íté-
kezni. Ezután a bíróság tagjai a hadicikkekre is esküt tettek, majd a hadbíró kér-
dést intézett a hallgatósághoz arra nézve, hogy megítélésük szerint a bíróság sza-
bályszerűen ült-e össze.

A tárgyalás megnyitását követően a vádat képviselő foglár állt elő és szószólót
kért maga mellé. Az időközben bevezetett vádlott ugyanezt tette. A foglár szó-
szólója nagy részletességgel adta elő a vádat, míg a vádlott védője igyekezett a
vád adatait megcáfolni. Ha tanúkihallgatásokra is szükség volt, arra is sor került.
Amennyiben a feleknek nem volt előadnivalójuk, akkor következett a határozat-
hozatal, amely előtt a vádlott rendszerint térdre borulva könyörgött elnéző ítéle-
téért. Ezután a hadbíró a hallgatóságot eltávolította, összeszedte a szavazatokat, és
a bíróság megfogalmazta ítéletét, amit az írnok írásba foglalt. Miután a hallgató-
ság visszatért, a vádló szószólója felolvasta az ítéletet és kérte, hogy azt hajtsák
végre. Ekkor a soltész pálcát tört az elítélt felett és hangosan imádkozott: „**Isten
legyen irgalmas szegény lelkének, s adjon a földi élet után boldog feltámadást!
Ámen!**”

Ezt követően a foglár lelkészt hívott, hogy az elítéltet a halotti szentségekkel ellássa, majd a hóhérnak adta át, aki a foglár és helyettese kíséretében a vérpadra vezette a halálraítéltet. A vérpadnál a foglár felhívta a jelenlevők figyelmét arra, hogy mindezt **„jól véssék emlékezetükbe, őrizkedjenek a részegségtől, amelyben legkönnyebben megfélemlíthetnek a törvényekről, s kerüljenek minden vétséget vagy bűnt, mert a büntetést senkinek sem lehet elengedni.”**

Ezt követően a hóhér körbevezette áldozatát, hogy a katonáktól elbúcsúzzon és akitől szükséges, attól az ellene esetleg elkövetett vétkeiért bocsánatot kérjen. A káplán eközben szintén kísérte a halálraítéltet és közben vigasztaló és bátorító szavakkal szólt hozzá. A káplán imádkozása közben mentek vissza a kör közepére, ahol a halálraítélt letérdelt és a hóhér végrehajtotta az ítéletet.

A bíraskodás ezen neménél az eljárás - amint látjuk - nyilvános és szóbeli volt, de a bíróság összeállítása meglehetősen kezdetleges. Egyrészt a foglár, a vádló egy közönséges képzetlen katona, és a bírák és a védő is egyben a hadbíró alárendeltjei voltak.

Az eljárás más formáját jelentette, ha az ezredes a katonáknak az úgynevezett „hosszú nyársak jogát” ajándékozta. Ez esetben ugyanis a katonák teljesen maguk között intézték el a bíraskodás ügyeit, a hadbíró és a tisztek nem vettek részt az ítélezésben.

Ez esetben az ítélethozatal a következőképpen folyt le. Ha valaki bűnt követett el, a foglár elfogta, jelentést tett az ezredesnek és engedélyt kért, hogy a hadi közösséget egybegyűjthesse. A tárgyalást megelőző napon kihirdette az ezrednek a bűncselekményt, amellyel foglyát vádolta és felszólított mindenkit, aki az esetnek tanúja volt, hogy jelentkezzen.

Az ún. törvénylátás napján a hadiközösség kört alakított. A foglár beszédet intézett a katonákhoz, arra kérve őket, hogy **„derék hadfiakhoz illő módon alkalmazzák a hadi jogot.”** Ezt követően a foglár szószólója ismertette a vádat, a védő válaszolt. Ez a vád- és védőbeszéd háromszor váltakozott. Ha ez megtörtént, a zászlósok összehajtogatták zászlóikat és felszólították a katonákat, hogy határozanak, mert ők csakis az ítélet meghozatalát követően bontják ki ismét azokat.

Ezután a katonákból három 40-40 főnyi tanács alakult, azok egymástól távol lévő helyen, külön-külön tanácskoztak, majd mindhárom csoport véleményét közölték a hadi közösséggel, akiket felhívtak arra, hogy kezük felemelésével szavazzanak. Amikor ez megtörtént, a zászlósok kibontották zászlóikat és megköszönték az ítéletet. Ha a szavazatok többsége a bűnösség mellett volt, a zászlósok kibontott zászlóval napkelet felé indultak, az ezred pedig két sorban, arccal egymás felé felállva keskeny utcát alakított, melynek keleti végét a zászlósok állták el, míg a másik vége nyitva maradt. A foglár az elítéltet miután az meggyónt, háromszor fel- és alávezette az utcán, hogy elbúcsúzzon katonatársaitól, miközben a zászlósok bátorították őt és megígérték, hogy fele útig eléje sietnek. Ezt követően az elítélt és a foglár az utca nyitott végénél állt meg, a katonák kopját szegeztek, a foglár és szószólója bocsánatot kért az elítélttől, amiért az ezred becsületének érdekében kötelességük szerint eljárta vele szemben.

Ezután a foglár „az Atya, Fiú és Szentlélek nevében” három ütést mért az elítélt vállára, majd az utca nyitott végéről az előre szegezett kopják közé lódította, ahol a legelől álló katonák leszúrták, az eléje siető zászlósok pedig zászlóikkal betakarták a holttestet.

Az elítélt halála után az ezred előbb letérdelt és imádkozott, majd alakzatba felállva háromszor körüljárta a holttestet, a lövészek pedig a szentháromság nevében három ösztüzet adtak végtisztesség gyanánt. Ezután az ezred újból kört alakított, a foglár megköszönte az ítélezést és arra intette a katonákat, hogy hasonló bűnöktől óvakodjanak.

A fent leírt bíraskodási módon kívül harchelyzetben rövidített, rögtönítélő eljárást is alkalmaztak, amelynél a hadbíró közreműködött, de a legtöbb alakiság elmaradt.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a lovasságnál valamelyest eltértek az igazságszolgáltatás szabályai. Az ítélezés az ún. lovasbírószágban történt, amelynek szabályai ugyancsak I. Miksa császár említett hadicikkeiben voltak lefektetve.

A lovasbírószágban a tábornagy vagy helyettese elnökölt, tagjai pedig tisztek, illetve altisztek voltak, és összesen tizenkét főből állt.

A főtárgyalás nagy, ünnepélyes keretek között, szabad ég alatt vagy sátorban ment végbe. Lefolyása a következő volt: az elnök és a bíróság tagjai trombitaszó mellett vonultak helyükre. Az élen kivont pallost tartó apród, utána az elnök haladt, akit a bírák párosával követtek, súlyos bűncselekmény esetében rejtett, egyébként pedig kivont karddal. Az ítélezés helyére érve az elnök pallosát az ott lévő asztalra helyezte, majd a bírák kivont és hegygel a földnek szegezett karddal körüljárták az asztalt. Ezt követően az elnök a bírakat pártatlan ítélezésre hívta fel, majd a hallgatóságot megkérdezte, hogy van-e kifogásuk a bíróság összeállítása, a törvénykezés helye és ideje ellen. Ezután „az isten, a császár, a birodalom és a hadvezér nevében” megnyitotta a tárgyalást, amely a gyalogságnál leírtakhoz hasonló módon ment végbe. Az ítélet nyilvános kihirdetésekor az elnök és a bírák kivont kardjaikat hegygel fölfelé tartották, majd az ítélethirdetés után az elnök a bírói pálcát eltörte, és a bíróság az érkezéshez hasonló sorrendben elvonult, azzal a különbséggel, hogy távozóban súlyos bűnesetnél kivont, egyébként pedig rejtett karddal.

Mindenképpen említést kell tenni a fegyelmi fenyítő hatalom legelterjedtebb eszközéről, a botbüntetésről, amelynek rendkívül fontos szerepe volt a mindennapi rend és fegyelem fenntartásában. A botbüntetésnek, amelyet az előljáró szinte korlátlan jogkörrel alkalmazhatott alárendeltjeivel szemben, nem volt semmiféle megbecstelenítő következménye, míg ezzel szemben a pofont, az oldalba ütést, vagy a megrúgást tiltott és ezzel együtt szégyenletes cselekménynek tekintették. A bottól, mint fegyelmező eszköztől még a tiszt sem volt feltétlen biztonságban, csakhogy neki joga volt a botbüntetésért elégtételt venni. A botbüntetés a legénységgel és az altisztekkel szemben általános és gyakori dolog volt.⁸¹

III/2. A magyar katonai bíráskodás a Rákóczi-szabadságharc alatt

A török elleni harcok befejezése után a Habsburg uralkodó abszolutista kormányzást kívánt bevezetni az országban. Az elégedetlenség 1703-ban tetőzött és

⁸¹ Uo., 94-100.

kirobbant a Magyarország függetlenségét zászlajára tűző Rákóczi-szabadságharc. Bár a nemesség várakozó álláspontra helyezkedett kezdetben, a kuruc sereg létszáma napról napra ugrásszerűen növekedett, mind több jobbágy csatlakozott Rákóczihoz. Ebben nagy szerepe volt az 1703. augusztus 28-án kiadott pátensnek is, amely a hadba vonult jobbágyokat és családtagjaikat nemcsak a közterhek, hanem a földesúri szolgáltatások alól is mentesítette. Rákóczinak sikerült a nemesek bizalmát is megnyernie, ezzel a kuruc seregek ütőképessége is növekedett valamelyest.

A kuruc katonai vezetők legnépesebb csoportját a thökölyánus tisztek alkották. E réteg beállítottsága azonban nem felelt meg a kor hadtudományi szellemének, csak a lesben állás és portyázás taktikai elemeit ismerték. Ez viszont kevésnek bizonyult a császári hadakkal szemben. Éppen ezért Rákóczi a thökölyánus tisztek közül csak Pekry Lőrincet emelte tábornoki rangba. A legnagyobb tapasztalatokkal és ismeretekkel a császári hadseregből átváltott vagy korábban abban harcoló tisztek rendelkeztek, azonban ez kevésnek bizonyult az irreguláris kuruc seregek esetében. A fegyelmezetlen katonák sokszor nem hallgattak a nagy csatákat és hadjáratokat látott tisztekre.

Maga Rákóczi is felismerte azt, hogy háborút csak a legkorszerűbb katonai ismeretek birtokában lehet nyerni, ezért mindent elkövetett, hogy legalább seregének magva hasonlónak váljék az európai országok reguláris csapataihoz. Udvarában a nemesi ifjak ilyen irányú oktatásáért is mindent megtett.⁸²

Rákóczi seregében fegyvert fogott nem nemesek, legnagyobb részben jobbágyok, kisebb számban szabadok, városi és mezővárosi polgárok, katonáskodó nemesek és végül hivatásos katonák, külföldi zsoldosok harcoltak. A szabadságharc elején a nem nemesek, a fegyvert fogott jobbágyok határozták meg Rákóczi hadainak arculatát. Két fontos eredményt azonban még ez a szedett-vedett katonasági is el

⁸² A kuruc hadsereg eltartására szükséges kiadásokat az országos adókból és természetben teljesített szolgáltatásokból fedezték, de Rákóczi óriási uradalmainak jövedelmeit is nemegyszer fordította főleg udvari csapatai költségeinek fedezésére. Sokkal kevesebbet ért „mezei hadai” seregének zöme, mely még egyenruhával sem volt ellátva. A kezdetben használt toborzást 1706 után rendszeres hadkiegészítés váltotta fel. ECKHART Ferenc, *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, Bp., 2000, 241.; Erdély sajátos hadszervezetéről: RÁCZ Lajos, *Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben*, Bp., 1992, 10-25.; ANGYAL Pál – DEGRÉ Alajos, *A XVI-XVII századi erdélyi büntetőjog vázlata*, Bp., 1943, (Angyal szeminárium kiadványai, 49) 46-47.

tudott érnei: kiterjesztette a harcot az ország egész területére, és csatlakozásra tudta készíteni az ország nemeseit. Legnagyobb hátránya viszont az volt, hogy az elért eredmények megtartására képtelennek bizonyult.

Ezért vált szükségessé a nemesek megnyerése, amely a nemesek nagyobb számarányához vezetett a kuruc seregben. A nemesi tisztek általános és katonai műveltsége magasabb volt, mint a nem nemeseké. A nemesek számarányának növekedése viszont ahhoz vezetett, hogy megkönnyítette számukra jobbágyaik leszerelését és hazaküldését. A nemesség egyébként képes volt a rend és a fegyelem fenntartására, de a hadműveleti feladatok ellátására már kevésbé.

A kuruc sereg legjobban szervezett és kiképzett részét az idegen zsoldosok alkották, azonban számuk néhány ezernél nem volt több. Másrészt a szabadságharc céljaival nem azonosultak, nem lelkesítette őket hazaszeretet. Így a hozzájuk fűzött reményeket nem tudták beváltani.

A kuruc seregben a „vezényleti nyelv” a magyar volt⁸³, viszont a nem magyar ajkú katonáknak latin nyelven fogalmazták meg a rendelkezéseket. A szlovákság jelentős számára lehet következtetni abból, hogy szlovák nyelven is készültek parancsok.

A kuruc hadsereg alakulatainak eredete, szervezete, illetve hadkiegészítési módja igen bonyolult volt, mert kuruc csapatok esetében - mint a kor államigazgatásában általában - nem választották el teljes határozottsággal a hatásköröket. Rákóczi hadai legegyszerűbben irreguláris és reguláris csapatok közötti különbségtétel alapján oszthatók.

A szabadságharc hadserege a kezdetekben csupán irreguláris hadakból állt, bár Rákóczi a reguláris hadak megteremtésének szükségességét az első perctől látta. Kifejezett rendelkezés a nagyszombati vereség után, 1705. január 3-án született a reguláris csapatok felállításáról. Azonban az irreguláris formák ezután is fennmaradtak.

A reguláris hadak szervezettsége és fegyelmezettsége jobb volt, mint az irregulárisoké. Azonban igazán csak egy alapvető különbség volt közöttük: a re-

⁸³ SZTRIPSKY Híador, *A magyar vezényszó történetéhez*, Századok, 1909, 138-139.

guláris ezredek felszerelése, fegyvere, lova, egyenruhája állami tulajdon volt, amelyet az állami hadbiztosság teremtetett elő, míg az irreguláris katonáknak maguknak kellett gondoskodniuk felszerelésükről és ellátásukról.

Az irreguláris vagy mezei hadak kétféle eredetűek voltak: önként, vagy nemesi hadkötelezettség alapján szolgáltak a katonák.

Az önkéntes katonák helyzete jóval átláthatóbb, egyszerűbb. Ők saját akaratukból vállalták a katonai szolgálatot és elvileg a háború végéig katonáskodni tartoztak.

A kuruc vezetésnek azonban a nemesség katonai szolgálatára is szüksége volt. Azzal maga Rákóczi is tisztában volt, hogy a nemesség nagy tömegeinek katonai alkalmazása, szolgálata nem sokat ér, ezért megadta a lehetőséget a nemeseknek, hogy maguk helyett zsoldost állítsanak. Emellett a személyes nemesi felkelés időnkénti összehívására is sor került. A nemesi hadkötelezettséghez hasonló területi privilégiumnak alapján jöttek létre a kiváltságos hadak: jászok, kunok, hajdúk, székelyek.

A reguláris hadak között katonailag a legképzettebbek és a legfegyelmeltebbek az idegen segédhadak voltak. A legtöbb katona császári szolgálatból állt át. A legnagyobb hírnévre a franciák tettek szert, bár létszámuk csak mintegy 1000-1500 fő volt. 1709-1710 telén svéd, lengyel zsoldosok is harcoltak Rákóczi zászlaja alatt. Mégis a reguláris hadak túlnyomó többségét magyar ezredek alkották, ezzel együtt európai színvonalú, igazán hatékony hadsereget nem sikerült Rákóczinak kiépítenie.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem hadseregében érvényben volt anyagi és alaki büntetőjogszabályok ***A Magyarországi conföderált Nemes Statusok és Rendek részéről szabott Hadi Regulák, Articulusok, Edictumok és Törvények*** címet viseli, szerkesztésében a legnagyobb részt Kajali Pál főhadibíró vállalta. A hadi törvénytárat a fejedelem 1707. július 5-én szentesítette.⁸⁴

⁸⁴ A Rákóczi-szabadságharc folyamán egész sorozata keletkezett a hadsereg fegyelmét és jó rendjét biztosító kéziratok és nyomtatott szabályzatoknak, az úgynevezett ediktumoknak. Legteljesebb alakja az ónodi országgyűlésen törvényerőre emelt, a kuruc hadsereg szervezeti rendjét szabályozó Regulementum Universalével együtt kiadott Edictum. ***Régi Magyar Könyvtár I. kötet***, szerk. SZABÓ Károly, Bp., 1879, 1733-1734.

A bevezetés után kezdődő szöveg tizenkét címre, a címek pedig több cikkelyre vannak osztva. A XI. és a XII. fejezet tartalmaz rendelkezéseket a hadbírókról. A XII. fejezet I. articulusában olvashatjuk: **„Noha a Regimentekbeli Auditorokon kívül minden Districualis Commenderozó Generalisuk Corpusai mellett szükséges képen kelletik egy-egy Hadi Bíráknak lenni...”**

A hadi regula alább pedig így folytatja: **„Magyarországban levő egész Armadukban egy Generalis vagy országos Fő Hadi Bírák is legyen, a kinek az egész Hadaink között interveniálandó nagyobb confideratióju Cazusokra s Cauzákra Inspectiója lévén, a mellynek azok közül az ő székire tartozandók lesznek...”** „... az igazság kiszolgáltatásában valami fogyatkozás, vagy hátra maradás ne essék a General Staáb mellett más egy Hadi Bíráknak is úgy mint említett generalis Hadi Biránk Vicéjének kelleték lenni.”

Ezek a rendelkezések a kuruc hadsereg katonai igazságszolgáltatásának szervezetéről szólnak. A legkisebb katonai egység, amely önálló katonai bíróval rendelkezett, az ezred volt. E bírakat **regimentbeli auditoroknak** hívták. Azonban a regimentbeli auditoroknak nem volt önálló bűnüldözési joguk. Ez derült ki a XII. fejezet III. articulusából: **„a Regimentbeli Auditoroknak azon Regiment Commendánsától kell lennie parancsolattyuknak...”**.

Az ezred parancsnokának (**regimentcommendáns**) ez a joga azonban kötelezettségekkel is járt. A jog kiterjedt az eljárás megindítására, az eljárás alá vont személyek fogságba helyezésére, valamint a hadbíró által hozott ítélet megerősítésére. Amennyiben ezt a feladatot az ezredparancsnok nem teljesítette, úgy elvesztette a *ius gladii*t, a pallosjogot.

A szabályozásból az is kitűnik, hogy a hadi kerületek parancsnokai mellett is fel kellett állítani egy törvényszéket, amelyet a generális bíró vezetett. Ez az ezredes regiment auditorának fellebbezési fóruma volt. A kerületi parancsnokoknak is léteztek jogosultságaik a büntetőeljárásban. Az ő hatáskörükbe tartozott az eljárás megindítása, a terhelt letartóztatása és az ítélet megerősítése. A hadbírák azonban már nem egyedül ítélkeztek: **„...A dolog apróbb Causákban, legalább tizenkét személy a nagyobbakban két annyit is rendellyenek a Commendérozó**

Tiszteink, Hadi Bíráink mellé Assessoroknak értelmes jólelkű embereket, s Tiszteket és Grégárusokat is... (XII. fejezet, IV. articulus).

Az esküdteknek azonban esküt is tenniük kellett, addig az eljárásban nem vehettek részt: ***„...mindenekelőtte a törvényhez szólanak, az igazságra s törvényre erős hittal meg is esküdjenek.”***

Rákóczi hadi regulájából az is kiderül, hogy a generális a hadi bíró törvényszékét csak délelőtt tarthatta: ***„...Hadi Bírák hivatallyára és soha nem délután, hanem reggel üllyenek a törvényen.”***

Ez a szabály természetesen az esküdteket is kötötte. A katonai igazságszolgáltatás szervezetében a következő szintet a generalis főhadbírótság töltötte be. A generalis főhadbírótság a generalis hadi bírótság fellebbviteli fóruma volt. Ez a bírói szerv a táborkarhoz volt beosztva. Hasonlóan a generális hadi bíró törvényszékéhez, itt is esküdtbíráskodás folyt. A katonai igazságszolgáltatás szerveinek élén a fejedelem állt, de csak perújítás esetében járt el.

A jogszabályokból kiderül, hogy a kurucok előtt a rögtönítélő bíróság sem volt ismeretlen. Ez a bírói szerv azonban csak az ezredek mellett működött. A rögtönítélő bíróság tevékenységében a regimentbeli auditoroknak is részt kellett venniük, valamint csakis a vezénylő tábornokok tudtával folyhatott az eljárás. Itt az ítélet csak felmentés vagy halál lehetett, más büntetés nem létezett. A rögtönítélő bíróság határozata ellen azonban még a fejedelemnél sem volt helye fellebbezésnek.

Annak ellenére, hogy az európai színvonalú hadsereg szervezése nem járt sikerrel, egy jól működő katonai igazságszolgáltatási rendszert sikerült felépíteni.

A vádlottat írásban idézték a hadbíró elé. Ebből kitűnik, hogy a katonai büntetőper az akkuzatórius eljárás szabályai szerint folyt le. Az eljárás panasz alapján indult, és a panaszos kötelességévé tették azoknak a bizonyítékoknak előadását, amelyek a vádat alátámasztják. A vádlottat is terhelte a bizonyítás, a védelmére szolgáló bizonyítékokat neki kellett a bíróság rendelkezésre bocsátani, ezért írásban tudatták vele a vádat.

A megidézett vádlott kihallgatása és a bizonyítékok biztosítása a hadbíró kötelezettsége volt, ezután került sor a vádlott ítélőbíróság elé állítására. Az ítélőbíró-

ság döntése ellen fellebbezésnek volt helye, ezt **apellátának** hívták, amelynek az ítélet megszületésétől számított 14 napon, illetve - ha az elmarasztalt nagyon távol lakott - 28 napon belül volt helye. Ha fellebbezést nem nyújtottak be, akkor a fent említett idő elteltével az ítélet jogerőre emelkedett. A hadbíró csak akkor gondoskodhatott a végrehajtásról, ha ez megtörtént.

Amennyiben a fellebbviteli fórum helybenhagyta az alsóbb bíróság ítéletét, akkor visszaküldte annak végrehajtás végett. Ha módosította az alsóbb bíróság ítéletét, akkor a fellebbviteli fórum maga volt köteles az ítéletet végrehajtani.

A XII. fejezet VIII. articulusából kitűnik, hogy a Rákóczi-szabadságharc alatt megvalósult az ügyvéd kirendelésének intézménye is: „ **Confiderálván pedig, hogy sokszor élet s halál közt forog a Hadi szék előtt sokaknak dolga, kik közt olly maga gondatlanok s rész szerint együgyűek is vannak, hogy ha más nem segíti aki helyes mentségekre való volna is elméjükkel nem érez szükségesnek ítélik hogy az olyanok Prokator rendeltessék vagy ha más jóakarójokhoz biznának, azoknak tanácsával élhessenek és mentségeket is azok által proponáltathassák, s allegálltathassák a törvényben.**”

A hadiregula szabályozásából kitűnik tehát, hogy minden ezrednél a parancsnok mellett hadbíró (**auditor**) működött, akinek feladata a hadi regulák ellen vétők kihallgatása, vallomásuk jegyzőkönyvbe vétele és a hadiszék összehívása volt. Ebben két fő- vagy vicekapitánynak, ugyanannyi hadnagynak, strázsamessternek, tizedesnek és közlegénynek kellett részt vennie.

Fellebbezni a kerületi generális (kapitány) törzsébe beosztott hadbíróhoz, illetve hadi székhez, s onnan esetleg tovább, magához a generális auditorhoz lehetett. Elvileg nyitva volt az út a fellebbezésre a főtábornokhoz vagy akár a fejedlemhez is. A XII. fejezet egyik cikkelye szerint a generális hadbíró elé tartozó **casusok** voltak: a hazaárulás, az ilyen szándék felismerése esetén a jelentés elmulasztása, a tábornokkal szembeni engedetlenség, a pártütés, az egész regiment vagy több kompánia vétsége, a várak, erősségek feladása, elszökés onnan vagy a táborból és a strázsahelyről.

A vádlottat - legyen bár tiszt - áristomba kellett zárni, írásban átadták részére a vádpontokat, és olyan időpontban tűzték ki a tárgyalást, hogy **„elég ideje legyen felkészülni a maga mentésére.”** (III. articulus)

Kisebb ügyekben is legalább tizenkét személy, a nagyobbakban kétszer annyi vett részt ülnökként (**assessor**) a tárgyaláson, akik a törvény korabeli fogalmazása szerint **„értelmes, jólelkű emberek voltak”** és döntésük meghozatala során félretettek minden haragot, gyűlöletet, és minderre **„erős hittel meg is esküdtek.”**

Az „ügyefogyottak” mellé, amint láttuk, prókátor kirendelését írta elő a törvény, amely rendelkezés napjainkig is fennáll, mint a büntetőeljárás során való kötelező védői kirendelés egyik esete. Ugyanígy, akár ma is teljes joggal érvényes elvárásnak tekinthető az a rendelkezés, hogy **„a vádlottat ne sokáig tartsák fogva ítélet nélkül.”**

Figyelemre méltó annak megemlézése is, hogy a fejedelmi hadseregben a hadi-bírák nemcsak büntető, hanem magánjogi peres és nem peres ügyekben is eljártak. Ez azonban a XVIII. század elején nem volt előzmény nélküli, mert a jogi megoldás Európa-szerte hasonló volt. Erre utal a XI. fejezet III. articulusa: **„A Hadak között lett Testamentumoknak, obligatioknak, Contractusoknak s egyéb levélbeli állapotoknak, melyek Törvényes Processussal, vagy még egyező akaratból is véghez mentek tellyes erejek legyen, kiváltképpen a midőn Hadi Bíró által subscirbáltattak és ratificáltattak.”**

Azonban már a XVI. század óta tilalmazott volt, hogy birtokjogi perekben a hadi bírák ítéljenek. Nem volt ez másként Rákóczi korában sem: **„Minden nehézségek a Táborban a Hadi Bíró által revédiáltasanak az ingatlan jószágáról való Causákon kívül.”**⁸⁵

A Rákóczi-kori katonai igazságszolgáltatás jól működő rendszere a szabadságharc bukásával megszűnt.⁸⁶ A katonai igazságszolgáltatás szervezete és működése

⁸⁵ 1707-ben az ónodi országgyűlés Országos Ítéltábla felállítását határozta el. E táblának (tabula reguri iudicuria) a királyi tábla szerepét kellett betöltenie, a legfelsőbb a hétszemélyes tábla hatáskörét pedig a szenátus, az államigazgatás legfőbb testülete kapta meg. Az országos ítéltábla, amely működését Eperjesen, illetve felváltva Korponán tartotta volna, évi 3-3 hónap időtartamban ülésezne. Tagjai „a szabadsággért szövetkezett rendek” közül kerültek ki, és nem a rendi különbség alapján választották őket. BÓNIS - DEGRÉ - VARGA, **i.m.**, 89.

⁸⁶ MEZEY Barna, **Felsőbíráskodás a Rákóczi-szabadságharcban**, (Egykorú irat a szabadságharc államának fejedelmi táblájáról), Honismeret, 1995, 2. szám, 78-80.

- még a folyamatos hadiállapot ellenére is - számos olyan eljárási alapelv elérésére törekedett, amely az akkor uralkodó inkvizitórius eljárással szemben kifejezetten akkuzatórius elemeket hordozott. Ilyennek tekinthető a szóbeliség, a feljelentő (vádló) bizonyítási kötelezettsége, a védő szerepével kapcsolatos felfogás. A Rákóczi-szabadságharc katonai bíráskodása azért is fontos mérföldkő, mert ez volt az első kísérlet **a magyar nyelven lefolytatott** magyar büntetőeljárás szabályozására.

IV. A KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS AZ ÁLLANDÓ HADSEREG ÉS AZ 1848–49-ES SZABADSÁGHARC IDŐSZAKÁBAN

IV/1. A katonai igazságszolgáltatás az állandó hadsereg korában (1715-1848)

A magyar hadtörténet jelentős állomása volt az 1715-ös év, ekkor született meg az 1715. évi VIII. tc., amely az állandó hadsereg jogi szervezésének alapját rakta le. A törvény szerint: **„Minthogy a nemesek és mindazok, akiket a törvény e szervezet alatt ért, bármily tisztességű, méltóságú, vagy állásu személy legyen is - az ország védelmére vitézkedni és személyesen felkelni is, illetőleg bandériumait felállítani tartoznak azt Őfelsége - az eddig szentesített törvények értelmében - ezentul is követelheti és elrendelheti. De, mert most ez az ország védelmére magában nem elegendő szükséges részben bennszülöttekből, részint külföldiekből rendes sereget minden eshetőségre fenntartani.”**

Így nyert jogi szabályozást az állandó haderő, amely ettől fogva a szükségszerű változásokkal az Osztrák-Magyar Monarchia bukásáig fennállott.⁸⁷ A teljesség kedvéért meg kell azonban említeni, hogy a törvény az állandó hadsereg létrehozásával egy már korábban fennálló gyakorlatot, „a rendes katonaság tartását” szentesítette.⁸⁸ (Gondoljunk csak arra, hogy III. Ferdinándot 1649-ben országgyűlési határozat kötelezte arra, hogy „a végvidékek terhét magára vállalja.”)⁸⁹ A Rákóczi-felkelés után a bécsi udvari haditanács nem gondolt magyar hadsereg felállítására. Erre nemcsak az udvar bizalmatlansága, hanem a magyar rendek álláspontja miatt sem került sor, akik ettől idegenkedtek, mert féltették adózási kivált-

⁸⁷ ECKHART, *Magyar alkotmány és ...* 241.

⁸⁸ ZACHAR József, *A magyarországi hadügy jogi keretei 1648-1848*, Hadtörténelmi Közlemények, 1995, 2. szám, 6.

⁸⁹ *Uo.*, 3.

ságaikat. Nem akartak a jobbágyokból állandó hadsereget szervezni, mert ragaszkodtak a nemesi **insurrectióhoz**, amelynek értéktelenségét pedig már száz évvel előbb törvényben is elismerték (1602. évi IX. tc.). A nemesség inkább fenntartotta az insurrectio intézményét, inkább lemondott a magyar hadsereg felállításáról, minthogy annak céljaira az adófizetést elvállalja.⁹⁰ Az insurrectioval kapcsolatosan meg kell azonban jegyezni, hogy helytelen azt egyszerűen „nemesi felkelésnek” nevezni, mert ennél többről, bandérium állításáról van szó, amely magában rejtje a telekkatonaság, a **militia portalis** továbbélő intézményét.⁹¹

Az idézett jogszabályhelyből is kitűnik, hogy a XVIII. század folyamán a magyar hadsereg császári állandó haderőből és nemesi felkelésből állt. A nemesi felkelés alapvető szabályozása viszont csak a XIX. század elején, az 1808. évi XI. tc.-kel történt meg: **„2. § Minden nemes a törvényes király és a haza iránt hűségre levén kötelezve, annak hódolni és engedelmeskedni tartozik.”**

A nemesi felkelés békében csak papíron és csak kereteiben volt megszervezve, kizárólag háború esetén hívták össze, szervezete bandériumokból állt. A főispán illetve az alispán vezetése alatt állt, vezényleti nyelve a magyar volt. A nemesi felkelés összehívására 1809-ben került sor, a magyar területre lépő francia hadsereget azonban nem tudták legyőzni.

A jász-kun és hajdú kerületek katonai kötelezettségei továbbra is fennállottak, de már nem felkelőként harcoltak a királyi seregben. (Reguláris huszárezreddé szervezésükre 1800-ban került sor.)

III. Károly halálával az osztrák örökségért vívott háborúk időszaka a hadügy terén is jelentős változásokat hozott. A **Pragmatica Sanctio** érvényesítése együtt járt a birodalmi és a magyar hadügy tényleges és tartós egybekapcsolódásával.⁹²

Az állandó hadseregben mindig is voltak magyar gyalog- és huszárezredek. Az uralkodó általában valamelyik főurat bízta meg a szervezésével, és ők voltak az ezredtulajdonosok is. A gyalogezredek szervezetét a Haditanács 1748 decem-

⁹⁰ Az állandó hadsereg becikkelyezésének történetéből kitűnik, hogy a császár ajánlatot tett a nemességnek, mely szerint vagy katonáskodik, vagy adót fizet. SZABÓ Dezső, **Az állandó hadsereg becikkelyezésének története III. Károly korában**, Hadtörténelmi Közlemények XI. kötet, Bp., 1910, 37.

⁹¹ ZACHAR, **i.m.**, 8.

⁹² **Uo.**, 12.

berében szabályozta. (A dinasztikus háborúk során az uralkodó már nem is igényelte az insurrectio táborba hívását. Ugyanakkor nagyon elégedett volt azzal a megoldással, hogy a magyar területekre kivetett rendes és rendkívüli hadiadók terhére az állandó hadseregen belül jelentős számú magyar alakulatot tartson fegyverben. E tekintetben az 1741. évi LXIII. törvénycikknek van meghatározó jelentősége.)⁹³

A gyalogezredek egységes egyenruházattal való ellátása 1755-ben valósult meg. A német vezényszót a gyalogezredeknel 1750-ben tették kötelezővé. A gyalogezredek két gránátos- és tizenhat puskásszázadból álltak. 1749-ben új, az egész gyalogságra érvényes kiképzési szabályok kiadására került sor.

A magyarokból felállított huszárezredek adták az állandó hadsereg könnyűlovasságát. A reguláris huszárezredek szervezése már a XVII. század végén elkezdődött. 1688-ban állították fel az első huszárezredet, amely később a 9-es számot kapta, és 1918-ig fennállott. Portyázó harcmódorukkal, bátorságukkal méltán váltak Európa-szerte híressé, még Savoyai Jenő tábornagy is szorgalmazta újabb huszárezredek szervezését: **„Új huszárezredek felállításának folytatódó háború esetén előnyös hatása lesz, és jövőbeni hadjáratban egy 8000 huszárból álló hadtest éppen annyit árt majd az ellenségnek, mint egy csata elvesztése...”**⁹⁴

A huszároknál 1754-ben vezették be vezényleti nyelvként a német nyelvet. Azonban a katonák csak néhány szót tudtak németül, az egymás közötti társalgás, illetve a csaták hevében a beszéd nyelve továbbra is a magyar volt.

1790-ben az állandó hadseregben már tizenegy magyar gyalog- és kilenc huszárezred szolgált.

Az állandó hadsereg felállításában, illetve későbbi kiegészítésében a rendi előjogokat védve továbbra is nagy szerep jutott a magyar Országgyűlésnek. Erről az 1715. évi VIII. törvénycikkben is találunk rendelkezést: **„Ennél fogva ez az ügy ehhez szükséges adók és contributiók végett országgyűlésileg fog megállapítani!”**

⁹³ Uo., 17.

⁹⁴ Magyarország Hadtörténete I. kötet, szerk. LIPTAI Ervin, Bp., 1985, 411.

Tehát a XVI. században létrejött dualizmus még ebben a korban is tovább élt a hadügyek terén.

Az állandó hadseregnek jogi alapon történő megszervezése szükségképpen maga után vonta a hadbírói kar helyzetének jog szabályozását. A XVIII. században a népbíráskodási rendszert a hadsereg igazságszolgáltatásában megszüntették. A hadbírói intézmény ettől az időtől fogva bekerült a hadsereg jogintézményei közé. Az 1737-es ***Gerichtszwang der Regimenter*** című rendelet kimondta, hogy ezentúl minden ezredben az igazságszolgáltatási teendőket a hadbírói tisztikar látja el, amelynek tanult jogászokból kell állnia.⁹⁵

A XVIII. század első felében, egészen a század közepéig a fegyelmi fenyítő hatalom leghatásosabb eszköze továbbra is a botbüntetés volt. Az altiszteket és hadapródokat apróbb vétségekért, a kiképzésben tapasztalt figyelmetlenségért a tiszték a mindig kezük ügyébe eső bottal minden további nélkül megfenyíthették, sőt nemcsak a közönséges altisztek, hanem a magas ezredtörzshöz tartozó különböző segédtiszték sem mentesültek ez alól.

A tisztések viszont a legénységet botozhatták: az ezredsegédtiszt az összes legénységet, őrmestertől lefelé, az ezredsebesz az alárendelt tábori sebészeket, a hadbíró a foglárokat és azok embereit, míg a századosok és hadnagyok őrmestertől lefelé a század egész legénységét sújthatták ezzel a fegyelmező eszközzel (csak az 1752. június 20-án kelt rendelet szabadította fel az ezredsegédtisztet és az ezredsebeszt a botbüntetés alól).⁹⁶

Mária Terézia uralkodásának második felében igyekezett mérsékelni a botbüntetést. Az 1763. január 25-én kelt rendelete szerint a századparancsnokok legfeljebb 25, az „alantos tiszték” legfeljebb 7, az őrmester legfeljebb 5, a tizedes pedig legfeljebb 3 botbüntetést mérhetett alárendeltjeire.

A katonai ítélkezés szabályait illetően Mária Terézia 1754-i ***Justiznorm***-ján kívül a ***Constitutio Criminalis Carolina***, III. Ferdinánd és I. József büntető törvénykönyvei is tartalmaztak előírásokat. 1764-ben Mária Terézia újabb hadicik-

⁹⁵ ÚJHELYI, *i.m.*, 232.

⁹⁶ *Uo.*, 339.

keket adott ki, ezek azonban a korábbiaktól csak nagyon jelentéktelen mértékben különböztek.

Ezzel szemben igen lényeges változást jelentett az osztrák-magyar katonai törvényhozásban is az 1768-as év utolsó napján megjelent a ***Constitutio Criminalis Theresiana***. Ez az anyagi és alaki büntetőjogot egyaránt tartalmazta, a tortúrát és az elriasztás elméletét - ha lehet így fogalmazni - „tetőfokra emelte”.⁹⁷

Az eljárásban védő nem vett részt, így tisztán az eljáró hadbíró jog- és igazságérzetére volt bízva, hogy előítélet nélkül kiderítse az enyhítő és súlyosító körülményeket. Az előzetes vizsgálatot a hadbíró, egy százados és hat katonai tag jelenlétében végezte el, míg az ítéletet 8-14 tagból álló rögtönítélő bíróság hozta. A tortúra eszköze, a kínpad törvényesen megmaradt, bár a hadseregben ritkán alkalmazták, igaz, hogy a már hivatkozott botbüntetéssel pótolták. 1769-ben újabb hadicikkek (szám szerint 49) jelentek meg, amelyekben katonai és közönséges bűncselekmények kerültek felsorolásra. A hadicikkekben nem foglalt bűncselekményeket a Theresiana alapján kellett elbírálni.⁹⁸

A katonai igazságszolgáltatás szervezete ebben a korban is többszintű volt. Első-fokon az ezredbíróságok álltak, amelyeket a nagyobb állomáshelyeken működő ezredtörzs székhelyén állítottak fel. A legfőbb hadúr parancsára történt ezek felállítása és megszüntetése.

További elsőfokú fórumként működtek a delegált bíróságok is. Ezek hatásköre azokra az esetekre terjedt ki, amelyekben az ezredbíróságok azért nem járhattak el, mert az ezred székhelyén állomásozó és a haditörvényszékekre kivezényelhető tisztek, katonák és a vádlott között érdekeltségi viszony állt fenn, vagy mert a vádlott maga az ezredparancsnok volt. Ez utóbbi esetben azért volt indokolt delegált bíróság felállítása, mert az ezredparancsnok gyakorolta a bírói fensőbbbségi jogokat. Továbbá e fórum hatáskörébe tartoztak azon ügyek, amelyekben egész csapattestek fegyelemellenes cselekményében kellett dönten. Ezeket a bíróságokat esetenként különféle ezredekől vezényelt haditörvényszéki tagok összeállítása útján állították fel az Udvari Haditanács tudtával. Ítélezésük viszont mindig

⁹⁷ Uo., 340.

⁹⁸ Uo., 341.

csak az adott ügy elbírálására vonatkozott és az eljárás lefolytatás után a bíróság feloszlott.

Másodfokú katonai bíróság Bécsben működött, amelyet általános katonai fellebbezési törvényszéknek (**Allgemeines Militär Appellationsgericht**) neveztek.

Az igazságszolgáltatás harmadik fokán a **Hofkriegsrat Justiz Collegium** állott. Ennek a szervnek azonban nem a bíraskodási funkciója volt elsődleges, hanem inkább igazgatási és felügyeleti jelleggel bírt. A rendeletek kidolgozásának, az igazságszolgáltatás elvei magyarázatának és a jogi tanácsadásnak ügykörét is ellátta a haditanács mellett.

A rendes bírói fórumokon kívül létezett a **Landes Militärgericht**, amelynek a magánjogi perek eldöntése és a katonai kincstár ellen támasztott magánjogi kérések elbírálása tartozott a hatáskörébe.

Ismeretes volt a rögtönítélő bíróság is, amely rendes kiépített szervezettel nem rendelkezett, hiszen csak esetenként működött. A vádlottat előzetes vizsgálati eljárás mellőzésével azonnal a bíróság elé állították, az ítélet halál vagy felmentés volt.

A rendes katonai bíróságok igazságszolgáltatásának személyi hatálya a katonákon kívül a csapatok mellett élő és a seregtesteket kísérő polgári személyekre (katonák családtagjai, markotányosok stb.) is kiterjedt. A hatáskör tárgyi hatálya pedig a katonai bíróságok hatáskörébe utalt személyeknek mind büntető, mind polgári peres és nem peres ügyeire fennállt. Az állandó hadsereg nem tartozott a Magyar Királyság jogintézményei közé, jóllehet magyarokból is állt, még abban az esetben sem, ha a katonai alakulat - akár hosszabb ideig - Magyarországon állomásozott.

A bírának ebben a korban is esküt kellett tenniük: „ **Mi bírák esküszünk az Istenre és az ő szent evangéliumára és fogadjuk, hogy a most előforduló összes panaszokat, válaszokat és viszontválaszokat, szegénynek épügy, mint gazdagnak ügyében a legjobb tudásunk és meggyőződésünk szerint fogjuk mérlegelni és azokat személyválogatás nélkül, az Istennek és császárnak parancsolatait, jogait és tilalmait, különösen pedig a hadicikkeket véve alapul, fogjuk elbírálni és kedvezés, barátság, félelem, ellenséges érzület, gyűlölet és irigység nélkül, tekintet nél-**

kül ajándékra, méregre, vagy adományokra, legkevésbé pedig azért, hogy egy bűnöst megszabadítsunk, avagy egy ártatlant elítéljünk, úgy fogunk ítélkezni, ezért egykoron a Mindenható szigorú ítélőszéke, valamint N. N. előtt is bármikor megfelelhessünk. Isten és az ő Fia a Jézus Krisztus bennünket úgy segítjen.⁹⁹

Az eskü letételére a haditörvényszék összeülése alkalmával került sor, amelyet állva mondtak el, majd a bírák helyet foglaltak. A hadbíró a bírói hatalom jeleként a pálcát, míg az elnöklő törzstiszt a katonai hatalom jelvényét, a kardot fektette végig a bírói pulpitus közepén. A bíróság előtt a vádat a foglár képviselte, ő adta elő a vádbeszédet. Ezután a hadbíró intézett kérdéseket a terhelthez arra vonatkozóan, hogy van-e kifogása a bíróság tagjai ellen, illetve kíván-e még a vizsgálat során tett vallomásához fűzni valamit. Ezt követően a vádlottat elvezették, a további tárgyalás távollétében zajlott le. A hadbíró összegezte a tárgyaláson hallottakat, majd ismertette, hogy a vád tárgyává tett cselekmény mely jogszabályba ütközik és miféle büntetés szabható ki. Az ülnökök ezután megtárgyalták az ügyet, amelyen sem a hadbíró, sem a katonai parancsnok-elnök nem vett részt, majd rendfokozatuknak megfelelően a tárgyalóterembe leadták szavazatukat. Először a rangban legalacsonyabb esküdt adta le voksát, az elnöknek két szavazata volt. A határozatot szavazattöbbséggel hozták, amelyet valamennyi tag aláírt és lepecsételt. A határozatot egy századosi és egy hadnagyi rangban levő ülnök az ezredparancsnokhoz vitte, aki az ítéletre a megerősítő záradékot rávezette. Ezután az ítéletet a hadbíró a terheltnek kihirdette, és - amennyiben elmarasztaló ítélet született - átadta a foglárnak a végrehajtás foganatosítása végett. Ezután a haditörvényszék feloszlott.

A nemes által elkövetett cselekmények elbírálása háború esetén továbbra is a bandérium parancsnokának igazságszolgáltatása alá tartozott. A bandérium feloszlása után a vármegyei bíráskodás hatáskörébe utalták ezeket a bűncselekményeket.

A XVIII. században a katonai bíráskodás fentiekben ismertetett szabályozása mellett megjelentek az úgynevezett ***Judicium Delegatum Militar***-ek, melyek működése több szempontból is figyelemreméltó. Az első ilyen bíróság Budai Kato-

⁹⁹ CZIÁKY, *i.m.*, 98.

nai Törvényszékként került felállításra, ám eljárása során büntető illetve polgári joggal kapcsolatos döntéseket egyaránt hozott. 1775-ben állították fel és 1871. szeptember 1-jével szüntették meg, tehát közel egy évszázadig működött.

Eredetileg 1753. június 22-én kelt a cs. k. udvari haditanácsnak az a rendelete, amely létrehozta a Judicium Delegatum Militar-ek intézményét. A rendelet szerint a törvényszék elnöke az adott tartományban székelő vezénylő tábornok vagy annak kirendelt helyettese, aki mellé a katonaság és a polgárság rendelt ki tanácsosokat, akik szintén részt vettek az ítélezésben.

A Judicium Delegatum Militar-ek felállításának egyik oka lehetett az az akkoriban érvényesült felfogás, hogy lehetőleg minden rendnek legyen különbíróága. Ugyancsak indokolta a bíróság ilyen formában történő létrehozását, hogy az ekkorra már igen jelentős és meglehetősen vegyes összetételű hadsereg számára szükséges és indokolt volt egy olyan bíróság létrehozása, amely gyorsan tudott dönteni az eléje terjesztett ügyekben.

Ugyanez az elgondolás volt az alapja annak is, hogy a katonák vonatkozásában bizonyos polgári jogi követelések is itt kerültek elbírálásra. A katonák gyakori áthelyezése már önmagában is indokolta, hogy a hagyatéki és gyámsági ügyekben ne a polgári bíróságok döntsenek. A gyámügyekkel kapcsolatban pedig érvényesült az a felfogás, hogy a katonák árváinak lehetőleg a katonák legyenek a gyámjai, mivel ők, mint a hadsereg tagjai egyébként is szorosan együttműködtek annak szervezeteivel.

A Judicium Delegatum Militar-ek ítélezése a személyi hatály tekintetében az alábbiak szerint alakult. A bírósági eljárás alá tartoztak **„a valóságos hadi szolgálatban állók, és akik adagjaikat, javadalmaikat a katonaságtól kapták, akiknek azonban csupán katonai címük vagy jellegük volt, vagy a tiszti rangjukról lemondott és elbocsátott tisztek, a nyugdíjba helyezett már a polgári bíróság elé tartoztak.**”¹⁰⁰

A katonai bíraskodás szabályaira 1782-ben egy újabb pátens jelent meg, majd az 1806-os haditanácsi rendelet állapította meg a katonai bírósági eljárásra vonatkozó szabályokat és rendelkezett arról is, hogy a katonailag szervezett határ-

¹⁰⁰ PILCH Jenő, *A budai katonai törvényszék működése 1775-től 1848-ig*, Bp., 1918, 427.

őrvidek lakossága is katonai büntetőbíráskodás hatálya alá kerül. Ezek a szabályok lényegében 1848-ig érvényben voltak, s bár az összeállítást a Magyar Országgyűlés törvényerőre nem emelte, a gyakorlatban mégis használták az abban foglaltakat.

Főszabályként az ítélezés előkészítésének módjára 1782. május 1-jétől a katonai bíróságoknál is az Ausztriában érvényes általános perrendtartás szolgált alapul.

Meg kell azonban említeni, hogy az általános perrendtartáshoz képest néhány megoldás a katonai bíróság eljárásában sajátosan alakult. Így például a katonai bíróságok előtt senkinek sem kellett ügyvédet fogadni, a bíró azonban a tényállás megállapítása során a bizonyítékokat mindkét fél oldaláról köteles volt tisztázni. (Ez a mai is érvényesülő materiális védelemre emlékeztető megoldás.)

Az eljárás főszabályként szóbeli volt, kivéve, ha a per tárgya a 200 forintot meghaladta, vagy ha meg nem engedett ügyletekből keletkezett perekről volt szó, továbbá, ha mindkét fél - közös elhatározással - írásbeli eljárást kívánt lefolytatni. Az írásbeli eljárást egyébként fontos okból maga a bíró is elrendelhetette.

A szóbeli tárgyalásra vonatkozó jegyzőkönyvet a felek előtt fel kellett olvasni és alá kellett íratni. A katonai bíró egyébként az írásbeli eljárásra alkalmas perekben is elrendelhetette a szóbeli tárgyalást, annak érdekében, hogy „barátságos egyezség köttessen” (peren kívüli egyezségkötés korabeli kezdeményezése).¹⁰¹

A bíróság üléseit kevés kivétellel hetente tartotta, a törvénykezés nyelve mindvégig a német volt. A tárgyaláson előadóként tábornok, százados és főhadnagy hadbírák és alkalom szerint a bíróság jegyzője járt el. A bíróság vezetője a tábornok-hadbíró, az assessorok száma pedig egy, kettő vagy három volt. A bíróságnak volt iktató, kiadó, illeték- és letéti hivatala is.

Az ügyforgalmat illetően megállapítható, hogy a peres ügyek száma folyamatosan nőtt, mert 1791-ben 1890, 1803-ban 2794, 1816-ban 2988, 1830-ban 3596, míg 1833-ban 4224 ügyben jártak el.

Az eljárások tartamát illetően jellemző, hogy az általános fellebbviteli törvényszék 1807-ben az ügyiratok gyorsabb elküldésére figyelmeztette az alsóbb

¹⁰¹ *Uo.*, 430.

fokú bíróságot - egyébként kifejezetten hagyatéki tárgyalási jegyzőkönyv szerkesztése vonatkozásában -, mert a felterjesztett jegyzőkönyvi kivonatokról kintűnt, hogy azok között több olyan is van, amelyet már húsz éve nem intéztek el.

A katonai bíraskodás kezdeti szakaszában egyébként a hatáskörök sokáig nem voltak egyértelműek. A Négyeskönyv perjogi anyagában a következő rendelkezés található: **„A király, illetve az ő megbízatásai folytán a királyi hadsereg kapitányainak hatáskörébe tartozott azon rablók és nyilvános gonosztevők büntetése, kik ellen a megyék vagy az országgyűlés panaszt emeltek, és a katonák feletti bíraskodás. A kapitány távollétében azonban a katonákat a megyék is megbüntethették.”**¹⁰²

A városi bíraskodás konfrontálódása a katonák ítélkezése tekintetében hosszú időn keresztül tartott, míg kialakult az az álláspont, hogy a katonai természetű ügyek váljanak el, és külön kerüljenek elbírálásra.¹⁰³ Az 1741. évi XXXVIII. tc. az elhatárolást illetően jelentőséggel bír, amikor kimondja, hogy a polgári telket birtokló katonai személyek és örököseik nemcsak a telekre, hanem a polgárokkal kötött szerződésükre nézve a polgári bíróság ítéletét kötelesek elfogadni.¹⁰⁴

A súrlódások feloldására, a vizsgálat elvégzésére több helyen és alkalommal közös bizottságot állítottak fel. A városok azonban ilyen esetben is ragaszkodtak ahhoz, hogy az ítélkezést a városi bíró végezze el.¹⁰⁵ Mindezek ellenére azonban előfordult, hogy szökött katonák ügyében a város bíraskodott, ugyanakkor a katonai hatóság illetékesnek tartotta magát a katonák családtagjai és azok családjai, sőt azok szolgái ügyében is.

Az 1808. évi XI. törvénycikkben elrendelt nemesi felkelés során a kötelezettségüket megtagadó nemesek felett egyébként a főispán elnökletével összeült bizottság ítélkezett.

¹⁰² DEGRÉ Alajos, *A Négyeskönyv perjogi anyaga*, Bp., 1935, 83.

¹⁰³ Az 1655. évi VII. tc. 1. bekezdése szerint a végvidéken katonáskodó nemeseket Őfelsége kegyes elhatározása következtében katonadolgokban ugyan tábornok, és a helybeli kapitányok, nem katonai dogokban azonban a vármegyei bírák törvényes eljárás szerint büntessenek. Ifj. DOMBÓVÁRY Géza, *Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pest megyében*, Bp., 1906, 97.

¹⁰⁴ KÁLLAY, *i.m.*, 57.

¹⁰⁵ „A helytartótanács 1810. évi rendelete szerint a közös bűnügyekben, amelyekben a vizsgálatot közös bizottság végzi, az illetékes bíróság hatáskörét meg kell őrizni. Az egyetértés kedvéért minden ítélet végrehajtásáról értesíteni kellett a katonai parancsnokot. A bíraskodás azonban a katonaság beavatkozása nélkül történjék.” *Uo.*, 58.

Ez a bíróság egyrészt az adott vármegyéből kirendelt esküdtekből, másrészt pedig a nemesi hadsereg katonáiból állt össze. Főszabályként a szankció pénz-büntetés volt.

A nemesi felkelések során elkövetett katonai kihágásokat a parancsnokok bírálták el, ha szükségesnek mutatkozott, akkor egy 7-14 tagú, különféle rendfokozatú katonai egyénekből összeállított rögtönítélő bíróság ítélt. A nemesi felkelés bírósági szervezete 1848-ig állt fenn.¹⁰⁶

A XIX. század katonai igazságszolgáltatása a XVIII. századi intézményekből nőtt ki, ezért sokban hasonlított arra, így abban is, hogy itt szintén többszintű bírósági rendszerről beszélhetünk.¹⁰⁷

A hadbírói szervezet továbbra is a hadsereg szervezeti tagozódásához igazodott. A legkisebb katonai egység, amely önálló bírósággal rendelkezett, továbbra is az ezred volt, a folyami hajózóknál pedig a sajkás zászlóaljok töltötték be ezt a szerepet. E két hadszervezeti egység mellett működtek az elsőfokú bíróságok. Ezenkívül még a várakban és a főhadparancsnoksági székhelyeken szerveztek hadbíróságokat. Háború idején a hadtestparancsnokságok mellett működtek tábori bíróságok.

Az elsőfokú bíróságok között különleges helyet foglaltak el a határőrvidék igazságszolgáltatási fórumai. A katonailag szervezett határőrvidék lakossága is a katonai büntetőbíráskodás hatálya alatt állt, azonban első fokon nem hadbírák ítélték. Kiváltságaik révén magas községi autonómiával rendelkeztek, így a polgármester, aki maga is katona volt, illetve a városi tanács látta el a hadbírói teendőket.

A másodfok szintén több bírói szervből állt. A legnagyobb hatáskörrel a Bécsben székelő Általános Fellebbezési Bíróság (**Allgemeines Appellationsgericht**) rendelkezett. E fórum egy elnökből, négy tábornoki rangú hadbíróból és egy titkárból állt. Szükség esetén egyéb segédszemélyzetet is igénybe vehetett. Felügyelete alá tartoztak:

- a tábori ezredek bíróságai,

¹⁰⁶ STIPTA, *i.m.*, 39.

¹⁰⁷ SZENTIRMAY Ödön, *A katonai büntetőjog történeti fejlődésének megvilágítása*, Bp., 1916, 1-15.

- a főhadparancsnokságok bíróságai,
- a tüzér- és műszaki csapatok igazgatóságának bíróságai,
- a testőrségek,
- a rokkantházak,
- a bécsújhelyi katonai akadémia.¹⁰⁸

Mivel ez a törvényszék fellebbviteli fórum volt, ez bírálta felül a panaszok folytán felterjesztett vagy a felügyeleti jogkörében bekért alsóbb bíróságok iratait. Továbbá jogosultsággal rendelkezett arra, hogy a felügyelete alá tartozó egyik bíróságtól a másikhoz tegye át az ügyet.

A határőrvidék lakosai számára a Határőrvidék Fellebbezési Bírósága (***Grenz-Appellationsgericht***) volt a másodfokú fórum. Kezdetben három helyen működött, majd 1810-ben a három törvényszéket összevonták, és Pétervárad székhellyel felállították a ***Grenz-Militär-Appellationsgerichtet***, amely az egész határőrvidékre kiterjedő illetékességgel rendelkezett.¹⁰⁹

A katonai igazságszolgáltatás és bírói szervezet felett a felügyeletet a Bécsben székelő Udvari Haditanács gyakorolta. A Haditanács elé kellett felterjeszteni az Általános Fellebbezési Bíróságnak, illetve a Határőrvidéki Fellebbezési Bíróságnak azokat a bűnügyi iratokat, melyek:

- az ezredeseknek és ettől magasabb rangú tiszteknek, a fellebbezési bíróság tanácsosainak, a testőrség tiszti tagjainak ügyeiben keletkeztek,
- vagy olyan esetben, ha a fellebbezési törvényszék úgy látta, hogy ítélet halálbüntetésre lenne súlyosítható,
- az elsőfokú bíróság valakit felmentett, a fellebbezési törvényszék pedig büntetést szabott ki,
- ha a várfogságot vagy a sáncmunkát a törvényes kereteket meghaladóan akarták kiszabni,
- felségárulás, párbaj, pénz- és értékpapír-hamisítás esetén,

¹⁰⁸ CZIÁKY, *i.m.*, 117.

¹⁰⁹ *Uo.*, 113.

- ha a katonai hivatalnok ellen folyó vizsgálatot bizonyítékok elégtelensége miatt szüntették meg, vagy ha egy tisztet - aki nem tudta tisztázni magát - az ellene szóló vádak alapján fosztottak meg tisztségétől,
- ha egy hazárdkártyajáték miatt elítélt tisztnek megkegyelmeztek.¹¹⁰

Mint a fentiekből kitűnik, a XVIII. és XIX. századra állandóan működő katonai igazságszolgáltatási szervezetrendszer alakult ki. Az eljárás meglehetősen bonyolult és hangsúlyozottan inkvizitórius alapelvű volt. Ebben a korban nem érvényesült a bírói függetlenség elve, hiszen a parancsnokoknak igen széles jogköre volt az eljárás megindítása, az ítéletek helybenhagyása és megváltoztatása terén. Továbbá a garanciális elemek is hiányoztak, amelyek az igazságos ítélet meghozatalának lehetőségét veszélyeztették.

Az 1843-i büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteményében, igaz röviden, de találunk utalást a katonai bíráskodásra is. A javaslat ***A különvélemény azon katonai személyeknek büntetőbírárságra nézve, kik valamely polgári hatóság alá tartozó személyekkel büntőrsaságban vannak***¹¹¹ cím alatt kifejti, hogy a helyes megoldás szerint a katonák csak a katonai fegyelemmel kapcsolatban elkövetett cselekményeik tekintetében tartozzanak külön eljárás alá, míg a közönséges bűncselekmények vagy polgári személlyel történő együttes elkövetés esetén alkotmányos szempontból a rendes eljárásnak volna helye.¹¹²

A hadbíráóságok hatásköre csak a tényleges katonákra terjed ki, a már határozatlan időre szabadságoltakra nem. A hatáskört illetően az elkövetés ideje a meghatározó, ezért a katona által besorolása előtt elkövetett bűncselekmény elbírálása a vármegyéhez tartozott. A már kiszabott büntetés kitöltése előtt, attól mintegy mentesülendő, tilos volt katonai szolgálatra bevonulni. Hadbíráósági eljárásra nem katonával szemben még a kaszárnya falain belül való tettenérés esetén sem volt lehetőség. Katonák családjának tagjaira a hadbíráóság hatásköre nem terjedt ki.¹¹³

¹¹⁰ Uo., 117.

¹¹¹ FAYER László, *Az 1843-i Büntetőjogi Javaslatok Anyaggyűjteménye I. kötet*, Bp., 1896, 369.

¹¹² A Deák-féle javaslatok tárgyalása során az 1843. augusztus 17-i kerületi ülésen is elhangzott, hogy az országos bizottság által készített munka 2. §-a szerint „a büntetőtörvénykönyv szabályai alól kivételek minden katonai személyek, akik valósággal hadi szolgálatban állnak.” Ifj. DOMBÓVÁRY, *i.m.*, 97.

¹¹³ Uo., 99.

IV/2. Az 1848-49-es szabadságharc katonai bíraskodása

Az Európán 1848-ban végigsöprő forradalmi hullám Magyarországon is változásokat eredményezett. Lezárult a kiváltságokra épülő rendi politikai struktúra, a jobbágyrendszer hosszú időszaka.

A forradalom hatására a király kinevezte az új minisztereket (április 7.) és szentesítette a törvényeket (április 11.). Ily módon egy csapásra megszűnt a rendi Magyarország, és helyébe népképviseleti alkotmányos királyság lépett.¹¹⁴ Az országban a végrehajtó hatalom a független, felelős magyar minisztérium kezébe került, amely a megszűnt régi központi hivatalok helyébe lépett. Az áprilisi törvények az országot polgári, parlamentáris kormányzati rendszerűvé alakították át.¹¹⁵

A történelmi események a magyar kormányt arra ösztönözték, hogy a forradalom eredményeit megvédjék. Ez önálló katonai erő felállítását tette szükségessé. Már a 12 pont között is találunk erre irányuló követeléseket: az 5. pont a nemzetőrségre vonatkozik, míg a 10. pont azt tartalmazza, hogy a **„katonaság esküdjék meg az alkotmányra, a magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.”**

A nemzetőrség hivatalos szervezése a nemzetőrségről szóló 1848. évi XX. tc. alapján indult meg. Központi irányító szerve az Országos Nemzetőri Haditanács lett, amely közvetlenül Batthyány Lajos miniszterelnöknek, mint a nemzetőrség országos főparancsnokának felügyelete alatt állt. A törvényhatóságokként összeírt nemzetőrökből gyalogoszászlóaljak és lovasosztályok alakultak.

Kezdetben úgy tűnt, hogy nagyobb katonai erőre nincs is szükség, mert az áprilisi törvények értelmében az állandó hadseregnek az országban állomásozó része a magyar kormány fennhatósága alá került. Így a kormány a budai, pétervárad, temesvári és nagyszombati főparancsnokságokon keresztül 50 ezer fő felett rendelkezett elvileg. A császári és királyi haderő megbízhatatlanságára utaló kisebb-nagyobb jelek miatt a kormány május 15-én 10 ezer főből álló önkéntes

¹¹⁴ ECKHART, *Magyar alkotmány és ...*, 348.

¹¹⁵ STIPTA István, *A forradalmi önvédelem igazságszolgáltatási rendszere 1848-1849-ben* In: 150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetek 1848-ról, Bp., 1998, 130-132.

sereg fel-állításáról határozott, amellyel megteremtette a honvédség alapjait. Az így toborzott katonákat 10 zászlóaljba sorolták.

A nemzetőrség és az első honvéd zászlóaljak felállítása lényegében az önálló magyar hadügy kezdetét jelentette. Azt is látni kell, hogy a honvéd zászlóaljak felállításának jogi keretei nem voltak meg, hiszen az 1848. évi XX. tc. csak a nemzetőrsegről rendelkezett.

Később a háborús felkészülés legfőbb szerve az Országos Honvédelmi Bizottmány lett, amelynek hatalma kiterjedt a hadügy és a hadi termelés minden ágára. Emellett a hadügyi szervezésben és irányításban továbbra is fontos szerepet töltött be az újjászervezett Hadügyminisztérium.

1848. novemberében az ország területét nyolc katonai kerületre osztották, melyek vezetői a területükhöz tartozó megyékben folyó újoncozást felügyelték, és egyben a helyi katonaság parancsnokai lettek. Az 1848 előtről származó, a császári és királyi hadszervezettől örökölt főhadparancsnokságok megszűntek, a budai kivételével. Ez a jól működő szervezet nagyban hozzájárult ahhoz, hogy alig két hónap alatt százezer fős honvédsereget sikerült felállítani. A korábban alakult csapatok, nemzetőrségek, továbbá a magyar kormány alá rendelt csapatok az önálló honvédség alkotóelemeivé váltak.

A legnagyobb jelentőséggel a honvédséghez átállt seregredek bírtak. Az országban állomásozó csapatok kétharmada a forradalom mellé állt. Ez 28 zászlóaljat és kilenc huszárezredet tett ki, létszámuk meghaladta a 25 ezer főt. A huszárezredek közül kettő októberben tért haza a hívó szóra. Ezeknek a csapatoknak a tapasztalatát tovább gyarapította a Délvidéken folyó harc.

A honvédségnek jelentősebb számú növekedését elsősorban az újoncozás biztosította. 1848. decemberében már a honvédség jelentős erőt képviselt. A gyalogság 100 zászlóaljból állt, amely 85 ezer embert jelentett. A lovasság a kilenc huszárezredre épült, amelyek mellé újabb huszárezredek szerveztek, létszámuk már 10 ezer főre tehető. A tüzérséget a semmiből kellett felállítani, amelynek létszáma 4-5 ezer főt ért el, és 250-260 ágyúval rendelkezett.

A honvédség kiépítésének talán legnagyobb problémáját a parancsnoki kar létrehozása jelentette. Az OHB a korábban császári szolgálatban állt tisztekből töl-

tötte fel a parancsnoki posztokat. A még betöltetlen helyeket értelmiségiekkel, kis- és köznemesekkel töltötték fel.¹¹⁶

A legkisebb magasabb egység a dandár volt. Kettő-négy dandár alkotott egy hadosztályt, két-három hadosztály egy hadtestet. Így épült fel a honvédség szervezete, de ez az állapot csak a tavaszi hadjáratra állandósult.

Ez a hadsereg képes volt arra, hogy 1849. májusára megtisztítsa az országot az osztrák seregektől. De ez az összekovácsolódott honvédség sem tudta útját állni az orosz túlerőnek.

A honvédség felállítása önálló katonai igazságszolgáltatási rendszert követelt meg. A honvédség is folyton változott, a katonai igazságszolgáltatás szervezete is több ízben ment át módosító átalakuláson. Ez a sok módosítás volt az oka annak, hogy a rövid idő alatt az igazságszolgáltatás teljes egészében nem épülhetett ki, és a közigazgatási szervek és a bíróságok hatásköre nem különülhetett el egymástól.

A nemzetőrség szervezetében a zászlóaljok képezték azokat a legkisebb katonai alakulatokat, amelyek önálló bíróságokkal rendelkeztek. Később a Hadügyminisztérium módosító javaslatára már minden két-két zászlóalj alkotott egy bíráskodási körzetet.

A régi császári hadseregnek az országban állomásozó seregredei a magyar hadügyminiszternek alárendelve a honvédség részévé váltak. Ugyanúgy seregredekben levő ezredbíróságok, illetve a helyőrségi bíróságok a honvédség igazságszolgáltatási szerveivé váltak.

Egy ideig a seregredekre és a nemzetőrsegekre nem azonos szabályok vonatkoztak. A nemzetőrök eleinte csak a katonailag minősülő cselekményeik esetén tartoztak a katonai bíráskodás hatálya alá, felettük a nemzetőr esküdtszékek ítéleztek, amennyiben más közönséges bűncselekményt követtek el, a polgári bíróságok iurisdictioja alá tartoztak.

¹¹⁶ „A szabadságharc csapatainál érvényesült az az alapelv, hogy a „nemzet seregeknél kell hogy a polgári hatalom képviselve legyen... mert a szabadságharc sikerét a kormány azáltal látja feltételezve, ha a seregek tábornokai a kormánynak, a hadjáratra nézve kitűzött politikai irányát s alkalmazási feltételeit feltétlenül követik”. (Ez már a kormánybiztosi intézmény.) **Kossuth Lajos iratai XIV. kötet**, szerk. HELFY Ignác, Bp., 1900, 121-123.

Ezzel szemben a seregredek katonái felett mindenféle bűnügyben az ezred-, illetve helyőrségi bíróságok ítélkeztek a katonai büntetőjog szabályai szerint. Ezek a bírói fórumok jártak el első fokon a katonák ügyeiben.¹¹⁷

Az önálló magyar hadsereg kialakulásának kezdeti időszakában - mint arra már utaltunk - a felügyeleti jogkört továbbra is az Udvari Haditanács gyakorolta. Ez a jogkör nemcsak a közigazgatási jellegű adminisztrációban merült ki, hanem igazi bíraskodási funkciót is magában foglalt. A béke idején azon ítéletek, amelyekben öt éven felüli szabadságvesztés büntetést szabtak ki, vagy a vádlott tisztet bizonyítékok hiányában mentették fel, továbbá a halállal büntetendő cselekmények ügyében hozott határozatok felülvizsgálat céljából e szervhez voltak felterjesztendőek. Ezekben az esetekben a Haditanács hozta meg a véghatározatot.¹¹⁸

Mivel a körülmények jelentősen megváltoztak, a Haditanács, mint katonai igazságszolgáltatási és felügyeleti szerv megszűnt. Ezért a minisztérium egy választmányt bízott meg, hogy a katonai bíraskodás szervezetét és felügyeletét szervezze meg. Továbbá a feladatai közé tartozott az is, hogy a katonai fellebbviteli törvény-székek felállítására tegyen javaslatot. A bizottság tagja volt Petrovics Ferenc helyettes főhadügyvéd, Nedelkovics Euthym kapitány, várőrségi hadügyvéd és egy Molliter nevű hadügyvéd.¹¹⁹

A bizottság a Hadügyminisztérium igazságügyi osztályával közösen dolgozta ki a katonai főtörvényszék és a legfelsőbb katonai törvényszék szerveire vonatkozó javaslatát. Az erről szóló hadügyminiszteri rendelet 1848. november 25-én látott napvilágot és a következőket tartalmazta: **„1. § Miután Magyarország és a hozzá kapcsolt részek az országos szentesített törvény szerint saját önálló felelős minisztériummal bírnak, a magyar hadsereg törvénykezési ügyeit tehát csak magyar katonai bíróságok intézhetik. Ennél fogva addig is, míg a törvényhozás maradandólag intézkedhetnék egy kir. legfelsőbb törvényszéknek, egy kir. katonai**

¹¹⁷ Az 1848. évi XXII. tv. csak a nemzetőrség számára volt irányadó, akik vonatkozásában a törvény 34. §-a a testi büntetéseket megszüntette. Az 1848. évi XXXIII. törvény az osztrák hadijogot illetően úgy rendelkezett, hogy arra hatalmazza fel a hadügyminisztert, hogy „az eddigi hadi törvényhozást ideiglenesen is az ország jelen állásához alkalmaztassa.” A törvény 24. §-a már az egész magyar hadseregnél eltörölte a testi büntetéseket. BEÉR - CSIZMADIA, *Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés*, Bp., 1954, 570-573.

¹¹⁸ CZIÁKY, *i.m.*, 145.

¹¹⁹ *Uo.*, 146.

feltörvényszéknek - melyeknek székhelye Budapest lesz - ideiglenes felállítása határoztatik el.

2. § Ezen feltörvényszékeknél az eljárás egyelőre a már fennálló utasítások szerint fog történni.

3. § Ezen feltörvényszékek alatt állanak a kir. magyar hadsereg minden törvényszékei, bárhol legyenek is azok, valamint az ország katonai választott bíróságai, (iudicia delegata militaria), a helyőrségi hadbíróságok, a katonai községek tanácsai Szerémben, Tótországban és Bánátban.

4. § További intézkedésig az eddig érvényben levő katonai törvények teljes erejükben megmaradnak.

5. § A katonai fő- és legfelsőbb törvényszéken minden héten kétszer - és ha a szükség úgy kívánja - többször is fog ülés tartatni.

6. § A törvényhatóságok kir. magyar legfelsőbb katonai törvényszék címmel neveztetnek. Ezekhez kell küldeni minden beadványt, kérelmet, folyamodást, melyek eddig folyamatukat a cs. és kir. osztrák katonai feltörvényhatóságokhoz vették.

7.§ Ezen törvényhatóságok f. évi december 15-én lépnek életbe.¹²⁰

E rendelet alapján 1848. decemberében megalakult Budapesten a Királyi Katonai Főtörvényszék és a Királyi Katonai Legfelsőbb Törvényszék. A Katonai Főtörvényszék elnöke az 1848. december 5-én megjelent Katonai Közlöny adatai szerint Nedelkovich Euthym őrnagyi rangú törzshadbíró lett. A Legfelsőbb Katonai Törvényszék elnöke egyben a Hadügyminisztérium mindenkori igazságügyi osztályvezetője volt. 1848. december 31-ig Halzl János alezredes, táborkari hadbíró töltötte be ezt a tiszteletet.

Windischgrätz decemberi támadása folytán a magyar kormánynak Budát és Pestet ki kellett ürítenie, az ország székhelye Debrecen városa lett. Ennek az lett a következménye, hogy a fenti fellebbviteli bíróságok feloszlottak. Tagjai hátramaradtak Budán, hogy bevárják az előre nyomuló ellenséget. Ezután a fellebbezési bíróságok hatásköre ismét egy közigazgatási szervre, a Hadügyminisztérium Igazságügyi Osztályára szállt át. Azonban az Igazságügyi Osztály is létszámproblémákkal küzdött, erre enged következtetni az a tény, hogy az osztályvezetői

¹²⁰ *Uo.*, 146.

feladatokat egy főhadnagy hadbíró, Józsa Ferenc látta el, aki sürgette a katonai bíróságok megszervezését, ezért az OHB elnökségéhez több beadványt is benyújtott.

Az 1849. január 16-án és január 30-án tett írásbeli előterjesztését a bizottmány 1849. február 1-jén 1689/1849. szám alatt elfogadta. Kossuth azonban azt kikötötte, hogy a főtörvényszékek bíráit ne a harcoló seregtestek hadbíráiból nevezék ki, hanem harctéri szolgálatra alkalmatlan és nyugállományú hadbírákat vezényeljenek ki.

A Katonai Közlöny 1849. április 6-i számában már arról olvashatunk, hogy a katonai főtörvényszékeken és a legfelsőbb törvényszéken a bírákat kinevezték, tehát a fellebbezési bíróságok megszervezése újból megtörtént. Ezen bíróságok állományába taroztak az elnök, az ülnökök, a titkárok, a fogalmazók, az iktatók, az írnokok és a másodírnokok. Az igazságszolgáltatást az elnök és az ülnökök látták el, míg a többi feladat a segédszemélyzethez tartozott. A katonai főtörvényszékek egy elnökből és négy ülnökből álló tanácsban ítéleztek, határozataikat szavazattöbbséggel hozták. A korábban a Haditanács felügyeleti és igazságszolgáltatási jogkörébe tartozott ügyeket ezentúl a főtörvényszékek bírálták el.

A Hadügyminisztérium Igazságügyi Osztályának élére 1849. február 11-én Mayerhoffer Károly százados hadbíróvá nevezték ki, így ő lett a legfelsőbb törvény-szék elnöke. Ez arra enged következtetni, hogy vagy nem ismerték még fel ekkor sem a közigazgatási és a bírói hatalmi ág elválasztásának szükségességét, vagy továbbra is létszámproblémák voltak.

A létszámhiány leküzdésére a szabadságharc alatt több kísérletet tettek. Az első hadbírói tanfolyam 1848. július 31-én kezdődött meg hadügyészi tanfolyam néven, és szeptember 29-ig tartott. Ekkor a hallgatók írásbeli és szóbeli vizsgát tettek. Az újabb tanfolyam október 9-én indult. Szigorú feltételeknek kellett eleget tenniük a pályázóknak: magyar és német nyelv tudása, jó eredménnyel végzett hazai jogi tanulmányok, nőtlen állapot, jó egészségi állapot, erkölcsi feddhetetlenség, továbbá nyilatkozat arról, hogy alkalmazása ideje alatt el tudja magát tartani. A tanfolyamon levizsgázott gyakornokokat a hadügyminiszter nevezte ki főhadnagy hadbíróvá. Előfordult azonban olyan eset is, hogy a hadosztály- és

hadtestparancsnokok nevezték ki az igazságszolgáltatási gyakorlattal rendelkező tiszteket, akik csak utólag tettek vizsgát. Az OHB ilyen intézkedésekkel igyekezett megoldani a hadbírói kar kiépítését.¹²¹

Különleges bírói fórumként rögtönítelő bíróságokat is felállították. Ez a szerv jogi szabályozást is nyert, bár ez nem jelenti azt, hogy előtte ne működött volna. Erre utal, hogy Mészáros Lázár¹²² hadügyminiszter 1849. január 28-án az alábbi körrendeletet adta ki: **„A haza szolgálatának érdeke úgy követelvén, hogy a debreceni hadmegye kebelében, valamint mindenhol a magyar hadsereg táborainak, ostromhadainak, dandárjainak, határ, tartalékseregeinek és századjainak; nemkülönben vár- és térparancsnokságainak körében hadi rögtönítelő bíróság legyen kihirdetendő és felállítandó.”**¹²³

A rögtönítelő bíróságok joghatósága a polgári személyekre is kiterjedt, kezdetben csak szűk körben, később már az 1849. február 13-án kibocsátott hadügyminiszteri rendelet alapján mindenkire: **„A rögtönítelő bíróságok ítélete alá tartozik a 18 éven alóliak, örvöltek és terhes asszonyok kivételével mindazon polgári, egyházi vagy katonai személy...”**.

E rendelet kibocsátása után átszervezték a katonai rögtönítelő bíróságokat is, méghozzá oly módon, hogy az elnökből és a négy ülnökből álló törvényszékben két katonai bíró mellett két polgári bíró is helyet kapott. A rögtönítelő bíróságokat véstörvényszéknek nevezték el, amely határozatát szavazattöbbséggel hozta, és eljárása során csak halálbüntetés volt kiszabható, mint ahogy ez az 1849. január 28-i rendeletből is kitűnik: **„Jelen elősorolt esetekben a bíróságnak átaladandó bárki vétkes az átadásból számítandó 24 óra alatt a körülményekhez képest akasztófa, vagy agyonlövással végrehajtandó halálra fog büntettetni.”**¹²⁴

¹²¹ KAJTÁR István, *1848-1849 és a XIX. századi modernizációnk* In: 150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetek 1848-ról, Bp., 1998, 212.; MEZEY Barna, *„Minisztériumot pótló helyettes hatalom” (különleges kormányforma a magyar alkotmányfejlődésben: a Honvédelmi Bizottmány)*, Jogtudományi Közlöny, 1998, 400.

¹²² Mészáros Lázárrol szükséges megemlíteni, hogy 1823-ban *Huszárok kézikönyve* címmel írt egy tanulmányt, amelyet 1849-ben ki is adtak. *A katonaságról* címmel ugyancsak írt egy könyvet, amellyel az MTA levelező tagja is lett. A ma is használatos függelék kifejezés is fellelhető a munkáiban. A „függelék azon kötelesség is következménye a múlhatatlan engedelmességnek, melynek következtében minden alattvaló előjáróinak parancsait azon pillanatban tartozik teljesíteni, melyben az kiadott neki.” MÉSZÁROS Lázár, *Huszárok Kézikönyve*, Pest, 1849, 12.

¹²³ CZIÁKY, i.m., 150.

¹²⁴ Uo., 153.

Állandó vésztörvényszékek működtek Szabadkán, Aradon, Pesten, Nagyszébenben, Máramarosszigeten, Miskolcon, Komáromban, Nyitrán, Nagyváradon és Kolozsvárott. Ezenkívül a hadsereg-főparancsnokság törzsében, annak mindenkori állomáshelyén is működött egy mozgó vésztörvényszék. A vésztörvényszékeket 1849. június 9-én Ludvigh János kormánybiztos rendelkezése nyomán megszüntették. Ezután már csak Pesten működött egy rögtönítélő bíróság, amelynek illetékessége az egész országra kiterjedt.¹²⁵

A szabadságharc alatt az eljárás inkvizitórius elveken alapult. Az idő rövidsége, az események gyors alakulása következtében, és a háborús viszonyok közepette kevés sikerrel járt az önálló katonai igazságszolgáltatási rendszer létrehozása. Talán ilyen körülmények között mindez nem is volt elvárható.

¹²⁵ SARLÓS Béla, *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga*, Bp., 1959, 229-230.

V. A KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS 1867 ÉS 1918 KÖZÖTT

V/1. A Magyar Királyi Honvédség felállítása és szervezete

Az 1849 és 1865 közötti időszakban a Habsburg-hatalom az ország önálló államiségának megszüntetésére és a birodalomba való beolvasztására törekedett.¹²⁶ Azonban az 1866-ban poroszoktól elszenvedett vereség után ez a politika tarthatatlanná vált. A monarchia fenntartása érdekében az osztrák államhatalomnak is a kiegyezésre kellett törekednie. A tárgyalások eredményeként Magyarország visszanyerte politikai önállóságát.

A közös védelem elvéből következett, hogy a hadügyet, a külügyet és az ezeket finanszírozó pénzügyet közös ügynek tekintették, közös minisztériumokkal, amelyek között az egyeztetést egy közös bizottság (*delegatio*) végezte, amelyet a magyar és az osztrák parlamentből egyenlő létszámmal választottak. A közösügyi bizottságok 60-60 tagját évente választotta meg a két országgyűlés. A delegációk felváltva Bécsben vagy Budapesten ülésseztek, de külön tárgyaltak, és egymással csak írásbeli üzenetek útján érintkeztek. Csak háromszori sikertelen üzenetváltás után gyűltek össze szavazásra. E bizottságok állapították meg a közös ügyek költségvetését is.

A hadügy tekintetében a kiegyezési törvény elismerte az uralkodó régi „alkotmányos fejedelmi jogait”, az egész hadsereg vezérletét, vezényletét, valamint belső szervezetének meghatározását az ő kezében hagyta, és csak a hadkiegészítés, újoncozás került az Országgyűlés hatáskörébe.¹²⁷

Az új állam fegyveres ereje a közös hadsereg, a közös haditengerészet, az osztrák *Landwehrre*, a magyar honvédségre és a két népfelkelésre - a magyar

¹²⁶ MEZEY Barna, *Az 1849. évi megtorlások történetéhez*, Jogtudományi Közlöny, 1999, 11. szám, 457-460.

¹²⁷ JÓZSA György Gábor, *Ferenc József zászlói alatt (1848-1914)*, Bp., 137.

népfelkelésre és annak osztrák megfelelőjére (**Landsturm**) - tagolódott. A magyar katonai igazságszolgáltatás szempontjából nyilván a magyar honvédség fejlődése bír jelentőséggel.

A véderőről szóló 1868. évi XL. tc. meghatározta a honvédség helyét és szerepét a hadseregen belül: **„... a honvédség háború idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztonság fenntartására... van hivatva, ... csak kiegészítő részként csatlakozik a közös véderőhöz.”**

A véderőtörvénnyel kapcsolatosan magyar és osztrák részről komoly ellenvélemények is megfogalmazást nyertek. Kossuth Lajos például 1867. május 22-én Deák Ferenchez intézett levelet, amelyben kifejtette, hogy **„a magyar hadsereg az osztrák birodalmi hadsereg kiegészítő részévé deklaráltatik, s annak nemcsak szervezete s vezénylete, de még alkalmazása is a magyar miniszteri felelősség alul elvonatik, és a magyar országgyűlésnek nem felelős birodalmi kormány rendelkezése alá kerül.”**¹²⁸

Osztrák részről sem volt a véderőtörvény fogadtatása egységes. Az udvarnak szinte oktrojálnia kellett a kormányra a javaslat elfogadását, olyan nagy volt az ellenállás a még ilyen formában is önálló magyar honvédség felállításával szemben. Az uralkodó köröknek azonban a nagyhatalmi politika folytatása érdekében szüksége volt a törvény elfogadtatására.¹²⁹

A törvényben rögzített korlátozások meghatározták a honvédség szervezetét, életét, belső rendjét és előljáró szerveinek hatáskörét. Kiépítése azután indult meg, hogy Andrássy Gyulát ideiglenes honvédelmi miniszterre nevezték ki, és a Honvédelmi Minisztériumot megszervezték, amely azonban csak korlátozott hatáskörrel rendelkezett, tevékenysége csak a királyi rendeletek végrehajtására irányult. A magyar honvédelmi miniszternek rendszeresen tájékoztatni kellett a közös hadügyminisztert a honvédség létszámáról, felszereléséről, a kiképzés eredményeiről és fegyelmi állapotáról. A magyar kormány csak a közigazgatási és ellátási feladatokat végezhetett önállóan, így meghatározta a kiegészítés módját és

¹²⁸ Kossuth Lajos iratai VIII. kötet, szerk. HELFY Ignác, Bp., 1900, 11.

¹²⁹ ZACHAR József, *Az Osztrák-Magyar Monarchia 1868-as véderőtörvényének néhány osztrák vonatkozása*, Hadtörténelmi Közlemények, 1977, 2. szám, 170.

a csapatkiképzés rendjét is, nyilvántartotta a hadköteleseket, intézte a személyügyeket, biztosította a csapatok élelmezését, felszerelését és elszállásolását.¹³⁰

A csapatok szervezése előtt, még 1868 decemberében felállították a másik irányító szervet is, a Honvéd Főparancsnokságot. Törzsébe kizárólag volt császári és királyi tisztek kerültek be. Kezdetben öt tagból állt, létszáma később kibővült. Főparancsnok-helyettesi, segédtszti, hadbírói és más beosztásokat is szerveztek.

Az ország területét honvédkerületekre osztották: először hat, 1871-től már hét kerület működött. Ezek: I. Pest, II. Szeged, III. Kassa, IV. Pozsony, V. Buda, VI. Kolozsvár, VII. Zágráb. Az első kerületi parancsnokokat 1869-ben nevezték ki. Feladatuk a csapatok ellenőrzése volt, de fenyítő jogkörrel is rendelkeztek. Az 1869. évi szervezés szerint a kerületi parancsnokságok állományába a parancsnok, egy lovassági tiszt, egy parancsőr főtsz, egy hadbíró és három hadbiztonsági tisztségviselő tartozott.¹³¹ Később rendszeresítették a vezérkari főnöki, és a segédtszti-helyettesi beosztásokat.

A honvédség állományát 1869-ben 82 gyalogzászlóaljba és 32 lovasszázadba szervezték.¹³²

A honvédség általános és személyes hadkötelezettségen, katonai szolgálaton alapult, amely húszéves korban kezdődött és harminchat éves korig tartott. A szolgálati idő először 12, majd 21 hónap volt, végül 1890-ben 24 hónapra emelték. A szolgálati idő letöltése után a katona tartalékállományba került.

A honvédségben béke idején keretrendszer működött, csak a törzsek és a század-keretek álltak fenn. Ezek képezték ki a tényleges állományt, látták el a katonai bel- és helyőrségi szolgálatot. A megszervezett honvédzászlóaljak mindegyikében béke idején a törzs mellett csak egy állandósított század működött. Ezek a keretek fogták volna szervezett egységbe a bevonult tartalékosokat mozgósítás idején.

A legkisebb katonai egység a szakasz volt, amely 25-26 főből állott. A szakaszok századokat alkottak. Egy hadi állományú gyalogszázad létszáma 250 fő körül mozgott. Három-négy század alkotott egy zászlóaljat.

¹³⁰ HAZAI Samu, *A magyar honvédség fejlődése*, Magyar Katonai Évkönyv, Bp., 1897, 52-83.

¹³¹ *Magyarország hadtörténete II. kötet*, szerk. LIPTAI Ervin, Bp., 1985, 22.

¹³² *Uo.*

1886 volt az az év, amely fordulópontot jelentett a zászlóaljnál nagyobb erők megteremtésében: 28 békeállományú, három-négy zászlóaljas féldandárt szerveztek. A féldandár 1890-ben az ezred elnevezést vette fel. Ezeket később a hármasnégyes felosztási gyakorlathoz híven hadosztályokba szervezték.

A lovasság felépítése is hasonlóan alakult. Az alapegység itt a lovasszázad volt, amely békében 48, háborúban pedig 171 főből állt.¹³³ A lovasszázadokat 1871-ben osztályokba vonták össze, itt a gyalogságtól eltérően kettes tagozódást vezettek be. 1880-tól a lovasezredeket - a magyar hagyományokra alapozva - huszárezredeknek nevezték el. A lovasság keretében 1881-ben szervezték meg a lovassági felügyelő szervezetet, amely a kerületi parancsnokságokkal lett egyenrangú. Ebben az évben történt, hogy a huszárezredeket kettesével lovasdandárokba vonták össze. Az egyiknek Budapest, a másiknak Arad adott székhelyet.

A Magyar Királyi Honvédség szervezeti felépítése a Monarchia fennállása alatt a továbbiakban lényegesen nem változott. Az első világháborúban a honvédséget a közös haderő szervezetébe illesztették be.

A Magyar Királyi Csendőrség állománya a véderőtörvény értelmében a Magyar Királyi Honvédség tagjaihoz hasonlóan a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozott.

A Magyarországon 1850-ben létesült Császári Királyi Csendőrséget a kiegyezést követően az alkotmányosság helyreállítása alkalmával, 1867-ben feloszlatták. Az ország közbiztonságának fenntartása érdekében azonban nem sokkal később, 1881-ben a közbiztonsági szolgálat szervezéséről szóló törvénnyel felállították az ún. csendőrkerületeket. A csendőrség katonai tekintetben a honvédelmi miniszter, közbiztonsági tekintetben pedig a belügyminiszter alá tartozott. Költségeit a belügyminiszter viselte.

A csendőrség egységes vezetésére és ellenőrzésére 1886-ban a csendőrfelügyelői állást szervezték meg.

A csendőrséget az 1881. évi III. tc. alapján állították fel. A szervezést folyamatosan, három év alatt hajtották végre úgy, hogy 1884. január 1-jén megkezdte működését 100 tiszttel és 5000 csendőrrel. Magyarország a csendőrség tekintet-

¹³³ Uo., 25.

ben kerületekre oszlott, melyek szárnyakra, azok szakaszokra, a szakaszok járásokra, a járások őrsőkre tagolódtak.¹³⁴

A közigazgatási hatóságokkal való könnyebb szolgálati érintkezés szempontjából 1912-ben ún. csendőrijárasokat szerveztek. A Magyar Királyi Csendőrség szolgálata eredetileg nem terjed ki a törvényhatósági joggal felruházott városokra. Azonban a csendőrségnek a közbiztonság fenntartása terén elért kiváló eredményei folytán később több ilyen város maga kérte, hogy a csendőrség szolgálatát az ő területére is terjesszék ki.

V/2. A katonai közigazgatás és a bíráskodás kapcsolata

A honvédségről szóló törvények, amelyek véderőtörvények néven ismeretesek, a honvédelmi közigazgatást szabályozták, bizonyos mértékig azonban a katonai bíráskodás kereteit is meghatározták.

A honvédségről szóló 1868. évi XLI. törvénycikket, s ezzel egyidejűleg a másik hasonlóan nevezetes és fontos törvényt, a véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikket I. Ferenc József király 1868. december 5-én szentesítette. A két törvény egymással szoros kapcsolatban állt, s így tulajdonképpen mindkettőt a honvédség alaptörvényének lehet tekinteni. A magyar állam e törvényei szerint a közös hadsereg, a haditengerészet, a honvédség és a népfelkelés együttesen alkották az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres erejét.

Elsőként a közös hadsereget kell megemlíteni, amely bár béke idején keretrendszerben, de elég kedvező létszámviszonyokkal állt fenn, és mind külső, mind belső ellenség ellen bármikor rendelkezésre állott. Ekkor a háború viselésére is első-sorban a közös hadsereg volt hivatva.

A véderő második szintje a honvédség, amelyet - minthogy a fegyveres erőnek akkor még csak kiegészítő része - békében igen csekély létszámú keretekben alakították meg, s háború esetén a hadsereg támogatására és a honvédelemre, továbbá béke idején kivételesen a belső rend és biztonság fenntartására volt hivatva.

¹³⁴ BOTOS Gábor, *A büntetőeljárás jog története*, Bp., 2000, 165.; MÁTHÉ Gábor, *A közigazgatási büntetőjog elméleti történetéhez* In: Degré Emlékkönyv, 1995, 149-159.

Az ún. harmadik szint, a népfelkelés lényege az volt, hogy abban az időben béke idején még rendszeres nyilvántartás sem állt rendelkezésre, és háború esetén mozgósítás útján kellett a csapatokat, és a hadsereg érdekeit szolgáló egyéb szerveit kialakítani.

Jelentős különbség mutatkozott a közös hadsereg és a honvédség vonatkozásában abban a tekintetben is, hogy sorozásoknál katonai szolgálatra alkalmasnak talált hadkötelesekből elsősorban a közös hadsereg újoncszükségletét és évi póttartalékát kellett fedezni, közvetlenül a honvédséghez pedig csak azokat sorozták be, akik a hadsereg részére szükséges létszámon felül maradtak.

Ez annak ellenére így volt, hogy az 1867. évi XII. tc-hez csatolt ún. **sanctio pragmatica** a hadügyek egy részét, így magát a hadsereget is közössé tette, annak hangsúlyozása mellett, hogy minden ezzel kapcsolatos döntés „**csak egyenlő elvek alapján gyakorolható.**”¹³⁵

Ezért a javaslatokat a két minisztérium előzetes egyeztetését követően terjesztette a két törvényhozás elé, és amennyiben az ellentéteket nem oldották fel, úgy a két parlament által kiküldött bizottságok kísérelték meg az egyeztetést.

A honvédség fejlődésének következő jogi mérföldköve az 1889-ben hozott VI. tc. volt.¹³⁶

Az új törvény gyökeres változásokat hozott. Meghatározta, hogy a honvédség ezen túl minden évben 12 500 főnyi újoncot kap, akik két esztendő kötelesek szolgálni a tényleges állományban. Ennek a kiképezésre volt fontos hatása, hiszen a csapatok ezen túl minden évben meghatározott számú újoncot kaptak, s nem kellett örökké a változó létszám, illetve a nagyon csekély létszámú keretek miatti nehézségekkel küzdeniük.

A jogi szabályozást illetően a következő jelentős állomás az ugyancsak a véderőről szóló 1912. évi XXX. és XXXI. tc. volt, melyek közül az előbbi a közös hadsereg, az utóbbi pedig a honvédségre vonatkozó szabályozást tartalmazta.

Ekkor már megszűnt a közös hadseregbeli és a honvédség szolgálati kötelezettsége között addig fennállott különbség. A közös hadsereg és a honvédség ki-

¹³⁵ FERDINANDY Gejza, *Magyarország közbjoga*, Bp., 1902, 614.

¹³⁶ Az 1889. évi VI. tc. a közös hadsereg újonctartalékát 103 100 főben állapította meg, amelyből az 1893. évi I. tc. értelmében Magyarország 43 889 főt volt köteles kiállítani.

egészítése ezen túl teljesen azonos elvek szerint történt. A sorozásoknál a szolgálatra alkalmasnak talált hadköteleseket 13 főből álló csoportokba osztva, abban a sorrendben, amiként az illetők a sorozásnál következtek, a 4., a 8., és a 13. a honvédséghez sorolták, míg a többieket a közös hadsereg kapta.

Ezzel eltűnt a különbség a közös hadseregbeli és a honvéd újonc között, mert előre meghatározott elvek szerint dőlt el, hogy a hadkötelesek közül ki kerül a honvédség, ki a közös hadsereg állományába.

V/3. A közigazgatás és a katonai büntetőeljárás sajátos összefüggései

Közismert, hogy a polgári államépítés időszakában, követve a felvilágosodás korában a hatalmi ágak megosztásáról kialakított elveket, szinte evidenciaként jelentkezett a bírói hatalom elkülönülése, függetlenné válása a közigazgatástól.

Korábban a bírói szervek nem voltak különálló és közigazgatástól független szervek, hanem különösen alsó fokon a közigazgatás rendes szervei vagy ezeknek elnöklete alatt működő törvényszékek bíráskodtak, a legfelsőbb fokon működő királyi testületi bíróságok pedig az ország legfőbb közigazgatási méltóságainak névleges elnöklete alatt működtek.¹³⁷

Ez természetes következménye volt a magyar történelmi alkotmánynak, mert a középkorban az országos főméltóságoknak, hasonlóan a vidéki igazgatás szerveihez, a fő feladata éppen a bíráskodás volt, amelyhez csak később járultak egyre nagyobb számban közigazgatási feladatok. Ezek számának növekedése szükség-szerűen magával hozta a feladatok megosztását.

Így volt ez - ahogyan láttuk - a királyi kúriában is, ahol a nádor a bíráskodási teendők végzésére nádori ítélőmestert és alországbíró-t nevezett ki. A nemesi vármegyében pedig a főispán helyére az alispán, később az alispán közigazgatási teendőinek felszaporodásával a megyei törvényszékeken (*sedria*) a másodalispán lépett, és végül is a szolgabíró személyében maradt meg a bíráskodásnak és a közigazgatásnak az állandó közös szerve.

¹³⁷ FERDINANDY, *i.m.*, 584.

Meg kell azonban jegyezni, hogy 1848 előtt felső szinten a bíráskodás és a közigazgatás szervezete részben már el volt választva, mert a királyi táblának, amely másodfokú bíróság volt, sem bírái, sem elnöke, a királyi személynök nem végeztek közigazgatási tevékenységet, a hétszemélyes táblának bírái pedig szintén csak bíráskodtak, és csak az elnöke, a nádor vagy az országbíró gyakorolt közigazgatási tevékenységet is. A vármegyék esetében ez kevésbé jelentkezett, mert a törvényszék elnöke, az alispán (pontosabban rendszerint a másodalispán) a szolgabíróval és esküdttársával, a szolgabírák esküdttársaikkal együtt, a városokban pedig a bíró a tanácsbeliekkel együtt közigazgatási és bíraskodási teendőket egyaránt végzett.¹³⁸ A bírói függetlenség elve, az összeférhetetlenség követelménye korábban még deklarálva sem volt.¹³⁹

Lényegében ezt a hiányt pótolta a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvény, amely már elvi álláspontot foglalt el a közigazgatás és a bíraskodás elválasztását illetően (1. §). A törvény rögzítette továbbá, hogy **„az ítékezés mindig a király nevében történik, a bírákat a király nevezi ki, és az állampénztár fizeti.”**¹⁴⁰

A vidéki bíraskodásnak a közigazgatástól való elválasztását az 1871. évi XXXI. tc. valósította meg megszüntetve a megyei és városi bíróságokat, illetve ezeknek bírói hatáskörét, továbbá a megyei és városi törvényszékeket, és helyettük elsőfokú (vagy korabeli nyelvezettel: első folyamodású) egyes és társas bíróságokat szervezett.

A hazai törvények sorában ekkor rögzítették először a bírakkal szemben támasztott szakképzettségi követelményeket, és - meglehetősen szigorú elvárásokat támasztva - az összeférhetetlenséggel kapcsolatos előírásokat is.

Mindemellett kiemelt fontossággal bír a bírói függetlenség elvének deklarálása is. A szabályozás lényege a máig időtálló, jelenkori szóhasználatunkkal élve „jogállami” megoldásnak tekinthető, hiszen evidenciaként került szabályozásra, hogy a bíró csak a **„törvényeknek (törvényerejű szokásnak) van alárendelve, a bíró, a törvényekben meghatározott eseteket kivéve, elmozdíthatatlan, áthelyezni**

¹³⁸ Ideiglenes törvénykezési szabályok 24-27. §

¹³⁹ STIPTA, *A magyar bírósági ...*, 126.

¹⁴⁰ 1869. évi IV. tc.

és fizetésében, járandóságaiban megrövidíteni ugyancsak nem lehetett.¹⁴¹ (Meg kell azonban jegyezni, hogy ez az elv teljes következetességgel a dualizmus idején nem valósult meg. A kihágási ügyek nagy része továbbra is a közigazgatás hatáskörében maradt, ugyanakkor a bíróság is végzett közigazgatási feladatokat, hiszen a telek-könyvezés és a választási biztosság jellegét tekintve közigazgatási feladatnak tekinthető.)

A bírósági szervek jogállását illetően, azok kiemelt fontosságára tekintettel, mindenképpen meg kell említeni, hogy az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól eltérő jellege és a jogrend fenntartása szükségessé teszi, hogy az alkotmány olyan biztosítékokról gondoskodjék, amelyek az igazságszolgáltatás zavartalan, politikai és más egyéb irányú befolyásoltságtól mentességét garantálják. A mai fogalmak szerinti opportunitás jelenlétéről a XIX. század második felében még nem beszélhetünk. Ekkor még fenntartás nélkül megvalósíthatónak látszott a **„Fiat iustitia et pereat mundus”** elve, amely - mint az köztudott - a feltétlen legalitás érvényre juttatását el is várja a bíróságoktól.

A bírói függetlenség elvének megvalósítására egyébként történeti alkotmányunk más rendelkezései is törekedtek, például amikor a felek perlekedésének és a bírák ítélethozatalának bírói parancsokkal történő megakasztását vagy a bírának jogellenes ítéletek hozatalára való kényszerítését tilalmazták.¹⁴² A függetlenség biztosítására azonban megfelelő intézmények nem álltak rendelkezésre, így azok gyakorlatilag nem is érvényesülhettek, bár említésre méltó még, hogy az 1791. évi XII. tc. megkísérelte a bírói függetlenség intézményi rendjének biztosítását, amikor kimondta, hogy a bíróságok rendjét törvény állapítsa meg **„s azt a király önkényűleg meg ne változtathassa.”**¹⁴³

Az 1869. évi IV. tc. volt az első jogi norma, amely egyértelműen kimondta, hogy a bírák egyedül a törvények és szokások, valamint törvényes rendeletek szerint kötelesek ítélni, és ennek biztosítására intézményekről is gondoskodott.

¹⁴¹ 1869. évi IV. tc.

¹⁴² Pl. 1471. évi XII. tc., 1492. évi X. tc., 1566. évi XXV. tc., 1613. évi XXXIV. tc., 1618. évi XIII. tc., 1647. évi CXXXVII. tc., 1655. évi LIII. tc., az 1622. évi II. tc. és 1638. évi I. törvénycikkbe iktatott hitlevelek feltételei.

¹⁴³ 1791. évi XII. tc.

Ezek közé tartozott az elv, hogy bíróságokat csak törvény szervezhet, továbbá a bírák elmozdíthatatlansága, áthelyezhetetlensége és a bírói összeférhetetlenség megállapítása.

Fontos volt az 1871. évi VIII. tc. is, amely a bírák büntetőjogi és fegyelmi felelősségét szabályozta. A törvény rögzítette, hogy a bíró magatartása felett csak bírói testület mondhat ítéletet. Ezzel tehát kizárta a bírói ügyekbe történő beavatkozás lehetőségét a végrehajtó hatalom részéről. Egyedül a legmagasabb szinten és beosztásban dolgozó bírák (ítélőtáblái elnökök, kúriai bírák és tanácselnökök) felett ítélezett ugyanis a fele részben a Kúria elnökéből és rangidős bíráiból, fele részben pedig a főrendiház által választott 36 tag közül alkalmanként kijelölt, de egyébként összesen 12 tagú, külön fegyelmi bíróság.

A bírói függetlenség és a hatalmi ágak szétválasztásának rövid áttekintésére azért volt szükség, hogy egyértelmű legyen: mindez a katonai eljárásban másképp alakult. A katonákkal szemben folytatott büntetőeljárásban az igazgatás és a bírói hatalom nem különült el. Ennek oka nyilvánvalóan az, hogy a katonai fegyelem az ilyen rendben szervezett alakulatok számára továbbra is indokoltta tette a parancsnok büntetőhatalmának fenntartását, amely szükségszerűen korlátozta a bírói funkciót ellátó személyek részvételét az igazságszolgáltatásban.

V/4. A honvéd-igazságügy szervezete

A magyar királyi honvédségi bíráskodás az 1868. évi XI. tc. 54. §-án és XLI. tc. 23. §-án alapult. Az igazságügyi közigazgatás teendői, így az igazságszolgáltatásról szóló törvények és rendeletek szerkesztése és kiadása a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartoztak.

Nagyon lényeges, a civiljogi ítélezéshez képest elvi különbséget jelent, hogy a magyar királyi honvédség főparancsnokát az ún. „bírói fensőbbbségi jog” (*ius gladii et aggratiandi*) valamennyi, a honvédbíróság hatálya alá tartozó személy vonatkozásában megillette.

A judikatúra mindennapi ellátása szükségessé tette, hogy a honvédség főparancsnoka az őt illető bírói fensőbbbségi jogot helyettesére, valamint olyan pa-

rancsnokokra is átruházza, akik mellé honvédbíróság van rendszeresítve. A honvédbíróság tagjai - akár ügyészi, akár bírói funkciót láttak el - a parancsnok beosztottai, akik tevékenységüket annak utasításai szerint látták el. Ebből az is következik, hogy a bírói függetlenség hagyományos garanciális elveinek érvényesüléséről esetükben nem beszélhetünk. A hadbírák nemcsak háborúban, hanem békeidőben is egyik állomásról a másikra ideiglenesen vezényelhetők, sőt végleg át is helyezhetők voltak. A honvéd-hadbírák fegyelmi ügyekben katonai előjáróknak voltak alárendelve, amely szintén ellentétes a bírói függetlenség alapgonddalátával.

A fentebb hivatkozott bírói fensőbbbségi jog - más szóhasználattal: a büntető- és megkegyelmezési jog -, magában foglalta a bűncselekmények üldözésére (feljelentés, az eljárás megindítása), az előzetes fogvatartásra, a nyomozás elrendelésére, az ítélethozatalra, a hozott ítéleteknek, végzéseknek, határozatoknak záradékolására, kihirdetésére és végrehajtására, és végül az ítéletek (végzések) enyhítésére, vagy akár a teljes megkegyelmezésre vonatkozó hatalmat, amennyiben ez a jog korlátozva nem volt. Ez a korlátozás azonban csak annyit jelentett, hogy a rangban magasabban állók felett magasabb szinten gyakorolták a bírói fensőbbbségi jogot. Erre példa, hogy az ezredestől vagy a velük hasonló állásúaktól fölfelé a bírói fensőbbbségi jogot a legfelsőbb katonai ítélőszék gyakorolta.

A bírói fensőbbbségi jog csak azokra a parancsnokokra volt átruházható, akik „bíróági főnökök” voltak, tehát állományukban szervezetszerűen hadbíró is teljesített szolgálatot. A bírói fensőbbbségi jogot gyakorló parancsnok számára egyébként hivatásának gyakorlása során a törvények, így különösen a katonai büntető perrendtartás megfelelő szabályainak betartása kötelező volt. A bíróági ügyekben előforduló minden jelentés, megkeresés, parancs és egyéb levelezés e parancsnok neve alatt került kibocsátásra.

Az igazságszolgáltatás szempontjából már a honvédség felállítása alkalmával gondoskodni kellett erre a célra hivatott hadbírói kar létesítéséről.¹⁴⁴

¹⁴⁴ A honvédség szervezéséről szóló törvény úgy intézkedett, hogy a honvédség törvénykezése hasonló legyen a közös hadseregéhez. [1868. évi XI. tc. és XLI. tc.]

Ehhez képest béke idején mindegyik honvédkerület számára egy hadbíró, az igazságügyi szolgálat központi irányítására pedig a Honvédelmi Minisztériumban egy törzshadbíró, rendszeresítettek. Tartalék, vagyis egykorú elnevezéssel „szabadságolt állomány” a legelső honvéd hadbírói szervezetben ismeretlen volt.

A kerületparancsnokságnál működő bíróságon kívül szükségesnek látszott olyan bíróság felállítása is, amely másod-, illetőleg harmadfokon ítélkezik a honvédség büntetőügyeiben. (A közös hadseregnél az erre hivatott magasabb fokú bíróságok megvoltak.) A Honvédelmi Minisztérium igazságügyi vezetője szerint a honvédségnél erre a célra egyetlen magasabb rendű igazságügyi szerv is elegendő volt, így az 1870 elején felállított Honvéd Főtörvényszék (kizárólag „bűnfenyítő” ügyekben), mint másod- és egyszersmind utolsó folyamodású bíróság szerepelt.

A Honvédtörvényszék felállítása következtében szükséges lett volna a hadbírói kar létszámának emelése. Ideiglenes megoldásként a Honvéd Főtörvényszékhez jogilag képzett, ügyvédi vagy bírói vizsgát tett katona állományú törzstiszteket osztottak be. Ilyen törzstiszt abban az időben elegendő számban volt a honvéd tisztikarban, különösen az egykori 1848/49-es honvédtisztek között. Mivel előrelátható volt, hogy a fellebbezési jog törvényes kiterjesztéséig aránylag csak kevés ügy fog másodbírósági döntést kívánni, a Honvéd Főtörvényszéken állandó előadóként az egyébként a Honvédelmi Minisztériumban beosztott törzshadbíró működött.

A honvédség főparancsnoka, továbbá a kerületparancsnokok bírói fensőbbbségi joggal voltak felruházva, így őket a Főtörvényszék elnöki tisztével megbízni nem lehetett. Ezért egy Budán vagy Pesten állomásozó magasabb rangú törzstisztet bíztak meg azzal.

A Honvédtörvényszék elé fennállásának első évében, vagyis 1870-ben összesen 267 honvéd büntette és vétsége került, közöttük 3 főtiszté. A következő évben az ügyek száma 302-re emelkedett, s a kiszabott büntetések között már egy

halálos ítélet is előfordult. A tiszti ügyek száma ebben az évben 11-re növekedett.¹⁴⁵

A hadbíró-gyakornokok felvétele egyrészt a hadbírák létszámának kiegészítésére és pótlására, másrészt arra szolgált, hogy a honvéd-hadbíróságoknál felesketett és szakavatott jegyzőkönyvvezetők álljanak rendelkezésre. Erre a célra olyan végzett jogászokat lehetett felvenni, akik a jogtudományi államvizsgát letették, ép testalkatúak voltak, és 20. életévüket betöltötték. Szolgálatuk megkezdésekor a Honvéd Főtörvényszék előtt hadbírói esküt tettek. Mindegyik kerületbíró-sághoz beosztottak egy-egy gyakornokot, azon kívül még több díjtalan hadbíró-gyakornokot is felvettek. Mindezek 6-9 hónap múlva szóbeli és írásbeli vizsgát tettek, s annak eredményéhez képest hadnagy hadbíróvá nevezték ki őket. A hadnagy hadbírói rendfokozatot 1884-ben megszüntették, s azon túl a legalacsonyabb hadbírói rendfokozat a főhadnagy hadbíró volt.

A Honvédelmi Minisztériumban, valamint a Honvéd Főtörvényszéknél és a honvédkerületi bíróságoknál működő hadbírókon kívül 1871-ben a honvéd-főparancsnokságon is rendszeresítettek egy hadbíró, mint igazságügyi előadót. Később, 1898-ban még egy, 1907-től pedig már két hadbíró, mint melléje. A honvéd-bíróságok ügyforgalma rohamosan nőtt, hisz az 1877. évi honvédbíró-sági statisztika már az egész honvédségnél bíróságilag tárgyalt 6385 katonai és nem katonai büntettről és vétségről számol be. Ebből 168 büntettet és vétséget tisztek követtek el.

A Magyar Királyi Csendőrség 1881-ben történt felállítása után a csendőrségi bűnügyeket a honvédkerületi bíróságok - „mint csendőrbíróságok” - látták el, s a csendőrségi ügyekben a bírói fensőbb-ségi jog a honvédfőparancsnok részéről átruházott terjedelemben nem a honvédkerületi, hanem a csendőrkerületi parancsnokot illette. Ennek következtében az első folyamadású Honvédtörvényszékeknél egy-egy hadbíróval emelni kellett a létszámot, aki az ugyanazon állomá-

¹⁴⁵ A Honvéd Főtörvényszék nemcsak mint másodfolyamadású bíróság szerepelt, hanem mintegy felügyeleti jogkörben, a kerületi bíróságok ügymenetét valamint a honvédfogházakat is, évente legalább egyszer meg kellett szemlélnie. Az utóbbiak sajnos sokszor rászolgáltak az ellenőrzésre, mert olyan kezdetleges állapotban voltak, hogy némelyik kerületben az elítélt honvéd egyént büntetésének letöltése végett polgári fogháznak kellett átadni. A Főtörvényszék kötelessége volt továbbá, hogy a hadbírák pótlá-

son elhelyezett csendőrkerületi parancsnokságnál felmerülő összes bűnügyi teendőket látta el.¹⁴⁶

A Honvéd Törvényszék elnöki tisztét most már külön e célra beosztott tábornokkal töltötték be, az ülnök bírák számát pedig nyolcra emelték. Amíg azelőtt a hadbírói tisztikarban való előmenetel kizárólag az érintett minősítésétől függött, addig az 1885-ben kiadott szabályzat az őrnagy hadbírói rendfokozat elnyerését már a törzs-hadbírói vizsgálathoz kötötte.¹⁴⁷

A honvéd-hadbírói tisztikar kiegészítése előléptetés és hadbíró-gyakornokok, továbbá hadbírói gyakorlatra alkalmazott személyek főhadnagy hadbírókká való kinevezésével történt. Kivételesen a közös hadseregtől is lehetett hadbíró a honvédséghez áthelyezni. Sőt, a hivatásos csapattisztek közül is néhányan a jogtudományi képzettség megszerzése és a hadbírói gyakorlat teljesítése után szintén a hadbírói tisztikarba léptek át. A hadbíró-gyakornokok kiképzése eleinte a honvédkerületi bíróságoknál történt. Az egységes és azonos képzés érdekében azonban 1898-tól Budapesten a Honvéd Főtörvényszék felügyelete alatt külön tanfolyamot létesítettek. A honvédbírászkodás béke idején két-, háború alkalmával azonban háromfokú rendszerben történt.¹⁴⁸

Elsőfokú bíróságként szerepeltek a honvédkerületi, illetve a csendőrbíróságok és a mozgósított hadseregnél szervezett honvéd-mozgóbíróságok. Második - és békében egyben utolsó - bíróság a Honvéd Főtörvényszék volt. Háború esetén harmadik szinten a csak akkor felállított Legfőbb Honvédtörvényszék bírászkodott.

Az elsőfokú bíróságok békében (és részben háborúban is) a honvédkerületi parancsnokságok székhelyén működtek, és az illető honvédkerület nevével jelölték őket, pl.: „Magyar Királyi Pozsonyi 4. Honvéd Kerületi Bíróság”. Mozgósítás

sául a honvédelmi miniszter által felvett hadbíró-gyakornokokat megvizsgálja és az eredményhez képest oklevelet szolgáltatson ki nekik.

¹⁴⁶ PAPP Kálmán, *A katonai büntető és fegyelmi fenytőjog kézi könyve a magy. kir. honvédség és csendőrség használatára*, Bp., 1884, 150-170.

¹⁴⁷ A honvédségnek 1889-től folyó létszámfejlesztésével, továbbá a csendőrség állományának fokozatos növekedésével párhuzamosan szaporodó hadbírói ügyforgalom következtében a hadbírák rendszeresített létszámát 1894-ben 38 főre, majd 1898-ban 50 főre emelték.

¹⁴⁸ BONTS Gyula, *A katonai büntetőtörvénykönyv és eljárás revíziójának kérdéséhez*, Magyar Jogászegyleti Értekezések, Bp., 1891, 20-23.; GERŐ Gyula, *A századparancsnok teendői bűnügyekben. Katonai bűnügyi előnyomozás*, Bp., 1891, 220-225.

esetén minden honvéd gyalog- és lovashadosztálynál, valamint minden népfelkelő gyalogosdandárnál egy-egy honvédbíróságot állítottak fel, amelyet pl.: „Magyar Királyi 37. Honvéd Gyalogos Hadosztály Honvédbírósága” névvel jelöltek.

Mindegyik elsőfokú bíróság a bíróság főnökéből, egy vagy több hadbíróból, továbbá bírósági tanúkból, tollvivőkből, tolmácsokból és társbírákból, esetről esetre kirendelt személyekből állt.

A honvédkerületi bíróság főnöke a honvédkerületi parancsnok, a csendőrbíróságé pedig az illető csendőrkerület parancsnoka volt. A hadra kelt sereg hasonlóságainál ezt az állást annak a seregtestnek a parancsnoka töltötte be, amelynél a bíróság működött. A beosztott hadbírák rangban legidősebbje a kerület, illetőleg seregtest parancsnoka mellett egyben mint igazságügyi előadó is működött.¹⁴⁹

A hadbírói tisztikar főnöke, mint a testület legidősebbje mindig a Honvédelmi Minisztériumba volt beosztva, mégpedig az Igazságügyi Osztály vezetőjéül, illetőleg az utolsó békeévek szervezési változásai folytán, mint az igazságügyi csoport főnöke. Eleinte törzstiszti, majd 1885-től tábornok hadbírói, végül 1910-től az altábornagyi rendfokozatnak megfelelő tábornok főhadbírói rendfokozatot viselt.

A Honvédbíróságoknál teljesítendő irodakezelési szolgálatba a háborúk folyamán bírósági irodai tisztviselőket rendszeresítettek, azonban ezek közül egy sem volt ténylegesen, mai szóhasználatnál élve, hivatásos állományban.¹⁵⁰

A katonai büntetőjog alaki részére, vagyis a bűnvádi eljárásra 1884-ben ugyan kiadtak a császári és királyi közös hadsereg számára egy katonai büntető perrendtartást, de ez nem újnak tekinthető törvény volt, hanem lényegében még az 1768-ban kiadott **Theresiana** szabályait, valamint az azóta megjelent és azt több tekintetben módosító és kiegészítő igen nagy számú rendeleteket foglalta össze. A

¹⁴⁹ Mindegyik honvédkerületi bíróságnak saját fogháza volt. A kezdetben nem egészen megfelelő fogházak helyett az 1880-as és 90-es években újak létesültek. A kerületi fogházak számára 1903-ban egy-egy helyi alkalmazású tisztet, mint fogházfelügyelőt rendszeresítettek.

¹⁵⁰ Tekintettel arra, hogy a kiegyezés után megszülető honvédség szervesen illeszkedett a Monarchia fegyveres erejének szervezetébe, a létrehozott magyar hadbírói szervezet - néhány eltéréstől eltekintve - a közös hadsereg hadbírói szervezetének mintájára jött létre. Az alapvető különbség abban állt - amint erre már utaltunk is -, hogy míg a közös hadseregben a bírósági szervezetrendszer három szintből állt, a honvédségben a büntetőbírói hatalom mindössze egy fellebbezési fórummal rendelkezett.

személyi hatály vonatkozásában a katona fogalma alatt a honvédség és a csendőrség állományának tagjait értették.

V/5. A katonai büntető anyagi jog

Magyarország korabeli hivatalos lapjában, a *Magyarországot Illető Országos Kormánylap* VI. évfolyam I. kötetében tették közzé az 1855. január 15-én kelt császári nyílt parancsot, amely 1855. július 1-jei hatállyal elrendelte a Katonai büntető törvénykönyv alkalmazását.¹⁵¹

A Katonai büntető törvénykönyv jelentős részében megegyezik az osztrák Bergmayer által 1852-ben közzétett ausztriai polgári büntető törvénykönyvvel, attól lényegében csak annyiban és ott tér el, amennyiben azt a katonai viszonyok indokolják.

Ez az 1930-ig hatályban lévő törvény - miként a neoabszolutizmus időszakának egyéb jogforrásai is - erősen vitatott helyet foglalt el jogszabályaink között. Többen kétségbe vonták ugyanis, hogy egyáltalán közjogilag alkotmányosnak tekinthető-e magyarországi alkalmazása.

Ifj. Szabó Sándor 1916-ban tanulmányban foglalkozott a kérdéssel.¹⁵² A szerző kifejtette, hogy a magyar törvényhozás a kiegyezés óta anyagi-katonai büntetőjogot nem alkotott. Az 1868. évi XL. tc. amely a véderőre vonatkozott, általánosságban a következőt mondta ki: **„A tetteleg szolgálatban lévők katonai fegyelmi törvények alatt állnak és hogy addig is, amíg a katonai törvények az általános védkötelezettség igényeinek megfelelően annak útján átdolgoztatnának, előzetesen már most kimondatik, hogy a törvény hatályba lépte napjától testi fenyíték és rablánc büntetés az állandó hadseregben és a honvédségben többé nem alkalmazható.”**¹⁵³

Az első honvédségi törvény 18. §-a, amely a népfelkelés intézményét létrehozó 1868. évi XLII. tc. 10. §-a, szintén csak általánosságban deklarálja, hogy a

¹⁵¹ Az 1885. évi január 15-iki katonai büntető törvény a büntettekéről és vétségekről. Két függelékkel, Hivatalos formában kiadja a m. kir. honvédelmi minisztérium, Bp., 1901, 413.

¹⁵² Ifj. SZABÓ Sándor, *A Katonai büntető törvénykönyv a magyar jogforrástan szempontjából*, Bp., 1916, 7.

szolgálat és gyakorlat szabályai a honvédségnél és a sorhadnál egyenlők lesznek, illetőleg hogy a népfelkelés minden katonai vétség és kihágás tekintetében katonai törvények alatt áll.¹⁵⁴

Az 1881. évi III. törvénnyel létesített csendőrség vonatkozásában is kimondta a törvény 8. §-a, hogy „**a csendőrség által elkövetett fegyelmi és bűnügyekben kizárólag a magyar királyi honvédbíróságok illetékesek.**”¹⁵⁵

Ezen törvények tehát visszautalnak az 1868. évi véderőtörvényre. Ebből a tényből joggal lehet arra következtetni, hogy indokolt és szükségszerű lett volna valóban magyar katonai büntető anyagi jogot kodifikálni. A többnemzetiségű Magyarország vonatkozásában azonban erre nem került sor, feltehető - bár ez csak a szerző álláspontja -, hogy ennek egyik oka éppen az említett nemzetiségi kérdés lehetett. Az osztrák törvény elfogadtatása még mindig előnyösebb volt Ausztriának, mintha a katonai bíraskodás terén is kifejezetten a magyar törvényhozás által hozott jogszabályt kellett volna alkalmazni.¹⁵⁶

A Katonai büntető törvénykönyv öt részből állt. Az első rész (1-141. §-ig) az általános rendelkezéseket tartalmazta a büntettekről, vétségekről és „**azok megbüntetéséről.**” A törvény szabályozása szerint büntetendő cselekmények a büntettek, vétségek.¹⁵⁷

A Katonai büntető törvénykönyv büntetteknek minősítette a legnagyobb tárgyi súlyú cselekményeket, amelyek egyúttal haditörvényszéki vizsgálattal és börtönbüntetéssel is együtt jártak. Vétségnek minősültek a törvény szerint a kisebb súlyú cselekmények, amelyek a bíróság által fogsággal, vagy enyhébb esetekben a büntető bírói út mellőzésével a parancsnok által fegyelmi úton is büntethetők voltak. Fegyelmi kihágások voltak a legenyhébb súlyú cselekmények vagy mulasztások, amelyek a parancsnokok által fegyelmi úton is elbírálhatók voltak.

¹⁵³ 1868. évi XL. tc. 54.§

¹⁵⁴ 1868. évi XLII. tc. 10.§

¹⁵⁵ 1881. évi III. tc. 8.§; APÁTHY Jenő, *A döntvények a katonai büntetőjogban*, Bp., 1918, 1-8.

¹⁵⁶ PAPP Kálmán, *A katonai büntető és fegyelmi fenytőjog kézikönyve*, 2. Javított és bővített kiadás, Bp., 1888, 300-308.; uő, *Adatok a büntető igazságszolgáltatás reformjához (Reformtörekvések)*, Bp., 1890, 80-101.

¹⁵⁷ A katonai büntetőjog is elfogadja a büntetendő cselekmények hármas felosztását. A Kbt.-ban szabályozott büntettek és vétségek mellett azonban a fegyelmi kihágásnak a katonai fegyelmi fenytőjog keretében kerültek szabályozásra. GÁBOR Gyula, *Tanulmányok a katonai büntetőjogból*, Bp., 1901, 8.

Jellegzetes szabályozása a törvénynek, hogy amíg a büntettek a Csemegi-kódex szerint általában csak úgynevezett „gonosz szándékkal” követhetők el, addig a kisebb súlyú, és főleg speciális katonai büntettek és vétségek elkövetése nem a fenti „gonosz szándék”, hanem egyszerűen szándékos gondatlanságból vagy mulasztásból, sőt a gyávaság esetében még a lelkiállapot „el nem palástolása” révén is megvalósíthatók.

Az 1878. évi V. törvény 75. §-a ezzel kapcsolatban az alábbiak szerint rendelkezett: **„Büntettet csak szándékosan elkövetett cselekmények képeznek.”**

A szándék mellett a „gonosz” kifejezés használata felesleges és értelemzavaró is. Azt feltételezi ugyanis, hogy a beszámíthatósághoz a szándék objektív bűnös volta mellett még annak szubjektív bűnösségét is meg kell állapítani. (Végső soron büntetendő cselekményt nem is lehetne megállapítani, ha valaki azért lop, hogy az így szerzett pénzt szétossza a szegények között.)

A Katonai büntető törvénykönyv ezen szabálya kétségtől eltérést jelent a Csemegi-kódex normáitól. Addig ugyanis, amíg a polgári személyekre vonatkozó törvénykönyv a tette irányított szándék (*dolus*) mellett külön tényállási elemnek tekintette a szándéknak bizonyos eredményre történő irányulását, vagyis a célzatot, addig a Katonai büntető törvénykönyv csak az említett gonosz szándék és a gondatlanság közötti különbséget ismerte.¹⁵⁸ A Katonai büntető törvénykönyv felfogása lényegében a célzatot is beleerőszakolta az említett gonosz szándék fogalomkörébe.

A tíz évet be nem töltött életkorúak csak házilag voltak fenyegethetők, míg a serdületlen korúak (10-14 évesek) cselekményei vétségnek minősültek. A teljes részegség állapotában elkövetett cselekmény nem volt büntethető, a részegség azonban önállóan büntetendő cselekményként vétségnek minősült.

Az előjárótól kapott parancs és a törvény nem tudása nem jelentett büntethetőségi akadályt, de mindenképpen enyhítő körülményként vették figyelembe. A jogos védelem határainak félelemből vagy ijedtségből való túllépését gondatlan bűncselekményként értékelték. Egyébként a törvény szabályozásában jogos védelem csak az, amely egyúttal szükséges (cselekmény) is (3. §).

¹⁵⁸ EDVI Illés Károly, *A Katonai Btk. 327. §-a*, Jogtudományi Közlöny, 1917, 47. szám, 407.

Az alkalmazható büntetésekkel kapcsolatban a Kbt. a következő szabályozást tartalmazta (20-110. §-ig). Főbüntetésként ismert volt a halálbüntetés, amelyet kötéllel vagy agyonlövessel hajtottak végre, ez azonban húsz éven aluliakra nem volt alkalmazható. Szintén főbüntetés volt a börtön és súlyos börtön, amely általában munkakényszerrel volt egybekötve. A börtönbüntetés lehetett életfogytiglani és határozott tartamú. Leghosszabb tartama egyébként húsz év, míg legrövidebb tartama hat hónap volt. A börtönbüntetés mindkét foka (börtön és súlyos börtön) súlyosbítható is volt, például kenyér és víz melletti böjttel, kemény fekhellyel, és magánfogságba zárással.

A halálbüntetés, illetve a tíz éven felüli vagy ismételt súlyos börtönbüntetésnek törvényes következménye volt a honvédségből való kicsapás, tiszteknél a rangtól való megfosztás (**Cassation**), altisztek lefokozása, és az ellátási igények és címek elvesztése. Az egyszerű börtönnél az elbocsátás (**Entlassung**), lefokozás, és ugyancsak a különböző jogosultságok elvesztése. A tisztségtől való megfosztás (**Cassation**) és az elbocsátás (**Entlassung**) közötti különbség az volt, hogy az illető tiszt megfosztás esetén államszolgálatban többé nem volt alkalmazható, így katonai rendfokozat újabb elnyerésére képtelenné vált. Elbocsátás esetén ezzel szemben a tiszti rang újabb elérésére öfelségének, míg más állami szolgálatba lépésre az illetékes minisztériumnak az engedélye alapján elvileg lehetőség volt.

A rangtól való megfosztás és a lefokozás, de még az elbocsátás is, tágabb értelemben az ún. becsületbüntetések közé tartoznak, amelyek gyökerei visszanyúlnak a római jogi **capitis deminutio maximára** is.¹⁵⁹

A vétségek büntetései a következők voltak: fogság (tiszteknél házifogság), ugyancsak tiszteknél és az őrmestereknél úgynevezett foglár-fogság, míg a legénységi állományúaknál közönséges fogház.

A fogság is általában kétfokú, egyszerű és szigorú volt, ez utóbbinál az elítélt az ellátásában korlátozva volt. A fogság tartama egy naptól hat hónapig terjedt, és mindkét foka (hasonlóan a börtönbüntetéseknel felsoroltakhoz, de azokhoz

¹⁵⁹ SZILÁGYI Arthur Károly, *Értekezések a magyar katonai jog köréből*, Jogtudományi Közlöny, 1894, 9. szám, 107.

képest rövidebb tartamú) szigorításokkal (böjt, kemény fekhely stb.) volt összeköthető.

Ugyancsak a vétséghez kapcsolódó büntetés volt az elbocsátás, és altiszteknél a lefokozás, továbbá a pénzbüntetés is, amely a legénység vonatkozásában nem volt alkalmazható.

A Kbt. 92. §-a a korrekcionalizációról akként rendelkezett, hogy a szabadságvesztés büntetés tartama a törvényben megengedett súlyosbítások alkalmazása mellett a törvényben írt büntetési tartam alá is leszállítható volt (pl. a börtön három hónapra). Ez a megoldás egyébként eltér az 1878. évi V. tc. hasonló rendelkezésétől annyiban, hogy a szabadságvesztés tartama a törvényi minimum alá is leszállítható, egyúttal azonban nem kell enyhébb végrehajtási fokozatra (pl. fogházra) áttérni, valamint eltérést jelent az is, hogy mindez megtehető a cselekmény jogi minősítésének változtatása nélkül is.

A súlyosító körülmények általánosságban, de egyesek konkrétan is fel voltak sorolva, amelyek közül különös figyelmet érdemel, hogy súlyosító körülményként jelentkezik, ha a vádlott **„a bírót valótlan körülmények koholásával tévútra vezetni igyekezett.”**¹⁶⁰

Az enyhítő körülmények kizárólag taxatív felsorolásban szerepelnek. Ezek jórészt azonosak a polgári személyekre vonatkozó büntetőjog által általában elfogadott enyhítő körülményekkel. Enyhítő körülménynek minősült, ha a vádlott **„az öntudatot egészen ki nem záró vétlen elmezavarban”** vagy **„a közönséges emberi érzésből származó heves felindulásban hagyta magát a tette ragadtatni.”** Ugyancsak az enyhítő körülmények közé tartozott a fegyverhasználat joga. Ugyanis a tisztek vagy a tiszti jelleggel felruházott katonai személyek, akiknek becsületét egy vagy több más személy jelenlétében jogtalanul megtámadták, abból a célból, hogy az ilyen sértések folytatását megakadályozzák, az őket megillető fegyvert azonnal használhatták. Természetesen mindezt csak akkor teheték, ha ez a cél másként nem volt elérhető és a fegyver használatában az érintett az elkerülhetetlen szükség határát nem lépte át.¹⁶¹

¹⁶⁰ Kbt. 113. §

¹⁶¹ Kbt. 114. §

A Katonai büntető törvénykönyv második része (142-303. §) tartalmazta a különös részt az egyes katonai büntettekről, vétségről és az azokra kiszabható büntetésekről.

Ezeket a bűncselekményeket csak azok a katonai személyek követhették el, akik az úgynevezett hadi cikkekre ünnepélyesen esküt tettek. Ez volt ugyanis az előfeltétele annak, hogy az érintett katona teljeskörűen vállalta a különös katonai szolgálati köteleességek teljesítését. A katonáknak ezt a csoportját tekintették lényegében harcoló állománynak (**combattáns**). Ezzel szemben például a katonai lelkészek, hadbírák, orvosok, kezelőtisztek és a katonai tisztviselők vonatkozásában csak a Kbt. enyhébb rendelkezései kerültek alkalmazásra. Ez utóbbi személyek tehát katonai büntettek és vétségek alanyai nem lehettek.

A Katonai büntető törvénykönyv harmadik része (304-331. §) az állam hadiereje ellen irányuló büntettekről és azok büntetéséről szólt. Ebben a részben került szabályozásra például a kémkedés és az állam hadiereje ellen intézett egyéb cselekmények, a katonai szolgálati köteleességek megszegésére történő felbujtás vagy segítségnyújtás, továbbá a jogosulatlan toborzás is. Bűnrészcsevé vált az is, aki a kémkedést nem jelentette fel.

A Katonai büntető törvénykönyv negyedik része (332-525. §) a közönséges büntetteket tartalmazta. Ilyen például a felségsértés, amely megfelel a régi magyar jog hűtlenségi fogalmának, az uralkodó, illetve a császári és királyi ház tagjainak megsértése, a közcsendháborítás, a lázadás, az izgatás, a nyilvános erőszakoskodás, a hatóság elleni erőszak, a magánlaksértés, az idegen vagyon szándékos megrongálása, az erőszakos nemi közönség, a súlyos testi sértés, a gyújtogatás, a lopás és a sikkasztás is.

A katonai büntetőbírói joghatóság mellett a katonai fegyelmi fenyítő hatalom adott lehetőséget a katonai fegyelmi fenyítőjog alkalmazására. A katonai fegyellem fenntartása céljából a katonai előjáró fenyítő jogköre a fegyelmi és egyéb kihágásokra, a három hónapos fogságnál nem súlyosabban büntetendő katonai vagy közönséges vétségekre terjedt ki. Büntetteket általában, ugyanúgy a lopást, sikkasztást nem volt szabad fenyíteni, csak abban az esetben, ha a tárgyi súlya

csekély, ha az elkövető beismerte cselekményét és olyan legénységi állományú volt, aki még tisztesi rendfokozatot sem viselt.

Abban az esetben, ha kétséges volt, hogy a cselekményt bírói vagy fegyelmi úton kell elbírálni, a kérdésben a bírói fensőbbbségi joggal felruházott parancsnok döntött. Ebből a rendelkezésből is kitűnik, hogy a fegyelmi jogkör gyakorlója nem volt azonos a bírói fensőbbbségi joggal felruházott parancsnokkal, hanem ehhez képest lényegesen több, alacsonyabb szintű parancsnok is rendelkezett fegyelmi fenytőjogkörrel.

Fegyelmi fenytőként alkalmazták a megfeddést (egyszerű kihallgatáson vagy írásban nyilvánosan, a hasonló vagy magasabb rendfokozatúak jelenlétében), a fogság különböző nemeit (tiszteknél állomásfogság, szobafogság, legénységi állományúaknál 30 napig terjedően „letartóztatásszerű” körülmények között), továbbá a lefokozást (tiszthelyettesek és hadapródok kivételével).

A rendfokozat nélküli legénységgel szemben hat órai gúzsbakötés vagy két órai megkötözés is alkalmazható volt. E középkori időre emlékeztető testi büntetéseket akkor alkalmazták, ha a „**becsületsértés hiányát, makacsságot, konokságot, kicsapongó magaviseletet vagy durvaságot**” állapítottak meg.¹⁶²

A fegyelmi eljárás sajátossága volt, hogy a felmerült kártérítési igényre nézve egyezséget kellett megkísérlni, eredménytelensége esetén a károsultat a törvény egyéb útjára utasították. (A kincstár kárát bizottság állapította meg.)

A fegyelmi kihágások három hónap elteltével elévültek. A fegyelmileg is büntethető vétségek a katonai büntetőtörvényben írtaknak megfelelően évültek el.

V/6. A katonai büntetőeljárás

A katonai büntetőeljárás a vizsgálattal kezdődött, amely lehetett előnyomozás és rendes vizsgálat egyaránt. Ez utóbbinak akkor volt helye, ha a vád, pontosabban az alapos gyanú már személy ellen irányult.

¹⁶² A gúzsbakötés úgy történt, hogy a vétkes jobb keze és bal lába mozgásában akadályozva legyen. A büntetés dohányzási tilalommal volt egybekötve. A kétórás megkötözésnél pedig a vétkest egyenes állásban falhoz, vagy oszlophoz kötötték, úgy, hogy le ne ülhesen, vagy feküdhessen. „Pozitív” előfeltétel volt, hogy csak akkor volt alkalmazható, ha a vétkes egészségi állapotára veszélyt nem jelentett.

Mind az előnyomozás, mind a rendes vizsgálat a bírói fensőbbbségi jogot gyakorló parancsnok írásbeli utasítására indult. A további vizsgálati teendőket a hadbíró hivatalból foganatosította. A rendes vizsgálat megindítására „a tett bizonyossága” (korabeli alapos gyanú) esetén kerülhetett sor. A tényállás megállapításához szükséges helyszíni szemlét két „bíróági tanú” jelenlétében kellett elvégezni. A mai jogelveknek nem felel meg, de gyakorlat volt, hogy ezek a bíróági tanúk különösen bonyolult ügyekben a főtárgyaláson, mint ülnökök is részt vettek. A tanúkat az eljárásnak ebben a szakaszában a terhelt távollétében kellett kihallgatni, és a vallomás megtétele előtt hitvallásuknak megfelelően esküt kellett tenniük.

A törvényes vádolás (vád alá helyezés) vagy rendes vizsgálat csak alapos gyanúok esetén volt elrendelhető. A gyanúokok háromfélék voltak: távoliak, közeliak és legközelebbiek, aszerint, hogy a tettesre kisebb vagy nagyobb valószínűséggel engedtek következtetni. A törvényes vádoláshoz egy jogos gyanúok is elegendő volt. A rendes vizsgálatot a bírói fensőbbbségi jogot gyakorló parancsnok vagy a felsőbb katonai törvényszék rendelte el.¹⁶³

A vizsgálati fogság rendszerint csak akkor volt elrendelhető, ha súlyos büntettre nézve közeli gyanúokok álltak fenn. A legénységi állományú vádlott vizsgálati fogsága kisebb büntettek esetében már távolabbi gyanúokok esetén is elrendelhető volt. Tettenérés, elrejtőzés esetén, vagy ha a vizsgálat eredményének megghiúsításától lehetett tartani, egyébként „jó hírben álló személyek” (tehát magasabb állású személyek) is fogságba helyezhetők voltak.

A fontos gyanúokkal terhelt fogságban levő vádlott, ha a vizsgálat a befejezéshez közel állt, többé már nem volt szabadlábra helyezhető.

A tárgyalásokon a vádlottal kihallgatása alkalmával közölték az ellene felmerült bizonyítékokat, így ismertették a felvett tanúvallomások jegyzőkönyveit is.

A polgári büntetőeljárással már ebben a korban is alapvetően szemben álló (és nem túlzás azt mondani, hogy némileg a tortúrára emlékeztető) megoldás volt,

¹⁶³ Az eljárás tehát az inkvizitórius eljárás és a kötött bizonyítás szabályai szerint folyt. A tisztek, hivatalnokok és más hasonló állású személyek esetében mindig kötelező az elővizsgálat lefolytatása. Más személyek ellen a rendes vizsgálat már a tényvázlal alapján elrendelhető volt (törvény előtti egyenlőségről tehát nem beszélhetünk).

hogyan elmezavar színlelése vagy a felelet makacs megtagadása esetén a legénységi állományú egyének fegyelmileg háromnapos kenyér és víz melletti böjttel voltak fenyegethetők.

A katonai büntető eljárásban törvényes bizonyítéknak számított a tettes beismerése, a tanúvallomások, a károsult eskü alatti vallomása, a bírói szemle, a szakértők véleménye, a közokiratok és a gyanúok. A bizonyítékok között különbséget tettek az úgynevezett törvényes és teljes bizonyítékokra történő felosztással, amely szerint ugyancsak a kötött bizonyítás több száz éves történeti kialakulásának megfelelően teljes bizonyítéknak számított a beismerő vallomás, igaz, hozzátéve azt is, **„ha megegyezik az eljárás által kiderített körülményekkel.”** Ugyancsak teljes bizonyítéknak számított két tanú egybehangzó vallomása, ha az közvetlen észleleten alapult, esküvel volt megerősítve és minden vonatkozásban aggálymentesnek volt tekinthető. Jellemző módon a gyanúok (*indiciumok*) is teljes bizonyítékot képeztek, ha egyébként a tett elkövetéséhez kétség nem fért, és ha azok olyan nyomatékosak, hogy bizonyító erejük elfogadható volt. Ugyancsak jellemzője az eljárásnak, hogy az úgynevezett aggályos tanú vagy akár a bűntársak vallomását is értékelhető gyanúoknak tekintették, amely más teljes értékű bizonyítékkal együtt alkalmas lehetett bűnösség megállapítására.

A vizsgálat befejezését követően a hadbíró által szolgálati úton összehívott haditörvényszék bírói végzéssel vagy ítélettel határozott. A végzés az ítélettől csak annyiban különbözött, hogy a végzés hozatalánál a szavazásról jegyzőkönyvet sem vettek fel. Az eljárás formája tehát egyértelműen az inkvizitórius jegyeket hordozta. Erre a sommásnak is nevezhető eljárásra csak a legénység által elkövetett olyan vétségek esetében volt lehetőség, amelyekben a büntetés a hat havi fogságot nem haladta meg.

A haditörvényszék egyébként, a hadbírókat is beleértve, a legénység elleni eljárásban nyolc személyből állt: egy közkatonából, egy őrvezetőből, egy tizedesből, egy őrmesterből, egy alantos tisztből, egy századosból, egy törzstisztből - mint elnökből - és az ügyet előadó hadbíróból.¹⁶⁴

¹⁶⁴ FABINYI Gusztáv, *A katonai büntető-törvénykönyv és eljárás revíziójához*, Jogtudományi Közlöny, 1891, 41. szám, 322.

A bírói végzést a hadbírónak írásbeli, előre készített rövid előadása alapján egyhangúlag vagy szótöbbséggel hozták meg.

Tisztek, hivatalnokok és hadapródok ügyeiben csak ítélettel lehetett határozni. Az ítélethozatalnál a haditörvényszék hasonló módon volt összeállítva, azzal a különbséggel, hogy tagjai tisztek voltak. Magasabb rendfokozatú vádlott esetében pedig a tárgyalást mindig egy tábornok elnöklete alatt tartották meg. Az előadó hadbíró rangja közömbös volt.

Az ilyen módon tartott haditörvényszék előtt a vádlottat előbb megkérdezték, hogy van-e kifogása a bírák személye ellen. Ezt követően a hadbíró a vádlott jelenlétében a haditörvényszék tagjaival letetette a bírói esküt, felolvasta a vádlott korábban felvett írásbeli vallomását és kérdést intézett hozzá, hogy van-e ezentúl valami mondanivalója. Ezután a vádlott a tárgyalóteremből eltávozott.

A tárgyalás következő szakaszában a hadbíró felolvasta írásbeli előadását (**votum informativum**), amely összefüggően tartalmazta a korábban felvett bizonyítás anyagát, a megállapítandó tényállást annak jogi minősítésével, hivatkozást az enyhítő és súlyosító körülményekre, és végül javaslatot az ítéletre, bűnösség megállapítása esetén a kiszabandó büntetésre is. Természetesen volt lehetőség arra is, hogy adott esetben a hadbíró az ügy összes körülményeire figyelemmel felmentésre tegyen indítványt.

Ezt követően a haditörvényszék tagjainak lehetősége volt indokolt esetben különböző kérdésekre nézve felvilágosítást kérni a hadbírótól, amennyiben ezzel senki nem kívánt élni, úgy az elnök elrendelte a szavazást. A haditörvényszék tagjainak szavazása rang szerint alulról fölfelé történt, legutoljára az elnök és utána a hadbíró adta le szavazatát.

A haditörvényszék tagjaitól véleményt kierőszakolni nem volt szabad. A szavazó köteles volt döntését a büntető törvénykönyvre és saját meggyőződésére alapítani, azzal a kitéttel, hogy ha a büntetendő cselekmény bizonyítást nyert, felmentésre nem szavazhatott, és a törvényben „**meghatározott büntetéstől, illetve annak következményeitől el nem tekinthetett.**”¹⁶⁵

¹⁶⁵ *Magyar Jogi Lexikon IV. kötet*, szerk. MÁRKUS Dezső, Bp., 1903, 549.

A hadbíró a szavazatok eredményét jegyzőkönyvben összegezte, és az ítéletet ennek alapján szerkesztette meg. Minden bírónak, tehát a hadbírónak is egy-egy, míg az elnöknek két szavazata volt, így összesen kilenc szavazattal kellett számolni. Az ítéletet egyszerű szótöbbséggel hozták, és csak rendelkező részből állt, külön indokolást nem készítettek.

A szavazási jegyzőkönyvet és az összes iratot lepecsételték, és a határozat megerősítése céljából egy százados és egy alantos tiszt a bírói fensőbbbségi jogot gyakorló parancsnokhoz vitte. A haditörvényszék az illetékes parancsnok által történő megerősítést megvárta, és azt követően hirdették ki a vádlott számára az ítéletet.

A főtörvényszékhez történő fellebbevitel az alábbiak szerint alakult:

Az elsőfokú bíróság által hozott ítéletet felülvizsgálat és megerősítés végett hivatalból a katonai főtörvényszékhez kellett fölterjeszteni:

- ha a vádlott rendfokozata legalább ezredes, illetve annál magasabb rangú volt;
- felségárulás, párbaj, közhitelpapírok hamisítása, fémpénzhamisítás büntette esetén;
- ha a bűnösség megállapítására alapvetően csak gyanúokok alapján került sor és ilyen módon tíz évet meghaladó szabadságvesztést szabtak ki;
- tisztek esetében akkor is, ha a bűnösséget megállapító ítéletet a vádlott beismerése nélkül hozták meg, ha a bűnösséget megállapító ítéletet a testőrség vagy a várpalotaőrséghez tartozó tiszt vonatkozásában hozták.

Ezekén túlmenően a terhelt által bejelentett fellebbezés igen jelentős mértékben korlátozva volt. A katonai bünvádi perrendtartás ugyanis csak a következő esetekben engedte meg a vádlottnak a fellebbezést:

- ha az első ítéletben a főbüntetés mellett a tiszti rangtól való megfosztás, elbocsátás (tiszteknél) vagy lefokozás (legénységnél) is alkalmazásra került (az illetékes parancsnok ugyanis az elbocsátást, tiszti rangtól való megfosztást, lefokozást nem engedhette el);
- ha az elítélttel szemben a tiszti rangtól való megfosztás (**Cassation**), elbocsátás (**Entlassung**) vagy lefokozás (**Degradation**) mellett szabadságvesztést is

szabtak ki, de a vizsgálati fogság beszámításával az már egyúttal kitöltöttek is volt tekinthető;

- ha a rendfokozat elvesztésére olyan büntetendő cselekmény miatt került sor, amelyre a törvény más büntetés alkalmazását nem is tette lehetővé;
- a rendkívüli haditörvényszéken hozott ítélet esetében, ha az ott alkalmazott büntetést a főtörvényszék súlyosbította.¹⁶⁶

A fellebbezések halasztó hatállyal bírtak.

Főtörvényszéken is érvényesült a honvédségben megvalósított keretrendszer, mert állandó jelleggel csak egy tábornok hadbíró és egy ezredes hadbíró alkalmaztak. A Honvéd Főtörvényszék többi bíróját a kerületi hadbíróságokról rendelték be esetenként. A Főtörvényszéken ülnökbíráskodás folyt, az ülnökök fele a Honvéd Főparancsnokság által kivezenyelt katonai állományú törzstisztekből állt, akik csak a hadbírák után szavaztak. A Honvéd Főtörvényszék határozatait az elnökön kívül nyolc bíróból álló tanácsülésen szavazattöbbséggel hozta meg. Amennyiben a szavazatok száma egyenlő volt, úgy az elnök szavazata döntött. A halálos ítélet meghozatalához egyhangú szavazást követeltek meg. A szavazási eljárás során az a visszás helyzet is előfordulhatott, hogy négy hadbíró állt szemben öt, jogi végzettséggel nem rendelkező csapattiszt szavazatával.

A Honvéd Főtörvényszék azonban nemcsak mint másodfokú bíróság működött, hanem - mintegy felügyeleti jogkörben eljárva - évente legalább egyszer ellenőrizte a honvédkerületi bíróságok ügymenetét, valamint a területi parancsnokságok székhelyén működő honvédfogházakat is.

Ismerte a katonai bünvádi perrendtartás az úgynevezett felülvizsgálat intézményét, amelynek halasztó hatálya nem volt. Erre leggyakrabban akkor került sor, ha a bírói fensőbbégi jogot gyakorló parancsnok az elsőfokú bíróság határozatát - mert a büntetést túl enyhének vagy a határozatot törvényellenesnek tartotta - nem erősítette meg.

V/7. A becsületügyi és rögtönítélő eljárás

¹⁶⁶ Uo.

A különleges bíróságok közül fontos megemlíteni a tiszti becsületbíróságot, amelynek történeti gyökerei a már hivatkozott *curia militarisra* vezethetők vissza. Intézményét a tiszti kar kasztszerű elkülönülése hívta életre. A becsületügyi eljárásra a tisztek azon ügyeinek elbírálása tartozott, amelyeket sem a bűnvádi, sem pedig a fegyelmi eljárás során nem bíráltak el, de azok mégis összeegyeztethetetlenek voltak a tiszti méltósággal.

1867-ben született meg a közös hadsereg becsületbíróságaira vonatkozó szabályzat, amelyet 1871-ben módosítottak. Ezt a szabályzatot vette át a Magyar Királyi Honvédség is 1873-ban.¹⁶⁷

A becsületügyi eljárás célja a tiszti állás vonatkozásában kialakított becsület megóvása és fenntartása volt. Személyi hatálya kiterjedt a tényleges és tartalékos, a szolgálaton kívüli viszonyban és nyugdíjas állományban lévő tisztekre, illetve hadapródokra is. A becsületügyi eljárás szabályzata nem részletezte azokat a cselekményeket vagy mulasztásokat, amelyekkel ezeket meg lehetett valósítani, hanem általában minden becsületellenes magatartást ebbe a körbe utalt. Így például ide tartozott különösen az iszákosság vagy erkölcstelen magaviselet, amennyiben ez nyilvános botrányt idézett elő, a rossz hírű személyekkel való kapcsolattartás, a felróható eladósodás vagy a becsületszó megszegése, az ún. lovagiatlan magatartás.¹⁶⁸

A becsületügyi eljárás ún. előleges tárgyalásból, vizsgálati eljárásból, végtárgyalásból állt, amelyet a becsületügyi bizottság határozata zárt le. Az ún. előleges tárgyalást egy szűkebb körű becsületügyi választmány folytatta le, amelynek véleményét a tiszti gyűlés elé terjesztették. Ez döntött arról, hogy az eljárás alá vont tiszt tisztázottnak tekinthető-e vagy ellene vizsgálatot kell-e indítani.

A tiszti állás becsületét veszélyeztető vagy sértő cselekményeket és mulasztásokat minden tiszt köteles, más (polgári) egyén pedig jogosult volt bármely parancsnoknál feljelenteni.

A becsületügyi eljárásban nem érvényesült az elévülés, mert az ilyen cselekmények örök érvénnyel becstelenek voltak. Olyan esetekre is kiterjedt a becsü-

¹⁶⁷ *Uo.*, 554.

¹⁶⁸ FABINYI Gusztáv, *A katonai becsületügyi eljárásról és annak reformjáról*, Jogtudományi Közlöny, 1891, 40. szám, 316.

letügyi bíraskodás hatásköre, ha a tisztt a hadbírótság elé került, és ott ugyan elmarasztaló ítélet nem született, de ellene mégis olyan körülmények merültek fel, amelyek a tiszt kar lejáratására alkalmasak. Hasonló volt a helyzet akkor is, ha egy tiszt vagy hadapród polgári bíróság elé került, és ott anélkül marasztalták el, hogy tiszt rangját elveszítette volna.¹⁶⁹

Az őrnagynál alacsonyabb rangú tisztek és a hadapródok esetében állandó bíróságok működtek. A bíróság kilenc tagból állt, amelyen egy ezredes vagy egy alezredes elnökölt, mint rangidős tiszt. Alá volt beosztva két alezredes vagy őrnagy, négy százados és két alacsonyabb rangú tiszt. A bíróságokat évente alakították, és a konkrét ügyekben az összetételüket úgy változtatták, hogy a vádlott ezredéből legfeljebb négy tiszt vehetett benne részt.¹⁷⁰ Az elnöknek és a többi tisztnek idegen csapattestben kellett szolgálnia. Az eljárás alá vont személy indokolt kérelmére, illetve különleges esetekben a főparancsnokság más honvédkerületek területén szervezett becsületbírótságot delegált.¹⁷¹

A törzskari tisztek és a tábornokok felett esetenként felállított, ad hoc becsületügyi bíróságok ítéleztek. Ebben az esetben a bíróság a következő személyekből állt: egy tábornagy, mint elnök, két vezérőrnagy, két ezredes, két alacsonyabb rendfokozatú törzskari tiszt és két százados.¹⁷²

Amennyiben az eljárás alá vont személy hadbíró vagy orvos volt, úgy két katonai állományú személy helyett a vádlottal azonos szolgálati ághoz tartozó két hadbíró, illetve két orvos kapott helyet a tanácsban, de közülük az egyiknek törzstiszti rendfokozattal kellett rendelkeznie.¹⁷³

A tábornok felett ítélező becsületbírótságok tagjai: egy lovassági, illetve huszár tábornok mint elnök, hat vezérőrnagy és két ezredes.

¹⁶⁹ FABINYI Gusztáv, *A katonai becsületügyi eljárásról és annak reformjáról*, Jogtudományi Közlöny, 1891, 42. szám, 332.

¹⁷⁰ FABINYI Gusztáv, *A katonai becsületügyi eljárásról és annak reformjáról*, Jogtudományi Közlöny, 1891, 41. szám, 323.

¹⁷¹ FABINYI Gusztáv, *A katonai becsületügyi eljárásról és annak reformjáról*, Jogtudományi Közlöny, 1891, 46. szám, 365.

¹⁷² FABINYI Gusztáv, *A katonai becsületügyi eljárásról és annak reformjáról*, Jogtudományi Közlöny, 1891, 47. szám, 372.

¹⁷³ FABINYI Gusztáv, *A katonai becsületügyi eljárásról és annak reformjáról*, Jogtudományi Közlöny, 1891, 49. szám, 388.

Amennyiben a becsületügyi bíróság valamely személyt vétkesnek talált, akkor vagy megintették, vagy a tiszti rendfokozat elvesztésére és a honvédségből való kizárásra ítélték.

Ha a tisztet megintették, úgy bizonyos ideig nem volt előléptethető és fizetés-emelésre sem számíthatott. Rangvesztésre ítélet esetén a tiszt elvesztette a fizetését, nyugdíjigényét, szolgálati lakását, stb. A becsületbíróságok ítéletét tovább súlyosbította az, hogy a döntés ellen ki volt zárva a jogorvoslat lehetősége.¹⁷⁴

A honvédségben ismerték a rögtönítélő bíraskodást, mint különleges eljárást, amelyet abban az esetben foganatosítottak, ha gyors és elrettentő példát akartak statuálni. Elrendelésére a bírói fensőbbbségi jog alapján saját vagy átruházott hatáskörben minden parancsnok fel volt jogosítva. Történhetett előzetes kihirdetés útján és anélkül is. Előzetes kihirdetés nélkül akkor alkalmazták, ha függelemsértés, zendülés és kémkedés esetében kellett ítéletet hozni. A rögtönítélő eljáráshoz hadbírókat rendeltek ki, de szükség esetén a hadbírókat egyszerű csapattiszt is helyettesíthette. A rögtönítélő bíróság a rendes eljárási szabályokhoz nem volt kötve. Az egész eljárást - a büntetés végrehajtását is beleértve - három nap alatt kellett lefolytatni. Amennyiben ezt a határidőt túllépték, úgy a rendes eljárás szabályai léptek érvénybe.

A rögtönítélő bíróság akár szabad ég alatt is lefolytathatta a tárgyalást. Ebben az esetben a kirendelt alakulatok négyszöget formáltak, és a bírák a négyszögön belül álltak.

A vádlott kihallgatása és a per lefolytatása rövid idő alatt zajlott le. A vádlott mellé minden esetben ki kellett rendelni a tábori lelkészt. A hadbíró adta elő röviden a vádindítványt, továbbá javaslatot tett az ítéletre. Ezután az elnök megszámolta a bíróság szavazatait, és ez alapján hozta meg az ítéletet, amelyet a parancsnokhoz küldött megerősítés céljából. Amennyiben a megerősítés jogával felruházott parancsnok távol volt az eljárás lefolytatásának helyétől, úgy a rögtönítélő bíróság elnökének jogában állt, hogy az ítéletet kihirdesse és végrehajtaassa megerősítés nélkül. Az ítéletet - amely csak halálról szólhatott - megerősí-

¹⁷⁴ FABINYI Gusztáv, *A katonai becsületügyi eljárásról és annak reformjáról*, Jogtudományi Közlöny, 1891, 50. szám, 397.

tés után a lehető leghamarabb végrehajtották. Fellebbezési lehetőség ugyan nem volt, de a bírói fensőbbbségi jogot gyakorló parancsnok kegyelmet adhatott, illetve ennek keretében más büntetést szabhatott ki. Ha a szavazatok többsége nem támogatta a halálbüntetés kiszabását, akkor nem született ítélet, hanem az ügyet a rendes eljárás útjára terelték.

Az Osztrák-Magyar Monarchiában egész 1912-ig alkalmazott katonai büntetőeljárás a maga inkvizitórius rendszerével messze elmaradt a kor követelményeitől. Az 1896. évi XXXIII. törvénycikk - amely bűnvádi perrendtartás a polgári személyek büntetőeljárását szabályozta - hatálybalépése még élesebbé tette a két eljárási rend között fennálló különbséget.¹⁷⁵

A katonai büntetőeljárás rendszere több szempontból sem felelt meg a modern büntetőjog elveinek, hiányzott a törvény előtti egyenlőség, a nyilvánosság, szóbeliség és a védelem részvétele. Az eljáró bíróságok összetételére a laikus elemek túlsúlya volt jellemző. A bírói fensőbbbségi jog alapjaiban sértette a bírói függetlenség elvét, mint ahogy az is, hogy a hadbírói kar az illetékes parancsnok szolgálati beosztottja volt, így fenytő hatalmának is alá volt vetve.

¹⁷⁵ KIRÁLY Tibor, *A büntetőjog a dualista és az ellenforradalmi korszakban. In:* A magyarországi polgári államrendszerek (Tanulmánykötet), szerk. PÖLÖSKEI Ferenc és RÁNKI György, Bp., 1981, 423.; CSIZMADIA Andor, *A jogi hagyományok, mint jogi reformok korlátai Magyarországon a XIX. században*, Jogtudományi Közlöny, 1979, 1. szám, 38-40.

V/8. Az 1912. évi XXXIII. tc. a

Magyar Királyi Honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról

A magyar katonai igazságszolgáltatás fejlődése szempontjából mérföldkőnek számított az 1912. évi XXXIII. tc., amely a **Magyar Királyi Honvédség katonai bűnvádi perrendtartása** címet viselte. A törvény az eljárási szabályok keretében a bíróságok szervezeti felépítését is szabályozta. A szervezeti szabályok az 1925. évi XIII. tc.-től eltekintve lényegében az 1948. évi LXIII. tc.-ig nem változtak.¹⁷⁶

A magyar Országgyűlés 1912. június 5-én tárgyalta a katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvény javaslatát.

Darvai Fülöp az igazságügyi bizottság részéről a törvényjavaslat előterjesztése során felszólalásában előadta, hogy a javaslatot az igazságügyi és a véderőbizottság 1911 augusztusa óta kellő alapossggal áttekintette. Az előterjesztő jelezte azt is, hogy a katonai bűnvádi perrendtartás tervezete minden vonatkozásban megfelel azoknak a garanciális elvárásoknak, amelyeket egy bűnvádi perrendtartással szemben feltétlenül támasztani kell, hozzátéve azt is, hogy mindezt úgy törekedtek megoldani, hogy ezzel együtt „**a katonai érdekek se csorbuljanak.**”¹⁷⁷

Különös fontosságot tanúsított az előadó annak a ténynek is, hogy a katonai bűnvádi perrendtartás bevezetésével a Magyar Szent Korona területén a magyar nyelv törvénykezési nyelvvé válik.¹⁷⁸

Székelly Ferenc igazságügy-miniszter ugyanezt erősítette meg felszólalásában, amikor kijelentette, hogy ugyanúgy, ahogy az 1896. évi XXXIII. tc. (a bűnvádi perrendtartás) minden tekintetben korszerű, az elvárásoknak megfelelő, mások számára is követendő például szolgáló törvény, a katonai büntető perrendtartás tárgyalás alatt lévő javaslata is hasonló színvonalon áll.¹⁷⁹

¹⁷⁶ GYÖRFFY László, *Értekezések a katonai büntetőjog köréből, különös tekintettel a honvédség katonai bűnvádi perrendtartására*, Bp., 1913, 110-121.; GERŐ Gyula, *Jogismeretek. A katonai büntetőjog, az általános államtan, a köz és közigazgatási jog, a nemzetgazdaságtan és a nemzetközi jog alapvonalai*, Bp., 1913, 50-120.; DARVAI János, *A katonai büntetőjog nemzetközi általános szabályai. In: Angyal-szeminárium kiadványai*, szerk. BOGSCH Árpád, Pécs, 1916, 1-19.

¹⁷⁷ *A Magyar Országgyűlés Képviselőházának Naplója XVI. kötet*, Bp., 1912, 448.

¹⁷⁸ *Uo.*, 448.

¹⁷⁹ *Uo.*, 450.

Az igazságügy-miniszter külön hivatkozott arra, hogy amíg a régi katonai eljárás egyértelműen inkvizitórius rendszerű volt, úgy most a vádrendszer alapjait fogadták el, a titkosság helyett a közvetlenség, a szóbeliség és a nyilvánosság érvényesül. A védelemmel kapcsolatban pedig megállapította, hogy amíg korábban védő nem vett részt az eljárásban, a javaslatban ez már rendszeresítve van.

Az igazságügy-miniszter természetesen szintén nagyra értékelte a magyar nyelv bevezetését a törvénykezés során, bár hozzátette, hogy ennek teljes körű bevezetésére indokolt volt a 8-12 évi moratórium megszabása, mert tekintettel kell lenni a nemzetiségekre is.¹⁸⁰ (A nyelvkérdés egyébként vitathatatlanul komoly nehézséget is okozott, mert a szabályozás szerint több vádlott esetében, ha azok közül csak egy magyar nemzetiségű volt, a tárgyalás már abban magyarul folyt. Jóllehet, az ezt megelőző állapot sem volt teljességgel megnyugtató, hiszen akkor kizárólag németül folytatták le az eljárást.)

A magyar Országgyűlés a törvényjavaslatot mind általánosságban, mind a részletes vitát követően egyhangúlag elfogadta.¹⁸¹ A Főrendiház ülésére 1912. június 15-én került sor, amelyen a jelen lévő Lukács László miniszterelnök, Hadik János gróf, Vavrik Béla képviselők elsősorban a magyar nyelv használatának jelentőségét kiemelő, támogató felszólalásait követően jóváhagyták a katonai bünvádi perrendtartás javaslatát.

A 1912. évi XXXIII. tc. III. fejezete szólt a bírósági szervezetről:

„18. § A honvéd büntetőbíráskodást a honvéd bíróságok gyakorolják.

19. § A honvédbíróságok:

a honvéd dandárbíróságok,

a honvéd hadosztálybíróságok,

a Legfelsőbb Honvédtörvényszék.”

Ezzel a törvény egy háromszintű igazságszolgáltatási szervezetrendszert hozott létre, kiküszöbölve ezzel az 1912 előtti rendszer azon hiányosságát, hogy a

¹⁸⁰ GYÓRFFY László, *A nyelvkérdés a katonai bünvádi perrendtartásban*, Jogtudományi Közlöny, 1914, 21. szám, 222.

¹⁸¹ *A Magyar Országgyűlés Képviselőházának Naplója X. kötet*, Bp., 1911, 222.; SZILÁGYI Arthur Károly, *A katonai büntetőjog területi hatálya*, Bp., 1916, 666-687.; DOLESCHALL Alfréd, *Katonai büntetőjog*, Bp., 1916, 400-406.

kétszintű igazságszolgáltatás nem biztosította kellőképpen a jogorvoslatok lehetőségét.

Első fokon a dandárbíróságok álltak. A dandárbíróságok joghatósága az adott dandárparancsnokság területi illetékességéhez igazodott. Ezek a bírói fórumok a dandárparancsnokságok székhelyén kerültek felállításra: **„50. § ...a dandárbíróságok rendszerint a honvéd dandárparancsnokságok állomáshelyein állíttatnak fel és székhelyük szerint jelöltetnek meg.”**¹⁸²

Mint az idézett jogszabályhelyből is kitűnik, az 1912-es szabályozás a korábbi, kiegyezés után létrejött szervezet figyelembevételével született meg.

A bírósági tanács összetételét a törvény 53. §-a adta meg: **„53. § Az ítélőbíróság (haditörvényszék) a dandárbíróságoknál három bíróból áll, akik a következők: egy katona állományú alezredes vagy őrnagy mint elnök, egy katona állományú százados mint ülnök és a tárgyalásvezető.”**

Előfordulhatott azonban az is, hogy a megjelölt rendfokozattal rendelkező tiszt nem állt rendelkezésre. Ebben az esetben hozzá rangban legközelebb álló magasabb vagy akár alacsonyabb rendfokozatú tisztet vezényeltek ki elnöknek vagy ülnöknek. Az elnöknek viszont magasabb vagy azonos rendfokozatúnak kellett lennie, mint a tárgyalás vezetőjének. Az elnök és az ülnök kivezénylése minden év elején előre meghatározott sorrendben történt. A sorrendtől csak „kényszerítő okokból” lehetett eltérni.

A dandárbíróságok hatáskörébe utalt bűncselekmények esetében a bűnvádi eljárás megindítására az illetékes honvéd dandárparancsnok volt feljogosítva.

A dandárbíróságok hatásköri szabályait az 1912. évi XXXIII. tc. 20. §-a határozta meg: **„A dandárbíróságokat illeti: az eljárás és határozathozás mindazon vétségekre (kihágásokra) nézve, amelyek az alkalmazandó büntetési tételhez képest legfeljebb hathavi egyszerű vagy szigorú fogsággal, rangvesztés mellett, vagy anélkül, vagy csupán pénzbüntetéssel, avagy csupán rangvesztéssel sújtan-**

¹⁸² A katonai büntető perrendtartás kidolgozásának idején, még az esküdtszéki eljárás hívei is jelentős létszámban voltak a magyar jogéletben. A törvény egyértelműen a *schöff* rendszer mellett foglalt állást. A miniszteri indoklás vitatkozik az esküdtszék intézményével, annak bonyolultabb, nehezebben kezelhető szervezetével, amelyek a katonai érdekeket kellőképpen nem szolgálták volna. A légénységi állományú katonát, mint társbíróként részt vevő ülnököt szintén kizárta az eljárásból arra hivatkozva, hogy a légénység ellen azoknak a feladatoknak, amelyeket a vádper ró a bírákra, nem képes megfelelni.

dók, ha a tettes nem tiszt, vagy hasonló állású egyén; a közreműködés a nyomozó eljárásnál oly bűnvádi esetekben, amelyek határozathozás végett a hadosztálybíróságokhoz vannak utalva.”

A dandárbíróságoktól a hadosztálybíróságokhoz vezetett a perorvoslat útja. A hadosztályok mellett felállítandó bíróságok székhelyre és illetékességre vonatkozó szabályok a dandárbíróságokéhoz igazodtak: **„54. § ..Hadosztálybíróságok rendszerint honvéd hadosztályparancsnokságok állomáshelyein állítatnak fel és székhelyük szerint jelöltetnek meg.”**

A bíróság összetétele itt - mivel a hadosztály magasabb katonai egység - már a tárgyalásvezetőből és négy katona állományú tisztből állt. Az elnöki tisztséget itt is katona állományú személy töltötte be, méghozzá a legmagasabb rendfokozatú tiszt. Mint az ezt megelőző időszakban, itt is meg volt határozva, hogy a vádlott rangjától függően milyen tisztek vehettek részt a tanács ítélezésében: **„55. §... ezek a tisztek a következők:**

ha a vádlott legénységi egyén vagy rangosztályba nem sorozott havi díjas: egy törzstiszt, két százados és egy főhadnagy;

ha a vádlott tisztjelölt vagy honvéd tisztviselőjelölt, alantás tiszt vagy százados: egy ezredes vagy alezredes, egy őrnagy és két százados;

ha a vádlott őrnagy: egy ezredes, egy alezredes, és két őrnagy;

ha a vádlott alezredes: egy vezérőrnagy, egy ezredes és két alezredes;

ha a vádlott ezredes: egy vezérőrnagy és három ezredes;

ha a vádlott vezérőrnagy: egy altábornagy és három vezérőrnagy;

ha a vádlott altábornagy: egy gyalogsági tábornok (lovassági tábornok, tábor-szernagy) és három altábornagy.

Ha a vádlott még magasabb rendfokozatú tiszt, őfelsége jelöli ki azokat a katona állományú tiszteket, akik bírálként közreműködni hivatnak.”

A rendelkezések még arra is kitértek, hogy a haditörvényszék egyik tagja sem lehet - a tárgyalásvezetőt kivéve - a vádlottnál alacsonyabb rendfokozatú. Amennyiben a vádlott honvéd orvos vagy honvéd tisztviselő, a két legalacsonyabb rangú katonaállományú tiszt helyére az illető tiszti kar két tagja vagy két, a vádlottal egy szolgálati ágba tartozó személy léphetett, de azonos rendfokozatú-

nak kellett lenniük, mint akinek helyettesítésére voltak hivatva. Ha különböző rendfokozatú katonák álltak vádlottként a haditörvényszék elé, akkor annak összeállításánál a legmagasabb vádlott-társ rendfokozata volt irányadó.

A hadosztálybíróságok esetében az eljárás megindítására a hadosztályparancsnok, a honvédkerületi parancsnok és a honvédség főparancsnoka volt jogosult, ha elsőfokú bíróságként járt el.

A hadosztálybíróságok hatáskörét az 1912. évi XXXIII. tc. 21. §-a szabályozta: **„21. § a hadosztálybíróságokat illeti: Az eljárás és határozathozás az összes büntetettekre és mindazokra a vétségekre (kihágásokra) nézve, amelyek az alkalmazandó büntetési tételnél vagy a tettes személyénél fogva a dandárbíróságok hatásköréből ki vannak véve; Az eljárás és határozathozás a dandárbíróságok ítéletei ellen irányuló fellebbezésekre nézve és a jelen bűnvádi perrendtartás szerint kifejezetten megjelölt esetekben a határozathozás felfolyamodások fölött.”**¹⁸³

A katonai igazságszolgáltatás élén a Legfelsőbb Honvédtörvényszék állt: **„24. § A Legfelsőbb Honvédtörvényszéknek a honvédség összes bíróságai alá vannak rendelve.”**

A Legfelsőbb Honvédtörvényszék székhelye Budapesten volt, illetékessége pedig az egész ország területére kiterjedt. A Legfelsőbb Honvédtörvényszék élén, mint elnök, egy magasabb rendfokozatú tábornok állt, akinek helyettesítésére egy vagy több tábornokot rendeltek ki.

A Legfelsőbb Honvédtörvényszéken tanácsokat alakítottak. Minden határozatot tanácskozás után hoztak meg. A tanács összeállításáról a törvény 67. §-a rendelkezett: **„67. § a tanácsok a következő összeállításban tárgyalnak és határoznak:**

ha a Legfelsőbb Honvédtörvényszék elnöke elnököl, két katona állományú tábornok vagy ezredes, egy tanácselnök és három tanácsos;

ha a tanácselnök elnököl, négy tanácsos.”

A Legfelsőbb Honvédtörvényszék hatáskörét a 22. § határozta meg: **„22. § A Legfelsőbb Honvédtörvényszék az e bűnvádi perrendtartás hatáskörébe utalt más**

¹⁸³ A törvény 59. §-a értelmében, amennyiben a hadosztálybíróság fellebbezési fórumként járt el, akkor - figyelemmel arra, hogy gyakran jogkérdéseket kellett eldönteni - a tárgyalásvezető mellett az egyik társbírónak is igazságügyi tisztnek kellett lenni.

határozatok és feladatok mellett a hadosztálybíróóságok ítéletei ellen irányuló fellebbezések és a semmisségi panaszok felett határoz.”

Mint az idézetből is kiderül, a legfelsőbb törvényszéknek elsődlegesen a fellebbezések elbírálása volt a feladata.

A szavazást az ítéelőbíróóságoknál a 75. § határozta meg: **„A dandárbíróóságoknál és a hadosztálybíróóságoknál a tárgyalásvezető a Legfelsőbb Honvédtörvényszéknél az előadó szavaz legelőször. Ezután szavaznak a többi bírák, mégpedig a rendfokozatban (rangban) alacsonyabbak a magasabbak előtt. A Legfelsőbb Honvédtörvényszéknél azonban a katonaállományhoz tartozó tagok az igazságügyi tisztek után szavaznak. Az elnök legutoljára adja le szavazatát; a Legfelsőbb Honvédtörvényszéknél csak abban az esetben szavaz, ha a szavazatok két vélemény között egyenlően oszlanak meg.”**

Természetesen az 1912. évi XXXIII. tc. is szabályozta a rögtönítelő eljárást, mint különleges eljárási fajtát. A rögtönítelő eljárás kihirdetés alapján, illetve anélkül is lefolytatható volt. A rögtönítelő bíráskodás kihirdetésének szükségességéről a honvédelmi miniszternek állt jogában határozni. Emellett a miniszter ezt a jogosultságot a hadosztálybíróóságokhoz utalt egyes illetékes parancsnokokra (hadosztályparancsnok, honvédkerületi parancsnok, honvédség főparancsnoka) is átruházhatta.

A rögtönítelő bíróság az illetékes parancsnok belátása alapján bármely helyen összeülhetett azon kerületen belül, amelyre a rögtönbíráskodást kihirdették.

A rögtönítelő bíróságok összetétele a hadosztálybíróóságokéval volt azonos, csupán egyetlen eltérést szabályozott a törvény: **„439. § ...a rögtönítelő bíróság tagjait a tárgyalásvezető igazságügyi tiszt kivételével mindig a katonaállományú tisztek csoportjából kell venni.”**

A terheltet a rögtönítelő bíróság összeülése után nyomban az elé kellett állítani. A honvéd ügyészt terhelte az a kötelezettség, hogy a bizonyítékokat előteremtse. A tárgyalást bármikor, bármely órában és a szabad ég alatt is meg lehetett tartani. Az eljárás időtartama a három napot nem haladhatta meg. Túllépése esetén a rendes eljárás szabályait kellett alkalmazni.

A rögtönítélő bíróság, ha a terheltet a rögtönítélő eljárás alá tartozó valamely bűncselekményben egyhangúlag bűnösnek nyilvánította, ítéletében egyúttal halálbüntetést szabott ki. Ha a vádlott 20. életévét nem töltötte be, szabadságvesztés büntetést is kiszabhattak.¹⁸⁴

Az ítélet jogerőre emelkedéséhez a törvény az illetékes parancsnok megerősítését követelte meg. A parancsnok a halálbüntetést kegyelemből átváltoztathatta. Ha a parancsnok az ítélettel nem értett egyet, a rendes bíróság előtt folytatták le az eljárást. A jogerős ítéletet az illetékes parancsnok rávezetett megerősítő záradékával és az esetleges megkegyelmezással együtt a vádlott előtt haladéktalanul, nyilvánosan kellett kihirdetni.

A rögtönítélő bíróság ítélete ellen nem volt helye jogorvoslatnak. Amennyiben kegyelmi kérvényt nyújtottak be, annak nem volt halasztó hatálya az ítélet végrehajtására nézve. Az ítéletet kihirdetése után két órán belül kellett végrehajtani, amennyiben halálbüntetésről szólt.

Mihelyt a rögtönbíráskodás elrendelésének oka megszűnt, haladéktalanul ki kellett hirdetni annak megszüntetését. Erre az elrendelő parancsnok, illetve a honvédelmi miniszter volt feljogosítva.

A törvény külön szabályozta a bíráskodást és annak szervezetét a hadra kelt seregnél: **„462. § Ítélobíróóságok a hadra kelt seregnél: tábori haditörvényszékek.”**

A tábori haditörvényszékek az egyes seregtest-parancsnokságok mellett jöttek létre. Ezek a következők voltak: a honvéd hadosztály-parancsnokságok, vár- és kikötő-parancsnokságok, hadtestparancsnokságok, a hadsereghadtáp-parancsnokságok és a hadsereg-főparancsnokság. A hadra kelt seregnél a tábori haditörvényszékek csak esetenként, az illetékes parancsnok meghívására ültek össze. Az ítélobíróóságokat azoknál a parancsnokságoknál lévő hadseregi tábori haditörvényszékeként jelölték meg, amely parancsnokság élén az illetékes parancsnok állt.

¹⁸⁴ A halálos ítélet mellőzésére akkor is lehetőség volt, ha több vádlott esetében (az I. és esetleg II. r. vádlotton) már példát statuáltak, és a szolgálati rend és fegyelem helyreállt.

A tábori haditörvényszék összetétele a hadosztálybíróságokéhoz hasonlított. Az volt az eltérés, hogy a haditörvényszéki tagok, a tárgyalást vezető igazságügyi tisztet kivéve a katonaállományú tisztekből kerültek ki. A haditörvényszéki tagok meghívásának nem volt meghatározott sorrendje.

A katonai büntető perrendtartás kidolgozása során eldöntendő kérdés volt, hogy mennyiben sikerül a modern büntetőeljárás alapelveit a törvényben összhangba hozni a sajátos katonai érdekekkel. Egy katonai büntető perrendtartásnak ugyanis olyannak is kell - más egyéb szempontoknak is eleget téve - lennie, hogy alkalmas legyen a katonai rend és fegyelem folyamatos és szilárd fenntartására. Ebből a szempontból kiemelt jelentősége van az eljárás gyorsaságának, amelynek érdekében már eleve le kellett mondani több olyan garanciális intézményről, amelyek a polgári büntető perrendtartásokban mindenütt előfordulnak, ám egyben a per menetét sok esetben hosszadalmassá teszik. Ugyanebből a szempontból korlátozni kellett a perorvoslatok használatát is, míg - igaz más formában - meg kellett hagyni a per urául az „illetékes parancsnokot”, aki az új perrendtartásban a korábbi „bírói fensőbbbségi jogot gyakorló parancsnok” fogalom helyébe lépett.

A katonai büntető perrendtartásban az alábbi személyek vettek részt:

- az illetékes parancsnok;
- az illetékes parancsnok mellé beosztott vádlóközegek, név szerint: a dandár-bíróságnál az ügyészi tiszt, a hadosztálybíróságnál a katonai ügyész, a legfelsőbb katonai törvényszéknél a katonai vezérügyész, illetőleg a honvéd kornagyész;
- a tényleges katonaállományú tisztek;
- az igazságügyi tisztek és tisztjelöltek;
- a katonai védők lajstromába felvett ügyvédek közül választott, illetőleg ki-rendelt védők;
- az eljáró bíróságok, úgymint első fokon dandár-bíróság, első- és másodfokú bíróság gyanánt a hadosztálybíróság és végső fórumként a legfelső katonai törvényszék.

Az illetékes parancsnokok lehettek dandár- és hadosztályparancsnokok. Az előbbiek hatásköre a dandár-bírósághoz, az utóbbiaké a hadosztálybíróságokhoz

tartozó esetekre terjedt ki. Ez szolgált alapjául a dandár-, illetőleg a hadosztály-bíróságok illetékességének is.

Az új katonai bünvádi perrendtartásban az eljárás feljelentéssel indult meg, amelynek elintézése mindenkor az illetékes parancsnok hatásköréhez tartozott.¹⁸⁵ Ha a parancsnok akár magából a feljelentésből, akár az ennek alapján felvett tényállásból azt látta, hogy a katonai bíróság hatásköréhez utalt bűncselekmény gyanúja áll fenn, elrendelte a nyomozást, és ennek a foganatosítására dandárbíró-sági ügyben az ügyészi tisztet, hadosztály-bíró-sági ügyben a katonai ügyészt írásbeli paranccsal utasította. Ellenkező esetben a feljelentés félretételét rendelte el, ha pedig a büntetőeljárásra nem alkalmas cselekmény miatt fegyelmi büntetésnek volt helye, egyidejűleg kiszabta a fegyelmi büntetést.

Az eljárás második szakasza a nyomozás volt. Ezt rendszerint az ügyészi tiszt vagy a katonai ügyész teljesítette, kivételesen azonban a dandárbíró-ság is megbízható volt a nyomozással.

Az illetékes parancsnok nyomozási cselekményeket nem teljesíthetett, ellenben ő döntött arról, hogy az előzetesen letartóztatott továbbra is fogva maradjon-e, illetve hogy elrendeljék-e a terhelt vizsgálati fogságba helyezését. A nyomozás eredményét az illetékes parancsnok elé kellett terjeszteni. Amennyiben az nem vezetett sikerre, a nyomozást a parancsnok szüntette meg abban az esetben, ha a nyomozást az ügyészi tiszt vagy a katonai ügyész teljesítette. Ha pedig a dandárbíró-ság volt megbízva a nyomozással, a parancsnok azt értesítette a nyomozás megszüntetésének elrendeléséről, és ebben az esetben az eljárást - formailag - a bíróság szüntette meg.

Eredményes nyomozást követően az illetékes parancsnok vádemelésre adott utasítást. Ez kétféle módon történhetett. Dandárbíró-sági ügyben arra utasította az ügyészi tisztet, hogy az illetékes bíróság elé büntető indítványt terjesszen, hadosztály-bíró-sági ügyben pedig arra irányult a vádparancs, hogy a katonai ügyész alakszerű vádiratot nyújtson be. A vádló indítványa mindegyik esetben az volt, hogy a terhelt ellen vád tárgyává tett bűncselekmény miatt főtárgyalást kell tartá-

¹⁸⁵ HAMARY Béla, *A magyar magán- és közjog, általános nemzetközi jog, valamint a katonai büntetőjog és a becsületügyi eljárás alapelvei*, Bp., 1890, 100-109.

ni. A büntetőindítványt és a vádiratot közölni kellett a terhelttel, akinek ez alkalommal joga volt új bizonyítékait megjelölni és védőjét, ha még nem volt, megnevezni.¹⁸⁶

Hivatalból akkor kellett védőt kirendelni, ha a vád tárgyává tett cselekmény büntetési tétele az öt évet meghaladta, ha az illetékes parancsnok - a főtárgyalás vezetője -, az ítéldbíró vagy a legfelsőbb katonai törvényszéknél folyó eljárásban annak elnöke szükségesnek tartotta, illetve, ha a kiskorú vádlott törvényes képviselője kérte.

A törvény szabályozása szerint védők lehettek a tényleges katona-állományú tisztek és tisztviselők, a tényleges katonai igazságügyi tisztek és tisztjelöltek, a katonai védők lajstromába felvett ügyvédek és nem tényleges igazságügyi tisztek. A tényleges katonaállományú és a katonai egyenruhában megjelenő védő nem lehetett alacsonyabb rendfokozatú, mint a vádlott, és nem viselhetett magasabb rendfokozatot, mint az ítéldbíró elnöke.

A hadosztálybírók és a legfelsőbb katonai törvényszék előtti eljárásban jogtudó védőt kellett kirendelni (igazságügyi tisztet vagy ügyvédet), hacsak a vádlott ennek ellenkezőjét nem kívánta.

E rendelkezésekből kitűnik, hogy a törvény a felsőbbíróság előtt a közvédők intézményét nem ismerte, továbbá, hogy a dandárbíró előtti eljárásban nem jogász védők kirendelését állította fel főszabályként, sőt, mint láttuk, ezt a hadosztálybíró és a legfelsőbb katonai törvényszék eljárásában is megengedte.

A védők vonatkozásában említést érdemel, hogy a törvény a védőválasztás jogát a katonai védők lajstromába felvett ügyvédekre korlátozza. A lajstrom összeállítását pedig még a közös hadügyminiszternek is jóvá kellett hagynia. Nem tekinthető így indokolatlannak, hogy a Budapesti Ügyvédi Kör mindezt az ügyvédi karra sérelmesnek tartotta, ezért ennek megváltoztatása érdekében egy feliratot terjesztett az igazságügyi miniszter elé.¹⁸⁷

A büntetőper harmadik szakaszának, a főtárgyalásnak a lényegesebb mozzanatai a nyilvánosság, a szóbeliség és a közvetlenség, a vád és védelem egyenjogú-

¹⁸⁶ EDVI Illés Károly, *Katonai büntetőperrendtartás. Jogállam*, Bp., 1911, 510.

¹⁸⁷ Erről részletesen: Ügyvédek Lapja, 1911, 27-29. szám

sága, az ítéletnek a vádhoz való viszonyát tekintve a vádelv érvényesülése, és a bizonyítékok szabad mérlegelése voltak.¹⁸⁸ A főtárgyalás tehát alapvetően nyilvános volt azzal a megszorítással, hogy a tárgyalásra csak olyan felnőtt férfiakat bocsátottak be, akik a bíróság méltóságának megfelelően jelentek meg, és igen lényeges, hogy amennyiben a vádlott tisztt, a tárgyalásra a tényleges és katonai egyenruhában megjelenő nem tényleges katonák közül csak a tisztek és hasonló rangú egyének voltak bebocsáthatók. Az illetékes parancsnok egyébként nem lehetett jelen a főtárgyaláson.

Kizárandó, illetőleg kizárható volt a nyilvánosság a közerkölcs, a közrend, az állambiztonság, a katonai szolgálati érdekek veszélyeztetése, rágalmazás, zsarolás, becsületsértés esetén, továbbá más olyan esetekben is, ha a vádló, a sértett és a vádlott, illetve védője abba beleegyezett. A fenti esetekben sem voltak azonban kizárva a tárgyalásról a vádlott csapattestének parancsnokai, az igazságügyi tisztek, továbbá a sértett és magánpanaszos, valamint törvényes képviselőik és meghatalmazottjaik.

Az úgynevezett katonai érdekek veszélyeztetése olyan fogalomnak tűnik, amelyre hivatkozással gyakorlatilag az esetek jó részében elérhető volt a tárgyaláson a nyilvánosság kizárása.

A szóbeliség és a közvetlenség a katonai bíróság főtárgyalásán is kellően érvényesült.¹⁸⁹

A bizonyítási eljárás a vádlott kihallgatásával kezdődött, és a további bizonyítás a vádlott jelenlétében folyt le. A kihallgatandó személyek mindegyikéhez, nevezetesen a vádlotthoz is, nemcsak az elnök és a tárgyalást vezető, hanem a többi bíró, a vádló, a vádlott és védője is intézhettek kérdéseket, de csupán akkor, ha a tárgyalást vezető nekik e célból megadta a szót. A tárgyalást vezető egyébként egyes kérdéseket külön visszautasíthatott, illetve, ha azokat nem látta kellően egyértelműnek, akkor kérhette annak magyarázatát, illetve indokolását is.¹⁹⁰

¹⁸⁸ KRAUS Kálmán, *Főtárgyalás a Haditörvényszék előtt*, Bp., 1913, 44.

¹⁸⁹ *Uo.*, 27.

¹⁹⁰ A polgári büntető perrendtartás szabályai szerint a vádlotthoz csak az elnök intézhetett kérdéseket, amint láttuk, a katonai büntetőperben ugyanez más személyeket is megilletett.

A katonai bűnvádi perrendtartás teljességgel elfogadta a vádelvet és a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvét is, amely szerint a haditörvényszék a bizonyítékokat megbízhatóságukra és bizonyító erejükre nézve egyenként és összefüggésükben gondosan és lelkiismeretesen megvizsgálva szabad meggyőződése szerint határozott. Ezt a rendelkezést célszerűen egészítette ki - és juttatta érvényre a közvetlenség elvét - az a további rendelkezés, hogy a bíróság az ítélet meghozatalánál csak azt vehette figyelembe, ami a főtárgyaláson a bizonyítási eljárás során akár szóban vagy írásban elhangzott.

A perorvoslatok rendszere a korábbi eljáráshoz képest egyértelműen haladóbb irányt képviselt. Rendes perorvoslatként ismert volt a felfolyamodás, a fellebbezés és a semmisségi panasz, míg rendkívüli perorvoslatként a semmisségi panasz a jogegység érdekében és az újrafelvétel. Felfolyamodásnak az illetékes parancsnok vagy a bíróság rendelkezései és végzései ellen volt helye. Ha a hatóság, melynek határozata ellen a felfolyamodás irányult, ezt alaposnak tartotta, a sérelmet maga orvosolta, míg ellenkező esetben a felfolyamodást a felülvizsgáló hatóság elé terjesztette. Fellebbezni a dandárbíróság ítélete és a hadosztálybíróság elsőfokú ítélete ellenlehetett. Az előbbi esetben fellebbezéssel lehetett élni egyrészt semmisségi ok miatt, a bűnösség kérdésében, illetve a büntetés kiszabása miatt.

A hadosztály-bíróság ítéletei ellen csak a büntetés kiszabása kérdésében volt helye fellebbezésnek, mégpedig csak akkor, ha a bíróság a büntetést az enyhítő szakasz alkalmazásával szabta ki, vagy ha a rangvesztést a vádló indítványa ellenére nem mondta ki. A vádlott javára pedig akkor volt helye fellebbezésnek, ha a bíróság az úgynevezett „rendkívüli enyhítési jogával”¹⁹¹ nem élt, vagy ha a rangvesztést olyan esetben mondta ki, amikor az nem volt feltétlenül alkalmazandó.

A dandárbíróság ítélete ellen használt fellebbezést másodfokon a hadosztály-bíróság, míg az utóbbi ítélete ellen bejelentett jogorvoslatot a legfelsőbb katonai törvényszék bírálta el. Mindegyik fellebbezési bíróság zárt ülésen, csupán a katonai ügyész, illetőleg a vezérügyész részvételével hozott határozatot abban az esetben, ha a fellebbezés csak a büntetés kiszabását érintette.

¹⁹¹ EDVI Illés Károly, *Katonai bűnvádi ...*, 527.

Semmisségi panasznak, mint önálló perorvoslatnak csak a hadosztálybíróság elsőfokú ítélete ellen volt helye. E bíróság másodfokú ítélete perorvoslással nem volt támadható.

A semmisségi okok egyrészt alakiak, másrészt anyagi jogi jellegűek lehettek. Az úgynevezett alaki semmisségi okok közé az alábbiak tartoztak:

- a haditörvényt nem volt kellőképpen alakítva;
- ha a tárgyalást olyan személy jelenléte nélkül tartották meg, ideértve kötelező védelem esetén a védőt, akinek jelenléte törvény szerint feltétlenül szükséges;
- ha a bíróság olyan szabályt sértett meg, amelynek megtartását a törvény semmisség terhe alatt rendeli (ezzel esett egy tekintet alá, ha a főtárgyaláson olyan iratot ismertettek és tették ezzel a tárgyalás anyagává, amely a törvény szerint semmis volt);
- ha a főtárgyaláson olyan indítványok, törvények vagy az eljárás olyan alapelveit mellőzték, vagy helytelenül alkalmazták, amelyek figyelembe vétele az ügy lényeges megítéléséhez tartozott;
- ha a bíróság határozata önmagának vagy a bizonyítás anyagának ellentmondó, vagy összességében a bíróság határozata „érthetetlen”;
- ha a bíróság tárgyi illetékességét vagy illetéktelenségét helytelenül állapította meg;
- továbbá ha az ítélet a vádat nem merítette ki, illetve, ha túlterjeszkedett a vád keretein.

Az anyagi semmisségi okok a következők voltak:

- ha a bíróság helytelenül alkalmazta a törvényt abban a kérdésben, hogy a vádlott bűnössége megállapítható-e vagy sem, illetve büntethetőségi akadályként jelentkeztek olyan körülmények, mint a szükséges vád vagy illetékes parancsnok utasításának hiánya;
- ha a bíróság az ítéletet olyan különös részi rendelkezésre alapította, amely törvényt sértő, mert az adott tényállásra nem alkalmazható;

- a bíróság a büntetés kiszabásánál büntető hatalmát vagy a büntetési tételnek a súlyosító és enyhítő körülményekkel meghatározott kereteit, illetve a büntetés átváltoztatására vagy enyhítésre vonatkozó jogát túllépte.

A katonai bűnvádi perrendtartás semmisségi okai lényegében megegyeztek az 1896. évi XXXIII. tc. 384. és 385. §-aiban felsorolt semmisségi okokkal. Eltérésként végül is az illetékes parancsnok utasításának hiánya jelentkezik, amely, mint láttuk, szükségszerű velejárója volt a katonai eljárásnak.¹⁹²

A Legfelsőbb Honvédtörvényszék a semmisségi panaszt zárt ülésen vagy nyilvános tárgyaláson vizsgálta felül. Zárt ülésen határozott, ha a semmisségi panasz elutasítandó volt, vagy ha az ügy irataiból meg lehetett állapítani, hogy az új főtárgyalás tartása kikerülhetetlen, annak pedig még nem volt helye, hogy az ügy érdemében határozzon. (Ez nyilván a hatályon kívül helyezés és az elsőfokú bíróságnak új eljárásra történő utasításának korabeli megfogalmazása.) Más esetekben a legfelsőbb katonai törvényszék nyilvános tárgyalást tartott, amely ugyanolyan eljárási rendben folyt le, mint a királyi Kúria előtt tartott nyilvános tárgyalásé.

Semmisségi panasz a jogegység érdekében akkor volt használandó, ha a dandár- vagy a hadosztálybíróság jogerős ítélete vagy e bíróságok bármelyikének végzése a törvényt sértette.¹⁹³ E semmisségi panaszt a katonai vezérügyész terjesztette a Legfelsőbb Honvédtörvényszék elé, amely az indítványról a felek részvétele nélkül határozott. Ez a perorvoslat is azonos volt lényegében a civil büntető perrendtartás hasonló szabályaival. Az újrafelvétel, mint rendkívüli perorvoslat, amelyet a törvény 386-402. §-ai szabályoztak, szintén megfelelt a polgári bűnvádi perrendtartásban írtaknak.

Ez utóbbira nézve azonban említést érdemel, hogy újrafelvételre a katonai bíróság helyett a polgári büntetőbíróság vált illetékessé, ha az újrafelvételt a vádlott terhére oly időben indítványozták, amikor vele szemben katonai bíróságnál már nem volt indítható eljárás (386. §).

¹⁹² *Uo.*, 528.

¹⁹³ *Uo.*, 529.

Ez különösen akkor fordulhatott elő, ha a katonai büntett vagy vétség halmozatban állt közönséges büntettel vagy vétséggel. Ekkor ugyanis a katonai szolgálati viszony megszűnésétől számított egy évet követően megszűnt a katonai bíróság hatásköre és a közönséges bűncselekmény miatt kezdeményezett újrafelvétel lefolytatására már a polgári büntetőbíróság volt illetékes.

Összességében megállapítható, hogy kétségtől voltak olyan rendelkezések, amelyek az eljárásjogi elvek szempontjából kifogásolhatók (például, hogy az elsőfokú eljárásban a bírák, vádlók és védők túlnyomó része nem jogász képesítésű, vagy az illetékes parancsnok továbbélő jogai), ennek ellenére a törvény mindeképpen megfelelt a kor elvárásainak, és végül is a katonai érdekek védelmét megfelelően tudta egyeztetni a mindeképpen követendő eljárásjogi alapelvekkel.

Utaltunk arra, hogy az általános bünvádi eljáráshoz képest a katonai sajátosságok néhány ponton eltérő szabályozást igényeltek.

Vitathatatlanul helyes az a büntetőeljárás alapelv, amelyet a törvény 1. §-a¹⁹⁴ rögzített is, hogy **„büntetésnek csak bünvádi eljárás után közvádra és az illetékes bíróság ítélete alapján lehet helye.”**

Ez nyilvánvalóan megfelel a vádelvnek és annak a követelésnek, hogy a büntetendő cselekmény miatt csak a törvényesen eljáró büntetőbíróság szabhat ki büntetést.

E főszabály alól a gyorsaság érdekében egy igen széleskörű, és súlyát tekintve is lényeges kivételre adott lehetőséget a törvény. Megengedte ugyanis, hogy amennyiben a vád tárgya olyan vétség vagy kihágás volt, amelynek büntetése az egy hónaptól hat hónapig terjedő szabadságvesztést nem haladta meg, ez esetben az illetékes parancsnok a bírósági eljárás mellőzésével, fegyelmi úton vontatta az elkövetőt felelősségre, feltéve, hogy a legsúlyosabb fegyelmi büntetés (nyilván a büntetés céljának érvényesüléséhez) elegendőnek mutatkozott.

A törvény indokolása szerint ugyanis a katonai érdekek szükségessé tették, hogy a büntetés csekélyebb vétségek esetében gyorsan kövesse a tettet, mert ez

¹⁹⁴ 1912. évi XXXIII. tc. 1. §

esetben a fegyelem szempontjából előnyösebb volt a súlyát tekintve enyhébb, de gyorsabb büntetés.¹⁹⁵

Mindez azonban azt a veszélyt rejtette magában, hogy a bírósági eljárást nem mindig ebből a célból, hanem sok esetben azért mellőzték, mert a fegyelmi eljárás szélesebb körű lehetőséget biztosított a parancsnoknak. (Gondolva itt arra a helyzetre is, hogy a fegyelmileg megfenyítettet a bíróság bírói úton esetleg felmentené.) A törvény szabályozása szerint nem volt mellőzhető a bírósági út, ha a büntetés rangvesztés is lehet, mert ennek súlya már mindenképpen olyan, hogy feltétlenül indokolt a bírósági út betartása.

A törvény elfogadta alapelvül, hogy a vádat az ügyészi tiszt vagy a katonai ügyész képviseli. A vádhatóságnak ezek a képviselői azonban az illetékes parancsnoktól függtek, mert csak akkor indíthatták meg az eljárást, ha erre a parancsnok utasította őket, és csak akkor terjeszthettek büntetőindítványt, illetőleg vádiratot a bíróság elé, ha ezt a parancsnok vádparancsban elrendelte.

A törvény általános rendelkezései tartalmazták, hogy a bűnvádi eljárásban közreműködő hatóságok és hatósági közegek egyenlő gondossággal kötelesek a terhelő és a súlyosító, valamint az enyhítő- és mentőkörülményeket figyelembe venni, a terheltet az őt megillető jogokról és a megengedett perolvasatok használatáról felvilágosítani.¹⁹⁶

Ugyancsak a gyorsaság iránti elvárásnak felelt meg, hogy magánjogi igény elbírálásával a katonai büntetőbíróság nem foglalkozott.

Összességében megállapítható, hogy kétségtől volt olyan rendelkezések, amelyek az eljárásjogi elvek szempontjából kifogásolhatók (például, hogy az elsőfokú eljárásban a bírák, vádlók és védők túlnyomó része nem jogász képesítésű, vagy az illetékes parancsnok tovább élő jogai), ennek ellenére a törvény mindenképpen megfelelt a kor elvárásainak és végül is a katonai érdekek védelmét megfelelően tudta egyeztetni a mindenképpen követendő eljárásjogi alapelvekkel.¹⁹⁷

¹⁹⁵ 1912. évi XXXIII. tc. 3. §

¹⁹⁶ 1912. évi XXXIII. tc. 4. §

¹⁹⁷ EDVI Illés Károly, *Katonai bűnvádi ...*, 512-513.

Ismeretes, hogy a felsőbbbíróóságok elvi jelentőségű kérdésekben hozott határozatait az adott korszakban döntvényeknek volt szokás nevezni, bár a szó szoros értelemben véve csak a Kúria teljesülési határozatát jelentette. A jogi szakirodalomban azonban elfogadott volt a felsőbbbíróóságok minden elvi jelentőségű határozatát - átvitt értelemben - döntvénynek nevezni. E tekintetben meg kell állapítani, hogy a katonai felsőbbbíróóságok döntvényjoga a polgári bíróságokétól alapvetően különbözött.¹⁹⁸

A polgári ítélkezés terén ugyanis a Kúria jogegységi és teljesülési határozatait valamennyi polgári bíróság köteles volt alkalmazni, egészen addig, míg azokat a Kúria teljes ülése meg nem változtatta. Erre figyelemmel a kúriai döntvényeket a hivatalos lapban kihirdették és a közzététel napjának számított 15. naptól kezdve azokat a bíróságoknak követni kellett. Ezzel szemben a katonai felsőbbbíróóságok egyrészt megosztottak voltak, mert a fegyveres erő mindhárom részénél egy-egy legfelsőbb fellebbviteli bíróságot állítottak fel, úgymint a Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Bíróságot, a Császári és Királyi Legfelsőbb Katonai Bíróságot és a Császári Királyi Legfelsőbb Landwehr Bíróságot. A három legfelsőbb katonai bíróság egymástól teljesen független volt, amely már önmagában hordozta az eltérő döntések lehetőségét. Voltak ugyan törekvések a döntvények érvényesítésére a katonai ítélkezés terén is, de mivel hivatalos kihirdetésre azok nem kerültek, nyilván nem érhatték el - legalábbis megfelelő módon - a bennük foglaltak érvényesítését.¹⁹⁹

V/9. A külföldi katonai igazságszolgáltatás a XIX. század második felében

Nem törekedve a teljességre, az összehasonlítás kedvéért röviden áttekintést adunk néhány meghatározónak tekinthető ország hasonló területen kialakított jogi megoldásairól.

¹⁹⁸ APÁTHY Jenő, *A döntvények a katonai büntetőjogban*, Jogtudományi Közlöny, 1917, 19. szám, 147.

¹⁹⁹ *Uo.*, 148.

Németországban az anyagi katonai büntetőjog terén egy 1872-ben kiadott törvény, míg a katonai bűnvádi eljárást illetően egy 1898-ban elfogadott törvény volt hatályban.²⁰⁰ A német katonai büntetőbíróóságok hatásköre a hadsereg tényleges, rendelkezési, továbbá nyugalmazott állományú tagjaira terjedt ki. A katonai bíraskodást a bírói fensőbbbségi jogot gyakorló parancsnok és az ítélőbíróóságok együttesen gyakorolták.²⁰¹

A katonai bíraskodás első fóruma a csapatbíróóság volt, míg a fellebbezési szintet a haditörvényszék jelentette. Az ún. felső bíraskodásban pedig első fórum a haditörvényszék, amelytől a főhaditörvényszékhez lehetett felülbírálatért folyamodni.²⁰²

A csapatbíróóságok tagjai - szám szerint hárman - csapattisztek voltak, állandó tanácsot alkottak és évről évre rendelték ki őket bírói szolgálattételre. A haditörvényszék öt, míg a főhadbíróóság hét bíróból állt, az előbbiben egy, míg a másodikban két személynek kellett hivatásos hadbírónak lenni. A katonai bíróságok a vizsgálatot saját maguk végezték, amelynek befejeztével az iratokat a bírói fensőbbbségi jogot gyakorló parancsnoknak adták át, akit a vádemelés és a vádelejtés joga megilletett. A főtárgyalást a vádlott jelenlétében, nyilvánosan tartották, és ugyancsak nyilvános volt az ítélet kihirdetése is. A vádlottnak jogában állt védőt meghatalmazni, súlyosabb esetekben pedig kötelező volt annak kirendelése. A bíróság az esküdtszékekhez hasonlóan szabadon, meggyőződése alapján hozta meg ítéletét, döntésében nem volt megkötve. A bűnösség kimondásához abszolút szótöbbség kellett.

Franciaországban ekkor a III. Napóleon által 1857-ben kiadott **Code de justice militaire** volt hatályban, amely az anyagi és eljárási jogot egyaránt tartalmazta. A francia katonai bíróságok a hadsereghez tartozó minden személy által elkövetett, akár katonai, akár közönséges bűncselekmények esetében eljárak. A francia hadseregben az igazságügyi szolgálatra jogászilag képzett, külön testület nem volt

²⁰⁰ *Magyar Jogi Lexikon IV. kötet* ..., 560.

²⁰¹ BONTS Gyula, *A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revisiójának kérdéséhez*, Magyar Jogász Egyleti Értekezések VII. kötet, Bp., 1891, 313.

²⁰² *Magyar Jogi Lexikon IV. kötet* ..., 561.

szervezve, hanem katonai állományú tisztek látták el ezt a feladatot.²⁰³ Első fokon az ún. haditörvényszékek jártak el, amelyek béke idején minden hadosztály területére felállítottak. Minden haditörvényszék mellett a kormány részéről egy biztos, egy vizsgáló, egy előadó bíró és egy tollnok működött. A kormánybiztos képviselte a közvédat. A vádlott védőt választhatott, igaz, csak a vád alá helyezést követően. A védő lehetett katonai személy, ügyvéd vagy bárki más. Ha a választás jogával a vádlott nem élt, úgy hivatalból rendelték ki részére védőt. Fellebbviteli fórumként a felülvizsgáló törvényszékek működtek, amelyekből külön szerveztek egyet-egyét a franciaországi, illetve az afrikai sereg számára. A haditörvényszék ülései nyilvánosak voltak és azon a vádlott végig jelen volt.²⁰⁴

Angliában a XIX. század második felében az eljárási jogot illetően az 1881-ben elfogadott **Army Act** érvényesült, amelyet egyébként évről évre megújítottak. Az angol jogrendszer sajátosságára is tekintettel a hadseregnek nem volt anyagi büntető törvénykönyve, hanem az ún. hadicikkek (**Articles of War**) kerültek alkalmazásra. A katonai bíróságok hatásköre csak a katonai bűncselekményekre terjedt ki, míg a közönséges deliktumok tekintetében a katonák felett is polgári bíróság ítélt.²⁰⁵

Az angol katonai bíróságok kizárólag elsőfolyamodásúak voltak, fellebbviteli bíróság nincsen. Kisebb jelentőségű ügyekben ezred-haditörvényszékek (**regimental court-martial**), kétévi szabadságvesztést meg nem haladó büntetési tételű ügyekben kerületi haditörvényszékek (**district court-martial**), s kényszermunkával vagy halálbüntetéssel sújtható ügyekben, továbbá tisztek esetében minden ügyben a főhaditörvényszékek (**general court-martial**) ítélték. A haditörvényszékek bírái kizárólag csapattisztek voltak, hadbírák nincsenek, csupán egy „**deputy judge advocate general**” biztosította a **Mutiny Act**-ben foglalt szabályok betartását. E személy egyébként politikai funkciót töltött be, így kormányváltás esetén személye is változott. Jogorvoslat kizárt volt, ellenben a vádlott a főtárgyaláson jelen lehetett és védőt is választhat.

²⁰³ **Uo.**, 561.

²⁰⁴ PAP József, **A katonai büntető igazságszolgáltatás más államokban**, Bp., 1890, 80-102.

²⁰⁵ **Magyar Jogi Lexikon IV. kötet ...**, 562.

Oroszországban az 1883-ban és 1884-ben módosított 1879-ben kiadott törvény szabályozta a katonai bíróságok eljárását. A katonai bíróságok hatásköre kiterjedt a katonai személyek katonai és közönséges bűncselekményeire egyaránt. A katonai bíráskodás kétszintű volt. Az igazságügyi kart a csapattisztekből képezték ki. A főtárgyalás szóbeli, nyilvános volt, védő - aki lehet katonai vagy polgári személy is - részt vehetett az eljárásban.²⁰⁶

Az Észak-amerikai Egyesült Államokban a hadügyminiszter által a kongresszus felhatalmazása alapján 1881-ben közzétett szabályzat volt hatályban a katonai büntetőeljárás tekintetében. Anyagi jogi kódex itt sem volt, helyette itt is hadicikkeket alkalmaztak. A katonai bíróságok hatásköre egyedül a tényleges katonáknak a hadicikkekben írt cselekményeire terjedt ki, míg más bűncselekmények vonatkozásában a tényleges katonák is a polgári bíróságok hatáskörébe tartoztak. A katonai bíráskodás Angliához hasonlóan itt is egyszintű volt, fellebbezési bíróság nincs, sőt a jogorvoslat is kizárt. A főtárgyalás szóbeli és nyilvános volt. Az eljárás lefolytatására katonai igazságügyi kart szerveztek, védő részvétele csak a vádlott saját költségén volt megengedett.²⁰⁷

²⁰⁶ DOLESCHALL, *im.*, 10-35.

²⁰⁷ *Magyar Jogi Lexikon IV. kötet ...*, 563.

VI. A MAGYAR KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ALAKULÁSA AZ I. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

VI/1. Az 1918-1930-ig terjedő időszak

Az első világháború meglehetősen nagy indulatokat váltott ki a háborús időkben nyilván rögtönítélő bíraskodás keretében működő katonai bírósági szervezettel szemben.

Így nem lehet véletlen, hogy két forradalom közötti időpontban, már 1919. február 6-án sor került a Hadügyminisztérium épületében egy értekezletre, amelyet kifejezetten azzal a céllal hívtak össze, hogy döntsenek a katonai bíróságok jövőbeli szervezetéről, és esetleg annak a polgári igazságügyi szervezetbe történő beillesztéséről.

Az említett értekezleten magas rangú hivatalnokok, igazságügyi vezetők és tudósok is részt vettek. Így jelen volt Pete Márton hadügyi államtitkár, a Belügyminisztérium, Vecsey József az Igazságügyi Minisztérium képviselője, Bernard Emil, a Kúria másodelnöke, Ráth Zsigmond, a Budapesti Ítéltábla elnöke, Juhász Andor (később a Kúria elnöke), Vámbéry Ruzstem és Doleschall Alfréd egyetemi tanárok, továbbá a Budapesti Ügyvédi Kamara képviselője Gábor Gyula, aki egyúttal tartalékos őrnagy igazságügyi tiszt is volt, Gerő Gyula nyugalmazott altábornagy, igazságügyi tiszt.²⁰⁸

Az értekezlet első felszólalója a szakmai vonatkozásban talán leginkább illetékes Gerő nyugállományú altábornagy volt, akinek egyébként kiemelkedő érdemei voltak az 1912. évi XXXIII. tc. (a katonai bünvádi perrendtartás) kidolgozásában is.

²⁰⁸ Eredeti, még nem publikált jegyzőkönyv a Hadügyminisztériumban 1919. február 6-án tartott értekezletről, Schultheisz Emil hagyatékából.

Gerő altábornagy felszólalásában előadta, hogy **„ha leendő hadseregünk csak igen kis létszámú lesz, úgy természetesen a finansziális szempont nyomulna előtérbe, mert egy kis hadsereg számára külön bíróságokat fenntartani költséges dolog.”**²⁰⁹ Azt vitatta, hogy a különbíróság nem egyeztethető össze a demokrácia szempontjaival, hiszen a katonai bíraskodás mellett más egyéb speciális bíróságok (például tőzsdei) működnek. Hivatkozott arra is, hogy a nyugat-európai államokban is van katonai bíraskodás és azt fenntartották a Monarchia részeiből kivált új államok is. Ezzel együtt megfontolásra javasolta, hogy béke idején **„ne szoríttassék-e nálunk is a katonai bíraskodás az ügyeknek egy szűkebb csoportjára, kifejezetten katonai bűntettekre és vétségekre, és ezzel együtt ne utalják a katonák által elkövetett többi bűncselekmény elbírálását a polgári bíróságok elé.”**²¹⁰

Doleschall Alfréd egyetemi tanár egyetértett Gerő altábornaggal abban, hogy a katonai bírósági szervezet és a külön katonai bűnvádi perrendtartás jövőbeni sorsa első-sorban a kialakítandó hadseregtől függ majd. Fejtegetéseiben utalt arra is, hogy az ezen a téren szükséges reform alapgondolatának annak kell lennie, hogy a katonai büntetőjog kizárólag a katonai bűncselekményeket ölelje fel, amelyeket a katonai szolgálati viszonyból eredően csakis a katonák követhetnek el. Hangsúlyozta azt is, hogy **„semmi szükség nincs arra, hogy a katonai szervezettel és élettel kapcsolatban nem levő közönséges kriminalitás, például ölés, lopás stb., katonai személyekre vonatkoztatottan külön szabályoztassék, erre a matériára az általános polgári büntetőszabályoknak kell irányadóknak lenniük.”**²¹¹

Vámbéry Ruzstem egyetemi tanár véleménye szerint a katonai büntető bíraskodást a jövőben is fent kell tartani és a közönséges bűncselekmények felett való ítélezést sem kell ebből a körből elvonni. Emellett a következőkre is hivatkozott: **„Gondoskodni kell azonban egy olyan legmagasabb fórumról, amely a nélkülözhetetlen jogegységet biztosítja. A katonai bíróságoknál sem vezethet más eredményre a lopás, csalás, emberölés, mint a civileknél, ezért legfelsőbb fokon a katonai büntetőbíróságot egyesíteni kellene a civillel.”**²¹²

²⁰⁹ Uo., 6.

²¹⁰ Uo., 7.

²¹¹ Uo., 9.

²¹² Uo., 11.

Juhász Andor, a Budapesti Ítéltábla elnöke felszólalásában azt hangsúlyozta, hogy a kérdés jövőbeni sorsa a hadsereg leendő sorsának megfelelően alakul, ezzel együtt pedig kifejtette, hogy egy ilyen jelentős súllyal bíró kérdésben „**az alkotmányos idő beálltáig**” semmiképpen nem szabad dönten. ²¹³

Bernard Emil az igazságügy-miniszter képviselőjében szólva előadta, hogy „**az igazságügy-miniszter úr felhatalmazta annak a kijelentésére, hogy amennyiben az értekezlet a katonai büntetőjognak a polgári büntetőjogba leendő beolvasztását, illetve a büntetőjognak elvi egységesítését határozná el, ezt a maga részéről meleg rokonszenvvel fogadná, és készséggel vállalná mindazokat a törvény-előkészítő és adminisztratív intézkedéseket, amelyeket az egységesítés szükségessé tenne.**” ²¹⁴

Mindemellett utalt arra is, hogy az 1918. évi november 16-i néphatározat III. cikke teljes főhatalommal, tehát a törvényhozás jogával is felruházta a népkormányt és egyúttal a néphatározat V. cikke egyenesen kötelezővé is tette egyes jelentős törvények meghozatalát, ezek között azonban a katonai bíraskodás átszervezésére irányuló javaslat nem szerepelt.

Az első világháborút követően Magyarország politikai helyzete végül is a trianoni békediktátum után konszolidálódott. A Magyar Királyi Honvédség újjászervezése is a 20-as években kezdődött meg.

Az 1920. június 4-én aláírt békeszerződés katonai rendelkezései (is) igen súlyosak voltak Magyarországra nézve. Csak olyan hadsereg fenntartását engedélyezték, amely létszámánál, szervezésénél, fegyverzeténél fogva nemcsak hogy minden támadó akcióra képtelen volt, de az ország védelmét sem tudta ellátni. Megszüntették a hadkötelezettséget, és kimondták, hogy a magyar hadsereget csak önkéntes alapon lehet kiegészíteni. A kizárólag a belső rend fenntartására és határrendőr szolgálatra hivatott hadsereg létszáma a 35 000 főt nem haladhatta meg. A „szerződés” pontosan meghatározta a hadsereg fegyverzetét.

A honvédség haderejét a békediktátum határozatainak megfelelően 1921-ben alakították ki. A korábbi katonai körzetekkel egyező hét vegyes dandárba szer-

²¹³ Uo., 12.

²¹⁴ Uo., 17.

vezték a rendelkezésre álló erőt. A vegyes dandár - a hadosztályhoz hasonlóan - több hadrendi elem egybeszervezésére adott lehetőséget. A dandárok két gyalogezredből (három zászlóalj), egy kerékpáros zászlóaljból, egy lovasszázadból, egy tüzérosztályból (három üteg), egy híradós századból, továbbá egy autós osztagból álltak. A nyilvánvalóan jelentéktelen hivatalos haderő mellett megindult a rejtett hadsereg szervezése is. Mivel fegyverzet ezek felszerelésére nem állt rendelkezésre, így a hatalom nem sok illúziót táplálhatott hadrafoghatóságuk tekintetében.

A helyzet csak 1927 után változott meg, amikor is az antant hatalmak közvetlen ellenőrzése megszűnt. A Koronatanács 1927. december 23-án határozott a hadsereg fejlesztéséről. A fejlesztések eredményeként a magyar haderő létszáma 1930 októberében már az 57 ezer főt is elérte. A hét vegyes dandár két-két gyalogezrede ágyús és aknavető szakaszt kapott. A dandárok tüzérségének számát megduplázták. A huszárszázadok száma 23-ról 31-re nőtt. Hadrendbe állítottak - a trianoni békében megtiltott - hét repülőszázadot. Kísérleteket tettek az ország páncélos erejének kiépítésére is. A hároméves fejlesztés elsősorban a gyalogság és tüzérség arányán javított, de a haderőnek továbbra is nélkülöznie kellett az ütőképes páncélos- és repülő alakulatokat, nem volt közepes és nehéztüzérsége, valamint műszaki alakulatainak száma is kevés volt. Ez szerény alapját képezhetette a további fejlesztéseknek, amennyiben azt az anyagi eszközök lehetővé tették. A bekövetkező gazdasági válság azonban egy időre megakadályozta a fejlesztéseket.

A katonai igazságszolgáltatást is érintő első jelentős jogszabály az Országos Törvénytárban 1921. december 30-án közzétett, a **Magyar Királyi Honvédségről** szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk volt.

A törvény egyrészt szabályozta a honvédség szervezeti felépítését, amely szükségszerűen meg kellett hogy feleljen a békeszerződésben előírtaknak is. Emellett azonban a törvény IV. fejezete **Katonai bíráskodás és fegyelmi fenytő hatalom** címmel érintette a katonai igazságszolgáltatást is. A törvény meghatározta a tényleges katonai egyén fogalmát, amely szerint katonának a Magyar Királyi Honvédség tisztjei, és a honvédség kötelékébe felvett legénységi állományú

személyek tartoztak.²¹⁵ A tényleges katonai egyénekkel szembeni eljárás továbbra is a katonai bíróságokat és a fegyelmi hatóságokat illette meg. A katonának minősülő személyeket a közigazgatási hatóságok hatáskörébe utalt kihágásokért - ide nem értve a jövedéki kihágásokat - fegyelmi úton a katonai hatóságok büntették meg, és velük szemben személyi szabadság korlátozásával járó kényszereszközöket (kivéve ha a késedelem veszéllyel jár) csakis a katonai hatóságok alkalmazhattak.

A törvény utalt arra is, hogy a katonai büntetőbíráskodás terjedelmét külön jogszabály határozza meg, illetve arra, hogy polgári viszonyaik tekintetében a tényleges katonai egyének a polgári törvényeknek és hatóságoknak vannak alávetve.

A törvény V. fejezetében büntető rendelkezéseket is tartalmazott, amelyek lényegében a törvényben előírt, de nem teljesített kötelezettségek megszegőivel szemben fegyelmi büntetések alkalmazását tették lehetővé (pl. jelentkezési kötelezettség elmulasztása, engedély nélküli távolmaradás, a nőülésre vonatkozó szabályok megszegése).

Az 1922. augusztus 15-én közzétett 1922. évi XVIII. törvénycikk a katonai büntető jogszabályokban megállapított értékhatároknak, valamint a pénzbüntetések és pénzbírságok ugyanezen jogszabályokban meghatározott mértékének ideiglenes felemeléséről határozott. E szerint a katonai büntető jogszabályokban valamely cselekmény büntetőjogi elbírálására mértékadóként megállapított minden pénzösszeget a tízszeresére emeltek fel, és ugyancsak tízszeresére emelték a katonai büntető jogszabályban megállapított pénzbüntetések és pénzbírságok legkisebb és legmagasabb összegét is. Ezzel együtt felhatalmazást kapott a minisztérium arra is, hogy a törvénnyel csak ideiglenesen felemelt értékhatárokat, a pénz értékének tartós javulása esetén rendelettel **„megfelelően lejjebb szállíthassa.”**²¹⁶

Az 1925. évi XIII. tc. a honvédség igazságügyi szervezetének módosításáról döntött. A törvény megszüntette a dandárbíróságokat és ezzel együtt a katonai

²¹⁵ 1921. évi XLIX. tc. 21. §

²¹⁶ 1922. évi XVIII. tc.

bűnvádi perrendtartásnak minden, a dandárbíróság szervezetére, megalakítására és eljárására, valamint a hozzá utalt illetékes parancsnokra és ügyészi tisztre, továbbá ezek eljárására vonatkozó rendelkezését hatályon kívül helyezte. A katonai bíráskodást első fokon a most már „honvéd törvényszéknek” nevezett volt hadosztálybíróság vette át.²¹⁷ A törvény miniszteri indokolása a döntés lényegét az alábbiakban foglalta össze: azoknak a vétségeknek jelentős részét, amelyet a törvény eddig a dandárbíróság elé utalt, nem bírósági úton, hanem a bírósági eljárás mellőzésével az illetékes parancsnok fegyelmi jogkörében kell elbírálni. Erre, és a jelentős mértékben csökkentett létszámú honvédségre is figyelemmel pedig nem indokolt a jövőben a háromszintű bírósági szervezet fenntartása.

VI/2. Az 1930. évi II. tc. a Katonai büntető törvénykönyvről és az azt hatályba léptető 1930. évi III. tc.

Az 1930. évi II. törvénycikk (Ktbtk.) úgynevezett általános része, a polgári büntető törvénykönyv általános részének teljesen megfelelő címekekkel 9 fejezetben, 65 §-ban tárgyalta mindazokat az általános rendelkezéseket, amelyek azt kifejezetten a katonai elvárásoknak megfelelően módosítják, illetve kiegészítik.²¹⁸

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért ezek a következők:

- A törvény 6. §-a a Ktbtk. területi hatályát lényegesen szélesebb körben vonja meg.
- 7. § A halálbüntetés végrehajtási módja tekintetében: kizárólag katonai bűncselekménynél agyonlövészel is (nemcsak kötél által) végrehajtható.
- 8. § Az egy évig tartó szabadságvesztés (a végrehajtás során alkalmazott súlyosítások mellett) kötelező megrövidítése.
- 12. § A házifogság intézményének fenntartása.
- 19. § A dologház és a szigorított dologház intézményének mellőzése.
- 20-23. § Különleges mellékbüntetésként a lefokozás alkalmazása.
- 24-31. § A büntetés felfüggesztésének önálló szabályozása.

²¹⁷ 1925. évi XIII. tc. 1-2. §

²¹⁸ SCHULTHEISZ Emil, *A Katonai büntetőtörvény magyarázata I. kötet*, Bp., 1931, 27.

- 32. § A katonai vétség kísérletének büntetése.
- 34. § A sajtójogi különleges (fokozatos) felelősség eltérő szabályozása.
- 35. § Katonai bűncselekményeknél a sikertelen felbujtás (csábítás kísérlete) büntetése.
- 36. § Katonai bűncselekményeknél a részes büntethetősége.
- 39-49. §, 59. és 64. §-ok: A fiatakorúak büntetőjogi felelősségének részben eltérő szabályozása.
- 50-51. § A súlyosító, illetve enyhítő körülmények részben eltérő szabályozása.
- 54. § A vizsgálati fogság mellett, az előzetes letartóztatás teljes egészében való beszámítása.

Ezek előrebocsátása mellett következzenek a törvény legfontosabb rendelkezéseinek áttekintése.

A katonai büntetőjog szabályainak alakulását leginkább a Ktbtk. 1. §-a határozta meg, amely elfogadva a más államokban is kialakult jogi szabályozást, egyértelművé tette, hogy a katonai büntetőjogban a közönséges, vagyis polgári büntető jogszabályoktól való eltérésnek csak annyiban lehet indokoltan helye, amennyiben azt a különleges katonai viszonyok és érdekek valóban megkövetelik, de egyébként általában a polgári törvénykönyveket kell kötelezővé tenni.²¹⁹

Ennek az elvnek megfelelően a Ktbtk. első, vagyis általános része, amely egyébként szerkezetében, rendszerében és terminológiája szempontjából is azonosult a közönséges büntetőjoggal, csak a közönséges büntetőtörvények általános rendelkezéseiktől eltérő intézkedéseket tartalmazta, míg a második, vagyis különös része kizárólag az úgynevezett katonai büntetteket és vétségeket, vagyis azokat a bűncselekményeket ölelte fel, amelyeknek tettese csakis katonai egyén lehetett, és amelyekről ebből következően a közönséges büntető törvénykönyvek egyáltalán nem rendelkeztek.²²⁰

²¹⁹ A törvény előtti egyenlőség vagy a korabeli megfogalmazás szerint „az állampolgári egyenlő elbánás” elvének megvalósulása azt jelenti, hogy főszabályként a katonákra is az általános szabályok az irányadók. Egyes közönséges bűncselekmények *delictum sui generis*ként külön katonai bűncselekményt képeznek, másrészt egyes cselekmények kizárólag csak katonai bűncselekményt képeznek. JILLY László, *Az új magyar katonai büntető törvénykönyv (1930: II. törvénycikk)*, Pécs, 1933, 23.

²²⁰ SCHULTHEISZ Emil, *A katonai ... I. kötet*, 5.

Az egyes közönséges bűncselekményekre vonatkozó (különös) rendelkezéseknek a katonai érdekek hathatós megvédése érdekében szükségessé vált módosítását pedig az 1930. évi III. tc. III. fejezetének 2. része foglalta magába.

A törvény a bevezető rendelkezések körében szabályozta az addig nem használt intézkedést, amely szerint viszonyosság feltétele alatt a szövetséges állam katonai egyénével szemben kölcsönös szolgálati együttműködés idején elkövetett katonai bűncselekményt úgy kellett büntetni, mintha azt a magyar fegyveres erő tagja ellen követték volna el.²²¹

A szövetséges állam katonájával kapcsolatos szabályozást a világháború tapasztalatai tették szükségessé, ugyanakkor a háború idejére szóló, szigorúbb, megtorló rendelkezések hatályának az ország belső békéjét veszélyeztető lázadás, valamint határvédelmi zavarok idejére is történő kiterjesztő értelmezése²²² - a miniszteri indokolás szerint - a világháborút követő „zavaros” forradalmi eseményekkel volt magyarázható.

A közönséges büntetőjogtól való jelentősebb eltérést a törvény területi hatályát szabályozó rendelkezések körében találjuk. Ugyanis a közönséges büntetőtörvényeink rendkívül szűken szabták meg azoknak a bűncselekményeknek a körét, amelyek külföldön történő elkövetése is feltétlenül és kizárólagosan a hazai törvények szerint volt büntetendő. Ezzel szemben a Ktbtk. a magyar törvények kizárólagos érvényét akkor is kötelezővé tette, ha a külföldön elkövetett bűncselekmény katonai deliktum, vagy az elkövető tényleges katonai egyén, avagy elkövetési helye ellenséges országban, a fegyveres erőnek vagy szövetségesének hatalmi körén belül volt, vagy elkövetője az e hatalmi körön kívül elkövetett cselekmény miatt is katonai büntetőbíráskodás alá tartozott.²²³

A Ktbtk. a katonai hagyományoknak megfelelően továbbra is fenntartotta a halálbüntetésnek egyik végrehajtási módjaként a közönséges büntetőtörvényekben ismeretlen agyonlövést.

²²¹ 1930. évi II. tc. 3. §

²²² 1930. évi II. tc. 4. §

²²³ 1930. évi II. tc. 6. §; A törvény miniszteri indokolása erre nézve kifejti, hogy „... a fontos katonai érdekeink oltalom nélkül maradnának, ha az azok ellen külföldön, főleg katonáink ellen elkövetett cselekmények megbüntetését teljesen a külföldi hatóságokra bízánk ...” **Magyar törvények, Az alkalmazásban lévő magyar törvények gyűjteménye**, Bp., 1930, 11.

Az agyonlövés általi végrehajtás azonban a katonai bíraskodás körében is csak a katonai bűncselekmények tekintetében lehetett alkalmazni, de még e körben is csupán akkor, ha az adott bűncselekmény elkövetése nem volt visszavezethető aljas érzületre (mert például az ellenséghez való szökésre és az ily célból alakítandó szövetkezésre irányuló felbujtásra a Ktbtk. is a halálbüntetésnek a közönséges büntetőjogban ismert végrehajtási módját, vagyis a kötél általi halált állapította meg). A kötéssel végrehajtandó halálbüntetésre ítélet esetében egyébként a hadseregből való kicsapást ki kellett mondani.²²⁴

Egyfelől katonai, másfelől kriminálpolitikai szempontok tették indokolttá a törvénynek azt a rendelkezését, amely a bíróságot arra kötelezte, hogy a rövidebb (egy évnél nem hosszabb) tartamú szabadságvesztés büntetéseket súlyosítások (böjt, kemény fekhely és magánzárka) alkalmazásával megrövidítse.²²⁵ A katonai érdekek ugyanis azt követelik, hogy azokat az elítélteket, akik büntetésük kiállása után további katonai szolgálatra vannak kötelezve, a szolgálattól hosszú időre ne vonják el.

Az eleve rövid tartamban meghatározott szabadságvesztésről már akkor is azt vallották, hogy inkább káros hatású, vagyis nem alkalmas a büntetési célok elérésére. A szigorúbban végrehajtott szabadságvesztés ilyen módon való rövidítésére viszont lehetőséget láttak. Sőt, a katonai szolgálatban megmaradó és egyévi szabadságvesztésnél nem hosszabb tartamú elítélés esetében kötelezővé tették a rövidítést, oly módon, hogy a súlyosítás (böjt, kemény fekhely, fogháznál magánzárka is) minden napja még egy letöltött napnak számított. A bíróság az ítélet indokolásában határozta meg a súlyosítás tartamát. Nem volt alkalmazható azonban a súlyosítás a rendfokozatukban elítélésük után is megmaradó tisztekkel, valamint azokkal szemben, akiknek egészségét a súlyosítás veszélyeztette volna.

²²⁴ Schultheisz Emil szerint: „A hadsereg kötelékéből való kitaszítást, amely a római jogban gyökerező intézmény (*ignominus missio*), több külföldi katonai kódex is ismeri, s annak kimondását nem csupán a halálbüntetéssel kapcsolja össze, hanem súlyosabb szabadságvesztés büntetésre ítélet esetén is kötelezővé teszi (pl. az 1928. évi angol Army Act. 44. §-ának 4. pontja).” SCHULTHEISZ Emil, *A katonai ... I. kötet*, 37.

²²⁵ 1930. évi II. tc. 8. §; A törvény miniszteri indokolása erre nézve kiemeli, hogy „... a rövid tartamú szabadságvesztést az elítélt egyéniségének szem előtt tartásával intenzívebbé kell tennünk. Az 1912. évi osztrák javaslat (60. és 61. §) valamint Edvi Illés javaslata (43. §) intézkedik aziránt is, hogy a két illetőleg egy hónapnál nem hosszabb fogházbüntetés szigorítás céljából böjttel és kemény fekvőhellyel súlyosíttassék ...” *Magyar törvények* ..., 13.

Ismerte a törvény a tiszti tekintély megóvását szolgáló házi fogság intézményét is. A bíróság ugyanis elrendelhetette, hogy a tisztek az egy hónapot meg nem haladó tartamban kiszabott fogház- és elzárás büntetést lakásukon töltsék le.²²⁶ Ugyancsak az állástekintély követelményeinek felelt meg az a törvényi intézkedés is, amely szerint a rendfokozatukban elítéltetésük után is megmaradó tisztek szabadságvesztésük tartama alatt nem voltak kötelesek munkát végezni, és magukat külön élelmezhatték.

A csekélyebb büntetések végrehajtásának feltételes (vagyis három-, illetőleg egyévi próbaidőtől függővé tett) felfüggesztésében álló kedvezmény kiterjedt ezenkívül a katonai bíráskodás alá tartozó személyekre is. Igaz ugyan, hogy ezt a polgári büntetőbírói gyakorlatban bevált intézményt a Ktbt. a katonai érdekekre való tekintettel csak megfelelően módosított változatban vette át. A legfontosabb eltérés a negatív feltételeknek, azaz a felfüggesztést kizáró körülményeknek a „katonai fegyelmi tekintetekkel” történt kiegészítése volt.

A törvény szabályozta, mint különleges mellékbüntetést: a lefokozást (rangvesztést) is.²²⁷ Lefokozásnak általában akkor volt helye, ha a tett vagy mellékkörülményei olyanok voltak, hogy az elítéltet a szolgálat hátránya vagy állástekintély sérelme nélkül rendfokozatában nem lehetett meghagyni. Külön kiemelandó, hogy a szökés és szökésre szövetkezés, úgyszintén a gyávaság büntettének esetében azonban a lefokozás sohasem volt mellőzhető.

Tartalmilag a lefokozás a rendfokozat és a katonai állás, valamint a nyugdíj, illetve az arra való igény elvesztésében állt. A szolgálati kötelezettséget azonban a lefokozás nem érintette és nem vonta maga után az ügynevezett rend- és díszjelek elvesztését sem. Ez az utóbb említett joghátrány csak akkor érte az elítéltet, ha a bíróság őt hivatalvesztéssel is sújtotta, vagy büntett miatt ítélte el. A büntett miatti elítélés esetében azonban a bíróság rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények esetén eltekinthetett a hivatalvesztéssel együtt járó szankciók alkalmazásától.

²²⁶ 1930. évi II. tc. 12. §

²²⁷ 1930. évi II. tc. 20-23. §

A Ktbt. felfogása szerint a katonai büntetőjog lényegesen nagyobb súlyt helyez a bűncselekmény alanyi oldalára, mint a polgári büntetőjog, ezért különleges intézkedés vált szükségessé a kísérlet tekintetében is.²²⁸ Míg a közönség büntetőjogszabályok a vétség kísérletét csak egyes esetekben rendelték büntetni, addig a Ktbt. a katonai vétségek kísérletét minden esetben büntette.²²⁹

A törvény miniszteri indokolása szerint a vétség kísérletének büntetése azért is volt indokolt, mert ha a 35. § szerint az eredménytelen felbujtás - tehát a jogtárgyat a kísérlethez képest távolabbról veszélyeztető cselekmény - minden esetben büntetendőnek számított, akkor nem lett volna helyes a vétség kísérletének büntetésétől eltekinteni.

A régihez képest teljesen eltérő szabályozást nyert a tettesség intézménye. A régi (1855. évi) Katonai büntető törvénykönyv 142. §-a értelmében - mint ezt korábban láttuk - katonai bűncselekményt csakis azok a katonák követhettek el, akik a katonai állásból folyó különös köteleességek teljesítését a „hadicikkek”-re letett esküvel fogadták, tehát a „katonaállomány” tagjai (**combattánsok**) voltak. A katonaállományhoz nem tartozó egyének (például lelkészek, hadbírák, katonai tisztviselők) állasköteleességeiknek megszegéséért csupán közönséges, tehát lényegesen enyhébb megítélés alá eső bűncselekmény címén voltak felelősségre vonhatók. (Ezt az elvet bizonyos vonatkozásban egyébként már áttörte a háború esetére szóló kivételes intézkedéseket tárgyaló törvény is, amely azokat a nem kombattáns katonai egyéneket, akik a fegyveres erő mozgósítás alatt álló vagy már mozgósított részének állományába tartoztak, hivatásbeli köteleességeik megszegése miatt ugyanazok alá a büntetőjogi rendelkezések alá helyezte, amelyek a kombattáns egyénekre is irányadóak voltak.)²³⁰

Az 1930. évi II. tc. már fel sem veti a fenti megkülönböztetés szükségességét, ezáltal a szabályozást tekintve egyértelművé válik, hogy katonai bűncselekménynek elvileg minden katona tettesévé válhat.

²²⁸ A korábbi katonai büntető törvénykönyv a kísérletet a büntett és a vétség vonatkozásában egyaránt büntetni rendelte. Természetesen nincs kísérlete a gondatlanságból elkövetett cselekménynek, a mulasztási cselekménynek, a **praeterintencionális** cselekményeknek és a **sui generis** deliktumot képező kísérleti vagy előkészületi cselekményeknek sem. SCHULTHEISZ Emil, **A katonai ... I. kötet**, 79.

²²⁹ 1930. évi II. tc. 32. §

²³⁰ 1912. évi LXIII. tc. 14. §

A bűnrészesség vonatkozásában ugyancsak jelentős változtatásokkal találkozunk. Az új Ktbt. hatálybalépése előtt a katonai büntetőbíráskodás körében azok, akik katonai bűncselekménynek tetteseai nem lehettek, csak részesként voltak büntethetők, és cselekményük, mint az állam hadiereje elleni bűncselekmény került elbírálásra. A polgári büntetőbíráskodás alá tartozó személyek pedig rendes viszonyok között a katonát a szökés kivételével bármely más katonai bűncselekményre büntetlenül felbujthatták, és annak ilyen cselekményéhez (az öncsonkítás kivételével) büntetlenül segínyt is nyújthattak. Háború idején - hasonlóan a katonai bíráskodás alá tartozó fent említett személyekhez - csupán a katonai bűntettekre való csábítás, illetőleg az azokhoz való segítségnyújtás miatt voltak felelősségre vonhatók, és ez a magatartásuk is **sui generis** bűncselekményként (tehát az alapcselekményre megállapított büntetéstől függetlenül) csak legfeljebb öt évig terjedő börtönnel volt büntethető.

A Ktbt. indokolása szerint ennek a helyzetnek a tarthatatlanságát az első világháború és az azt követő forradalmi események teljes mértékben igazolták. Erre is figyelemmel az új Ktbt. most már akként rendelkezik, hogy **„a részességre vonatkozó általános rendelkezéseket azokkal szemben is alkalmazni kell, akik valamely katonai bűncselekménynek személyes viszonyaiknál fogva tetteseai nem lehetnek.**”²³¹

(Az 1932. évi XXXIII. tc. pedig ennek az intézkedésnek hatályát a polgári büntetőbíráskodás alá tartozókra is kiterjesztette.)

Ha mindemellett még azt is figyelembe vesszük, hogy a katonai büntett vagy katonai vétség elkövetésére irányuló sikertelen felbujtás is feltétlenül büntetés alá esett, és hogy ez a rendelkezés hatályosult a polgári bíráskodás során is, akkor egyértelművé válik, hogy a katonai fegyelem úgymond kívülről jövő mindenemű bomlasztása büntetőjogilag szabályozásra került.

Ugyancsak a részesség fejezetében intézkedett a törvényhozó afelől is, hogy a sajtó útján elkövetett bűncselekmények tekintetében a sajtótörvényünk által elfo-

²³¹ 1930. évi II. tc. 33. §; A katonai vétség kísérletének büntetésével kapcsolatban a miniszteri indoklás még kifejti, hogy „... a katonai vétségek egy része szándékosan is meg gondatlanságból is elkövethető, a nem szándékos vétségeknek kísérletük amúgy sincs, és így a különbségtevés büntetendőség szempontjára

gadott, belga gyökerű fokozatos és kizáró felelősségi rendszer a katonai bírászkodásban ne érvényesüljön, hanem az ily cselekményekben közreműködő egyének is a tettesség és a részesség általános szabályai szerint legyenek felelősségre vonhatók. Ezt követelte meg a katonai fegyelem érdeke, amely jelentőségénél fogva a sajtó szabadabb mozgásához fűződő érdeket is háttérbe szorította.²³²

A régi katonai büntetőkódexnek azt a rendelkezését, hogy katonai büntettet nemcsak szándékos, hanem gondatlanságból eredő magatartások is megvalósítanak, az új Ktbt. is fenntartotta, de a gondatlan cselekmények csak háború idején való elkövetés esetén minősülhettek büntettnak.

A törvény ezen rendelkezése ugyan lényeges eltérést jelentett a polgári büntetőjoghoz képest, amely csak a szándékosan elkövetett cselekményeket nyilvánította büntetetté, de nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a katonai büntetőjog sohasem mellőzheti azokat az eszközöket, amelyek alkalmasak arra, hogy a hadsereg tagjait fokozott gondosságra és körültekintésre kötelezzék. **„Márpedig ilyen eszköz az egyes kulpózus és a katonai életben többnyire rendkívül veszélyes cselekményeknek büntetté rangra emelése, mert ennek folytán kilátásba helyezett szigorú büntetések fokozott mértékben fogják köteleességteljesítésre bírni a katonát.”**²³³

Külön beszámítást kizáró oknak számított a Ktbt. szerint az, ha a katona a bűncselekményt előjárójának vagy felettes hatóságának szolgálati parancsa folytán abban a meggyőződésben követte el, hogy arra kötelezve van.²³⁴ A polgári személyekre vonatkozó büntetőjog szerint sem a cselekmény jogellenességének, sem köteleességellenességének tudata nem volt feltétele a bűnösségnek. Így külön törvényi intézkedés nélkül nem mentesülhetett a felelősség alól az alárendelt, aki a cselekményt jogilag megengedettnek vélte, vagyis véltlenül cselekményének jogellenességét nem ismerte fel.

Az emberekben élő jogérzet pedig azt követeli, hogy azt az alárendeltet, aki a bűncselekmény elkövetésére irányuló parancsot menthető tévedés folytán abban

ból annál indokolatlanabb volna, mert a katonai vétségek egy része fegyelmi úton is elintézhető.” **Magyar törvények ...**, 22.

²³² 1930. évi II. tc. 34. §

²³³ SCHULTHEISZ Emil, **A katonai ... I. kötet**, 82.

a meggyőződésben teljesíti, hogy engedelmeskedni köteles, ne terhelje büntetőjogi felelősség. A fent idézett és erre az esetre mentességet biztosító rendelkezés megalkotását tehát elsősorban az igazságosság megteremtése tette szükségessé. Ezenkívül azonban katonai célszerűségi szempontok is indokolták törvénybe iktatását, mert csak ilyen rendelkezéssel lehet gátat vetni annak, hogy az alárendeltek az engedelmességet, a parancs jogszerűsége iránt táplált pusztán kételyek alapján megtagadják, és csak ilyen rendelkezéssel volt biztosítható az eredményes katonai működés alapfeltételét jelentő feltétlen engedelmesség.

A törvény a katonai egyenruhát viselő tisztet feljogosította arra, hogy a becsülete ellen más személy jelenlétében intézett jogtalan támadás folytatásának megakadályozása céljából fegyverét azonnal használja, feltéve, hogy ezt a célt másként nem érhetette el, és hogy a fegyver használatában az elkerülhetetlen szükségesség határát nem lépte át. A jogos védelemnek ez az önállóan szabályozott sajátos változata - elsősorban generálpreeventív hatása miatt - a tiszti tekintély szilárdításának és megoltalmazásának egyik legjelentősebb eszköze.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a korábbiaktól eltérően a törvény szabályozásában már teljesen közömbös volt, hogy a fegyverét használó tiszt a tényleges vagy nem tényleges állományba tartozott-e, mert az 1930. évi III. tc. 7. §-a szerint: **„a nem tényleges tisztek katonai büntetőbíráskodás alatt állnak azok miatt a bűncselekmények miatt is, amelyeket katonai egyenruhában az őket megillető fegyver használatával követtek el.”**²³⁵

Ez a rendelkezés pedig jogalapot teremtett ahhoz, hogy a nem tényleges tisztek fegyverhasználatára esetében a védelemnek a Kbtvk. e rendelkezésén alapuló jogossága megállapítható legyen.

A Katonai büntető törvénykönyv a fiatalkorúak vonatkozásában a 18 éven aluliaknál alkalmazható intézkedéseket két csoportra osztotta. A 18 éven aluliak egyik csoportját a gyermekek (12 éven aluliak) és azok a fiatalkorúak alkották, akiknél hiányzott a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség, míg

²³⁴ 1930. évi II. tc. 38. §

²³⁵ SCHULTHEISZ Emil, *A magyar katonai büntetőjog rövid vázlata*, Bp., 1934, 11.

a másik csoportba a büntetőjogi felelősségre vonható, tehát kellő értelmi és erkölcsi fejlettséggel rendelkező fiatakorúak tartoztak.

Az első kategóriával szemben kizárólag sajátos nevelő és óvó rendszabályoknak (házi felügyelet alá helyezés, javító nevelés stb.) volt helye, ezeknek alkalmazását azonban a Ktbt. a polgári bíróságoknak engedte át. Az értelmi és erkölcsi fejlettséggel rendelkező fiatakorúakra azonban már általában a felnőttek tekintetében irányadó büntetőjogi elvek kerültek alkalmazásra. A büntetés az ilyen elkövetőkkel szemben is a cselekmény súlyához és a tettes egyéniségéhez igazodó büntetésként jelentkezett. A közönséges (tehát nem katonai) bűncselekményeket elkövető fiatakorúakkal szemben azonban a Ktbt., ha a cselekmény nem esett a hűtlenség, árulás, kémkedés fogalma alá, a büntetőjog eszközeit enyhítette.

Ezenkívül ugyancsak az enyhébb elbírálás körébe tartozott az a megoldás, hogy a fiatakorúak által elkövetett olyan bűncselekményekre nézve, amelyeket a törvény vétségnek nyilvánított, az alkalmazandó büntetési tételre való tekintet nélkül helye volt fegyelmi felelősségre vonásnak, továbbá, hogy a fiatakorban elkövetett bűncselekmény miatt kiszabott szabadságvesztés büntetést a fiatakorúak részére felállított külön polgári fogházban, vagy megfelelő külön helyiségben kellett végrehajtani. A törvény alkotói úgy ítélték meg, hogy a fiatakorúak erkölcsi megmentése és javítása érdekében a törvény mindent megtett, amit csak a katonai fegyelem és rend veszélyeztetése nélkül megtehetett.

A Katonai büntető törvénykönyv második, vagyis különös része az egyes katonai bűncselekmények meghatározását és az azokra alkalmazandó büntetéseket tartalmazta.

A törvény elsőként a függelemsértést nyilvánította bűncselekménnyé, ki-
mondva, hogy függelemsértést az a katona követ el, aki előljárója vagy följebbvalója iránt a köteles tiszteletet mellőzi, vagy a szolgálati parancsnak akár szándékosan, akár gondatlanságból nem engedelmeskedik.²³⁶

²³⁶ 1930. évi II. tc. 66. §; A miniszteri indoklás e fogalomkörben kifejti, hogy „... a honvédség Szolgálati Szabályzata élesen különböztet a följebbvaló és az előljáró közt; az előbbi alatt általában az értvén, akinek magasabb rendfokozata van, míg előljáró az, akit tekintet nélkül rendfokozatára, a parancsadás joga illet meg.” *Magyar törvények...*, 33.

A tisztelet mellőzése a törvény szerint nem csupán akkor valósult meg, ha az alárendelt a tisztelet külső jeleit elmulasztotta, vagy ha olyan magatartást tanúsított, amelytől való tartózkodást éppen az előjáróval szemben kötelező különös tisztelet kívánna meg, hanem abban az esetben is, ha olyan cselekményt követett el, amely a rágalmozás vagy becsületsértés fogalma alá tartozott. Ha azonban a vádlott az állított vagy híresztelt tény, vagy valamely tényre közvetlenül utaló kifejezés valóságát bizonyította, csakis akkor volt megállapítható függelemsértés, ha már magából a tényállításnak vagy kifejezés használásának megjelenési formájából vagy egyéb körülményekből is egyértelműen kitűnt a tisztelet szándékos mellőzése.

A tiszteletmellőzés körében minősített esetnek számított és szigorú büntetés alá tartozott az előjárótól szolgálati ügyből eredő lovagias úton történt elégtételkérés,²³⁷ továbbá az előjáró vagy a följebbvaló ellen intézett erőszak vagy veszélyes fenyegetés. (Háború idején bármilyen szolgálatban az előjáró ellen elkövetett erőszak úgyszintén az előjáró vagy följebbvaló ellen intézett szándékos ölés vagy kísérlete, avagy gyilkosság kísérlete agyonlövással végrehajtandó halállal volt büntetendő. A befejezett gyilkosság büntetése egyébként kötél általi halál volt.)

A tisztelet mellőzése által elkövetett függelemsértés minősített eseteit számban sokszorososan felülmúlták az engedetlenség kvalifikált esetei, amelynek fő oka, hogy a bűncselekmény keretjogszabályként került megfogalmazásra. A fentiekkel magyarázható az engedetlenség büntetésének rendkívül széles skálája, és az is, hogy a függelemsértés szóban forgó nemének szankciója három, illetőleg hat hónapig terjedő fogházbüntetéstől, a parancsnak gondatlanságból történt nem teljesítésénél tíz évig terjedő börtönig, a szándékos engedetlenségnél pedig egészen az agyonlövés általi halálbüntetésig terjedhetett.

Több külföldi katonai büntető törvénykönyv mintájára a Ktbtk. is enyhébb beszámítás alá vonta a függelemsértésnek azt az esetét, ha a tettes nyomban az elől-

²³⁷ 1930. évi II. tc. 71. §

járója vagy följebbvalója részéről szenvedett súlyos sérelem miatti, erős felindulástól ragadtatta magát a cselekményre.²³⁸

A függelemsértéseket követően a törvény a zendülést szabályozta, amely azzal valósult meg, ha három vagy több katona közösen és egyetértve, a katonai szolgálati renddel, előjárójával vagy előjárójának parancsával szembeszállt. A zendülésnek tehát a szolgálati rend a jogi tárgya, mint a fennálló tényleges állapot a maga egészében. A védett jogtárgy kiemelkedő jelentősége magyarázza a zendülésre megállapított büntetési tételek nagyságát (már az alapbüntetés három évtől öt évig terjedhető börtön), de ez szolgáltatja magyarázatát annak is, hogy a zendülésre történő előkészületi cselekmények is széles körben büntetendőek voltak. A törvény ugyanis büntetni rendelte a zendülésre irányuló összebeszélést, csoportosulást és felhívást is.

A veszélyeztetési bűncselekményeknél, mint amilyen a zendülés is, a magatartások tárgyi súlya természetesen lépcsőzetesen emelkedett a jog által távol tartani szándékolt eredmény bekövetkezési valószínűségének növekedésével. Ennek folytán a törvény már eleve minősített eseteknek nyilvánította azokat a cselekményeket, amelyeknek elkövetése esetén az eredmény bekövetkezésének valószínűsége különösen nagy.

A Kbtbk. is szem előtt tartotta a jogtudománynak a törvényhozóval szemben támasztott ezen elvárását, mert a zendülés tipikus megjelenési alakjában tömegbűncselekmény. Főként az olyan magatartásokat helyezte szigorú büntetés alá, amelyek a tömeglélektan tanulságai szerint a cselekmény jellegénél vagy az elkövető személyénél fogva a bűnöző tömegekre nézve különösen jelentős hatásúak, így a zendülőket további előre nem látható és a szolgálati rend teljes fölforgatását maga után vonó cselekmények elkövetésére ösztönözhetnék. (Ehhez képest például agyonlövés általi halállal büntette a törvény azt a zendülőt, aki a rend és engedelmisség helyreállítására kirendelt személy ellen testi sértést követett el, továbbá a felbujtókat és a vezetőket, ha a csoportosulásban a rend és a fegyelem

²³⁸ 1930. évi II. tc. 76. §; Erre nézve a törvény miniszteri indokolása kifejti: „...a szabályozás előnye, hogy alkalmazásával egyszersmind az előjáróval szemben elkövetett védekezésszerű cselekmények esetében a fegyelem által megkövetelt megtorlást és a védekező részéről érvényesíteni kívánt jogos védelem követelményeit is józan, a katonai érdekeknek megfelelő harmóniába hozza.” *Magyar törvények...*, 38.

helyreállítására kirendelt ellenerő fellépését követően is tovább folytatták cselekményüket.)

A tapasztalat azt mutatta, hogy a zendülésnek többnyire az olyan magatartások a forrásai, amelyek a szolgálat iránti ellenszenv és az előljárával szemben való gyűlölet vagy megvetés előidézésével a kedélyek felzaklatásához és a szenvedélyek felkeltéséhez vezettek. Ezért a Ktbt. bujtogatás néven egy sajátos, eddig ismeretlen bűncselekményt írt le, amelyet az a katona követett el, aki katonai egyének közt általában a katonai fegyelmet megbontani, az előljárái tekintélyt aláásni, a katonai hivatást lealacsonyítani, a katonai szolgálat iránt ellenszenvet, a szolgálati rendelkezések vagy szolgálati viszonyok iránti engedetlenséget szítani törekedett.²³⁹

A törvény - az 1855. évi kódex mintájára - külön fejezetet szentelt a katonai őr elleni bűncselekményeknek is. Ez a törvényi intézkedés lényegesen eltért a külföldi szabályozásoktól, hiszen a katonai őrk irányában tanúsított engedetlenséget és tiszteletellenes magaviseletet az előljárával szemben elkövetett hasonló cselekményekkel azonos jogi értékelésben részesítette.²⁴⁰ Noha ez a nézet azon a nálunk is elfogadott tételen alapult, hogy a katonai őrk az előljáráknak végrehajtó közegei, és ebben a minőségükben tulajdonképpen előljárái funkciót hajtanak végre, a katonai őr elleni cselekményeknek különálló büntetőjogi szabályozása mellett mégis jelentős érvek hozhatók fel.

Közismert, hogy míg az előljárái tisztség rendszerint állandó jellegű, addig az őri funkció rövid ideig tartó, átmeneti természetű, ebből pedig szükségképpen következik, hogy az előljáró ellen intézett támadások a szolgálatra általában maradandóbb befolyással vannak, és könnyebben vezethetnek széles körű fegyelemsértéshez, mint az őr ellen irányuló cselekmények. Indokolt volt tehát, hogy ez a különbség az általunk fent egymással szembeállított két bűncselekménytípusra megállapítandó büntetések súlyában is kifejezésre jusson.

²³⁹ 1930. évi II. tc. 85. §

²⁴⁰ A törvény őrszolgálat védelmére vonatkozó rendelkezései nem kapcsolódtak a függelemsértést szabályozó részeivel. „Sőt a szolgálati utasítások és ezeknek nyomán az 1855. évi, valamint a jelen Ktbt. annyiban is eltérnek a legtöbb külföldi szabályzattól és kódextól, hogy őrnök tevéseire vagy nem tevéseire kötelező akaratnyilvánítását nem parancsként, hanem utasításként jelölték meg.” SCHULTHEISZ Emil, *A katonai büntetőtörvénykönyv magyarázata III. kötet*, Bp., 1931, 43.

Mindemellett az sem hagyható figyelmen kívül, hogy vannak esetek, amikor az eltérő szabályozásnak éppen megfordított irányban kell érvényesülnie. Az őrelleni deliktumok ugyanis csak addig büntethetők a függelemsértő cselekményeknél enyhébben, amíg az összehasonlítás alapjául szolgáló két bűncselekmény-kategória alá eső magatartásoknak lényegileg azonos a jogi tárgya, amíg tehát csupán az előjárói akaratot sértik vagy veszélyeztetik. Mihelyt azonban valamely őrral szembeni cselekmény más jogi védelemre utalt értéket is sért, már nem csupán a büntetés tekintetében, hanem a függelemsértésnél is elfogadható a szigorúbb büntetés alkalmazása.²⁴¹

Az őrelleni cselekmények körében találhatók ilyen, a ténybeli szempontból azonos jellegű függelemsértő magatartásoknál szigorúbb elbírálást igénylő cselekmények. Ezek azok, amelyek az őr hivatásának gyakorlását lényegében lehetlenné tették vagy az általános tapasztalat szerint könnyen ehhez az eredményhez vezethettek. Az ilyen cselekmények a fenti bűncselekmények sajátos jogtárgyán kívül már a közbiztonságot is közvetlenül veszélyeztették.

Ezekre a most vázolt a gondolatokra figyelemmel a Kbtbk. az őrral szemben elkövetett cselekményeket, így a köteles tisztelet mellőzését, mint az engedetlenséget, az azonos jellegű függelemsértő cselekményeknél általában csekélyebb szankcióval fenyegette, és ez alól az enyhébb elbírálás alól csak akkor állapított meg kivételt, ha a tisztelet mellőzése az őrelleni erőszakban vagy veszélyes fenyegetésben nyilvánult meg. Míg ugyanis az előjáró ellen intézett erőszakra vagy veszélyes fenyegetésre megállapított alaphüntetés egy évtől öt évig terjedő büntön, addig az őrral szemben véghez vitt ilyen cselekmények alaphüntetése három évtől öt évig terjedő büntön volt, ha pedig a tettes az erőszakkal vagy veszélyes fenyegetéssel az őrt hivatásának jogszerű gyakorlásában megakadályozta

²⁴¹ A törvény miniszteri indokolása szerint: „Amikor az őr a tettesnek egyébként is előjárója vagy feljebbvalója, az őrelleni büntetthez még egy plus, vagyis a függelemsértés büntetése is járul, mert hisz az előjáró vagy feljebbvaló nem szűnik meg előjáró vagy feljebbvaló lenni csak azért, mert egyszersmind őrszolgálatban áll, következők, az előjáró vagy feljebbvaló nem részesülhet kevesebb oltalomban és bántalmazója nem szabadulhat olcsóbban csak azért, mert a tett olyan időpontban követtett el, amikor az előjáró vagy feljebbvaló őrszolgálatot is teljesített.” SCHULTHEISZ, *A katonai ... III. kötet*, 51.

vagy intézkedésre kényszerítette és a cselekményből súlyos hátrány származott, a büntetés öt évtől tíz évig terjedő börtön is lehetett.²⁴²

A törvény újításokat vezetett be a szökésre és önkényes eltávozásra vonatkozó rendelkezések körében is.

A hadsereg állományának teljességét eltávozással vagy távolmaradással csorbító cselekményeket - mint tudjuk - már a római büntetőjog két bűncselekménytípus keretei között szabályozta, különbséget téve egyfelől a szökés, másfelől az önkényes eltávozás között. De e két bűncselekmény közti határvonal megvonásának kérdésében mindmáig nem alakult ki a törvényhozásokban egységes álláspont.

A francia rendszer egy objektív mozzanatban, a távollét időtartamában, míg a német rendszer a tettes tudatában lejátszódó momentumban, egy meghatározott célzatban látja a szóban lévő két bűncselekmény közti különbséget.²⁴³ A germán jogi hatásokat magánviselő 1855. évi kódexünk a dolog természeténél fogva a német felfogást tette magáévá, s a szökés fogalmát akként határozta meg, hogy abban csakis az a katona válhatott bűnössé, aki abból a célból hagyta el csapatát vagy maradt attól távol, hogy magát szolgálati kötelezettség alól végleg kivonja. Ha ilyen célzat nem forgott fenn, a cselekmény csupán a vétséget képező önkényes eltávozást valósíthatta meg.

Az elkövető tudata szempontjából történő megközelítés nagyon fontos, erre mutat az is, hogy a korábbi szabályozás sem volt megfelelő. A Kbtbk. indokolása szerint ugyanis azoknak a katonáknak a magatartása, akiknél a szolgálati kötelezettség alóli végleges kivonás célzatát nem lehetett megállapítani, akkor is csak önkényes eltávozásként volt minősíthető, ha őket eltávozásukban vagy távolmaradásukban történetesen a harctéri szolgálat kikerülésére irányuló célzat vezette. A tapasztalat pedig azt mutatta, hogy az a cselekmény, amelyet ilyen célzattal követtek el sokszor olyan katonai hátránnyal járt, hogy arra az önkényes eltávo-

²⁴² 1930. évi II. tc. 88. §

²⁴³ Már a római jog is különbséget tett a szökés és az enyhébb beszámítás alá eső önkényes eltávozás közt. Szökevénynek (*desertor*) nyilvánította azt, aki hosszabb távollét után elfogatott, ellenben önkényes eltávozó (*emansor*) volt az, aki egy ideig „vágált” és azután önként visszatért a táborba. Az ún. francia rendszer, amely a távolléti tartama szerint különböztet, nem méltatja kellően a cselekmény szubjektív oldalát. SCHULTHEISZ, *A katonai ... III. kötet*, 53.

zás enyhe (vétségi) büntetésének alkalmazása szinte azonos volt a cselekmény büntetlenül hagyásával.

A fenti joghézagot a Ktbtk. egyfelől a szökés fogalmi kereteinek tágításával, másfelől az önkényes eltávozás büntetési tételeinek további szélesítésével igyekezett betölteni.

A törvény szerint ugyanis most már nem csupán az a katona követte el a szökést, aki beosztását vagy rendeltetési helyét abból a célból hagyta el vagy maradt attól távol, hogy magát szolgálati kötelezettsége alól végleg kivonja, hanem az is, akit a cselekményében a hadra kelt seregnél való szolgálatteljesítés alóli végleges kivonásra irányuló célzat vezetett. Ilyen célzat hiánya esetében a cselekmény önkényes eltávozásnak minősült, amely vétségi büntetés alá esett, ha azonban a tettes magát a hadra kelt seregnél való szolgálat alól vonta ki (itt természetesen csak az időleges kivonás célzata jöhet szóba), a cselekmény büntett volt, amely 6 hónaptól 1 évig, súlyos esetben pedig 1 évtől 5 évig terjedhető börtönnel volt büntetendő.²⁴⁴

Már az eddig ismertetett rendelkezések is azt mutatják, hogy az új Ktbtk. mellőzte az 1855. évi kódex sokszor kifogásolt kazuisztikáját és az egyes tényállások túlzott körülírását, de a fejlett törvényszerkesztési technika szabályai talán sehol sem érvényesültek szemléltetőbb módon, mint az őrszolgálati büntettekről és vétségekről intézkedő fejezetben, amely mindössze öt rövid paragrafusban tárgyalja az ide vonatkozó joganyagot.

Az őrszolgálati kötelességsértés büntettét egy meghatározott órállás elfoglalására és felváltására alakított katonai őrségnek vagy valamely mozgóőrségnek (járőrnek, körjáratnak, stb.) az a tagja követte el, aki szolgálatának teljesítésére leittasodással, elalvással, eltávozással vagy más módon képtelenné tette magát, vagy a szolgálatára vonatkozó általános vagy különös utasítás mellőzésével hátrányt okozott, illetve háború idején jelentékenyebb veszélyt idéz elő. A cselekmény akkor is büntettnek minősült, ha gondatlanságból követték el.²⁴⁵

²⁴⁴ 1930. évi II. tc. 101. §

²⁴⁵ 1930. évi II. tc. 102. és 103. §

Az őrszolgálatra vonatkozó általános vagy különös utasítás megszegésének egyéb esetei vétséget valósítottak meg.²⁴⁶

Míg a vétség vonatkozásában elegendőnek látszott egy minősítő körülménynek, a súlyos esetnek felállítása, amikor is az egyébként 8 naptól 6 hónapig terjedő fogházbüntetésnek 2 évig terjedő felemelését tették lehetővé, addig a büntett vonatkozásában már többretű büntetési skála alkalmazása vált szükségessé. Ennél azonban a törvényhozó az őrszolgálatnak egymástól eltérő jellegű kétféle főcélját (nevezetesen azt, vajon a közbiztonság érdekeit nem érintő egyszerű díszőrségi funkcióról, avagy biztonsági szolgálatról van-e szó) figyelmen kívül hagyta, és az általában ismert minősítő körülményeken kívül (mint amilyenek a fogoly megőrzésére szolgáló őr bizonyos kötelességsértései, továbbá a háború idején történt elkövetés, az eset súlyossága, vagy a nagy hátrány előidézése) csupán a szolgálat ellátásának különböző módjaira helyezett súlyt.

A gyávaságra vonatkozó rendelkezések megalkotásánál a törvényhozó általában az 1855. évi kódex idevágó intézkedéseit vette alapul, és így magáévá tette azt a helyes törvényi álláspontot is, amely szerint a bűncselekmény nemcsak a külső, hanem a belső ellenséggel szemben is elkövethető. A Kbtbk. azonban mellőzte egyrészt az olyan kérdésekre vonatkozó különleges rendelkezések átvételét amelyek a dogmatika állása szerint már a büntetőjog általános szabályai alapján is megoldhatók voltak, másrészt azokat, amelyek egy modern büntetési rendszer elveivel összeegyeztethetetlenek voltak.²⁴⁷

Törvényünk a gyávaságnak három tényállását szabályozta. Ezek közül azonban csak kettőnél találjuk meg azt a mozzanatot, amely az illető kötelességsértésnek a közfelfogás szerint is gyávasági színezetet adott, vagyis a cselekmény sajátos motívumát, a személyes biztonság iránti aggodalmat (félelmet), míg a harmadik olyan magatartás körülírásában állt, amelynek lényege a bátortalanságnak a kimutatása.

²⁴⁶ 1930. évi II. tc. 106. §

²⁴⁷ A római jog - békeidőben nem - csak háború esetén az ellenség előtt elkövetett gyávaság büntetettét ismerte. A törvény békeidőszakban is elkövethetőnek tartja a gyávaság büntetettét. A gyáva csapatok megtizedelésére, és a felkoncolásra vonatkozó szabályozást mellőzte, bár ez utóbbi a Szolgálati Szabályzatban továbbra is szerepelt. SCHULTHEISZ, *A katonai ... III. kötet*, 62.

A most említett három cselekmény törvényi sorrendjében első helyen állt az, amelyet csak parancsnok követhetett el, és pedig az a parancsnok, aki személyes biztonsága iránti aggodalomból a külső vagy belső ellenséggel szemben nem fejtette ki azt az ellenállást, amelyre köteles és képes lett volna. A második alapcselekményt már nem csupán a parancsnok, hanem minden más katona is elkövette, ha ellenségeskedés alkalmával személyes veszélytől való félelmében magát hivatásbeli szolgálatának kötelességszerű teljesítése alól akarta kivonni. Végül a bátortalanság, illetőleg a bátortalanság veszélyének előidézésében az vált bűnössé, aki ezeknek az eredményeknek valamelyikét ugyancsak ellenségeskedés alkalmával csüggeteg szavakkal vagy jelekkel avagy kedvezőtlen hadihírek terjesztésével keltette életre.²⁴⁸

A gyávaság legsúlyosabb esteit a törvény halállal büntette. Halállal sújtotta azt a parancsnokot, aki azt a helyet vagy állást, amelyet védenie kellene, feladja és ezzel nagy hátrányt okoz, vagy magát vagy csapatát elfogatni engedi, azt a katonát, aki a gyávaságnak tekintendő kötelességsértést előnyomulás, támadás, harc vagy visszavonulás alatt követte el, és cselekményével hátrányt idézett elő, végül azt a katonát, aki csüggeteg szavaival, stb. több bajtársának megfutamodását vagy megadását, avagy ellenségtől körülzárt helyen többek bátortalanságát idézte elő.²⁴⁹

A gyávaságról szóló fejezetet a fegyelem és rend elleni büntettek és vétségek című fejezet követi. A Ktbtk. tehát itt is egy, a régi kódexben már ismert fejezet-címet választott. A fegyelem a katonai bűncselekményeknek közös jogtárgya és lényegileg nem más, mint a katonai életviszonyoknak jogilag szabályozott rendje, amely három egymástól elhatárolható bűncselekménycsoportra oszlik, és pedig: a vagyon elleni katonai bűncselekmények, a nemzetközi hadijogot sértő cselekmények és a katonai rendellenességek csoportjára.

A vagyon elleni deliktumok kategóriájába sorolta a törvény:

- a Ktbtk. 113. §-ában körülírt s a köznyelvben „fosztogatás” néven ismert cselekményeket, vagyis idegen ingó dolognak jogtalan eltulajdonítás céljából

²⁴⁸ 1930. évi II. tc. 107. §

²⁴⁹ 1930. évi II. tc. 108. §

- történt olyan elvétele, és a jogtalan vagyoni haszonszerzésből elkövetett hárcsolást vagy sarcolást, amelyet a tettes háború idején követett el;
- a hadizsákmányt nem képező idegen ingó dolognak háború idején a hadviselő felek bármelyikének harctéren maradt halottjától, sebesültjétől vagy betegétől jogtalan eltulajdonítás céljából történt elvétele;
 - ugyancsak ide tartozott a vagyon elleni jelleg miatt a hadizsákmány jogtalan eltulajdonítása is.

A vagyon ellen irányuló bűncselekmények büntetési tételei azonosak voltak a polgári büntetőjogban meghatározottakkal. Ez alól kivételt az képezett, ha a háborús helyzetben hadizsákmányként történt az eltulajdonítás, mert abban az esetben a cselekmény összes körülményei alapján lényegesen súlyosabb büntetéssel volt sújtandó.

Az úgynevezett katonai rendellenességek általában sem a tárgyi, sem az alanyi oldalon nem olyan jelentősek, amelyek szigorúbb elbírálást igényelnének, ezért a törvény ezeket csupán vétségként büntette. Ebbe a körbe 21 bűncselekmény tartozott, köztük az előjárói hatalommal való visszaélés különböző esetei, amelybe beletartozott az alárendelt tetteges bántalmazása, szidalmazása, jogellenes elfogása vagy letartóztatása, jogtalan fenyegetése, panaszjogának érvényesítésében való akadályozása, illetményeiből történő jogellenes levonás. Az előjárói hatalommal való visszaélés általában vétség volt, amely súlyos esetben két évig terjedő foggázzal volt büntetendő.

Ebben a fejezetben kaptak helyet a kincstári tulajdont érintő vagyon elleni cselekmények, amelyeknek lényege, hogy az elkövető a saját szolgálati használatában lévő, de kincstári tulajdont képező fegyverzetét, ruházatát (adott esetben lovát) vagy bármely más hadianyagot eltulajdonított, illetve gondatlan módon elveszített. Ugyancsak itt szabályozták a szolgálati ügyben tett valótlan jelentés, a szolgálati titoktartás kötelességének megszegése elnevezésű cselekményeket is.

A katonai bűncselekmények sora végül az öncsonkítással, másnak megcsonkításával és a színleléssel (szimulációval) zárult. Az öncsonkítást az követte el, aki magát megcsonkította vagy más által megcsonkíttatta, vagy egészségét meg-

rongálta, vagy más által megrongáltatta olyan célból, hogy szolgálati kötelezettségének teljesítésére alkalmatlanná váljék.²⁵⁰

Hivatkoztunk már arra, hogy a sajátos katonai érdekek hathatós megvédése érdekében a Ktbt. rendelkezései önmagukban nem voltak elégségesek. Szükségesnek mutatkozott egyes közönséges bűncselekményekre vonatkozó rendelkezéseknek a módosítása is arra az esetre, ha azok a katonai bíraskodás körében kerülnének alkalmazásra. Ezeket az eltérő rendelkezéseket az 1930. évi III. tc. 85-93. §-ai tartalmazzák. Ezek közül a legfontosabbak: a katonai bíraskodás alá tartozó személy részéről az államfővel szemben elkövetett bűncselekményeknek a polgári büntetőbíraskodás alá tartozó személy ilyen cselekményeinél lényegesen szigorúbb büntetése (85. és 88. §), a rágalmazásnak és a feltűnően durva becsületsértésnek a tiszt terhére büntettként való minősítése, a katonai szolgálatra rendelt dolgon elkövetett lopásnak bizonyos aránylag csekély értékhatár elérése esetén is büntetné nyilvánítása. Továbbá egyes, a polgári büntető törvénykönyv szerint csupán a sértett magánindítványára üldözendő vagyon elleni cselekmények hivatalból történő üldözésének kötelezővé tétele (91. §), és végül a tényleges katonai állományú egyén engedély nélküli házasságkötése (92. §).

A parancsnoki fegyelmi fenytőjogot illetően jelentős változás a korábbiakhoz képest, hogy az 1930. évi III. törvény (Élt.) 4. §-a szerint csakis a vétségek bírálhatók el fegyelmi jogkörben. A Ktbt. indoklásából kitűnik: a törvény az egyes vétségek büntetési tételét azért állapítja meg két fokozatban (súlyos és nem súlyos változatban), hogy a „nem súlyos” esetben módot adjon a fegyelmi felelősségre vonásra. Erre egyébként csak a hat hónapi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő esetben van lehetőség.²⁵¹

²⁵⁰ 1930. évi II. tc. 137-138. §

²⁵¹ JILLY László, *A katonai vétségek fegyelmi megtorlása*, Magyar Katonai Szemle, 1940, 4. szám, 203.

VI/3. A katonai büntetőtörvény parlamenti vitája

Az 1930. évi II. és III. tc. kétségkívül jelentős alkotása törvényhozásunknak. Érdemes ezért röviden keletkezési körülményeiket is megvizsgálni. A két törvény előkészítése természetesen hosszabb időszakot vett igénybe, nyolc éven keresztül egy állandó bizottság több mint 400 ülést tartva dolgozta ki a vonatkozó szabályokat.

A bizottság tagjai közül mindenekelőtt Schultheisz Emil személye rendkívül figyelemre méltó, aki később nemcsak a katonai büntető-, hanem általában a büntetőjog kiváló művelője lett, több jogi egyetem professzora is. A katonai büntetőtörvényről, illetve a katonai büntetőtörvény életbe léptetéséről és a közönséges büntető törvénykönyvek egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításairól és kiegészítéséről készített javaslatokat. A Kbtbk.-t a honvédelmi miniszter egyedül, az életbe léptetéssel kapcsolatos törvényt pedig, mivel annak a polgári bíróságokra kiható szakaszai is voltak, az igazságügy-miniszterrel közösen közel 400 oldalas tervezetben 1929. október 15-én terjesztette az országgyűlés elé. A képviselőház hétnapos hosszas vita után 1929. november 15-én részleteiben is elfogadta mindkét törvényjavaslatot. A katonai büntetőtörvény javaslatának eredeti szövegén egyáltalán nem változtatott, míg az életbeléptető javaslaton egyetlen változtatást tett: az 55. §-t, amely a hadra kelt seregnél követendő eljárásban a rögtönítélő bíróságot botbüntetés alkalmazására hatalmazta fel, törölte, és helyette az 50. § vett fel olyan rendelkezést, amely szerint a minisztérium állapíthat meg a hadra kelt sereg rögtönítélő eljárásában halálbüntetés helyett enyhítésképpen más büntetési nemeket és büntetési tételeket.

Nem kevés tanulsággal bír betekinteni az Országgyűlés képviselőházának naplójába, amelyből nyomon követhető a törvényjavaslatok feletti parlamenti vita. A képviselőház ülésén szinte folyamatosan részt vett Gömbös Gyula honvédelmi miniszter és Zsitvay Tibor igazságügy-miniszter is.

A parlamentben széles körű vita bontakozott ki a tiszti fegyverhasználatról. Ellenzéki oldalról ezt kifogásolták, míg a kormánypárt és természetesen Gömbös Gyula honvédelmi miniszter határozottan kiállt mellette. A honvédelmi miniszter

felszólalásában arra hivatkozott, hogy **„a katonai egyenruha nem egyéni ruha, azt az államfő határozza meg, és gyakran az egyenruhán át a nemzet szuverenitását támadják. Ezért ha ő ehhez a rendelkezéshez ragaszkodik, ezt azért teszi, mert nem egy tisztről, nem a tiszti karról, hanem a nemzetről és a hadseregről van szó.”**²⁵²

Gömbös Gyula személyénél maradva meg kell említeni, hogy hozzászólásában kifejtette azt az álláspontját is, hogy **„a polgári szabadságnak, szabadság-jogok védelmének legsúlyosabb sérelmét abban látom, amikor a polgári egyént elvonják a polgári bíróság elől, és a katonai bíróság alá helyezik.”**²⁵³

Több parlamenti képviselő kifogásolta, hogy a katonai büntetőbíráskodás büntetésként a dologház és a szigorított dologház intézményét nem ismeri. Zsitvay Tibor igazságügy-miniszter válaszában rámutatott arra, hogy a honvédség sajátos szervezeti rendjével, a katonai szolgálati viszonyokkal semmiképpen nem egyeztethető össze az ilyen büntetés, hivatkozva arra is, hogy a két büntetési nem alkalmazását leginkább megalapozó közveszélyes munkakerülés, mint bűncselekmény, a katonák vonatkozásában nem is kerülhet megállapításra.²⁵⁴

Többen támadták és a jogegyenlőség, illetve a közszabadság súlyos sérelmét látták a Ktbtk. 34. §-ában, amely szerint a katonai bíráskodásban a fokozatos felelősség sajtójogi elve nem érvényesül. Ugyancsak az igazságügy-miniszter hivatkozott arra, hogy ez még csak nóvumnak sem tekinthető, mert a katonaságnál ez eddig is így volt, és hogy a fokozatos sajtójogi felelősség nem posztulátuma a sajtószabadságnak, például Angliában vagy Németországban a polgári igazságszolgáltatásban sem érvényesül a fokozatos sajtójogi felelősség. Hivatkozott arra is, hogy ez a kérdés a katonaságnál szinte alig bír gyakorlati jelentőséggel.²⁵⁵ (A miniszter válasza még arra is utalt, hogy visszas helyzet alakulna ki, ha egy tényleges katonatisztet, aki egy katonai közlöny szerkesztője, és a lapjában az ő katonai előjáróját becsmérő közleménynek ad helyt, nem lehetne felelősségre vonni, mert a közlemény szerzője ismert vagy őt a szerkesztő megnevezi.)

²⁵² *Az Országgyűlés Képviselőházának Naplója XXIII. kötet*, Bp., 1929, 270.

²⁵³ *Uo.*, 261.

²⁵⁴ *Uo.*, 303.

²⁵⁵ *Uo.*, 280.

Számos képviselő foglalkozott a botbüntetés intézményével. Amint fentebb erre már utaltunk, ez végül is nem került be a törvénybe. A botbüntetés ellen felszólalók természetesen a büntetés embertelen voltát kifogásolták. Zsitvay Tibor igazságügyi miniszter részben elfogadva a botbüntetés ellen felszólalók által elmondott érveket, megjegyezte, hogy ez a büntetési nem az angol polgári igazságszolgáltatásban jelenleg is hatályban van (1924-ben 630 embert ítétek botbüntetésre), Dániában csak a közelmúltban törölték el, és Amerika egyes államaiban is elfogadott a testi fenyték különböző, egészen a kasztrációig terjedő formája.²⁵⁶

Az Országgyűlés Felsőháza 1929. december 13-án tárgyalta a törvényjavaslatokat, amikor egyébként az elnöki széket Wlassics Gyula foglalta el. A Felsőházban a törvényjavaslatok előadója a szintén kiváló büntetőjogász, Degré Miklós volt, aki rendkívül hozzáértő és alapos ismeretekről számot adó felszólalásában egyértelműen javasolta a háznak mindkét törvényjavaslat elfogadását. Kiemelte, hogy **„A katonai anyagi büntetőjogot ma is az 1855. évi pátens szabályozza. Hazánk közjogi helyzetével nem egyeztethető össze, hogy egy ilyen nagy jogterületet ma is egy császári pátens szabályozzon, ennek a pátensnek rendelkezései ma elavultak és egy modern jogrendszerbe bele nem illeszthetők.”**²⁵⁷ Degré Miklós felszólalásában jelezte, hogy a sajtójogban a jövőben valóban kétféle felelősségi rendszer fog érvényesülni, tudniillik elkülönül a polgári és a katonai személyek vonatkozásában. Dogmatikailag ugyancsak „érdekes rendelkezésnek” nevezte a törvényjavaslat 35. §-át, amely kimondja, hogy a felbujtás kísérlete büntetendő.²⁵⁸ A problémát abban látta, hogy ha a felbujtott egyén bármilyen okból, akár azért, mert visszalépett, akár azért, mert a végrehajtásban megakadályozták, vagy bármilyen okból a bűncselekményt el nem követte, akkor a felbujtot nem büntetik. Így felvetette, hogy a felbujtó vétkessége kisebb-e azáltal, hogy a tettet a bűncselekmény elkövetésében megakadályozták, holott ő a maga részéről mindent megtett amit tudott és szükségesnek tartott, hogy a bűncselekmény elkövetésre kerüljön.²⁵⁹ A becsület védelme érdekében történő tisztí fegy-

²⁵⁶ Uo., 295.

²⁵⁷ *Az Országgyűlés Felsőházának 72. ülése* = Felsőházi Napló, Bp., 1929, 68.

²⁵⁸ Uo., 69.

²⁵⁹ Uo.

verhasználatot a maga részéről a szabályozás törvényi formájának megfelelően azonosnak tartotta a jogos védelmi helyzettel.²⁶⁰

A Felsőház ülésén ugyancsak felszólalt Vargha Ferenc, aki szintén a büntetőjog tudományos művelője volt. Vargha Ferenc a törvényjavaslatokkal alapvetően egyetértett, de például a tiszti fegyverhasználattal kapcsolatban nem osztotta Degré Miklós véleményét, mert nem tekintette azt a jogos védelmi helyzethez hasonló állapotnak. Elsősorban a szükségesség határának átlépését tartotta olyan nehezen megítélhető kérdésnek, amely miatt véleményét másként alakította ki. Ugyancsak kifogásolta a törvénynek azt a rendelkezését, amely szerint annak hatálya „lázadás” és „határvédelmi zavarok” idejére is kiterjed. Ezzel szemben kifogása főleg az volt, hogy garanciális szempontból nem helyes a végrehajtó hatalmat ilyen állapot kihirdetésére felhatalmazni.²⁶¹

Vargha Ferenc felszólalásában hivatkozott arra is, hogy a büntetőítélkezés egységesítése érdekében kívánatos lenne, hogy a Kúria jogegységét döntései valamilyen formában kötelezővé válnának a katonai bíraskodást illetően is. Nem lenne ugyanis helyes - amint kifejtette - ha a katonai és a polgári bíróság ugyanazon jogkérdésben „homlokegyenest” ellenkezően döntené. Javaslatot is tett a felvetésében foglaltak megoldására, mely szerint helyesnek látná, ha a Kúria döntvényhozatalánál a Legfelsőbb Honvédtörvényszék is képviselve lenne.²⁶²

A magyar Országgyűlés Felsőháza végül is mindkét törvényjavaslatot egyhangúlag jóváhagyta azzal, hogy az új katonai büntetőtörvény hatályba léptetésének időpontjául 1931. február hó 1-jét jelölje meg.

1934. július 24-én került közzétételre a hűtlenség szigorúbb büntetéséről szóló 1934. évi XVIII. tc., amely az 1930. évi III. tc. 61. §-át módosította. A törvény indokolása szerint erre azért volt szükség, mert az állam elleni bűncselekményekre vonatkozó rendelkezések és büntetési tételek nem voltak elég szigorúak, és így nem szolgálták - a törvényhozó megítélése szerint - kellően az állam védelmét. (Ismerve a kor történelmét, nyilván nem lehet véletlen, hogy maga az indokolás is utal arra, hogy **„kulturális téren vezető szerepet játszó államok, így például**

²⁶⁰ **Uo.**, 70.

²⁶¹ **Uo.**, 74.

²⁶² **Uo.**, 71.

Németország és Olaszország röviddel a világháború után szintén revízió alá veték büntető-törvényeiknek az ilyen irányú szabályozását.”²⁶³

Ismeretes, hogy Magyarország fokozatosan olyan szövetségi rendszer tagja lett, amelyben biztosítottak látták területi követeléseinek megoldását, ez azonban sajnálatosan szükségszerűen együtt járt a második világháborúra való felkészüléssel. 1938-ban hirdette meg Darányi Kálmán a hadsereg fejlesztésével kapcsolatos elképzeléseit, amelyet az 1938. évi XX. tc. kibocsátásával törvényerőre is emeltek. Ennek lényege az volt, hogy a törvény felhatalmazta a kormányt a 600 milliós egyszeri vagyonadó és 400 milliós kölcsön kibocsátására, amelyet közvetlenül vagy közvetve a hadsereg felfegyverzésére, illetve az ország védelmi képességének fokozására fordítottak.

Ennek megfelelően a katonai szervezet is átalakult, létrehoztak három hadsereg-parancsnokságot és a korábbi hét vegyes dandárból két hadtest alakult, amelyeknek száma a felvidéki területek visszacsatolását követően nyolcra növekedett. Rövidesen minden hadtest alárendeltségében három vegyes dandár működött.

A háborúra történő felkészülés szükségszerűen jelentkezett a jogalkotás terén is, mert 1939. március 11-én hatályba lépett a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk. A törvény igen jelentős mértékben foglalkozott az igazságszolgáltatás kérdéseivel is. A polgári büntetőeljárás tekintetében is lehetőséget teremtett arra, hogy a minisztérium az eljárás gyorsítása érdekében a polgári büntetőeljárás rendes szabályainak módosításával és kiegészítésével különleges eljárási szabályokat állapíthasson meg.²⁶⁴

A törvény a büntetőrendelkezők között számos, részben új bűncselekményt is megállapított. Így a leventeköteles kihágásai, a leventeköteles gondviselőjének és munkaadójának kihágásai, a leventekötelezettség kijátszása, a leventeintézmény ellen irányuló izgatás, a hadkötelezettség teljesítésével összefüggő bűncselekmények egész sora, amely bővült a honvédelmi munkakötelezettséggel és a légvédelmi kötelezettséggel összefüggő bűncselekmények poenalizálásával.

²⁶³ 1934. évi XVIII. tc. indokolása

²⁶⁴ 1939. évi II. tc. 160. § (2) bek.

Szükségszerűen a háborúra való felkészülést szolgálta az a rendelkezés is, amely szerint a minisztérium elrendelheti, hogy a törvény és egyéb jogszabályoknak egyes vagy összes olyan büntetőrendelkezései, amelyek háború idejére szólnak, abban az esetben is alkalmazásra kerüljenek, ha a büntetendő cselekményt háború idején kívül, de az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély ideje alatt követik el. Ennek időpontját a minisztérium rendeletben határozhatta meg.²⁶⁵

A törvény módosította a katonai büntetőbíráskodásra vonatkozó szabályokat és a törvény személyi hatályát. A katonának minősülő személy valamennyi bűncselekmény miatt - ideértve a jövedéki kihágásokat is - a honvéd büntetőbíráskodás hatálya alatt áll, továbbá a nem tényleges katonai személyek a lövészkötelezettség teljesítésének ideje alatt elkövetett katonai bűncselekmény miatt is a honvéd büntetőbíráskodás alá kerültek.²⁶⁶

A törvény 221. §-a felhatalmazta végül a minisztériumot, hogy indokolt és szükséges esetben, előzetes kihirdetést követően, rögtönbíráskodást rendelhessen el.

VI/4. A katonai igazságügyi szervezet alakulása a II. világháborút követően

A második világháborút követően a korábbi katonai bíráskodásra vonatkozó szervezet, majd fokozatosan az anyagi és eljárási jog is átalakult.²⁶⁷

A katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvény a többször módosított szervezeti rendelkezéseivel együtt végül is 1946. február 15-ig volt hatályban. Ekkor az 1740/1946. számú miniszterelnöki rendelet honvédügyészségeket állított fel a honvéd-kerületparancsnokságok székhelyein (Budapest, Szeged, Pécs, Debrecen). Egyúttal azt is elrendelte, hogy ugyanezek a helyeken honvédtörvényszékek kezdjék meg a működésüket. Az illetékes parancsnoknak korábban a katonai

²⁶⁵ 1939. évi II. tc. 219. §

²⁶⁶ 1939. évi II. tc. 220. §

²⁶⁷ KERÉNYI Ernő, *Az új katonai büntetőtörvénykönyv és az anyagi szolgálat*, Honvéd IV. - 1949, 7-8. szám, 90-100.; TÓTH László, *Az új katonai büntetőtörvénykönyv javaslata*, Jogtudományi Közlöny (III. évf.), 1948, 135-163.; FEHÉRVÁRY Jenő, *Katonai büntetőjog (anyagi és alaki) vázlat*, Bp., 1950, 35-40.

büntetőeljárásban biztosított jogkörét ugyancsak ez a rendelet - kevés kivételtől eltekintve - a honvédtörvényszékekre és a honvédtörvényszékekre ruházta át. A honvédtörvényszékeket a honvédelmi miniszter nevezte ki, a honvéd-koronaügyész hatásköre pedig a legfőbb államügyészre szállt. Az egyfokú fellebbezési rendszer miatt a honvédtörvényszékek másodfokú bírósága szükségszerűen a Kúria honvédbírósági fellebbviteli tanácsa lett. A honvédtörvényszékeket igazságügyi vonatkozásban a legfőbb államügyész, illetve az őt helyettesítő ügynevezett alárendelt hadbíró felügyelte.

1946. február 20-án lépett hatályba a kúrián honvédbírósági fellebbviteli tanács szervezéséről és ezzel kapcsolatos rendelkezésekről szóló 1946. évi III. törvénycikk.

A törvény rendelkezései szerint a legfelsőbb honvédtörvényszéknek korábban megállapított hatáskörében a kúrián egy külön erre a célra alakított (honvédbírósági fellebbviteli) tanács járt el. A külön tanács elnökből és négy tagból alakult. Elnöke a kúria elnöke vagy kijelölés alapján a másodelnöke vagy egyik tanácselnöke, tagjai egyrészt a kúria elnöke által a kúria részéről kijelölt két ítélőbíró, másfelől az igazságügyi és honvédelmi miniszter együttes előterjesztésére a köztársasági elnök által kinevezett tényleges vagy nyugállományú két hadbíró.

A kúria honvédbírósági fellebbviteli tanácsának hadbíró tagjai ebben a minőségükben a kúria elnökének felügyelete alatt álltak és rájuk a fegyelmi felelősség, elmozdíthatatlanság, áthelyezhetetlenség, bírói függetlenség és a tanács körén belül az együtt alkalmazást kizáró rokonsági és sógorsági viszonyok tekintetében a kúria egyéb ítélőbíráira vonatkozó szabályokat kellett alkalmazni.

A honvédbírósági fellebbviteli tanács eljárására a legfelsőbb honvédtörvényszék eljárására vonatkozó rendelkezések voltak irányadók, amelyektől azonban a szükséghez képest az igazságügy-miniszter a honvédelmi miniszterrel egyetértve rendelettel(!) a bünvádi perrendtartás szellemének megfelelő eltéréseket állapíthatott meg.

A törvény indokolása szerint erre azért került sor, mert a honvédség demokratikus újjászervezésével kapcsolatban felmerült különböző körülmények következtében nélkülözhetetlen akadályokba ütközött a legfelsőbb honvédtörvényszék

és a legfőbb honvéd államügyészség felállítása, jóllehet a folyamatban lévő ügyek elintézése érdekében sürgős szükség volt a honvéd büntetőbíráskodás körében is a fellebbvitel tárgyában határozó bírói szerv megalakítására.

1948-ban a katonai igazságügyi szervezetek újabb átszervezésére került sor. Az 1948. évi LXII. a katonai bűncselekményekről, míg az 1948. évi LXIII. törvény **A katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról** lényegében az eljárásjogról alkotott új szabályozást. Az 1947-1948-ban végbemenő társadalmi változások mindenki előtt közismertek.

Nem kevés tanulságul szolgál, ha végigkövetjük, hogy a fent említett törvények előkészítése során hogyan és milyen módon alakult a törvényeket előkészítő reformbizottság álláspontja.

Az említett reformbizottság első ülését 1948. március 3-án a Minisztertanács épületében tartotta.²⁶⁸ A bizottságban a szakma kiválóságai is részt vettek, így dr. Auer György, dr. Bacsó Ferenc, dr. Rácz György, dr. Kádár Miklós, a javaslat szerkesztője pedig maga Schultheisz Emil volt, aki előterjesztésében hivatkozott arra, hogy az ország demokratikus szellemű átalakulásával párhuzamosan indokolt az 1930-ban elfogadott Katonai büntető törvénykönyv reformja.

Kiemelten jelezte, hogy célul tűzte ki a halálbüntetésnek minél szűkebb keretek közt való alkalmazását, megkülönböztetett szabályozást alkotni a fiatakorúak vonatkozásában, és egyértelműen kijelentette, hogy a katona fogalmát, vagyis a mindenkori katonai eljárás személyi hatályát a véderőtörvény alapján kell megállapítani.

Bacsó Ferenc a maga részéről úgy foglalt állást, hogy annak eldöntése, hogy szükség van-e halálbüntetésre, elsősorban politikai jellegű kérdés, ezt azonban a büntető törvénykönyvtől függetlenül nyilván nem lehet szabályozni.²⁶⁹ Auer György egyetértett Bacsó Ferencnek a halálbüntetéssel kapcsolatban kifejtett álláspontjával, a továbbiakra nézve pedig előadta, hogy szakmailag mindenképpen az indokolt, hogy amennyiben a katonai vétség mellett halmazatban közönséges

²⁶⁸ Eredeti, még nem publikált jegyzőkönyv a reformbizottság 1948. március 3-án tartott értekezletéről, Schultheisz Emil hagyatékából.

²⁶⁹ *Uo.*, 2.

bűncselekmény is szerepel, akkor arra nézve a polgári büntető törvénykönyvet kell alkalmazni, következésképpen ilyen vonatkozásban a katonai szempontok kifejezett érvényesítésére nem nyílik lehetőség.²⁷⁰

A bizottság következő ülésére 1948. március 10-én ugyancsak a minisztertanácsai teremben került sor. A résztvevők köre azonos volt az előbbi ülésen is jelenlévőkkel, azzal a különbséggel, hogy Ries István igazságügy-miniszter elnökölt az ülésen. A felszólaló Szebenyi Endre egyetértett azzal, hogy a katona fogalmát a mindenkori véderőtörvény szerint kell megállapítani, hozzátéve, hogy **„szükséges volna azonban, hogy erre legalább az indokolásban hivatkozás történjék és a jövőbeni véderőtörvények a katona fogalom meghatározásáról gondoskodjanak.”**²⁷¹

Szitás Jenő felszólalását Kossuth Lajosra való hivatkozással kezdte, aki az Aulich tábornokhoz írott levelében azt írta: **„Ne különözzük el sehol a katonát a polgártól”**, éppen ezért a katonai büntető jogszabályok reformját - véleménye szerint - a büntető törvénykönyv reformjával kellene összekapcsolni. A továbbiakban pedig a személyi hatályt érintően kifejtette, hogy a katona fogalma mellett jogszabályban lehetne hivatkozni „a katonával egy tekintet alá eső személy” fogalmára is, és megítélése szerint ilyennek kellene tekinteni a fegyveres őrtestületek valamennyi tagját.²⁷²

Ezt követően Szebenyi Endre ismét szót kért és jelezte, hogy a maga részéről sem látja akadályát annak, hogy **„a rendőrség tagjai által elkövetett bűncselekményeket szintén a honvédbíróságok bírálják el.”**²⁷³

Az ezt követően felszólaló, Schultheisz Emil elfogadta a személyi hatály vonatkozásában a rendőrséggel kapcsolatos korábbi kijelentéseket, igaz, ezt oly módon tette, hogy **„a rendőrség tagjaira vonatkozó megjegyzésre már Szebenyi Endre válaszolt.”**²⁷⁴

²⁷⁰ Uo., 3.

²⁷¹ Eredeti, még nem publikált jegyzőkönyv az 1948. március 10-én tartott értekezletről, Schultheisz Emil hagyatékából

²⁷² Uo., 3.

²⁷³ Uo., 3.

²⁷⁴ Uo., 6.

A katonai büntetőtörvények javaslatát az Országgyűlés 1948. december 16-án tárgyalta. Pontosabban a tárgyalás kifejezés teljesen nem is helytálló, mert az Országgyűlési Napló tanúsága szerint az előadó Hajdú Gyula mintegy hat oldalon keresztül tette meg előterjesztését.²⁷⁵ Az előadó, nem mellőzve némi politikai felhangot sem, egyértelmű kritikával illette a korábbi katonai büntető törvénykönyveket és a demokratikusnak nevezett törvényjavaslatok elfogadását indítványozta. A törvényjavaslathoz mindössze három képviselő szólt hozzá, akik a Horthy-rendszer hadseregének viszonyairól mondtak bírálatot, majd a törvényjavaslatot - lényegében kettőt is: az 1948. évi LXII. törvényt **a Katonai büntető törvénykönyvről**, illetve az 1948. évi LXIII. törvényt **A katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról** az Országgyűlés egyhangúlag elfogadta.

A törvény kifejezésre juttatta azt az alapelvet, hogy a katonai büntetőbíráskodás hatálya alá tartozó személyek tekintetében is hatályosak a közönséges büntetőtörvények rendelkezései, hacsak különleges katonai viszonyok és katonai érdekek nem követelik meg a „speciális” katonai büntetőtörvények alkalmazását.

A törvény különös részében meghatározott büntettek és vétségek katonai bűncselekmények. A 2. §-a kimondta még azt is, hogy katonai büntett és katonai vétség az a cselekmény is, amelyet más törvény annak nyilvánít [(1) bekezdés]. Katonai büntett vagy katonai vétség tettese csak katona lehetett. Azt pedig, hogy kit kell katonának tekinteni, a mindenkor katonai közigazgatási szabályoknak kellett meghatározni.

A törvény még rendelkezett arról, hogy valamennyi katonai büntettet és vétséget hivatalból kell üldözni, amelyet a katonai érdekek indokolnak [(3) bekezdés].

Az idegen állam katonája ellen elkövetett bűncselekményt is szabályozta a törvény, mert a nemzetközi helyzet szükségessé teheti, hogy háború vagy háborús veszély esetében a magyar honvédség idegen állam hadseregével együttműködjék. Mindez azt jelentette, hogy az együttműködő hadsereg katonáinak a saját honvédségünkkel azonos jogvédelemben részesülniük.

²⁷⁵ Az Országgyűlés 93. ülése 1948. év december 16-án. Országgyűlési Napló, Bp., 1948, 46.

A törvény értelmében a kormánynak rendelettel kellett meghatároznia és köz-
zétennie azt a napot, amelyen a háború idejére szóló különös büntetőjogi rendel-
kezések alkalmazása kezdődik, illetőleg végződik.

A kormány elrendelhetette azt is, hogy a törvénynek és egyéb jogszabályoknak
egyes vagy összes olyan büntetendő rendelkezései, amelyek háború idejére szól-
nak, abban az esetben is alkalmazásra kerüljenek, ha a büntetendő cselekményt
háború idején kívül, de az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély ideje
alatt követik el.

A törvény a személyi hatályt illetően kimondta, hogy a törvény rendelkezéseit
katonákra kell alkalmazni, kivéve a Negyedik rész 130. és 131. §-ban foglalt ren-
delkezéseket, amelyeknek hatálya a polgári büntetőbíráskodás alá tartozó szemé-
lyekre is kiterjednek.

A részességre vonatkozó általános jogszabályok a katonai bűncselekmények
elkövetése esetében is alkalmazásra kerültek. A közönséges büntetőtörvényben
nincsen büntetőrendelkezés arra az esetre, ha polgári személy katonával együtt
vagy közösen követ el katonai bűncselekményt, vagy részese ilyen bűncselek-
ménynek. Ezért a törvény katonai bűncselekmény polgári részeseit is büntetni
rendelte. Az ilyen polgári személyek ellen azonban a büntetést nem katonai, ha-
nem polgári büntetőbíróóságok állapították meg.

A törvény megállapította, hogy a polgári bíróság által az előzőek szerint ki-
szabott büntetést miképpen kell végrehajtani.

Az 1912. évi XXXIII. tc. (Kbp.) 16. §-ának (2) bekezdésében foglalt rendelke-
zés szerint a katonai bűncselekményekre nézve a katonai büntetőbíráskodás véget
ért, ha a büntetőeljárás megindítására a szolgálati viszony megszűnését követő
egy év alatt intézkedés nem történt.

Ha a tettes katona ellen a bűnvádi eljárás nem volt indítható, és így felelősség-
re sem lehetett vonni, méltánytalan lett volna, hogy ugyanezen katonai bűncse-
lekmény polgári részese büntethető legyen. Ezért a (3) bekezdés kimondta, hogy
a részességre vonatkozó jogszabályokat sem lehet alkalmazni, ha magára a tettes-
re nézve a Kbp. értelmében a katonai büntetőbíráskodás hatálya időközben meg-
szűnt.

A törvény 106. §-ának (1) bekezdésében, 108., 110. és 116. §-aiban felsorolt bűncselekmények tényállásai lényegében azonosak voltak a polgári büntető törvénykönyvben meghatározott bűncselekményekével. Ezért szükséges annak kimondása, hogy a törvényben felsorolt bűncselekmények a visszaesés megállapítása szempontjából a Btk. 338. §-ában felsorolt bűncselekményekkel egy tekintet alá estek.

Ugyanezen indokok szükségessé tették azt a szabályozást is, hogy a fenti paragrafusokban felsorolt bűncselekmények az orgazdaság megállapítása szempontjából a Csemegi-kódex 370. §-ában említett, a tulajdon elleni kihágás megállapítása szempontjából pedig a Kbt. 129. §-ában meghatározott cselekményekkel azonos elbírálás alá estek.²⁷⁶

Figyelemre méltó, hogy a törvény a rendőrrel szemben nem lefokozást, hanem állásvesztést alkalmaz. A törvény 13. §-ához fűzött indokolás kifejtette, hogy a katonai rendfokozatnak különleges jellege van, és ez teszi szükségessé azt, hogy rendfokozattal bíró katonákkal szemben a lefokozás - mint mellékbüntetés - megállapításra kerüljön. A rendőrség egyes tagjai a katonainak megfelelően rendfokozatot viselnek, azonban a rendőrség nincs katonailag szervezve, a rendőrség a honvédségnek nem szerves része. Erre tekintettel, és mert a rendőrség nem minden állománycsoportjába tartozók viseltek rendfokozatot, a rendőrség tagjaival szemben lefokozást kimondani nem lehetett. Ezért a 13. § (1) bekezdése kimondta, hogy lefokozás helyett a rendőrség tagjaival szemben állásvesztést kell kimondani, ugyanis arra nem méltó rendőr a testületnek tagja nem lehet.

A törvény nem átfogó perrendtartás, csak bizonyos kérdésekre tér ki, így meghatározza a katonai főtörvényszék és a katonai főügyész jogállását. E szerint a katonai büntetőbíráskodásban fellebbviteli bíróság a katonai főtörvényszék.

A katonai főtörvényszék hatásköre és eljárása tekintetében a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikknek (Kbp.-nak), valamint az ezt módosító és kiegészítő jogszabályoknak a volt legfelsőbb

²⁷⁶ ŐRI Gábor, *A magyar katonai büntetőjog a vérszerződéstől 1958-ig*, Ügyészek Lapja (IV.), 1999, 76-78.

honvéd törvényszékre vonatkozó rendelkezései voltak irányadók a jelen törvényből folyó eltérésekkel.

Az említett jogszabályokban a legfelsőbb honvéd törvényszék, illetőleg a kúria honvédbírószági fellebbviteli tanácsa helyett ezentúl a Katonai Főtörvényszéket kellett érteni.

A Katonai Főtörvényszék határozott a katonai törvényszékek ítéletei ellen irányuló fellebbezések, továbbá a katonai törvényszékek és katonai ügyészségek egyéb határozatai és rendelkezései ellen irányuló felfolyamodások fölött, és eljárt a Kbp.-ban, valamint az ezt módosító és kiegészítő jogszabályokban a legfelsőbb honvéd törvényszék hatáskörébe utalt más ügyekben.

A katonai főtörvényszék mellett a vád képviselőjét a katonai főügyész látta el. A katonai főügyészt a honvédelmi miniszter nevezte ki a hadbírák állomány-csoportjából.

A katonai főügyész helyettesítésére a honvédelmi miniszter katonai főügyész-helyettesként egy vagy több hadbírókat nevezett ki.

A katonai főügyész és helyettesei a katonai főtörvényszéktől függetlenek voltak, s a honvédelmi miniszternek alárendelve működtek. A katonai ügyészségek pedig a katonai főügyésznek alárendeltek.

A rendőrség tagjai ellen indított bűnvádi ügyben a katonai főügyészi tennivalók ellátása végett a belügyminiszter a honvédelmi miniszterrel egyetértésben a rendőrség egységes bírói és ügyvédi vizsgával rendelkező egy vagy több tagját rendelte ki. A rendőrség kirendelt tagja a katonai főügyész helyetteseként járt el és ebben a minőségében a katonai főügyész felügyelete alatt állt. A katonai főügyész a rendőrség kirendelt tagját más ügyekben is megbízhatta helyettesítésével.

Ezt követően a bírósági szervezeti törvény értelmében (1954. évi II. törvény 34. § és 46. §) a Magyar Népköztársaságban a katonai bíraskodást a következő bíróságok gyakorolták:

- a katonai bíróságok,
- a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága.

A Legfelsőbb Bíróság keretén belül a katonai bíráskodás gyakorlására katonai kollégiumot kellett szervezni (1954. évi II. törvény 43. § és 46. §).

A törvény értelmében (1954. évi II. törvény 32. §) katonai bíróságok működtek: egyes katonai magasabb egységek (fegyvernemek, hadtestek és a szükséghez képest hadosztályok) mellett és egyes nagyobb helyőrségekben.

Az egyes katonai magasabb egységek mellett működő bíróságok illetékessége kiterjedt a megfelelő magasabb katonai egység állományába tartozók által elkövetett bűncselekményekre, továbbá azokra is, amelyeket az illetékességi területükön követtek el.

A katonai bíróságokat az igazságügy-miniszternek a honvédelmi miniszterrel egyetértésben tett előterjesztése alapján a Minisztertanács állította fel, illetőleg szüntette meg.

A katonai bíróságok hatáskörébe tartozott az eljárás a néphadsereg és egyéb fegyveres és rendészeti testületek tagjai által - a szolgálati viszonyuk tartama alatt - elkövetett bármely büntett miatt. A katonai bíróság hatásköre a törvényben meghatározott esetekben polgári személyekre is kiterjedt.

A katonai bíróságok működése felett a felügyeletet az igazságügy-miniszter látta el (1954. évi II. törvény 17. §). A felügyelet ellátására az Igazságügyi Minisztériumban külön főosztályt szerveztek (az Igazságügyi Minisztérium Katonai Főosztálya), amely az igazságügy-miniszternek volt alárendelve. A katonai főosztály vezetője az igazságügy-miniszter egyik helyettese. A Katonai Főosztály vezetőjének helyetteseit és egyéb tiszti állományú beosztottjait a honvédelmi miniszterrel egyetértésben az igazságügy-miniszter nevezte ki.

A törvény rendelkezései folytán a katonai főosztály a katonai bíróságok működése feletti felügyelet gyakorlása során:

- javaslatokat készített a katonai bíróságok szervezetére és létszámára; javaslatokat készített a hivatásos bírák és a népi ülnökök választására;
- ellenőrizte a katonai bíróságok munkáját, elemezte az ítélezés gyakorlatát, tájékoztatta a bíróságokat a gyakorlati munka kérdéseiről; szabályozta a katonai bíróságok ügyrendjének és statisztikájának formáját és módszereit;
- feldolgozta és értékelte a katonai bíróságoktól érkező statisztikai adatokat;

- megszervezte, irányította és ellenőrizte a katonai bírák és bírósági beosztottak kiképzését és továbbképzését;
- intézte a hivatásos bírák és beosztottak személyi ügyeit;
- biztosította a néphadsereg tartalékos bírói állományát, annak kiképzését és továbbképzését.

Míg az 1948. évi LXIII. törvény az egész katonai ügyészi apparátust a honvédelmi miniszternek rendelte alá, addig az 1953. évi 13. számú rendelet a 23 fegyvernemi és magasabb egység mellett működő katonai ügyészségeket az egységes ügyészi szervezetbe integrálta, és megszűnt a Honvédelmi Minisztériummal szemben fennálló függőség.²⁷⁷

(A folyamatos változások szinte követhetetlenek voltak, mert jellemző, hogy 1946 és 1954 között 43 különböző jogszabály foglalkozott csak a katonai ügyészség szervezeti, alárendeltségi és hatásköri problémájával.)

A 3/1955. (I. 11.) Mt. rendelet megszüntette a katonai bíróságok Honvédelmi Minisztériumtól való függését és beépítette azokat az egységes bírósági szervezetbe. Ezt követően a 14/1957. (III. 2.) Korm. rendelet véglegesítette hosszabb időre a katonai bíróság és ügyészség szervezetét, az alábbiak szerint: **„1. § 1957. évi február hó 28. napjával a fegyvernemi és az egyes magasabb parancsnokságok mellett működő valamennyi katonai bíróság és katonai ügyészség megszűnik. 2. § 1957. évi március hó 1. napjától a következő elsőfokú katonai igazságügyi szervek működnek:**

a) katonai bíróságok:

- **a Budapesti Katonai Bíróság - Pest, Fejér, Komárom, Nógrád, Heves és Szolnok megyék területére,**
- **a Kaposvári Katonai Bíróság - Zala, Somogy, Tolna és Baranya megyék területére,**
- **a Győri Katonai Bíróság - Győr-Sopron, Vas és Veszprém megyék területére,**
- **a Szegedi Katonai Bíróság - Bács-Kiskun, Csongrád és Békés megyék területére,**

²⁷⁷ NÉVAI László, *A magyar bírósági szervezet fejlődése a felszabadulás óta*, Jogtudományi Közlöny (XV. évf.), 1960, 220-223.

- a **Debreceni Katonai Bíróság - Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár, továbbá Borsod-Abaúj-Zemplén megyék területére kiterjedő illetékességgel**,
 b) **elsőfokú katonai ügyészségek a fenti a) pontban felsorolt katonai bíróságok mellett, azokkal azonos székhellyel és területi illetékességgel, továbbá**
 - a **Határőrség Katonai Ügyészsége Budapest székhellyel és a Határőrség valamennyi szervére és tagjára kiterjedő illetékességgel azzal, hogy a Határőrség tagja által elkövetett bűncselekmények bírósági eljárás tekintetében az általános szabályok szerint területi illetékességgel felruházott katonai bíróságok elé tartoznak.**”

Az 1930. évi II. törvény az általános büntetőjogi normákhoz képest a katonákra vonatkozó módosító, kiegészítő, illetve speciális rendelkezéseket tartalmazott, amennyiben ilyenek nem voltak, úgy **„a közönséges büntető törvénykönyv szabályainak alkalmazását”**²⁷⁸ rendelte a katonák vonatkozásában is. A szocialista jogfelfogás, az egész jogrendszer egységére hivatkozva, átfogó és lehetőleg egységes kódexben történő szabályozást tűzte ki célul.

Arra hivatkozva, hogy a katonákra vonatkozó anyagi büntetőjogi rendelkezések az általánoshoz képest **„csupán részlegesen eltérő vagy kiegészítő szabályozást igényelnek”,** így az **„általánostól való mesterkélt különtartása többé nem indokolt.”**²⁷⁹ (Mindehhez a miniszteri indokolás hozzátette még, **„különösen akkor, amikor az új szabályozás kialakítása időben is egybeesik.”**)

Az 1961. évi V. törvény - az egységes szabályozásnak is köszönhetően - jelentős mértékben eltér az 1948. évi Kbtktól. Természetesen megjegyzendő, hogy az általános rendelkezések körét már a Btá.²⁸⁰ is az egységes szabályozás irányában érintette.

Az új szabályozás szükségtelenné tette a katonai bűncselekmények vonatkozásában a magánindítványra történő hivatkozást, mert valamennyi katonai bűncselekmény hivatalból üldözendő lett. Kimaradt a törvényből a végszükség mint

²⁷⁸ 1930. évi II. törvény 1. §

²⁷⁹ 1961. évi V. törvény miniszteri indokolása

²⁸⁰ 1950. II. törvény **a büntető törvénykönyv általános részéről**

büntethetőségi akadály korlátozását megállapító rendelkezés, mivel a törvény 26. § (3.) bekezdése megfelelő szabályozást nyújtott.²⁸¹

Ugyancsak kimaradt a törvényből a súlyos eset, mint általános minősítő körülmény, mivel az egységes törvényben az egyes bűncselekmények minősített esetei akár az alanyi, akár a tárgyi oldalon jelentkező konkrét esetek kiemelésével kerültek meghatározásra. (Csak emlékeztetőül: az 1948. évi LXII. törvény 24. §-a szerint az egyes katonai bűncselekményekre „súlyos esetre” megállapított büntetési tétel alkalmazásának akkor van helye, ha a tettes személyére, bűnösségének fokára, a jogsérelem súlyosságára, az elkövetés helyére, idejére vagy egyéb körülményeire figyelemmel a megsértett jogrend helyreállításának érdeke /döntően katonai érdek/ azt szükségessé teszi. /Az 1930. évi II. törvény szintén ismerte ezt a megoldást./)

A fegyelmi kihágás (fegyelmi vétség) büntetőeljárás során történő elbírálása kizárt volt, figyelemmel arra, hogy az általános szabályok sem tették lehetővé a kihágás elbírálását.²⁸² (Az 1930. évi II. törvény lehetővé tette a fegyelmi vétség bírói úton történő elbírálását, sőt, ha valaki az ittasság, vagy más fegyelem- és rendellenes cselekmény miatt kétszeri felelősségre vonást követően ismét hasonló fegyelmi vétséget követett el, akkor már a cselekmény vétségnek minősült. Az 1948. évi LXII. törvény 26. §-a a fegyelmi kihágás figyelembevételéről ekképp rendelkezett: **„ha egy vagy több bűncselekmény fegyelmi kihágással van halmozatban, a bűncselekményre megállapított büntetést kell alkalmazni, s ennek keretében a fegyelmi kihágást megfelelően tekintetbe kell venni.”**)

A katonai mellékbüntetések közül kikerült a „rend és díszjelek” elvesztése, mert a közügyektől eltiltás mellett indokolatlanná vált. Mellőzésre került a Kbt. 122. §-ában szabályozott és a rendőrség tagjával szemben alkalmazható „állás-

²⁸¹ Az 1948. évi LXII. 22. §-a szerint a végszükség nem zárta ki az olyan cselekmény beszámítását, amely az élet feláldozását megkövetelő katonai szolgálati kötelesség megsértését valósítja meg. A miniszteri Indoklás utal arra, a háborúban előfordult, hogy az arcvonalban fekvő gyalogság napokon keresztül nem kapott élelmezést, mert a szakács az erős tüzéségi tűz alatt tartott terepen az élelmet nem volt hajlandó kiszállítani, parancs ellenére sem. A szakácsot bűnvádi felelősségre vonták, aki azzal védekezett, hogy cselekménye nem büntethető, mert azt életének közvetlen veszélytől való megmentése végett, végszükségben követte el. Az 1961. évi V. törvény 26. §. (3) bekezdése viszont kimondja, hogy nem állapítható meg végszükség annak javára, akinek a veszély vállalása hivatalánál fogva kötelessége.

²⁸² JACSÓ János, *Az előjáró szolgálati parancsának teljesítése folytán megvalósuló büntettek miatti felelősségről*, Belügyi Szemle (I. évf.), 1963, 6. szám, 38-40.

vesztés” mellékbüntetés azzal az indokkal, hogy ez lényegében nem büntetés, hanem a szolgálati jogviszonyt érintő igazgatási kérdés, amely egy büntetésnek is lehet utólagos jogkövetkezménye. Ettől kezdve a katonai mellékbüntetések nemcsak a fegyveres erők, hanem a velük egy tekintet alá eső rendészeti testületek tagjaival szemben is egységesen alkalmazhatók lettek.

A bírósági eljárás és a fegyelmi jogkör gyakorlásának szoros összefüggésére mutat, hogy addig, amíg a fegyelmi vétséget nem lehetett bírói úton elbírálni, addig meglehetősen széles körben volt lehetőség a bűncselekmény fegyelmi jogkörben való elbírálására.

Az 1961. évi V. törvény 106. §-a az egy évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények fegyelmi jogkörben történő elbírálását tette lehetővé, ha a büntetés célja ez úton is elérhető. Ezzel ellentétes volt az ugyanerre vonatkozó eljárásjogi rendelkezés, amely ennél is szélesebb körben tette lehetővé a bűncselekmény fegyelmi úton történő elbírálását.²⁸³

A katonai szabályzatok a fegyelmi felelősségre vonás jogát az elkövető előljáróira ruházták, ezzel biztosítva a parancsnoki fegyelmi jogkör teljességét, a felelősségre vonás gyorsaságát és közvetlenségét. A fegyelmi felelősségre vonás hatékonyságát pedig a fegyelmi fenyítések nemének és mértékének széles skálája szolgálta, amelyek között jelentős súlyú és tartamú szabadságkorlátozás szerepelt. Az ilyen fegyelmi fenyítés tehát súlyában is felérhetett a bírósági úton alkalmazható legenyhébb súlyú büntetésekkel, hatékonyságát pedig időszerűsége fokozta.²⁸⁴

A Fegyelmi Szabályzat tartalmazta a parancsnoki fegyelmi jogkör gyakorlásának anyagi és eljárási szabályait. Amint utaltunk is rá, a szabályzat tag lehetősé-

²⁸³ Az 1951. évi III. törvény hatálybaléptetéséről szóló 1951. évi 31. számú tvr. 27. §-a szerint szintén egyévi szabadságvesztés büntetéssel fenyegetett bűncselekmény bírálható el fegyelmi jogkörben, de emellett a katonai ügyész akkor is a parancsnok fegyelmi jogkörébe utalhatja a bűncselekményt, ha annak büntetési tétele öt évnél nem súlyosabb, és ugyanez a jogkör megilleti az első- és másodfokú bíróságot is.

²⁸⁴ KORDA György, *A büntető törvénykönyv tervezetének büntetési rendszere, figyelemmel a katonákra vonatkozó külön rendelkezésekre*, Magyar Jog (VIII.), 1961, 53-60.

get biztosított az előjárónak a fenyítési módok megválasztásában, a szóbeli figyelmeztetéstől a szabadságelvonáson keresztül egészen a lefokozásig.²⁸⁵

A Fegyelmi Szabályzat a parancsnok köteleességévé tette a fegyelmi fenyítések legrövidebb időn belüli kiszabását, és annak lehetőleg azonnali, de legkésőbb egy hónapon belüli végrehajtását. A parancsnoki fegyelmi határozat ellen nem volt helye perorvoslatnak, a magasabb előjáró azonban a fenyítést tíz napon belül súlyosbíthatta. Ezek a rövid határidők a gyakorlatban úgy érvényesültek, hogy a parancsnok a cselekmény elkövetése után, egy-két nap múlva kiszabta a fenyítést, és annak végrehajtását nyomban fogamatba is vették. Ezt a megoldást a szolgálati rend és fegyelem fenntartásának nagyon hatékony eszközének tartották. A bűncselekmény fegyelmi jogkörben való elbírálása során nem a hagyományos értelemben vett oportunitás jelent meg, hanem akkor került rá sor, ha a várható enyhébb súlyú büntetés, a megfelelő fegyelmi fenyítéssel volt helyettesíthető.

Az eljárás célszerűségét, érvényesülését jelzi az is, hogy a fegyelmi jogkörben történő elbírálásra nemcsak a katonai, hanem a jelzett körben a közönséges bűncselekmények esetén is sor kerülhetett. (A Büntető törvénykönyv kommentárja szerint **„a büntetetteteket megvalósító cselekmények között is azonban nagyon gyakran fordulnak elő olyanok, amelyeknél egyfelől azok tárgyi súlyára, az elkövetés módjára és indítékára, valamint az elkövető személyi körülményeire figyelemmel a büntetőeljárás lefolytatása nem mutatkozik szükségesnek, és ezzel együtt ezek a cselekmények fegyelmi úton hatásosabban, a katonai életviszonyoknak megfelelőbb módon üldözhetőek.”**)

A büntetési célnak megfelelő hatékony fegyelmi eljárás törvényességének biztosítékát abban látták, hogy a fegyelmi úton történő elbírálásra nem akármelyik, hanem csak a nyomozóhatósági jogkörrel is felruházott illetékes parancsnok volt jogosult és csakis a katonai ügyész ellenőrzése mellett, vagy a katonai ügyész, illetve bíróság fegyelmi eljárásra utaló határozata alapján volt helye.

A bűncselekmény fegyelmi jogkörben való elbírálásának lehetősége az (igen sokszori) módosítással ellátott 1978. évi IV. törvény hatálybalépésével szélese-

²⁸⁵ ANDÓ Ferenc, *Az új Btk. katonákra vonatkozó rendelkezései*, Rendészeti Szemle (X. évf.), 1962, 710-715.; ERDÉSZ László, *Észrevételek a Legfelsőbb Bíróság büntető és katonai kollégiumának két állásfoglalására*, Magyar Jog (IX. évf.), 1962, 442-444.

dett, mert nemcsak a vétség, hanem háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő katonai büntett miatt is helye volt fegyelmi fenytés alkalmazásának, ha a büntetés célja ezáltal is elérhető.

Az illetékes parancsnok tehát a katonai és nem katonai vétség mellett, jelentősebb tárgyi súlyú katonai büntett elbírálására is jogosult volt. A korábbi törvényi szabályozáshoz képest az illetékes parancsnok jogköre még bővült is, mert a katonai vétség csak az általa tett feljelentés alapján volt büntethető. Ennek hiánya a büntethetőséget kizáró okként jelentkezett.²⁸⁶

Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) 18. §-ában foglalt rendelkezés, amely szerint katonával szemben megrovás helyett fegyelmi fenytés alkalmazható, tovább szélesítette az amúgy is igen széles körű parancsnoki jogkört, mert lehetőséget adott akár nem katonai büntettnek is ilyen módon történő elbírálására, arra hivatkozva, hogy a büntetés célja így is elérhető.

Az 1989. évi XXV. törvény alkotmányos elvekre hivatkozva megszüntette köztörvényi vétség fegyelmi jogkörben történő elbírálásának lehetőségét, és a Btk. 18. §-át is hatályon kívül helyezte, így ezt követően megrovás helyett sem lehetett fegyelmi eljárást lefolytatni.

(1993. május 15-i hatállyal a katonai bűncselekmény (büntett és vétség) vonatkozásában is megszűnt a parancsnoki fegyelmi jogkörben történő elbírálási lehetőség.)

A magyar Országgyűlés 1988. szeptember 26-án tárgyalta a katonai bíróságot alapjaiban érintő 1989. évi XXVI. számú törvényjavaslatot, amelyet Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter az alábbiak szerint terjesztett elő:²⁸⁷

„Tisztelt Országgyűlés! Végezetül engedjék meg, hogy röviden szóljak egy, mind a büntető törvénykönyvet, mind pedig a büntetőeljárás törvényt módosító javaslatról, a katonai büntetőjog és büntetőeljárás hatályáról.

²⁸⁶ Az illetékes parancsnoknak a neki alárendelt katonai szervezet fegyelmi helyzetét és az elkövető addigi életvitelét, a szolgálat során tanúsított magatartását tekintetbe véve kell eldönteni, hogy elegendőnek tartja-e a fegyelmi eljárást vagy élni kíván feljelentési jogával. KORDA György, *A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények*, Bp., 1988, 21.

²⁸⁷ Az Országgyűlés 56. ülése 1989. szeptember 26-án

Alkotmányos alapelv, hogy minden bűncselekményt elkövető személyt a rendes bíróságok vonjanak felelősségre, külön bírósági hatáskörbe csak rendkívüli indokolt esetben kerüljenek. Ez a rendkívül indokolt eset egyedül ma - véleményem szerint - a katonai bíróságok esetében érvényes, de nem érvényesek a katonákra vonatkozó büntető anyagi és eljárási szabályok körében sem töretlenül. A jelenleg hatályos büntető törvénykönyv a büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából katonának tekinti a fegyveres erők, a Magyar Néphadsereg, a BM Határőrség tényleges, valamint a fegyveres testületek, a rendőrség, a büntetés-végrehajtási testület és a munkásőrség hivatásos állományú tagjait.

A katona fogalmának ezen meghatározása önmagában, de nemzetközi összehasonlításban is széles körű. Ezért a kormány által benyújtott javaslat a büntető törvénykönyv 122. § (1) bekezdését úgy módosítja, hogy katonának csak a néphadsereg és a határőrség tényleges állományú tagjait és azokat tekinti, akik nem a fegyveres erőknél teljesítenek tartalékos katonai szolgálatot. Ennek megfelelően a rendőrség, a büntetés-végrehajtási testület és a munkásőrség hivatásos állományú tagjai nem lehetnek katonai bűncselekmény tettesei, s az általuk elkövetett bűncselekményekért a rendes bíróságok előtt felelnek.

Alkotmányos alapelvünk az is, hogy a bűncselekményt csak bíróságok bírálhatják el. Ezért a javaslat a büntetőtörvénykönyv 125. § és a büntető törvénykönyv hatályba lépéséről és végrehajtásáról szóló 1979. évi 5. törvényerejű rendelet 18. § hatályon kívül helyezésével megszünteti azt a lehetőséget, hogy a parancsnokok katonai, illetve köztörvényi vétséget, valamint háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő katonai büntettet fegyelmi eljárásban bíráljanak el.

A javaslat a büntetőeljárási törvény 303. § módosításával szűkíti a katonai bírósági hatáskört azzal is, hogy a katonai bíróságok hatáskörét a fegyveres erők tagjai által elkövetett katonai bűncselekményekre korlátozza. A katonák által elkövetett közönséges bűncselekmények elbírálása ezáltal tehát a rendes bíróságok hatáskörébe kerül. Ez alól kivételt csak az képezhet, ha a katonai bűncselekmény mellett halmazatban közönséges bűncselekményt is elkövetnek, illetőleg a katonai

bíróság hatáskörébe tartozó személlyel együtt követnek el bűncselekményt - feltéve, ha az eljárás nem különíthető el.

A rendes bírósági hatáskörbe kerülnek továbbá a fegyveres erők a fegyveres testületek polgári alkalmazottai, a munkásőrség társadalmi állományú tagjai, a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekményt, - a Btk. XIX. fejezete - valamint a honvédelem érdekeit közvetlenül sértő vagy veszélyeztető bűncselekményt elkövetők, akik eddig katonai bírászkodás alá tartoztak, több elkövető esetén az orgazdák és a bejelentési kötelezettséget elmulasztók is. Ezek a katonákra vonatkozó rendelkezések 1990. május 1-jén lépnek hatályba. Ennek indoka az, hogy a jelenlegi változtatások a katonákra vonatkozó joganyag teljes áttekintését és módosítását igénylik. Ehhez pedig megítélésünk szerint hosszabb idő szükséges. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy át kell természetesen alakítani a katonai bírászkodás szervezeteit is.”

A parlamenti vitát követően a rendőr büntetőjogi értelemben továbbra is katonára maradt, a katonai bíróságok szervezetének átalakítására azonban sor került.

Az 1991. évi LXVI. tv. szüntette meg a katonai bíróságokat - melyek a külön bíróságok közül utolsóként maradtak fenn - 1992. január 1-i hatállyal, ugyanakkor létrehozta a megyei bíróságok katonai tanácsát.

Az 1991. évi LXVI. tv. alapján meghatározott ügyekben első fokon a kijelölt megyei bíróságokon és sajátos illetékességi területtel a katonai tanácsok járnak el. A megyei bíróságok katonai tanácsai és illetékességi területük a következők:

1. Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa (Budapest): Budapest főváros, Fejér, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom-Esztergom, Nógrád és Pest megye.
2. Csongrád Megyei Bíróság Katonai Tanácsa (Szeged): Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye.
3. Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Katonai Tanácsa (Győr): Győr-Moson-Sopron, Vas és Veszprém megye.
4. Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Katonai Tanácsa (Debrecen): Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye.
5. Somogy Megyei Bíróság Katonai Tanácsa (Kaposvár): Baranya, Somogy, Tolna és Zala megye.

VII. A KATONÁKRA VONATKOZÓ ANYAGI JOGSZABÁLYOK ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEI

A jelenleg hatályos jogi szabályozást vizsgálva számos helyen tetten érhető a jogtörténeti áttekintésben is bemutatott szabályozás mai megjelenése.

Így a tettes és a részes viszonylatában ma is tovább él, hogy katonai bűncselekmény tettese csak katona lehet, polgári személy részvétele csak bűnsegédi vagy felbujtói magatartást valósít meg, a katonákkal szemben továbbra sem alkalmazható a fiatakorúakra vonatkozó rendelkezések, a parancsra történő elkövetés, mint büntethetőséget kizáró ok-, és a katonai szolgálati viszony megszűnése, mint büntethetőséget megszüntető ok a mai napig jelen van. De szintén nem előzmény nélküli a szabadságvesztés büntetés végrehajtására szolgáló külön büntetés-végrehajtási mód (a fogház fokozatnak megfelelő katonai fogda), a közérdekű munka végrehajtásának kizárása, korábban a dologház, mint büntetés alkalmazásának kizárása, nem beszélve a rendfokozatot érintő mellékbüntetések jelenlétéről, amelyek közül a legsúlyosabbak főbüntetésként is alkalmazhatók.

VII/1. A katonának minősülő személyek meghatározása

A Btk.²⁸⁸ alkalmazásában katona a fegyveres erők tényleges-, továbbá a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja. E törvény rendelkezéseit a katonákra a jelen fejezetben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. A fiatakorúakra vonatkozó rendelkezések (VII. fejezet) katonára nem alkalmazhatók. Katonai bűncselekményt tettesként csak katona követhet el.

²⁸⁸ Az 1978. évi IV. törvény

A katonai bíraskodás személyi hatályának alakulása szorosan összefügg a katonai bíraskodás különbíróági vagy szakbíróági jellegének szervezeti és működési feltételeivel. (Ez természetesen érinti a katonai ügyészi szervezet jogállását is.) A rendszerváltozáskor úgy tűnt, hogy egyértelműen szűkül a katonai bíraskodás személyi hatálya, ám az azóta eltelt időben - bár a magyar honvédség létszáma lényegesen csökkent - ezzel fordított arányban „teret” nyert, és bővült. (A fegyveres erők tagjai vonatkozásában ismét valamennyi bűncselekményre kiterjed, továbbá „katonásodott” a büntetés-végrehajtási testület a szolgálati helyen elkövetett bűncselekmények vonatkozásában, és az Igazságügyi Minisztérium részéről volt előterjesztés még további bővítés iránt is.)

A személyi hatály érzékeny pontja a rendőrség és a határőrség jogállásának megítélése. Ezzel kapcsolatban számos olyan vélemény van, amelyek nem azonosulnak a kodifikációban érvényesülő állásponttal. Szikinger István szerint a rendőrség és a katonaság szigorú elválasztásának követelménye nemzetközi dokumentumokban is megfogalmazódik. Az Európa Tanács Parlamenti Gyűlésének 1979-es (690. számú) határozata például elvárja a rendőrök jogállásának a köztisztviselőkéhez történő közelítését.²⁸⁹

A rendőrség egészen 1944-ig megőrizte civil jellegét. A m. kir. rendőrség átszervezéséről szóló 2300/1944. ME. rendelet kimondta, hogy a rendőrség **„katonailag szervezett testületté alakíttatik”** és a csendőrséggel egységes vezetés alá helyeztetik.

A második világháborút követően a csendőrséget felelősségének megállapítása mellett feloszlatták, a rendőrség centralizált és militarizált jellege azonban megmaradt. A hatalom egységének felfogásából adódóan nem határolódott el élesen a fegyveres erők, a fegyveres testületek és a rendészeti szervek feladata és hatásköre. Még a munkamegosztási szinten haladást jelentő 1976. évi I. (honvédelmi) törvény is világosan kimondta, hogy az állam- és közbiztonság védelmében való közreműködés a fegyveres erők egyik feladata. [16.§ (2) bek. **e**) pont] Ugyanez a jogszabály rögzítette, hogy a háború idejére szóló rendelkezések az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély idején is irányadók. [4.§ (2) bek.]

²⁸⁹ SZIKINGER István, *Rendőrség és demokratikus jogállam*, Bp., 1998, 42.

A rendőrség mellett a határőrség is jelentős közbiztonság-védelmi feladatokat látott el. A határőrizeti teendők és részben a határvédelem eredetileg jórészt a HM irányítása alatt álló Honvéd Határőrségre hárult, míg a rendészeti jellegű munkát a rendőrség struktúrájába illeszkedő határrendőrség (1946-tól Határrendészeti Kapitányság) végezte. 1950-től az ÁVH-hoz került a testület, majd 1956-tól önálló szervezatként a Belügyminisztérium irányítása alatt hajt végre alapvetően határőrizeti, határforgalom-ellenőrzési és a határrend fenntartásával kapcsolatos feladatokat. Egyidejűleg része a fegyveres erőknek, ami sajátos kettősséget kölcsönöz arculatának. A rendszerváltozás előtt az egységes állam- és közbiztonság-védelmi felfogásán belül mindez különösebb gondot nem okozott. Nem ennyire egyszerű azonban a dolog megítélése a hatalommegosztást deklaráló alkotmányos berendezkedés korszakában.

Alapvető fordulatot hozott e tekintetben az alkotmánymódosító 1989. évi XXXI. törvény, amely alaptörvényünk újonnan beiktatott 40/B. § (2) bekezdésében kizárólag szükségállapot és a rendőri erők elégtelensége esetén engedélyezi a fegyveres erők bevetését az alkotmányos rend megdöntésére, vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveres vagy felfegyverkezve elkövetett cselekmények leküzdése végett. Ez a szabály tökéletesen megfelel a hatalomkoncentrációt elutasító demokratikus államok gyakorlatának, amelyek a katonai erők belső rendfenntartási célú alkalmazását rendszerint szigorú feltételekhez kötik.

Helyes, és nálunk is sokáig következetesen alkalmazott értelmezése szerint a fegyveres erők semmiféle rendészeti tevékenységet nem végezhetnek.

Logikus folyománya mindennek, hogy a „kettős jogállású” határőrséget tisztán rendészeti szervezetté kellett volna átalakítani. Erre a kézenfekvő következtetésre jutott az 1990-es szabad választások után megalakult első kormány is, amely programjában (X. fejezet, 4.4. pont) határozottan kinyilvánította, hogy a szovjet mintára felépített határőrséget a belügyminiszter irányításával működő határrendészetté kell átszervezni, ami nem része többé a fegyveres erőknek. Ez a törekvés szerencsésen illeszthető volt ahhoz a korábban elfogadott kormányhatározathoz

(2046/1989 (HT. 17.) Mt. hat.), amely a megváltozott helyzetre tekintettel előírta az érdemi feladatok hivatásos állománnyal történő ellátását.

Mindezek fényében meglepő fordulatnak tekinthető, hogy az alkotmány módosításáról szóló 1993. évi CVII. törvény megerősítette a határőrség kettős - katonai és rendészeti - jogállását. Annál inkább, mivel magának a törvénynek az indokolása is világosan kimondja, hogy az általános európai gyakorlat szerint a határőrizeti szervek rendészeti feladatokat ellátó, rendőri jellegű fegyveres egységek.

Ebből az is következik tehát, hogy a határőrség békeidőben csak rendészeti teendőket lát el. Alapvetően így rendelkezik a határőrizetről és a Magyar Köztársaság Határőrségéről szóló 1997. évi XXXII. törvény is, amikor konfliktushelyzetben az államhatár rendjét veszélyeztető fegyveres cselekmények felderítését és a fegyveresek vagy felfegyverkezett személyek elfogását a 22. § (1) bekezdésében írja elő. **„Ha azonban - folytatja az 1993-as alkotmánymódosító törvény indokolása - az országot idegen hatalom támadása éri, tehát hadviselés esetén, a határőrség... határvédelmi egységeit be kell építeni a fegyveres erő kötelékébe, hogy egységes katonai irányítás alatt a honvédséggel együtt vegyen részt a védelmi hadműveletek végrehajtásában. Ez esetben a határőrség rendészeti szervei továbbra is ellátják sajátos feladataikat”.**

Megállapítható, hogy az 1993-as alkotmánymódosítás inkább praktikus kompromisszumként, nem pedig elvi megoldásként konzerválta a szovjet típusú szervezeti felállást. A kormány eredeti javaslatában ugyanis a határőrség és a honvédség határozott szétválasztása szerepelt a korábbi elképzelésekhez igazodóan. Az akkori liberális ellenzék sem stratégiai elképzelésként támogatta a határőrség kettős, katonai és rendészeti jogállásának kodifikálását. Kézenfekvő elképzelésnek tűnt, hogy a katonai feladatokat a honvédségre, a rendészetieket pedig az ennek megfelelően átalakított határőrségre kellene bízni. Finanziális és más okok miatt azonban a honvédelmi törvény megalkotásakor ez szerinte nehéz lett volna, ezért inkább az alkotmányt módosították.²⁹⁰

²⁹⁰ Országgyűlési jegyzőkönyv, az Országgyűlés 1993. szeptember 27-i ülése, 297.

A nem sokkal később megalkotott rendőrségi törvény (1994. évi XXXIV. tv.) 7.§-hoz fűzött indokolása is jelezte, hogy a jogalkotó változatlanul fontos célnak tekintette a rendvédelem katonai jellegének oldását. A magyarázat kíváncsnak tartja: **„*hogy folytatódjék a rendőri szervezet demilitarizálási folyamata és a rendőrség tevékenységében világosan elhatárolódjanak a fegyveres rendészeti és a civil jellegű közigazgatási feladatok.*”**

További intézkedések azonban ezt követően sem történtek.

A határőrség vonatkozásában a demilitarizálási folyamat szintén nem vált valóra, sőt a határőrizetről és a Magyar Köztársaság Határőrségéről szóló 1997. évi XXXII. törvény szabályozása folytán a civil feladatok „katonásodtak”, sőt nyomozási feladatokat is telepített bizonyos körben a fegyveres erőnek minősülő Határőrséghez.

Ehhez képest az Alkotmánybíróság jogállam-értelmezése szerint: **„*Az államnak kötelessége az alanyi jogok védelme mellett az egyes szervek működését úgy kiépíteni és fenntartani, hogy azok az alapjogokat - az alanyi igénytől függetlenül is - biztosítsák. Az alapjog sérelme tehát nem választható el a szerv működésétől. A szerv alapvető feladatának lehetetlenülése nyilvánul meg az alapjog érvényesítésére vagy védelmére való képtelenségben.*”**²⁹¹

A fentiekben írtak nyilván csak egy (különben rendkívül figyelemre méltó) véleményyt tükröznek, ehhez képest a hatályos jogi szabályozás az alábbiaknak megfelelően alakul:

A honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény (a továbbiakban Hvt.) 21. § (1) bekezdésében írtak szerint a Magyar Köztársaság fegyveres erői a honvédség és a határőrség. A Hvt. 44. § (1) bekezdése alapján a honvédség tényleges katonai állományába tartoznak a hivatásos, a szerződéses, a hadkötelezettség alapján sor-, tartalékos és póttartalékos katonai szolgálatot teljesítők, továbbá a katonai tanintézetek hallgatói.

A határőrizetről és a határőrségről szóló 1997. évi XXXII. törvény 29. §-a ugyancsak meghatározza a tényleges szolgálatot teljesítők körét. E törvényhely nem tesz említést a póttartalékosokról, egyébként pedig az állapítható meg, hogy

²⁹¹ 36/1992. (VI.10.) AB határozat, Complex CD-Jogtár, 2001.

a határőrségnél is ugyanolyan állománycsoportba tartozó személyek teljesítenek katonai szolgálatot, mint a honvédségnél.²⁹²

Meg kell azonban azt jegyezni, hogy a határőrség személyi állományában jelenleg sorállományú katonák már nem látnak el szolgálatot. Ez a körülmény teljes mértékben összhangban van a határőrség alapvető funkciójának a megváltozásával.

Egyébiránt mind a honvédség, mind a határőrség feladatára, szervezetére és működésére vonatkozó részletes szabályokat a már felhívott törvények, illetve a Hvt. végrehajtásáról szóló 178/1993. (XII. 27.) Korm. rendelet tartalmazza.

Megállapítható tehát, hogy a büntető anyagi jogi szabályozás teljes mértékben összhangban áll a katonai életviszonyok alapvető rendelkezéseit tartalmazó honvédelmi törvénnyel.

A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 7. §-a rögzíti, hogy a rendőrség személyi állományában hivatásos rendőrök teljesítenek szolgálatot. A rendőrség hivatásos állományára tulajdonképpen a korábban hatályos büntető jogszabályokban is vonatkoztak a katonákra vonatkozó speciális rendelkezések.

A jogfejlődés során a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 85. §-a tovább módosította a Btk. 122. §-ának (1) bekezdését és a büntetőjogi értelmezés szerinti katona fogalmát kiegészítette. A hatályos jogszabályi rendelkezés alapján a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, tehát a Nemzetbiztonsági Hivatal, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és az Információs Hivatal hivatásos állományú tagját a Btk. alkalmazásában szintén katonának kell tekinteni.

Ezután a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény 332. § (5) bekezdése szintén bővítette büntetőjogi szempontból a katona fogalmát.

²⁹² Szükséges megjegyezni, hogy a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény 334. §-ának (1) bekezdése azt rögzíti, hogy e törvény hatálybalépésével egyidejűleg a fegyveres erőknél tovább szolgálatot teljesítők szolgálati viszonya szerződéses szolgálati viszonyra alakul át, tehát jelenleg már továbbszolgálati jogviszony nem létesíthető. Említést igényel, hogy a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 70/H. § (2) bekezdésén alapuló általános honvédelmi kötelezettség alapján a hadkötelesek sor-, tartalékos és póttartalékos katonai szolgálatot a Hvt. 93. § (2) bekezdése szerint csak a fegyveres erőknél teljesíthetnek.

A Btk. 122. §-ának (1) bekezdését módosította úgy, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai is - a büntetőtörvény alkalmazásában - katonának minősülnek. E területre vonatkozó részletes szabályokat egyébként a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény tartalmazza.

VII/2. A katonákra vonatkozó eltérő rendelkezések alkalmazásának szempontjai

Előre kell bocsátani, hogy amennyiben a katonai szolgálat megkezdése előtt elkövetett bűncselekmény miatt indul eljárás a terhelt ellen, akkor ez az eljárás az általános szabályok szerint folyik még akkor is, ha időközben az elkövető katonai szolgálatra vonul be, tehát a büntetőeljárás alatt katonának minősül.

Ilyen esetben egyértelmű az is, hogy a Be. 331. § (1) bekezdése vonatkozásokban nem alkalmazható. Viszont az is említést igényel, hogy a katonának tekintendő személyek esetében - függetlenül attól, hogy velük szemben az általános szabályok szerint, vagy a katonai büntetőeljárás keretén belül folyik-e az eljárás - az ügy érdemi elbírálásakor helye van a Btk. Általános részében rögzített rendelkezések alkalmazásának.

Ily módon a bűncselekmény elkövetése után bevonult katonával szemben is lehetséges katonai mellékbüntetés kiszabása, illetve e személyi körnél a főbüntetések közül a közérdekű munka alkalmazása kizárt. Ezért bizonyos esetekben nem csupán a cselekmény elkövetési időpontjának, hanem az eset elbírálási idejének is meghatározó jelentősége lehet abban az esetben, ha a terhelt szolgálati viszonya időközben már megszűnt.

Megállapítható, hogy a katonai vagy az általános büntetőeljárás hatályosulása és az anyagi jogi szabályok alkalmazhatósága szempontjából kiemelt jelentősége van a katonai szolgálat kezdő és befejező időpontja meghatározásának. A Hvt. 51. §-a szerint a katonai szolgálati viszony az állam és a tényleges katonák között a haza fegyveres védelmére létesült olyan sajátos jogviszony, amelyben a fegyve-

res szolgálat teljesítése szigorú függelmi rendben, fokozott veszélyeztetettségben történik.

A hivatásos katonák szolgálati viszonya tehát - önkéntes jelentkezés alapján - határozatlan időtartamra létesített különleges közszolgálati jogviszony. A szerződéses szolgálati viszony szintén önkéntes jelentkezéssel, de meghatározott időtartamra létesül. Ettől eltérően a sor-, a tartalékos és póttartalékos szolgálat az általános honvédelmi kötelezettség alapján az állam által egyoldalúan létesített olyan jogviszony, amely meghatározott idejű katonai szolgálat teljesítése céljából létesül.²⁹³

A hivatásos és szerződéses katonák esetében, továbbá a katonai tanintézetek hallgatóinál az állományba vételt, illetve az állományból való elbocsátást a személyügyekkel foglalkozó katonai szervezet, vagy az illetékes előljáró konkrét parancsban határozza meg.²⁹⁴

A határőrségnél, a rendőrségnél, a büntetés-végrehajtási szervezetnél és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjainál az állományba vétel, valamint az állományból való elbocsátás szintén parancssal történik, és az abban rögzített időpont irányadó a felmerült kérdések elbírálásánál.

Nincs helye katonai büntetőeljárásnak és katonai bűncselekmény megállapításának, amennyiben a rendőr vádlott szolgálaton kívül és nem is hivatali működésével összefüggésben követ el vagyon elleni bűncselekményt (FBK 1996/12.). A rendőr ellen hivatalos személy által elkövetett vesztegetés büntette miatt indított eljárás szintén nem tartozik a katonai büntetőeljárásra (BH 1993. 153.). A rendőrség hivatásos állományú tagjai tehát büntető anyagi jogi értelemben katonák,

²⁹³ A 178/1993. (XII. 27.) Korm. rendelet 92. § (2) bekezdése kimondja, hogy a sorkatona szolgálati viszonya az állományba vétellel kezdődik, és az állományilletékes parancsnok parancsában meghatározott napon, végül is a személyi igazolvány átvétele után a katonai szervezet épületének elhagyásakor szűnik meg. A hadkötelest tehát az időtől kell katonának tekinteni a Hvt. 87. § (1) bekezdésében foglaltak alapján, amikor a hadkiegészítő parancsnokság által kiadott behívó vagy bevonulási parancsra a katonai okmányokkal megjelenik a parancsban meghatározott időben és helyen.

²⁹⁴ E személyi körnél ezért a gyakorlatban kevesebb probléma merül fel, de előre nem látható okból, például betegség miatt előfordulhat, hogy nem a parancs szerinti időpontban kezdődik meg vagy fejeződik be a szolgálati viszony. Ezekben az esetekben az összes körülmény mérlegelése után lehet állást foglalni abban a kérdésben, hogy a bűncselekményt elkövető személy katonának vagy polgári személynek tekintendő-e, és vele szemben az általános, illetve a külön eljárás szabályai szerint folyjék-e a büntetőeljárás.

de katonai büntetőeljárás hatálya alá csak akkor tartoznak, ha ellenük a Btk. XX. fejezetében felsorolt katonai bűncselekmény miatt folyik az eljárás.

A büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai a büntető anyagi jog alkalmazása tekintetében szintén katonák, de katonai büntetőeljárás hatálya alá ugyancsak akkor tartoznak - akár a rendőrség hivatásos állományú tagjai - ha ellenük valamelyik katonai bűncselekmény miatt indul az eljárás.

A gyakorlat számára fontos az a körülmény, hogy sem a hivatásos, sem pedig az általános hadkötelezettségen alapuló szolgálati viszonyt - önmagában - sem az előzetes letartóztatás, sem pedig a szabadságvesztésnek a Katonai Fogházban történő végrehajtása nem szünteti meg.²⁹⁵

Ugyanígy nem befolyásolja a katona szolgálati viszonyát a szolgálati helyének engedély nélkül való elhagyása, illetve az sem, ha kivonja magát a szolgálati feladat végrehajtása alól, mivel a katona a szolgálati viszonyát önkényesen nem szüntetheti meg.

VII/3. A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések alkalmazásának kizárása

Kizárólag egyedi esetekben fordulhat elő az, hogy a fegyveres erők állományában fiatalkorú személy teljesítsen katonai szolgálatot. A sorkatonai szolgálatra fő szabályként csak a 18. életévét betöltött hadköteles hívható be, azonban önkéntes jelentkezés és szülői beleegyezés alapján a szolgálatra való orvosi értelemben vett alkalmasság esetén korengedménnyel a 17. életévének betöltése után az érintett kivételesen bevonultatható. [Hvt. 100. § (3)] Szintén ez a szabály vonatkozik a felsőfokú tanintézetbe felvett 18 éven aluli fiatalkorú személyekre.

A katonai életviszonyok, a szolgálati rend és fegyelem sajátosságai miatt azonban alapvető követelmény, hogy minden katonára azonos szabályok vonat-

²⁹⁵ Így az előzetes letartóztatásban levő, valamint katonai fogdában szabadságvesztését töltő katona is a katonákra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések hatálya alá tartozik (BK 132. szám; BJD 8806.). Ilyen értelemben az előzetes letartóztatás helyének, vagy a katonai fogdának engedély nélküli elhagyását is a katonákra vonatkozó (Btk. 343. §, Btk. 345. §) Különös részbeni törvényi rendelkezések alapján kell minősíteni, és ezért a Btk. 245. §-ába ütköző fogolyszökés megállapításának nem lehet helye. Ez a gyakorlat irányadó a katonai fogdában őrizetben lévő katonára is.

kozzanak. Megengedhetetlen tehát az, hogy a 18 éven aluli katonákra akár a legcsekélyebb mértékben is eltérő rendelkezések legyenek. Ezért az említett módon bevonult fiatalokúaknak ugyanolyan jogaik és kötelezettségeik vannak, mint a hadkötelezettség alapján bevonultatott felnőtt korú katonatársaiknak.

Emiatt értelemszerűen nem lehet különbséget tenni velük szemben a büntető anyagi és eljárásjogi rendelkezések alkalmazásakor sem. Tulajdonképpen ez okból mondja ki a törvény azt, hogy a fiatalokúakra vonatkozó rendelkezések (Btk. VII. fejezet) katonákra nem alkalmazhatók.

VII/4. A katonai bűncselekmények elkövetői

A Btk. XX. fejezetében taglalt katonai bűncselekmények jogi tárgyára tekintettel e bűncselekmények tettese csak katona lehet.

A katonai bűncselekményeknek egyébként a speciális és az általános jogi tárgya is ugyanaz: a szolgálati rend és fegyelem. Értelemszerűen a katonai bűncselekményeknek nem csupán tettese, hanem társtettese is csak katonának minősülő személy lehet.

Amennyiben az együttes elkövetők között katonának nem tekintendő személy is van, ő a katonai bűncselekménynek ily módon társtettese nem lehet, részesként azonban felelősségre vonható a katonai büntetőeljárás keretén belül. Általános szabály a gyakorlat szerint, hogy a katonai bűncselekmény részese bárki lehet, tehát a felbujtói, vagy a bűnsegédi tevékenység a polgári személynél is megalapozza a büntetőjogi következmények alkalmazását, természetesen csak akkor, ha a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb törvényi előfeltételei is fennállnak.

A fegyveres erők és rendvédelmi szervek működését elsődlegesen törvények és a végrehajtásukra kiadott rendeletek, valamint speciális szabályzatok, utasítások, illetve intézkedések szabályozzák. A mindennapi életviszonyokat azonban alapvetően a szolgálati és szakmai előjárók különböző parancsai és utasításai irányítják.

Ezen jogszabályoknak, illetve parancsoknak a megszegése képezi a katonai bűncselekmények XX. fejezetben rögzített törvényi tényállásait. Ebből a körül-

ményből is kitűnik az a fentebb már fentebb is említett tény, hogy a katonai bűncselekmények tettese csak katona lehet.²⁹⁶

A Hvt. 103. § (1) bekezdésének a) pontja szerint alapvető szabály, hogy nem hívható be sorkatonai szolgálatra az a hadköteles, aki annak teljesítésére alkalmatlan. Abban az esetben, ha a már sorkatonai szolgálatát teljesítő katonáról derül ki, hogy a katonai szolgálat teljesítésére, illetve annak további folytatására alkalmatlan, előfordulhat, hogy vele szemben katonai bűncselekmény miatt indul büntetőeljárás.

Ezekben az esetekben a 178/1993. (XII. 27.) Korm. rendelet 91. §-a alapján az elkövető egészségi fogyatékoságát a katonai kórház felülvizsgáló bizottsága megállapítja, majd a megállapítást követő nyolc napon belül a Hvt. 114. § (2) bekezdés *f* pontja alapján a váltási rendtől eltérő időpontban le kell szerelni. A leszereléstől függetlenül nem kizárt a terhelt bűnösségének a megállapítása, tehát tettese és részese is lehet a katonai bűncselekménynek.

Ugyanakkor a katonai szolgálatra alkalmatlanná nyilvánított elkövetők esetében már kialakult gyakorlatnak tekinthető, hogy a FÜV. Bizottság döntése és a leszerelés önmagában a büntetés kiszabásánál jelentkezik nyomatékos enyhítő körülményként.²⁹⁷

A jelenlegi gyakorlatban a katonai szolgálatra alkalmatlan vádlottaknál a bíróság - amennyiben az elbírálás egyéb törvényi előfeltételei is fennállanak -, már a tárgyalás előkészítésének szakában, a kisebb tárgyi súlyú katonai bűncselekmények elkövetőinél általában a megrovás intézkedést alkalmazza.

²⁹⁶ Említést igényel az az eset, amikor a katona az előjáróját egy polgári személlyel együttesen bántalmazza, aki a sértettnek természetesen nem alárendeltje, így módon a függelmi viszonyokat a civil elkövető magatartása nem sértheti, és a katonai bűncselekménynek is csak bűnsegéde lehet, de csupán abban az esetben, ha tisztában van azzal a körülménnyel, hogy a bántalmazott személy a katona előjárója. A katonának ezen cselekménye a bekövetkezett eredményre figyelemmel a Btk. 355. § (1) vagy (2) bekezdése szerint minősülő előjáró elleni erőszaknak, míg a polgári személy magatartása bűnsegédként elkövetett katonai bűncselekménynek tekintendő. Ugyanakkor, ha a polgári személynek arról nincs tudomása, hogy a sértett katona és előjárója a társának, akkor csupán az általa megvalósított nem katonai bűncselekményért, a testi épség elleni cselekményért felel.

²⁹⁷ Erre a gyakorlatra már a Legf. Bír. Katf. II. 273/1976. számú határozat is rámutatott, amikor kimondta, hogy a honvédelmi igazgatás hatáskörébe tartozik annak eldöntése, hogy a hadkötelest a szolgálata teljesítésében a kóros egészségi állapot mennyiben korlátozza. Ennek tulajdonképpen indoka az, hogy az általános hadkötelezettség alapján szolgálatot teljesítők nem dönthetnek saját maguk abban a kérdésben, hogy őket terheli-e, avagy sem a hadkötelezettség valamely formája, ezért magukat a katonai szolgálat teljesítése alól nem vonhatják ki önkényesen, és bűnösségük így a katonai bűncselekmény elkövetése esetén megállapítható (KBJD 74.)

VII/5. Más állam katonája ellen elkövetett bűncselekmény

Már az 1930. évi II. törvény is alkalmazta a szövetséges állam katonája ellen elkövetett bűncselekmény tényállását. A társadalmi fejlődés jelenlegi fokán egy állam (különösen egy kis állam) ma sem nélkülözheti a nemzetközi együttműködés terén a szövetségi keretek között való együttműködést, amely viszont szükségessé teszi a büntetőjogi védelem ilyen irányú kiterjesztését.

A XX. fejezet rendelkezései szerint más állam katonája ellen elkövetett bűncselekmény miatt büntetendő az a katona, aki az ott meghatározott bűncselekményt:

- a szövetséges fegyveres erő (368. §) katonájával szemben, vagy
- az ENSZ vagy más nemzetközi szervezet felkérésére végzett békefenntartó, béketeremtő vagy megfigyelő tevékenység keretében, külföldi szolgálat során más állam katonájával szemben szolgálati feladat közös ellátása alatt követi el.

A (2) bekezdés rendelkezései értelmében az előző (1) bekezdés a) pontjának alkalmazásában a szövetséges fegyveres erő katonája a szövetséges fegyveres erő állama rendőrségének, illetőleg polgári védelmi szolgálatának tagja, b) pontjának alkalmazásában más állam katonája a más állam rendőrségének, illetőleg polgári védelmi szolgálatának tagja is.²⁹⁸

Az új értelmező rendelkezésnek a Btk. VIII. fejezetébe való beiktatása így módon szorosan összefügg azzal, hogy a magyar katonák a NATO-tagság révén nyilvánvalóan még gyakrabban fognak külföldön katonai szolgálatot teljesíteni.

A büntetőjogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. törvény kihirdetéséig a Btk. Általános és Különös részbeni rendelkezései alapján nem lehetett egyértelműen állást foglalni abban a kérdésben, hogy a külföldön - nemzetközi kötelékben - szolgálati feladatot ellátók esetében bűncselekménynek minősül-e a Btk. XX. fejezetében szabályozott valamely tényállásszerű magatartás. Ezek a körülmények tették szükségessé, hogy a Btk. rendszerébe további értel-

²⁹⁸ E törvényhellyel kapcsolatban szükséges megjegyezni, hogy a Btk. 122/A. §-a, akárcsak a 122/B. § és a 368. §, a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez (NATO) történő csatlakozásáról és a szerződés szövegének kihirdetéséről szóló törvény 2. §-ának hatályba lépése napján, 1999. március 12-én lépett hatályba. (Lásd a Magyar Közlöny 1999/25. számában megjelent közleményt.)

mező rendelkezések kerüljenek beépítésre, amelyek kétséget kizáróan rendezik a külföldön szolgálatot teljesítő magyar katona cselekményének büntetőjogi értékelését.

A Btk. 122/A. §-a egyrészt biztosítja a szövetséges haderőben szolgálatot teljesítő külföldi katonáknak a magyar katonákéval teljesen azonos fokú védelmét, másrészt pedig rendezi a szövetséges haderővel együtt tevékenykedő magyar katonák szolgálati rendjének és függelmi viszonyainak fő kérdéseit.

A más állam katonája ellen elkövetett bűncselekmény értelemszerűen a szövetséges haderő katonai szolgálati rendjét, fegyelmét és a külföldi szolgálat során meghatározott függelmi viszonyokat sérti.

A Btk. 122/A. §-a tehát egyértelműen megválaszolja azt a kérdést, hogy a más állam katonája ellen elkövetett katonai bűncselekmény mikor von maga után büntetőjogi következményeket a magyar Btk. alapján. A törvényi tényállás szerint két ilyen eset fordulhat elő. Az egyik, amikor a magyar jog szerint katonának tekintendő személy a Btk. XX. fejezetében szabályozott valamelyik katonai bűncselekményt a szövetséges fegyveres erő katonájával szemben, a szolgálati feladat közös ellátása alatt követi el. [Btk. 122/A. § (1)] A másik pedig, amikor a magyar katona az ENSZ vagy más nemzetközi szervezet (pl. EBESZ) felkérésére végzett nemzetközi tevékenység, nevezetesen békefenntartó, béketeremtő vagy megfigyelő tevékenység keretében, a külföldi szolgálat során, más állam katonájával szemben, a szolgálati feladat közös ellátása alatt követi el a katonai bűncselekményt. [Btk. 122/A. § (1) b) pont]

A szövetséges fegyveres erő meghatározásán belül a katona szűken vett fogalmát a 122/A. § nem határozza meg, aminek indoka az, hogy e fogalmat a NATO alapidokumentumai tartalmazzák.

A szövetséges fegyveres erő fogalmát viszont külön értelmező rendelkezés, a Btk. 368. §-a határozza meg. Egyébként a Btk. 122. §-ának (1) bekezdése tartalmazza a magyar büntetőjogi alkalmazás körében katonának minősülő személyek körét, mely rendelkezés a szövetséges fegyveres erő katonája vonatkozásában értelemszerűen nem alkalmazható. Erre a körülményre figyelemmel a szövetséges fegyveres erő katonájának, illetve a más állam katonájának minősülő személy

fogalmára a 122/A. § (2) bekezdés tartalmaz rendelkezést, azzal, hogy a katona fogalmát kiterjeszti a szövetséges fegyveres erő állama, illetve a más állam rendőrségének és a polgári védelmi szolgálatának tagjára is. A katona fogalmának ilyen kiterjesztése azért volt indokolt, mert mind a NATO-hoz történt csatlakozással, mind az ENSZ vagy más nemzetközi szervezet felkérésére végzett tevékenység során előfordulhat, hogy a Btk. 122. § (1) bekezdése szerint katonának minősülő magyar állampolgár nem feltétlenül a külföldi fegyveres erők állományába tartozóval, hanem külföldi személy által rendőri vagy polgári védelmi feladatot ellátóval kerül együttes alkalmazásra a közös szolgálatvezénylés során, hiszen bizonyos tevékenységet célszerűbb ily módon ellátni.²⁹⁹

A XX. fejezet szerint büntetendő az a katona is, aki az ott meghatározott bűncselekményt a szövetséges fegyveres erőkben teljesített szolgálata során, illetve az ENSZ vagy más nemzetközi szervezet felkérésére végzett békefenntartó, béketeremtő vagy megfigyelő tevékenység keretében követi el.

E törvényhelynél is meg kell jegyezni, hogy a Btk. 122/B. §-a, akárcsak a 122/A. § és a 368. §, a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásáról és a szerződés szövegének kihirdetéséről szóló törvény 2. §-ának hatálybalépése napján, 1999. március 12-én lépett hatályba.³⁰⁰

VII/6. A büntethetőséget kizáró okok

Nem büntethető a katona a parancsra végrehajtott cselekményért, kivéve, ha tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el. A parancsra elkövetett bűncselekményért a parancsot adó tettesként felel.

A jogirodalomban az anyagai és eljárásjogi felfogás nincs összhangban egymással. Ugyanis a jogellenességet és a bűnösséget kizáró okok esetében az eljárás-

²⁹⁹ Indokolt megjegyezni, hogy a magyar katona által külföldön elkövetett nem katonai bűncselekményeinek megítélésére a Btk. általános szabályai az irányadók.

³⁰⁰ A 122/B §-t szintén a büntetőjogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. törvény 30. §-a iktatta be - ahogy a 122/A §-t is - a Btk. Általános részébe. Ezen új értelmező rendelkezés a katonai bűncselekményeket szabályozó Btk. XX. fejezetének a hatályát terjeszti ki arra az esetre, amikor a magyar katonának minősülő személy a szövetséges fegyveres erőknél teljesít szolgálatot, és ezen szolgálata során követ el valamely katonai bűncselekményt. Ugyancsak idetartozik az az eset is, amikor a magyar katona

rásjog egyaránt büntethetőséget kizáró okról beszél. Ehhez képest pedig némely kizáró ok büntetőjogi természete vitás.³⁰¹

Így a jogirodalomban régóta vitás kérdés, hogy az előjáró parancsa már a cselekmény jogellenességét kizárja-e vagy csupán a jogellenes cselekményt elkövető katona bűnösségét küszöböli-e ki.

Amennyiben a parancs jogszerű, a cselekmény jogellenességét valamely más ok zárhatja ki, a parancs kiadója és a végrehajtója viszonylatában egyaránt. Jelen esetben a jogellenes parancs a kiindulási pont, amely alapján elkövetett bűncselekményért a parancs kiadója mindig tettesként felel.

A korábbi és a jelenkori felfogások szerint a jogirodalomban széles körben elterjedt felfogás szerint az előjáró parancsa már a jogellenességet küszöböli ki. Ebben az esetben viszont a parancsot végrehajtó katona támadásával szemben senki sem jutna jogos védelmi helyzetbe.³⁰²

Mindenképpen megfontolandó tehát, hogy az előjáró parancsát helyesebb bűnösséget kizáró oknak tekinteni. Emellett szól az is, hogy parancsot végrehajtó katona büntethetősége attól függ, hogy tudta-e, vagy sem, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el. Amennyiben ezt nem tudja a parancsot köteles végrehajtani. Ez az elméleti megoldás sem tökéletes, mert ha az előjáró parancsát bűnösséget kizáró oknak tekintjük, de a cselekmény jogellenes marad, akkor olyan helyzet alakul ki, hogy maga a jogrend kényszeríti a katonát a jogellenes cselekmény elkövetésére.

Az előjáró parancsa valójában kettős természetű: a katona személyére nézve jogellenességet, a cselekmény külső kihatását tekintve viszont „csupán” bűnösséget kizáró ok.³⁰³ Egyértelmű ugyanis, hogy az a katona, aki nem tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el, a saját személyére nézve jogszerűen cselekszik, azonban cselekménye kifelé közvetíti a jogellenességet, amely a parancs kiadásából ered.

az ENSZ vagy más nemzetközi szervezet (pl. EBESZ) felkérésére végzett békefenntartó, béketeremtő vagy megfigyelő szolgálat keretében követ el a Btk. XX. fejezetébe ütköző tényállásszerű magatartást.

³⁰¹ NAGY Ferenc - TOKAJI Géza, *A magyar büntetőjog általános része*, Bp., 1998, 147.

³⁰² *Uo.*, 148.

³⁰³ *Uo.*

Mi legyen tehát a megoldás? Elsősorban azt alapul véve, hogy a cselekmény külső kihatásában jogellenes, a törvény lényegében tévedés speciális eseteként szabályozza végül is helyesebb a bűnösséget okok közzé sorolni.³⁰⁴

Korábban a katonai életviszonyok közti függelmi viszonyokat, illetve a parancs fogalmát és kiadásának körülményeit a szolgálati szabályzat tartalmazta. Jelenleg a Magyar Köztársaság fegyveres erői szolgálati szabályzatának kiadásáról szóló 6/1987. (X. 15.) HM rendelet 28. pontja csupán azt mondja ki, hogy a jogszabályok által meghatározott követelmények végrehajtására vonatkozó szabályokat és a jogszabályok által nem szabályozott élet- és szolgálati, illetőleg a katonai tevékenység részletes szabályait parancsok, intézkedések, szabályzatok és szakutasítások állapítják meg.

Ezen rendelkezésben foglaltakat viszont a katona köteles maradéktalanul végrehajtani, illetve betartani. Ezzel összhangban a fegyveres erők, a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok akkor tudják ellátni feladataikat, ha a katonának minősülő személyek közt szigorú alá- és fölérendeltség érvényesül.³⁰⁵

Az előjáró elsősorban parancsok és intézkedések kiadásával szerez érvényt akaratának. A 26. § (1) bekezdése szerint tehát a parancs meghatározott tevékenység vagy feladat végrehajtására vonatkozó egyedi utasítás. A (2) bekezdés rögzíti, hogy a parancsot meghatározott személy vagy személyek egyértelműen meghatározott köre részére lehet kiadni.

A parancsot az előjárónak határozottan és úgy kell kiadni, hogy félreérthetetlen legyen az alárendelt számára, és tekintettel kell lenni arra is, hogy a parancs címzettje képes legyen annak végrehajtására. A katona a parancsot ellentmondás nélkül, a kellő időben, a legjobb tudása szerint és maradéktalanul köteles teljesí-

³⁰⁴ **Uo.**

³⁰⁵ A Hvt. 25. § (1) bekezdése meghatározza, hogy a függelmi viszonyok rendszerében **előjáró** az a katona, akinek joga és kötelessége más katonák tevékenységének irányítása, és **alárendelt** az, akire jogköre kiterjed.

teni,³⁰⁶ ellenkező esetben a Btk. 354. §-ába ütköző parancs iránti engedetlenséget követi el.³⁰⁷

Nem büntethető a katona a parancsra elkövetett bűncselekményért, ha azt felismerte ugyan, hogy a magatartása ellentétes a szolgálati szabállyal, de azt nem tudta, hogy az bűncselekményt valósít meg. (BH1995. 327.)

A bírósági gyakorlattal összhangban van a jogszabályi háttér is, ugyanis az 1996. évi XLIV. törvény 7. § (6) bekezdése azt mondja ki, hogy a katonának a parancs végrehajtását meg kell tagadni, ha előtte nyilvánvaló, hogy annak teljesítésével bűncselekményt valósítana meg. A (6) bekezdésben írt kivételtől eltekintve a hadköteles katona a jogszabálysértő parancsot nem tagadhatja meg.

Ha azonban a parancs jogellenessége felismerhető számára, arra köteles az előljáró figyelmét felhívni. Ha az előljáró a parancsát ennek ellenére fenntartja, azt kérelemre írásba kell foglalnia. A jogszabálysértő parancs végrehajtásáért kizárólag a parancsot kiadó felel [1996. évi XLIV. törvény 7. § (7)]. A hivatásos és szerződéses katonákra ugyanezen szabály vonatkozik.³⁰⁸

A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 12. § (1)-(2) bekezdése szintén tartalmaz a parancs végrehajtásával kapcsolatos rendelkezést. Eszerint a rendőr a feladata teljesítése során köteles végrehajtani a szolgálati előljáró utasításait, azonban meg kell tagadnia az utasítás végrehajtását, ha azzal bűncselekményt követne el. A rendőr tehát az említett kivételtől eltekintve nem tagadhatja meg az előljáró jogszabálysértő utasításának teljesítését, azonban ha a jogszabálysértő jellege számára felismerhető, kötelessége a törvény szerint az előljáró figyelmét erre felhívni. Ha az előljáró ennek ellenére az utasítást fenntartja, kérelemre köteles azt írásba foglalni. Tartalmilag hasonló rendelkezéseket rögzít a

³⁰⁶ 1996. évi XLIV. törvény 7. § (2)

³⁰⁷ A katona csak a nyilvánvalóan bűncselekmény végrehajtására irányuló parancs teljesítését tagadhatja meg, ha a parancs jogellenességét a tartalmából és a kiadása körülményeiből azonnal és félreérthetetlenül nem ismeri fel, annak a teljesítésével elkövetett bűncselekmény miatt - büntethetőséget kizáró ok miatt - nem büntethető. (BH 1998. 210.)

³⁰⁸ A jogellenes parancs szolgálati parancsnak tehát nem tekinthető, ezért annak a megtagadása a parancs iránti engedetlenséget nem valósítja meg. Ha a parancs jogellenessége az utasított személy és az esetleg jelen levő többi katona előtt nem egyértelműen világos és nyilvánvaló, a parancs megtagadása legfeljebb szolgálati tekintély megsértésének minősülhet. (KBJD 76.)

büntetés-végrehajtási szervezet szolgálati szabályzatáról szóló 21/1997. (VII. 8.) IM rendelet 7-8. §-a.

Az ismertetett rendelkezésekből az következik, hogy a katonának minősülő személyeknél az alárendelt köteles végrehajtani a parancsot, viszont cselekményéért nem büntethető, mivel a Btk. 123. §-a az alárendeltet mentesíti a felelősség büntetőjogi vállalása alól. Abban az esetben, ha az alárendelt felismerte azt, hogy a parancs teljesítésével bűncselekményt követ el, és ennek ellenére végrehajtja az utasítást, őt tettesként kell cselekménye miatt felelősségre vonni.

Rendkívüli állapot kihirdetésekor, pl. háború esetén, de egyébként is elengedhetetlenül szükséges a Btk. 27. §-ában rögzített tévedésre vonatkozó szabályok vizsgálata.

Ugyanis a katonai függelmi viszonyok között nem büntethető az a katona, aki parancsra a cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre a konkrét esetben alapos oka van. Nem büntethető az alárendelt a parancs végrehajtása során olyan tény miatt, amelyről az utasítás végrehajtásakor nem tudott. A gyakorlatban mind a ténybeli, mind a társadalomra veszélyességben való tévedés megállapítása büntethetőséget kizáró okként értékelendő.³⁰⁹

A katonai életviszonyok között előfordul, hogy az illetékes előljáró a parancsát olyan katonának adja ki, aki ittas állapotban van. Ilyen esetekben még akkor is, ha az előljáró formailag és tartalmilag egyaránt jogszerű parancsot ad az alárendeltjének, a parancsra történő elkövetés következményei fel sem merülhetnek, mivel a kialakult gyakorlat szerint az ittas katonát az utasítás végrehajtására képtelen személynek kell tekinteni. Emiatt nem is vonható felelősségre a Btk. 354. §-

³⁰⁹ Meg kell jegyezni, ha a katona a gondatlansága miatt nem győződött meg arról, hogy az utasítás végrehajtásával bűncselekménynek minősülő tevékenységet valósít meg - bár erre lehetősége lett volna - akkor az elkövetési magatartás gondatlan alakzatáért felel, természetesen csak akkor, ha a törvény a gondatlanságból eredő elkövetést is bünteti [Btk. 27. § (3)]. Nem büntethető azonban a bűncselekményt gondatlanul megvalósító katona, ha a parancs végrehajtása során előre nem tudhatja, hogy magatartása következményeként ténylegesen bűncselekmény valósul meg, hiszen így nincs is lehetősége megtagadni a parancs végrehajtását. (Legf. Bír. Katf. II. 583/1984.) Hasonlóképpen nem látta megállapíthatónak a katonai bíróság annak a járőrtárs rendőrnök a büntetőjogi felelősségét sem, aki a járőrparancsnok utasítására végül is jogellenesen állított elő és korlátozott ily módon személyi szabadságában egy polgári személyt. A járőrparancsnok ugyanis nem tájékoztatta alárendeltjét az intézkedés indokáról, és a járőrtárs így az előállításra vonatkozó utasítás jogszerűségét nem tudta megítélni. (Legf. Bír. Katf. III. 382/1979.)

ában szankcionált parancsmegtagadás miatt, hiszen az előljáró ilyen állapotban nem is utasíthatná a parancs végrehajtására. Ugyanakkor büntetőeljárás keretén kívül az ittas katona természetesen fegyelmi úton felelősségre vonható.

Az is előfordulhat, hogy a parancs kiadásának körülményei olyanok - figyelemmel az alárendelt személyiségére is -, hogy a parancs végrehajtása során az alárendelt kényszer és fenyegetés hatása alatt áll. Ezért nem csupán a Btk. 123. §-ában írtakat, hanem a Btk. 26. § (1)-(2) bekezdésében rögzített büntethetőséget kizáró okokat is kell vizsgálni adott esetben.

VII/7. A parancsot adó előljáró felelőssége

A Hvt. 28. § (1) bekezdése egyértelműen rögzíti, hogy a parancsot adó katona parancsáért felelősséggel tartozik, és a parancsadás jogával visszaélni tilos. A törvény azt is kimondja, hogy a parancsot adónak biztosítani kell a parancs végrehajthatóságát, és az utasításnak összhangban kell lennie a jogszabályokkal, az egyéb rendelkezésekkel és az előljárók parancsaival. Az (5) bekezdés szerint tilos a parancs kiadása, ha az - a törvényben foglalt kivétellel - a katona életét, egészségét, vagy testi épségét közvetlenül, vagy súlyosan veszélyeztetné; ha az bűncselekmény megvalósítására irányul; illetve ha az a katona magáncélú igénybevételét valósítaná meg. A törvény szövegéből következik az is, hogy a parancs nem irányulhat az alárendelt indokolatlan zaklatására és emberi méltóságának megsértésére.³¹⁰

Egyértelmű tehát, hogy a parancsra elkövetett bűncselekményért a parancsot adó előljáró nem részesként, hanem tettesként kell felelnie. A kiadott parancs alapján elkövetett bűncselekménynél minden esetben vizsgálni kell az előljáró felelősségét, mivel a tévedés szabályai az előljárók esetében is alkalmazásra kerülhetnek. Abban az esetben viszont, ha a törvény a gondatlanságból eredő elkövetési alakzatot is büntetni rendeli, a parancsot kiadó előljáró vonatkozásában a

³¹⁰ A törvényi szabályozásból fakad az a következetes bírósági gyakorlat, hogy az előljáró nem felbujtóként, hanem tettesként valósítja meg az alárendelt megsértésének törvényi tényállását, ha arra utasítja alárendeltjét, hogy egyik beosztottját más katonához képest hátrányosabb, annak emberi méltóságát is sértő, megalázó bánásmódban részesítse. (BH 1981. 129.)

bűncselekmény elkövetésének megállapítását és a büntethetőséget a gondatlanság okozta tévedés nem zárja ki.³¹¹

Az 1993. évi XVII. törvény hatálybalépését megelőzően katonai vétség csak az illetékes parancsnok feljelentésére volt büntethető, attól a kivételtől eltekintve, ha a katona a Btk. XX. fejezetében szabályozott vétségen kívül más katonai bűntettet vagy egyéb köztörvényi bűncselekményt is elkövetett.

A korábbi gyakorlat szerint a parancsnok fegyelmi fenyítést szabhatott ki katonai vétség elkövetésekor. A jelenlegi joggyakorlat viszont az illetékes parancsnok számára ezt a fajta felelősségre vonást már nem teszi lehetővé, hanem a joghátrányt minden esetben a területileg illetékes katonai tanács alkalmazza az elkövetővel szemben.

A jogszabályváltozás elvi indoka az volt, hogy bármely bűncselekmény elkövetése esetén - még ha az csupán kisebb súlyú katonai vétség is - csak bíróság alkalmazhasson végső soron felelősségre vonást és joghátrányt.

Jelenleg az is egyértelmű, hogy a katonai büntetőeljárás keretén belül a nyomozás elrendelésének és a joghátrány alkalmazásának nem előfeltétele az illetékes parancsnok feljelentése.

VII/8. A büntethetőséget megszüntető ok

A 73. § (2) bekezdésének esetét kivéve nem büntethető katonai vétség miatt az elkövető, ha a tettes szolgálati viszonyának megszűnése óta egy év eltelt.

A törvényhely korábbi szövegét a büntetőjogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. törvény 31. §-a változtatta meg, és a gyakorlati jogalkalmazás számára így módon egyértelművé tette a Btk. 124. §-ának értelmezését, ha katonai vétség miatt próbára bocsátott terhelten szemben indul a próbaidő alatt elkövetett bűncselekmény miatt újabb büntetőeljárás.

³¹¹ Ha az alárendelt a parancs kiadásakor nyomban észlelhette, hogy annak következetes teljesítése bűncselekmény útján valószínűsíthető, akkor természetesen a parancsot adó elöljáró mellett maga is tettesként felel. A büntetőjogi felelősség ilyenkor megoszlik az alárendelt és az elöljáró között, figyelemmel arra is, hogy az elöljárói tekintély ezekben az esetekben befolyásolhatja az alárendeltet a jogellenes cselekmény megvalósításánál. (BH 1973. 98., BH 1981. 129.)

E speciális büntethetőséget megszüntető ok azonban értelemszerűen továbbra sem vonatkozik a katonai büntettet vagy az egyéb köztörvényi bűncselekményt elkövetőkre. A Btk. XX. fejezete a katonai vétségek között több olyan törvényi tényállást is szabályoz, amelyek közül egyes elkövetési magatartások a polgári életben nem minősülnek bűncselekménynek.

Említést igényel az a körülmény is, hogy a sorkatonai szolgálati idő az 1970-es években még két év volt, ami időközben másfél, majd egy évre csökkent, és jelenleg a hadkötelezettség alapján hat hónapot kell teljesíteni. Ugyanakkor a kisebb tárgyi súlyú katonai vétséget elkövető hivatásos és szerződéses katonával vagy sorkatonával szemben indokolatlan lenne a nyugállományba, illetve tartalékállományba helyezés után akár a legenyhébb joghátrány alkalmazása is, mivel a szolgálati viszony megszűnésével a felelősségre vonást katonai érdek, a szolgálati rend és fegyelem fenntartása miatt már nem indokolja. A törvényalkotó ez okból tartotta szükségesnek az „elévülési idő” 124. § szerinti külön szabályozását.³¹²

Értelemszerűen vonatkoznak e rendelkezések a társtettesekre is. A törvény azonban a társtettesek közül kizárólag annak az elkövetőnek a büntethetőségét szünteti meg, akinek a szolgálati viszonya megszűnése óta az egy év ténylegesen eltelt. Abban az esetben, ha a katonatárs még a szolgálatát ténylegesen teljesíti vagy a szolgálati viszonyának megszűnése óta még nem telt el az egy év, akkor a tettestárs természetesen büntethető.

Egyértelműen következik a törvény szövegéből, hogy a katonai vétségek részesei is a tettes szolgálati viszonyának megszűnésétől számított egy éves határidőn belül büntethetők. Ugyanakkor nem érinti a katonai vétségek felbujtóinak vagy bűnsegédeknek a büntethetőségét, ha náluk a tartalékállományba vagy nyugállományba helyezéstől számított egy év már eltelt, de a tettes még teljesíti a szolgálatát, illetve a szolgálati viszonya megszűnése óta az egy év még nem telt

³¹² A speciális büntethetőséget megszüntető ok az elkövetők közül csupán a tettesekre vonatkozik, és a szabály alkalmazhatóságának további feltétele az egy év eltelté (BH 1996. 462.). Nincs továbbá helye katonai büntetőeljárásnak a Btk. 124. §-ában írt büntethetőséget megszüntető ok fennállása esetén. (FBK 1996/25.)

el. A részesek tehát mindaddig felelősségre vonhatók, amíg a tettesek bármelyikének is fennáll a büntethetősége.

Abban az esetben, ha az együttes elkövetők közül valamelyik társtettes vagy éppen részes szolgálati viszonya már nem áll fenn, de a büntethetősége a törvény szerint még nem szűnt meg, akkor a szolgálati viszony megszűnését a joghátrány alkalmazásánál indokolt nyomatékos enyhítő körülményként figyelembe venni.³¹³

A Legfelsőbb Bíróság egyúttal kifejti, hogy a Btk. 122. §-ának (2) bekezdése értelmében a törvény rendelkezéseit a katonákra vonatkozó fejezetben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Ebből az a következtetés vonható le, hogy az elévülésnél - egyéb vonatkozásban - az általános szabályok az irányadók. A Btk. 124. §-át a korábbi gyakorlat mint speciális elévülési szabályt alkalmazta. A Legfelsőbb Bíróság szerint már nem helytálló ez a gyakorlat - amivel egyébként a jogelméleti felfogás is azonosult -, ugyanis a Btk. 124. §-a olyan speciális katonai büntethetőséget megszüntető ok, amelynek nincs köze az elévüléshez. A Btk. 124. §-át ezentúl olyan büntethetőségi akadállynak kell tekinteni, amely a Btk. 32. §-ának e) pontjában foglalt egyéb ok, és amely nem tartozik a Btk. 32. §-ának b) pontjában szabályozott elévülés körébe. A korábbi álláspont megváltoztatásának további indoka az, hogy a Btk. 124. §-ában foglalt rendelkezés nem tartalmaz és nem is határoz meg más egyéb feltételt, csupán azt rögzíti; ha a tettes szolgálati viszonyának megszűnése óta egy év eltelt, nem büntethető. Az egy év eltelté pedig abszolút eljárást megszüntető ok, és azt nem befolyásolja az sem, ha az ügyben időközben nem jogerős határozat született, mivel az elbírálás időpontja alatt ebben az esetben a jogerős határozat meghozatalának az időpontja értendő.

³¹³ A gyakorlatban mindig különös jelentősége van a büntethetőséget megszüntető ok határideje számításának. Korábban a Legfelsőbb Bíróság akként foglalt állást, hogy a katonai vétség elkövetője nem büntethető, ha szolgálati viszonyának megszűnése óta - az elsőfokú bíróság határozatának a meghozataláig - egy év már eltelt, az elévülés félbeszakítására vonatkozó rendelkezések pedig e speciális katonai büntethetőséget megszüntető ok tekintetében nem érvényesülnek. Ezt az álláspontját a Legfelsőbb Bíróság később már nem tekintette irányadónak, mivel a korábbi gyakorlatot ártértékelték. Így a katonákra vonatkozó azon rendelkezés, hogy nem büntethető a katonai vétség elkövetője, ha szolgálati viszonyának a megszűnése óta egy év eltelt, a törvényben meghatározott „egyéb” büntethetőséget megszüntető oknak tekintendő, ezért a jogerős ügydöntő határozat meghozatalának az időpontjában kell vizsgálni, hogy az egy év eltelt-e. (BH 1997. 376.)

A büntethetőséget megszüntető ok értelmezésének megváltozása további problémát vetett fel a próbára bocsátás jogintézményével összefüggésben.³¹⁴

Mivel a próbára bocsátással a bíróság a büntetés kiszabását próbaidőre elhalasztja, ezért a Legfelsőbb Bíróság iránymutatása szerint, ha a tettes szolgálati viszonyának megszűnése óta egy év eltelt, akkor ez a körülmény az elkövető büntethetőségét is megszünteti a katonai vétség miatt. A speciális büntethetőséget megszüntető ok azonban csak az elkövető katonai vétség miatti megbüntetésének a lehetőségét zárja ki, de nem befolyásolja a Be. 374. § (2) bekezdés a) pontja szerinti eljárás lefolytatását, ha a terhelt ellen a próbaidő tartama alatt elkövetett újabb bűncselekmény miatt indul büntetőeljárás. Ilyen esetben kötelező tehát az ügyek egyesítése, és a Legfelsőbb Bíróság szerint az esetleges büntethetőségi akadály feltételének megvalósulásáról is csak az egyesített ügyek tárgyaláson történő elbírálásakor lehetett érdemben állást foglalni.

A Btk. 124. §-a szerinti büntethetőséget megszüntető ok vizsgálata a megváltozott gyakorlat miatt további kérdéseket vetett fel. Ugyanis ha a megyei bíróság katonai tanácsa polgári személyeket mint részeseket bocsátott jogerősen a katona elkövetővel együtt próbára, akkor a tettes szolgálati viszonyának megszűnése után egy év elteltével - újabb bűncselekmény együttes elkövetése esetén - a tettes vonatkozásában a katonai vétség miatt a speciális büntethetőséget megszüntető ok hatályosult volna, míg a polgári személy felbujtóval vagy bűnsegéddel szemben akár halmazati büntetést lehetett kiszabni a katonai vétség miatt is. Ezt az ellentmondást a törvényhely módosításáig a joghátrány megfelelő alkalmazásával lehetett csak feloldani.

Ezeket az ellentmondásokat rendezte 1999. március 1-jei hatállyal a Btk. 124. §-ának módosítása. A gyakorlati jogalkalmazás során ugyanis többször előfordul, hogy a bíróság katonai vétség miatt az elkövetővel szemben a Btk. 72. §-a szerin-

³¹⁴ A Legfelsőbb Bíróság a következőket bírósági gyakorlatra figyelemmel korábban még úgy foglalt állást, hogy ha a katonai vétség miatt próbára bocsátott katona a próbaidő alatt újabb bűncselekményt követett el, az ügyeket egyesíteni kellett, és a katonai vétség miatt akkor is büntetést kellett kiszabni, ha az elkövető szolgálati viszonyának megszűnésétől már több mint egy év eltelt. (BH1993. 77.) A korábbi gyakorlattól eltérően a Legfelsőbb Bíróság a Bk. V. 55/1998. számú, illetve a Bk. V. 59/1998. számú végzésében arra mutatott rá, hogy a próbára bocsátást alkalmazó bírósági határozat a két büntetőjogi főkérdésről, a tényállásról és a cselekmény elkövetésének megállapításáról dönt, és a jogerős határozat egyúttal kötelező az újabb bűncselekmény miatt eljáró bíróságra is.

ti intézkedést alkalmaz, majd a próbaidő alatt elkövetett újabb bűncselekmény miatt indul a próbára bocsátott személy ellen büntetőeljárás. Ezekben az esetekben az ügyeket a Be. 374. § (2) bekezdés a) vagy b) pontja alapján a tárgyalás előkészítésének szakában vagy a tárgyaláson egyesíteni kell és a Btk. 73. § (2) bekezdésére figyelemmel - az általános szabályokkal egyezően - büntetést kell kiszabni, ha a próbára bocsátott személyt a bíróság a próbaidő alatt elkövetett bűncselekményért elítéli, tehát a büntethetőség megszűnésére vonatkozó különleges rendelkezés ilyenkor nem érvényesül.³¹⁵

VII/9. Bűncselekmény elbírálása fegyelmi jogkörben

A törvényi rendelkezés hatályon kívül helyezése miatt jelenleg az illetékes parancsnok még katonai vétség elkövetése esetén sem alkalmazhat fegyelmi fenytést az alárendelt katonával szemben. A Btk. 83. §-ában rögzített büntetési célokat tehát az általános szabályok alkalmazásával a büntetőeljárás keretén belül kell érvényesíteni.

A törvényhely hatályon kívül helyezése folytán a katona által elkövetett szabálysértés elbírálására nem a Be., hanem az azzal azonos szintű jogforrás, az 1968. évi I. törvény tartalmaz kötelező rendelkezést.

A jogszabályi módosítások következtében az 1968. évi I. törvény 28. §-ának (1) bekezdése szerint katona által csak a szolgálati viszony tartama alatt és a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértést lehet fegyelmi eljárás keretén belül elbírálni, és a szabálysértés megállapítása esetén a katonával szemben a cselekményével arányban álló fenytést lehet alkalmazni. Ha a katona szolgálati viszonya a szabálysértés elbírálása előtt megszűnt, a szabálysértést a szabálysértési hatóság bírálja el.

Az 1998. évi XIX. törvényt módosító 2002. évi I. törvény - bár még nem lépett hatályba - visszaállítja a bűncselekmény fegyelmi jogkörben történő elbírálásának lehetőségét.

³¹⁵ A törvényhely szövegének változására tekintettel, a BH 1993. 77. számú állásfoglalásban kifejtettek továbbra is irányadónak tekintendők a katonai vétség miatt próbára bocsátott elkövetőkkel szembeni újabb büntetőeljárásban.

A törvényjavaslat indokolása szerint a bírósághoz fordulás jogának biztosítása nem azt jelenti, hogy minden bűncselekmény esetén bírósági eljárást kell lefolytatni, hanem azt, hogy a bűncselekmény elkövetésével vádolt személy választhasson a büntető útról történő elterelés és a bírósági eljárás között.

Ezért a törvény visszaállítja a bűncselekmény fegyelmi jogkörben történő elbírálásának lehetőségét, oly módon, hogy a terhelt a katonai ügyész által fegyelmi eljárásra utalásról történt tudomásszerzését követően választhat a fegyelmi- vagy a büntetőeljárás között. Ez azt jelenti, hogy a feljelentés elutasítása, illetőleg a nyomozás megszüntetése esetén a terhelt panasszal élhet, és a panasz következményeként a nyomozást el kell rendelni, az eljárást le kell folytatni.

Amennyiben a terhelt nem élt panasszal, úgy a fegyelmi eljárás lefolytatására illetékes parancsnok a szolgálati viszonyt szabályozó külön törvények szerint fegyelmi eljárásban bírálja el a katonai bűncselekményt. A terhelt a döntés ellen a fegyelmi eljárásban biztosított jogorvoslattal élhet. Ez a jogorvoslat természetesen a panaszjogot jelenti. Ezután bírói felülvizsgálatnak van helye a katonai tanács előtt.

A katonai tanács a fenyítést kiszabó határozatot vagy parancsot helyben hagyhatja, a fenyítés mértékét csökkentheti vagy enyhébb fenyítést alkalmazhat, illetve meg is semmisítheti, ha az eljárás során felmentő vagy eljárást megszüntető határozat meghozatalának lenne helye. A katonai tanács határozatával szemben az eljárást megszüntető végzéssel azonos módon fellebbezésnek van helye.

Így az ügy felülbírálatra az Ítéletáblára kerül, ahol anyagi jogként a fegyelmi szabályzatban írtakat alkalmazzák.

Megítélésem szerint ez nem feltétlenül indokolt. A büntetőeljárás egyszerűsítése iránti jogos elvárás ebben a körben is fennáll. A többszörös jogorvoslat-, illetve a felsőszintű bírósági szervezetben a bagatell bíraskodás elkerülése is inkább a katonai vétségek egy részének a dekriminalizációjának szükségességét veti fel. Ezt az is indokolná, hogy a fenti eljárás éppen a fegyelmi jogkörben való eljárás lényegét, vagyis a gyors elbírálás lehetőségét alapjaiban kizárja.

VII/10. A szabadságvesztés végrehajtása katonai fogdában

Ha az elítélt a szolgálatban megtartható, katonai fogdában kell végrehajtani a hivatásos, a szerződéses és a sorállományú katonára kiszabott, egy évet meg nem haladó szabadságvesztést a 44. §-ban meghatározott esetben.

Ha az elítélt szolgálati viszonya megszűnt, a büntetést, illetőleg annak hátralevő részét fogházban kell végrehajtani.

A korábbi törvényi szabályozás ismerte a szabadságvesztésnek börtön, illetve fogház fokozatú fegyelmező zászlóaljban való végrehajtását. Ily módon fegyelmező zászlóaljban kellett végrehajtani a sorállományú katonára kiszabott két évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztést a Btk. 43. §-ában szabályozott esetben, továbbá a hat hónapnál hosszabb, de két évet meg nem haladó szabadságvesztést a Btk. 44. §-ában rögzített esetben. Korábban katonai fogdában kellett végrehajtani a hivatásos és a továbbszolgáló állományú katonára kiszabott egy évet meg nem haladó, valamint a sorállományú katonára kiszabott hat hónapot meg nem haladó tartamú szabadságvesztést a Btk. 44. §-ában szabályozott esetben.

A hatályos törvényi rendelkezés szerint - a szolgálatban megtartható - katonákkal szemben a Btk. 44. §-a alapján lehet fő szabályként szabadságvesztés büntetést lehet kiszabni. Ezért, ha a katona elítélt a szolgálatban meghagyható, akkor katonai fogdában kell elsődlegesen vele szemben végrehajtani a szabadságvesztést, ha az egyéb törvényi feltételek is fennállnak. Ezekben az esetekben a büntetés-végrehajtás célja az, hogy az elítéltek a szabadságelvonás ideje alatt se kerüljenek ki a szolgálati rend és fegyelem hatálya alól. A katonai fogda biztosítja a katonai életviszonyoknak megfelelő büntetés-végrehajtást.

A katonai fogda egyébként nem a szabadságvesztés büntetés egyik végrehajtási fokozata, hanem olyan sajátos végrehajtási mód, amely kizárólag a Btk. 127. § (1) bekezdésében írt feltételek együttes megléte esetén alkalmazható a katonának minősülő elkövetőkkel szemben.

A speciális végrehajtási mód alkalmazhatóságának egyik törvényi feltétele, hogy a bíróság ítéletében meghatározott szabadságvesztés időtartama nem halad-

hatja meg az egy évet. További feltétel, hogy a bíróság által meghatározott végrehajtási fokozat csak fogház lehet.

Erre a körülményre figyelemmel felvetődik a Btk. 45. § (2) bekezdésének alkalmazása. A minden elkövetőre vonatkoztatható szabály szerint a büntetés kiszabásánál irányadó körülményekre - különösen az elkövető személyiségére és a bűncselekmény indítékára - tekintettel a törvényben előírtnál eggyel enyhébb végrehajtási fokozat határozható meg. Nincs tehát akadálya annak, hogy az ügyben eljáró bíróság az egyébként börtönben letöltendő szabadságvesztés helyett az eggyel enyhébb fogház fokozatban rendelje végrehajtani a büntetést és egyúttal végrehajtási módként a katonai fogdát jelölje ki.

A fegyelmező zászlóalj megszüntetésével a katona szolgálatban való megtarthatóságának a kérdése fokozottan előtérbe kerül, és minden esetben igényli a Btk. 45. § (2) bekezdésében foglaltak egyidejű vizsgálatát, valamint a Btk. 127. §-a alkalmazhatóságának mérlegelését, mind a hivatásos, mind pedig a sorállományú elkövetőkkel szemben.

A sorkatonára kiszabott szabadságvesztést katonai fogdában kell végrehajtani, ha az elkövetett bűncselekmény jellege, tárgyi súlya, az elkövető életvezetése lehetővé teszi, hogy a szolgálati idő meghosszabbodása ellenére a szolgálatban meghagyható legyen.³¹⁶

A Btk. 127. § (1) bekezdése - az egyéb törvényi feltételek fennállása esetén - a hivatásos, a szerződéses és a sorállományú katonákkal szemben teszi lehetővé a szabadságvesztés katonai fogdában való végrehajtását. A gyakorlat szerint tehát a rendőrség és a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai vonatkozásában szintén lehetőség van a szabadságvesztés büntetés katonai fogdában való letöltésére.

A hivatásos és a szerződéses állományú katonák, valamint a rendvédelmi szervek hivatásos tagjai tekintetében a kiszabott büntetésnek katonai fogdában történő elrendelése szükségszerűen csak akkor következhet be, ha a szolgálatban

³¹⁶ A büntett miatt kiszabott szabadságvesztés katonai fogdában történő végrehajtása elrendelésénél a szolgálatban megtarthatóság feltételeit az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölésének követelményeivel összefüggően kell vizsgálni.

megtarthatóságra is figyelemmel a bíróság a terheltet az előzetes mentesítésben való részesítésre érdemesnek találja.³¹⁷

Egyértelmű, hogy egyes katonai és köztörvényi bűncselekmények elkövetőinél, ha a kiszabott szabadságvesztés a cselekmény tárgyi súlya miatt az egy évet meghaladja, velük szemben fel sem merül a katonai szolgálatban való megtarthatóság kérdése.

Amennyiben a FÜV. Bizottság megállapítja, hogy a katona a szolgálat teljesítésére a továbbiakban alkalmatlan és vele szemben végrehajtandó szabadságvesztést szab ki a bíróság, akkor nincs helye a büntetés katonai fogdában való végrehajtásának.

A bűnismétlők vonatkozásában szintén külön jelentősége van a szolgálatban megtarthatóságnak, és általában velük szemben indokolatlan a cselekmény tárgyi súlyára is tekintettel a katonai fogdában való szabadságelvonás. Természetesen kisebb tárgyi súlyú vétségek elkövetőinél, a rövidebb tartamú szabadságvesztés kiszabásánál a különös és a többszörös visszaesővel szemben is lehetőség van a Btk. 127. § (1) bekezdésének alkalmazására.

Általánosnak tekinthető, hogy a speciális végrehajtási mód alkalmazásakor tehát figyelemmel kell lenni mind a sor-, mind pedig a hivatásos állományú katona életvezetésére, és a katonai szolgálat alatt tanúsított magatartására. A csekélyebb tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetői általában megtarthatók a szolgálatban, és így helye lehet velük szemben a szabadságvesztés katonai fogdában történő végrehajtása elrendelésének. Ekkor is figyelemmel kell lenni arra, hogy a katona szolgálati idejéből még ténylegesen mennyi a hátralévő rész, de helye lehet a szabadságvesztés katonai fogdában történő végrehajtásának akkor is, ha a katona a szolgálatát már nagyrészt letöltötte, de a büntetés a szolgálati idő lejártá előtt a katonai büntetés-végrehajtási intézetben még megkezdhető. (BH 1984. 256.)

³¹⁷ Az ügydöntő határozat kihirdetését megelőzően mindig vizsgálni kell azt, hogy a katona megtartható-e a katonai szolgálatban. A BK 136. számú állásfoglalásban rögzítettek alapján az a gyakorlat alakult ki, hogy nem tartható meg a szolgálatban a sor- és értelemszerűen a hivatásos állományú katona akkor, ha az elkövetett bűncselekmény jellegénél fogva a személye fokozottan veszélyes a társadalomra és a bűncselekmény tárgyi súlya is jelentős. Ilyennek kell tekinteni különösen az állam elleni bűncselekmények (Btk. X. fejezet) az emberiség elleni bűncselekmények (Btk. XI. fejezet), az emberölés (Btk. 166–167. §), a terrorcselekmény (Btk. 261. §), a légi jármű hatalomba kerítése (Btk. 262. §), az emberrablás (Btk. 175/A §) és az életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető katonai bűncselekmények elkövetőit.

Megemlítendő az is, hogy a sorállományú katona, ha a szolgálatban egyébként meghagyható, akkor a vele szemben alkalmazott közügyektől eltiltás önmagában nem akadályozza annak, hogy a szabadságvesztés katonai fogdában kerüljön végrehajtásra. Hivatásos katonánál viszont a közügyektől eltiltás, a lefokozás vagy a szolgálati viszony megszüntetésének alkalmazása nem teszi lehetővé a szabadságvesztés katonai fogdában való végrehajtását, mivel e mellékbüntetések egyúttal a szolgálati viszony megszűnését eredményezik.

Az 1/1979. (VIII. 25.) HM-IM együttes rendelet 1. §-a szerint katonai büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani annak a katonának a szabadságvesztését is, akinek a pénzbüntetését a bíróság szabadságvesztésre változtatta át. A katonai fogdában való végrehajtási lehetőséget támasztja alá az a körülmény, hogy a pénzbüntetés legmagasabb mértéke 360 napi tétel, és a katonai fogdában legfeljebb egyévi tartamú szabadságvesztést lehet végrehajtani. Ez a szabály természetesen nem vonatkozik a főbüntetés mellett kiszabott pénzmellékbüntetés helyébe lépő szabadságvesztésre, mert ez esetben a főbüntetésre vonatkozó végrehajtási fokozat az irányadó.

A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet IV. fejezetében a VIII. cím tartalmazza a katonai fogdára vonatkozó alapvető rendelkezéseket. Az 55. § (2) bekezdése rögzíti, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának rendje – a katonai sajátosságokból fakadó eltérésekkel - a katonai fogdában a fogház rendjének felel meg. Így egyértelmű, hogy a szabadságvesztés végrehajtása alatt a hivatásos, a szerződéses és a sorállományú elítélteket el kell különíteni egymástól.

Az elítéltek a szabadságvesztés végrehajtása alatt előjárói és feljebbvalói joggal nem rendelkeznek. Egyúttal az elítéltek nevelésében fel kell használni a katonai kiképzést.

A részletes szabályokat az 1/1979. (VIII. 25.) HM-IM együttes rendelet tartalmazza a katonák szabadságvesztésének, előzetes letartóztatásának és pártfogó felügyeletének végrehajtásáról.³¹⁸

³¹⁸ Említést igényel, hogy a Hvt. 99. § (1) bekezdés alapján a katonai fogdában letöltött szabadságvesztés ideje a sorkatonai szolgálat időtartamába nem számít be. Ha a sorkatona a szabadságvesztés és az ezt követő szolgálat alatt példás magatartást tanúsít, a szabadságvesztés időtartamát a honvédség vezérkari

A szabadságvesztés katonai fogdában történő végrehajtásánál értelemszerűen irányadók a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos törvényi rendelkezések. [Btk. 47. § (2)-(4)]

Ha az ügydöntő határozat kihirdetése után az elítélt szolgálati viszonya megszűnt, a büntetést, illetőleg annak hátralévő részét a Btk. 127. § (2) bekezdése alapján fogházban kell végrehajtani. Ezen törvényi rendelkezés indoka az, hogy egyedi esetekben előfordulhat, hogy a jogerősen elítélt katonát időközben tartálékállományba kell helyezni. Erre általában a katona szolgálatra való alkalmatlanságának bekövetkezése esetén kerülhet sor, de ugyanígy előfordulhat az, hogy újabb bűncselekmény elkövetése esetén a hivatásos vagy a szerződéses állományú katonát fegyelmi okból az illetékes elöljáró leszereli.

Nincs jelentősége azonban annak, hogy a szolgálati viszony ténylegesen milyen okból szűnik meg, a törvényi rendelkezés folytán a bíróság külön íven szövegezett határozata vagy rendelvénye nélkül az elítéltet a polgári büntetés-végrehajtási intézetnek kell átadni a szabadságvesztés fogházban való végrehajtására.

Az 1/1979. (VIII. 25.) HM-IM együttes rendelet 7. §-a szerint, ha a szabadságvesztést töltő katonával szemben a bíróság a büntetés hátralévő részét a fogháznál eggyel szigorúbb végrehajtási fokozatban rendeli végrehajtani a büntetés-végrehajtás rendjének ismételt és súlyos megzavarása miatt [Btk. 46. § (1)], akkor a szabadságvesztés a továbbiakban már nem katonai büntetés-végrehajtási intézetben kerül végrehajtásra. Ebben az esetben a katonát le kell szerelni.

VII/11. A közérdekű munka alkalmazásának kizárása

Katonával szemben, szolgálati viszonyának fennállása alatt, közérdekű munka nem alkalmazható.

A közérdekű munka, bár a Büntető törvénykönyv rendszerében a második leg-súlyosabb büntetési nem, végrehajtása meglehetősen nehéz körülmények között

főnöke, illetőleg a határőrség országos parancsnoka a szolgálati időbe részben vagy egészben beszámíthatja, feltéve, hogy a büntetés letelt. [Hvt. 99. § (3)]

megy végbe. Ennek oka egyértelműen az, hogy az állam tekinti feladatának e büntetési nem végrehajtását. Azt ugyanis egyértelműen látni kell, hogy ha az állam nem biztosítja a végrehajtást lehetővé tévő munkahelyeket, akkor ez a főbüntetés ugyan a törvény alapján létezik, de a végrehajtási lehetőségei eleve megkérdőjeleződnek. A katonai életviszonyok között történő alkalmazása pedig fogalmilag kizártnak tekinthető.

A Btk. 49. § (1)-(2) bekezdése alapján a közérdekű munkára ítélt köteles a részére meghatározott munkát elvégezni, amire - ha a jogszabály másként nem rendelkezik - hetenként legalább egy napon, a heti pihenőnapon, vagy a szabadnapon kerül sor. A katonai életviszonyok között e büntetési nem alkalmazhatósága nem egyeztethető össze a fegyveres erők, a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok működésével. Az ott szolgálatot teljesítő hivatásos állományú katonáknak ugyanis a szolgálati rendhez és fegyelemhez kötődő tevékenységet kell ellátni.

Ily módon bizonyos esetekben akár a pihenő- vagy a szabadnapon is készenlétben kell állniuk a szolgálati feladat végrehajtására. Egyes szolgálatokat mind a hivatásos, mind a sorkatonák kötelesek ellátni, akár a hét pihenőnapján is. A sorállomány tagjainak pedig hétvégeken a szolgálati helyen (laktanyában) kell tartózkodniuk, hacsak az előljárótól nem kapnak eltávozás vagy kimenő kedvezményt. Ezen okok miatt nem kerülhet sorkatonával szemben a szolgálati viszony tartama alatt közérdekű munka főbüntetés alkalmazására.

Nincs viszont akadálya a közérdekű munka kiszabásának, ha az elkövető tényleges katonai szolgálati ideje alatt követett el bűncselekményt, de az ügy elbírálásakor már nem minősül katonának, mert a szolgálati viszonya időközben megszűnt.

Nem alkalmazható azonban a közérdekű munka azzal a terhelttel szemben, aki a bűncselekmény megvalósulásakor még polgári személy volt, de a cselekmény érdemi elbírálásakor már a fegyveres erők tényleges, illetve a rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagja.

VII/12. A katonai mellékbüntetések

Katonával szemben - ha a közügyektől nem tiltják el - a következő mellékbüntetések is alkalmazhatók:

- lefokozás,
- a szolgálati viszony megszüntetése,
- rendfokozatban visszavetés,
- a várakozási idő meghosszabbítása.

Az első két pontban felsorolt mellékbüntetés önállóan, főbüntetés helyett is alkalmazhatók.

Katonának minősülő személlyel szemben nem csupán a Btk. 38. § (2) bekezdésében rögzített egyes mellékbüntetéseket, hanem a VIII. fejezetben szabályozott speciális katonai mellékbüntetéseket is lehet alkalmazni.

A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjai által viselhető rendfokozatok állománycsoport szerinti megosztását az 1996. évi XLIII. törvény 1. számú melléklete tartalmazza. Így megkülönböztet tiszteseket, tiszthelyetteseket, zászlósokat, tiszteket, főtiszteket és tábornokokat. A rendőrség és a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai ugyancsak viselnek rendfokozatot. Az 1996. évi XLIV. törvény 43-44. §-ai szerint a hadköteles katonák rendfokozat nélküliek vagy tisztesek lehetnek, és a törvényhely tartalmazza továbbá az előléptetésük feltételeit is.

Elsősorban a hivatásos állomány körében van jelentősége a rendfokozatnak, ugyanis a magasabb rendfokozatba lépés szakmai, adott esetben felsőfokú végzettséghez, valamint az 1996. évi XLIII. törvény 1. számú mellékletében előírt várakozási időhöz kötött.

A katonai függelmi viszonyok között a rendfokozat viselése egyúttal magasabb erkölcsi elvárást is jelent, főleg a katonai szolgálatot önként vállaló hivatásos katonákkal szemben. Ezért, ha a katona bűncselekményt valósít meg, akkor az elkövetési magatartás nem csupán a szolgálati rendet és fegyelmet sérti, hanem közvetve vagy közvetlenül a rendfokozati tekintélyt is. A rendfokozat tekin-

télye csorbul minden olyan esetben, amikor az eljáró az alárendelt sérelmére követ el szándékos bűncselekményt és az széles körben ismertté válik.

A katonai életviszonyok között a Btk. 83. §-ában írt büntetési célok érvényre juttatásához adott esetben szükséges lehet az elkövetővel szemben valamely katonai mellékbüntetés kiszabására. Amikor a bűncselekmény a rendfokozat tekintélyének a sérelmével jár, akkor általában indokolt valamely katonai mellékbüntetés alkalmazása.

Szükséges rámutatni, hogy sorkatonával szemben a szolgálati viszony megszüntetése nem alkalmazható.

Bármely katonai mellékbüntetés alkalmazását megelőzően, minden esetben fokozottan kell vizsgálni az elkövető által megvalósított bűncselekmény tárgyi súlyát és a terhelt személyiségét, mivel egyes katonai mellékbüntetések kiszabásakor a joghátránynak az elkövető további életpályájára is kihatása van, így a lefokozásnak és a szolgálati viszony megszüntetésének.

Egyértelmű, hogy katonai mellékbüntetést kizárólag a Btk. 122. § (1) bekezdése szerint katonának minősülő elkövetővel szemben lehet alkalmazni. Abban az esetben, ha a katona szolgálati viszonya a bűncselekmény elbírálásakor már megszűnt, ez a körülmény nem érinti a katonai mellékbüntetés alkalmazását, ha tartalékkállományba vagy nyugállományba úgy került a terhelt, hogy a rendfokozata érintetlen maradt.

Előfordulhat, hogy olyan tényleges szolgálatot teljesítő személy bűncselekményét kell elbírálni, aki a jogellenes magatartást még polgári személyként követte el. Vele szemben a Btk. 130. §-a szerinti mellékbüntetés alkalmazására szintén van lehetőség.

Kizárt viszont a katonai mellékbüntetés kiszabása polgári személlyel szemben, még akkor is, ha mint tartalékos bír valamely rendfokozattal.

Hosszabb tartamú szabadságvesztés kiszabása esetén az elbírált cselekmény tárgyi súlyára, vagy egyéb körülményre figyelemmel a bíróság közügyektől eltiltást szabhat ki. Ebben az esetben értelemszerűen katonai mellékbüntetés egyidejű alkalmazására nem kerülhet sor.

Ugyanis a Btk. 54. § (1) bekezdés e) pontja alapján a közügyektől eltiltott nem érhet el rendfokozatot, illetve a (2) bekezdés b) pontja szerint a mellékbüntetés alkalmazásával az elítélt elveszíti katonai rendfokozatát. A közügyektől eltiltás tehát magában foglalja a lefokozást.

A Btk. 130. § (2) bekezdése lehetővé teszi a lefokozás és a szolgálati viszony megszüntetése mellékbüntetések önállóan, főbüntetés helyetti alkalmazását. E mellékbüntetések főbüntetés helyetti alkalmazására a Btk. 88. §-a alapján szintén csak akkor kerülhet sor, ha az elbírált bűncselekmény büntetési tétele három évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb és a büntetés célja ily módon is elérhető.

A bíróság jogerős ítéletével alkalmazott lefokozást, a szolgálati viszony megszüntetését, a rendfokozatban való visszavetést és a várakozási idő meghosszabbítását az illetékes miniszter (országos hatáskörű szerv vezetője), illetőleg a megfelelő személyügyi hatáskörrel rendelkező parancsnok hajtja végre a Bv. tvr. 80. §-ában írt felhatalmazás alapján.

A lefokozás

A lefokozással, mely mellékbüntetést akkor kell alkalmazni, ha az elkövető a rendfokozatra méltatlanná vált, a katona elveszti a rendfokozatát.

A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény 123. § (1) bekezdés i) pontja alapján a hivatásos katonával szemben alkalmazható legszigorúbb fenyítési nem a lefokozás. A Btk. VIII. fejezetében szabályozott katonai mellékbüntetések közül is a lefokozással járnak a legkomolyabb kihatású hátrányok, mivel alkalmazásával a katona elveszíti rendfokozatát, valamint a hivatását. Ugyanis az 1996. évi XLIII. törvény 53. § f) pontja alapján meg kell szüntetni a szolgálati viszonyát annak, akit büntetőeljárás keretén belül lefokozásra ítélnék. A szerződéses katonával szemben ugyanígy kell eljárni. Viszont a hadkötelezettség alapján sor- és tartalékos katonai szolgálatot teljesítők szolgálati viszonyát a lefokozás nem befolyásolja. E mellékbüntetés végrehajtása a hivatásos és szerződéses állományúak hadkötelezett-

ségére szintén nem hat ki, mivel a Hvt. 121. §-ában írtak szerint tartalékos szolgálatra rendfokozat nélkülként bevonultathatók.

A rendőrség és a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjával szemben a lefokozás szintén alkalmazható, akárcsak a fegyveres erők tényleges állományú tagjaival szemben, ha a bűncselekmény elkövetésekor katonának voltak tekintendők és alkalmazását nem befolyásolja az sem, ha a cselekmény elbírálásánál az említettek szolgálati viszonya már megszűnt.

A törvény nem határozza meg pontosan, hogy e katonai mellékbüntetés kiszabására mely esetekben kerülhet sor, és a Btk. 131. § (2) bekezdése is csak annyit mond ki, hogy lefokozást az elkövető rendfokozatra méltatlanná válása esetén kell alkalmazni.³¹⁹

A rendfokozattal bíró katona elkövető esetében tehát nem elég önmagában a bűncselekmény tárgyi súlyát vizsgálni annak eldöntésénél, hogy méltatlan-e a rendfokozat viselésére. Így nem hagyható meg rendfokozatában általában az a katona, aki olyan jellegű, akár kisebb súlyú bűncselekményt valósít meg, amely a rendfokozatának, előjárói mivoltának a tekintélyét az alárendeltek körében, vagy akár e körön kívül is sérti. E sajátos katonai szempontokat minden ügyben különös gonddal kell vizsgálni, és azokat a büntetés kiszabásánál irányadó további körülményekkel egybevetve kell mérlegelni a méltatlanság megállapításához.

Általánosságban irányadó, hogy amennyiben a vagyon elleni bűncselekmény minősített esetét kell megállapítani, vagy azt a katona üzletszerűen követi el, a lefokozás - ha a közügyektől eltiltás nem indokolt - nem mellőzhető. Ugyanígy a korrupciós bűncselekményt elkövető katonával szemben sem lehet eltekinteni e mellékbüntetés kiszabásától. Minden esetben megfontolandó a súlyosabb megítélésű katonai bűncselekmények elkövetőivel szemben a lefokozás alkalmazása.³²⁰

³¹⁹ A rendfokozat további viselésére méltatlanná válás feltételeinek tisztázására a Legfelsőbb Bíróság még a Legf. Bír. Eln. Tan. Kat. Törv. 193/1981. számú határozatában adott ma is érvényes iránymutatást. Eszerint a lefokozás alkalmazásánál fokozottan kell vizsgálni a büntetés céljainak érvényesülését, és nem hagyható figyelmen kívül az elkövetett cselekmény tárgyi súlya, jellege, a szolgálati rendre és fegyelemre, valamint a rendfokozat tekintélyére gyakorolt hatása. Ugyanakkor tekintettel kell lenni a katona egész addigi pályafutására. A magasabb tiszti rendfokozatot viselő előjárónak olyan emberi és morális tulajdonságokkal kell rendelkeznie, amelyek az alárendeltekből tekintélyt képesek kiváltani.

³²⁰ Méltatlan a tiszthelyettesi rendfokozatra, aki beosztottjaival leittasodva úgy követ el előjárói bűncselekményt, hogy alárendeltjeit emberi méltóságukban durván megsérti, velük szemben erőszakot, meg nem

A büntetés-végrehajtási testület hivatásos állományú tagjai, ha az elítéltek sérelmére követnek el vagyon elleni bűncselekményt, figyelemmel a sértettek kiszolgáltatott helyzetére is, akkor az elkövetővel szemben a lefokozás kimondása nem mellőzhető.

Ugyanígy a sorállományú katonák körében, ha a rendfokozatot viselő tisztes szolgálati helyzetével visszaélve alárendeltje, vagy később bevonult katonatársa sérelmére követ el szándékosan testi épség elleni, vagy katonai bűncselekményt, akkor a lefokozás szintén indokolt.

A felhívott jogesetek mutatják, hogy a lefokozás alkalmazására kizárólag az elkövetett bűncselekmény összes körülményeinek beható vizsgálata után, valamint a súlyosító és enyhítő körülmények feltárását követően kerülhet sor.

A szolgálati viszony megszüntetése

A szolgálati viszony megszüntetésének hivatásos és szerződéses állományú katonával szemben van helye, ha a szolgálatra méltatlanná vált.

A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény 53. § f) pontja alapján a szolgálati viszony ugyanúgy megszűnik a büntetőeljárás során alkalmazott szolgálati viszony megszüntetésével, mint a lefokozás kiszabásakor. A lefokozás mellett tehát a szolgálati viszony megszüntetése a legsúlyosabb hatású katonai mellékbüntetés. A Btk. 132. §-a szerinti mellékbüntetés a lefokozáshoz hasonlóan szintén alkalmazható önállóan, főbüntetés helyett a Btk. 88. §-ában írt feltételek megléte esetén. A két mellékbüntetés között az az alapvető különbség, hogy lefokozással a katona elveszíti rendfokozatát is, nem csupán a tulajdonképpeni megélhetési forrását, míg a szolgálati viszony megszüntetésénél a katonai pályafutás szakad meg, de a rendfokozat érintetlen marad.

engedett fegyelmezési módszert használ. (KBJD 93.) A rendőrség állományában szolgálatot teljesítők esetében nem volt méltó a rendfokozat viselésére az a rendőrtiszt, aki ittasan, hivatali helyzetével súlyosan visszaélve önkényeskedett, s ezzel összefüggésben súlyos megítélés alá eső hivatali és katonai bűncselekményt követett el. (KBJD 95.) A vagyon elleni bűncselekményt elkövető rendőrtiszttel szemben adott esetben enyhébb főbüntetés kiszabása mellett a lefokozás kimondása volt indokolt. (KBJD 253.)

A szolgálati viszony megszüntetése a hadkötelezettség alapján szolgálatot teljesítő sor- és tartalékos, valamint póttartalékos katonával szemben természetesen nem alkalmazható. A hivatásos és a szerződéses katonák esetében, ha e mellékbüntetés kiszabásának lehetősége felmerül, akkor szintén fokozott gondossággal kell eljárni a bíróságnak, és figyelemmel kell lenni az elkövetett cselekmény tárgyi súlyára, jellegére, és tekintetbe kell venni az elkövetési körülmények mellett a katona korábbi életvitelét, a szolgálatban töltött időt, tehát azt a magatartást, amit a cselekmény elkövetése előtt és esetleg utána az elbírálásig tanúsított.

Egyébként a bírói gyakorlatban a katonai bűncselekmények elkövetői közül azokkal a parancsnokokkal és előjárókkal szemben kerülhet alkalmazásra a szolgálati viszony megszüntetése, akik sorozatban mulasztják el az ellenőrzési köteleiket, illetve a szükséges előjárói intézkedést nem teszik meg, és magatartásuk a szolgálatra vagy a fegyelemre jelentős hátránnyal jár. Ugyanígy a szakirányú beosztásban lévők közül, pl. a raktáros tiszthelyettesekkel szemben is előfordulhat e mellékbüntetés kiszabása, ha a rájuk bízott vagyoni kezeléséből fakadó kötelességük folyamatos megszegésével jelentős vagyoni hátrányt okoznak, annak ellenére, hogy a köteleik teljesítésére többször utasítják őket.³²¹

A rendfokozatban visszavetés

Rendfokozatban visszavetés esetén a katona eggyel alacsonyabb rendfokozatba kerül annál, amelyet a bűncselekmény elbírálása idején visel.

A rendfokozatban visszavetést akkor kell alkalmazni, ha a bűncselekmény a rendfokozat tekintélyének sérelmével jár, de lefokozásra nincs szükség.

A rendfokozatban visszavetéssel egyidejűleg az alacsonyabb rendfokozatban eltöltendő időt egy évtől két évig terjedő tartamban kell meghatározni.

A rendfokozatban visszavetés valamely főbüntetés mellett alkalmazható joghátrány. A katonai életviszonyok között a rendfokozattal bíró elkövető által meg-

³²¹ A katonai tanács így megszüntette a szolgálati viszonyát annak a megbízott századparancsnoki beosztásban lévő tiszthelyettesnek, aki a leszerelési segélyeket az alárendeltnek nem fizette ki, annak ellenére, hogy az okozott kárt a későbbiekben megtérítette. Mivel a terhelt már köztörvényi bűncselekmény

valósított bűncselekmény általában sérti a szolgálati rendet és fegyelmet, valamint a rendfokozathoz fűződő tekintélyt. Vannak azonban olyan esetek, amikor az elkövető felelősségre vonásakor fel sem merül a szolgálatból való eltávolítása, viszont a rendfokozatot érintő mellékbüntetés kiszabása mégis indokolt. Ilyen esetekben kerülhet sor a rendfokozatban visszavetés alkalmazására.

E katonai mellékbüntetést hivatásos és szerződéses katonákkal szemben lehet alkalmazni. A sorkatonai szolgálati idő jelenleg hat hónap, ezért a rendfokozatot viselő sorállományú katonával szemben a gyakorlatban nem lehetséges a visszavetés alkalmazása. A törvény ugyanis években határozza meg az alacsonyabb rendfokozatban eltöltendő időt, és így a mellékbüntetés sorkatonánál nem hatályosulhatna. Ugyanezen okból az említett mellékbüntetés tartalékos katonával szemben sem alkalmazható.

A törvény a rendfokozatban visszavetéssel kapcsolatban csupán azt mondja ki, hogy azt akkor kell alkalmazni, ha a bűncselekmény a rendfokozat tekintélyének sérelmével jár, de lefokozásra nincs szükség. Ebben az esetben is vizsgálni kell a Btk. 131. és 132. §-ánál kifejtett szempontokat. A bíróságnak mérlegelni kell azt is, hogy a katonák néhány kivételtől eltekintve egyenruhában látják el a szolgálatot, és a szolgálati helyen lévő egész állomány, így természetesen az alárendeltek is tudomást szereznek az ilyen mellékbüntetés kiszabásáról. Emiatt a visszavetés az elkövetőre nézve egyrészt erkölcsi, másrészt anyagi hátránnyal is jár, hiszen az illetmény összege függ a beosztástól és a viselt rendfokozattól. A rendfokozatban visszavetésnek nyilvánvaló szolgálati tekintélyt romboló hatása is van, így kiszabásakor figyelemmel kell lenni az elkövető beosztására, mivel e mellékbüntetés végső soron kihathat a szolgálati feladatok ellátására. Ezért a sorállomány kiképzésével foglalkozó hivatásos katonánál fokozott gondossággal kell e mellékbüntetés alkalmazásánál eljárni, mivel a visszavetés lejáráthatja az alárendeltek előtt, és emiatt a szolgálati feladatok végrehajtása csorbát szenvedhet.

A sorállomány nevelésével megbízott elkövetővel szemben bizonyos esetekben célszerűbb a várakozási idő meghosszabbításának alkalmazása.

miatt próbára bocsátás hatálya alatt állt, a mellékbüntetés kiszabása mellőzhetetlen volt. (Legf. Bír. Bf. V. 1383/1997.)

A Legfelsőbb Bíróság iránymutatására tekintettel például nem lehet tisztet zászlósi állománycsoportba visszavetni, illetve a fegyveres erők hivatásos állományú őrmesterét sem lehet szakaszvezetői rendfokozatba visszavetni, mert a honvédség, illetve határőrség hivatásos állományában őrmesternél kisebb rendfokozat nincs rendszeresítve. Ugyanilyen alapon nem lehet visszavetni a rendőr őrvezetőt sem.³²²

A várakozási idő meghosszabbítása

A várakozási idő meghosszabbítása esetén a katonának a soron következő rendfokozatba előlépésre előírt várakozási ideje meghosszabbodik. A meghosszabbítást években kell meghatározni; tartama nem haladhatja meg a rendfokozatra előírt várakozási idő felét.

A várakozási időt akkor kell meghosszabbítani, ha a katonának az előléptetést hosszabb várakozási idő eltöltésével kell kiérdemelnie.

A várakozási idő-meghosszabbítás katonai mellékbüntetés alkalmazására akkor kerülhet sor, ha a bűncselekmény elkövetése sérti a rendfokozat tekintélyét, de súlyosabb kihatású mellékbüntetés kiszabására nincs szükség. E mellékbüntetés a legenyhébb következményekkel járó katonai mellékbüntetés, és akárcsak a rendfokozatban visszavetés, önálló büntetésként nem alkalmazható. A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény 79. § (1) bekezdés a) pontja alapján nem léptethető elő a hivatásos állomány tagja, ha rendfokozatát érintő jogerős bírósági büntetés hatálya alatt áll. A (3) bekezdés szerint a meghosszabbított várakozási idő leteltének napjával a hivatásos állomány tagját elő kell léptetni.

Az 1996. évi XLIII. törvény 1. számú melléklete tartalmazza a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainál az egyes rendfokozatokban eltöltendő várakozási időt. Így tisztesi rendfokozatban hat hónapot kell eltölteni, míg a többi rend-

³²² Az alacsonyabb rendfokozatban eltöltendő időt a 133. § (3) bekezdésében meghatározottak szerint egy évtől két évig terjedő tartamban kell meghatározni. A törvényi keret megkötésének indoka az, hogy ha az elkövetőt ennél hosszabb időre kellene visszavetni alacsonyabb rendfokozatba, akkor már felmerül a

fokozatban a várakozási idő években van meghatározva. E melléklet azt is rögzíti, hogy főtörzsőrmesteri, főtörzszászlósi, alezredesi, ezredesi és tábornoki rendfokozatokban nincs várakozási idő. Az 1996. évi XLIV. törvény 44. § (2) bekezdése szerint a sorkatonai szolgálatot teljesítők esetében a tisztesi rendfokozatokban eltöltendő várakozási idő őrvezetőnél két hónap, míg tizedesnél három hónap.

A jogszabály szövegéből egyértelműen következik, hogy főtörzsőrmesterrel, főtörzszászlóssal, alezredessel, ezredessel és tábornokkal szemben nincs helye várakozási idő-meghosszabbítás katonai mellékbüntetés alkalmazásának.

A rendvédelmi szervek állományában szolgálatot teljesítőkre vonatkozóan az egyes rendfokozatokban eltöltendő várakozási időt szintén az 1996. évi XLIII. törvény 1. számú melléklete tartalmazza.

A várakozási idő-meghosszabbítás mellékbüntetés akkor hatályosul, tehát akkor lép érvénybe, ha a soron következő előléptetésre vonatkozó várakozási idő már eltelt. Így a gyakorlatban nincs értelme e mellékbüntetés alkalmazásának a fegyveres erők tisztesi állományú tagjaival, valamint a rendőrség őrvezetőivel és tizedeseivel szemben, mert a következő rendfokozatba való előlépéshez szükséges idő fele náluk az egy évet nem éri el, viszont a meghosszabbítást a 134. § (1) bekezdése alapján években kell meghatározni.

A várakozási idő meghatározásánál figyelemmel kell lenni arra, hogy az elkövető mikor lépett a cselekmény elbírálásakor viselt rendfokozatba. Ezt az időpontot az előléptetésről szóló parancsban rögzített kezdőnaptól kell számítani. A meghosszabbítás a törvény szerint elérheti a következő rendfokozatba lépéshez előírt várakozási idő felét, de a bíróságnak figyelemmel kell lenni arra, hogy a mellékbüntetés még alkalmas legyen a büntetési célok érvényre juttatására. Ugyanis a túlzottan hosszú várakozási idővel már méltánytalan hátrányt szenvedne a terhelt, és a joghátrány nevelő hatása sem érvényesülne. Ezért abban az

esetben célszerű e mellékbüntetést alkalmazni, ha az elkövető soron történő előléptetésére viszonylag rövidebb időn belül kerülne sor.³²³

VII/13. Mentésítés a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól

A bíróság az elítéltet a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól előzetes mentesítésben részesítheti, ha a szabadságvesztést katonai fogdában rendeli végrehajtani. Ez a mentesítés a büntetés kiállításának, illetve végrehajthatósága megszűnésének napján áll be. Katonai mellékbüntetés alkalmazása az elítélt mentesítését nem akadályozza.

A szabadságvesztés katonai fogdában történő végrehajtásának elrendelése esetén az elítélt általában előzetes bírósági mentesítésben részesíthető. A mentesítésre érdemesség vizsgálata nem mellőzhető.

A fegyveres erők és a rendvédelmi szervek a sajátos rendeltetésük folytán szigorúbb követelményeket támasztanak az ott szolgálatot teljesítőkkel szemben. Ezért olyan magatartásformák is büntetőjogi következményeket vonnak maguk után, amelyek a polgári életben egyáltalán nem büntetendők, vagy jóval enyhébb elbírálást vonnak maguk után. Emiatt a katonai fogdában végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt indokolt esetben a Btk. 136. §-a alapján szabadulásuk után mentesülhetnek a hátrányos jogkövetkezmények alól.

A Btk. 104. § (1) bekezdése felfüggesztett szabadságvesztés kiszabása esetén teszi lehetővé az előzetes mentesítést, és ebben az esetben az ítélet jogerőre emelkedésével áll be a mentesülés, míg a Btk. 136. §-a alkalmazásával ez a büntetés kiállításával, illetve végrehajthatósága megszűnésének napján következik be. Itt szükséges megjegyezni, hogy a gondatlan vétség miatt katonai fogdában végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt katonánál a Btk. 102. § (1) bekezdés c) pontja alapján a törvény erejénél fogva áll be a mentesítés a büntetés kitöltésének és

³²³ Fontos megjegyezni, hogy az 1/1979. (VIII. 25.) HM–IM együttes rendelet 3. § (4) bekezdésében írtak szerint a katonai büntetés-végrehajtási intézetben, tehát a katonai fogdában eltöltött büntetési idő a rendfokozatba előírt várakozási időbe nem számít be, sem a 133. §, sem a 134. § szerinti katonai mellékbüntetés alkalmazásakor.

végrehajthatóságának megszűnésének napján, és ilyen esetben nincs szükség külön előzetes mentesítésre.

A Btk. 136. §-ának (1) bekezdése az előzetes mentesítésre nem tartalmaz külön feltételt. Természetes viszont, hogy a katonákra vonatkozó speciális rendelkezést az előzetes mentesítés VI. fejezetében rögzített szabályával összhangban kell alkalmazni. Az ezzel ellentétes álláspont arra vezetne, hogy a katonai fogdában végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték az előzetes mentesítés automatikus alkalmazásakor bizonyos esetekben méltánytalan előnyben részesülnének. Ezért az előzetes mentesítés 136. § szerinti alkalmazásakor minden esetben vizsgálandó, hogy a terhelt érdemes-e a kedvezmény megadására.

Szükséges megemlíteni, hogy az 1993. évi XVII. törvény 103. § (1) bekezdése hatályon kívül helyezte azt a törvényen alapuló lehetőséget, hogy az illetékes parancsnok katonai vétség elkövetése esetén az alárendelt katonával szemben fegyelmi fenytéskepven, 21 napig terjedő, fogdában letöltendő fogságot szabhatott ki. Ily módon gyakori volt, hogy a csekély tárgyi súlyú katonai vétségek elkövetőivel szemben a katonai tanácsok a korábbi fogságfenytéssel arányban álló fogházbüntetést alkalmaztak, és azt - az előzetes mentesítés alkalmazása mellett - katonai fogdában rendelték végrehajtani. Ugyanakkor az 1998. évi LXXXVII. törvény 2. §-a a Btk. 40. §-ának (2) bekezdését megváltoztatta, és 1999. március 1-jétől a határozott ideig tartó szabadságvesztés legrövidebb tartama egy napról két hónapra emelkedett. Erre a jogszabályváltozásra figyelemmel a korábbi - fogságfenytéssel arányban álló - büntetéskiszabási gyakorlat természetesen nem tartható, viszont azokban az esetekben, amikor a bíróságok csekély tárgyi súlyú katonai vétség elkövetése miatt katonai fogdában végrehajtandó fogházbüntetést szabnak ki a katonával szemben, az előzetes mentesítés kimondása - az egyéb körülmények fennállása esetén - továbbra is indokolt.

VIII. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁS HATÁLYOS SZABÁLYAI

VIII/1. A katonai büntetőeljárás általános szempontjai

A rendszerváltozással egyidőben a katonai bíraskodás személyi hatálya lényegesen szűkült, majd az azóta eltelt időszakban ezen a téren visszarendeződés tapasztalható. A tárgyilagosság kedvéért azt is meg kell jegyezni, hogy a fegyveres erők meghatározó részét képező Honvédség létszáma töredéke a korábbinak.

A legszűkebb hatályú szabályozás az, amikor a katonai büntetőeljárás szabálya csak a katonák által elkövetett katonai bűncselekményekre terjed ki. Ez a szabályozás az 1989. évi XXVI. törvény hatálybalépésétől az 1991. évi LVII. törvény életbe lépéséig tartott. Ennél már tágabb körben határozta meg a katonai büntetőeljárás hatályát az 1991. évi LVI. és LVII. törvény, illetve az 1995. évi CXXV. törvény szerinti szabályozás, amelyek azt a lényeges változást hozták, hogy a fegyveres erők vonatkozásában a szolgálati helyen elkövetett köztörvényi bűncselekmények is katonai eljárás alá kerültek.

Az 1998. évi XIX. törvény tovább szélesíti ezt a hatáskört, mert a fegyveres erők vonatkozásában valamennyi bűncselekmény-, a büntetés-végrehajtási testület vonatkozásában pedig a szolgálati helyen, illetve a szolgálati viszonyal összefüggő bűncselekményeket utalta katonai eljárásra. Az 1999. évi CX. törvény a szövetséges fegyveres erők tagjai tekintetében hozott új rendelkezéseket.

A katonai eljárás személyi hatályát illetően előre kell bocsátani azt a körülményt, hogy amennyiben a katonai szolgálat megkezdése előtt elkövetett bűncselekmény miatt indult az eljárás a terhelt ellen, akkor ez az eljárás az általános szabályok szerint folyik még akkor is, ha időközben az elkövető katonai szolgálatra vonult be, tehát a büntetőeljárás alatt katonának minősül. Szükséges azt is megjegyezni, hogy bizonyos esetekben nem csupán a cselekmény elkövetési idő-

pontjának, hanem az ügy elbírálása idejének is meghatározó jelentősége lehet abban az esetben, ha a terhelt szolgálati viszonya időközben már megszűnt.

A katonai büntetőeljárás hatályosulásának szempontjából katona a Btk. 122. § (1) bekezdése szerint a fegyveres erők tényleges, továbbá a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja.

E rendelkezés szorosan kapcsolódik a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvényben (Hvt.) írt szabályokhoz. A Hvt. 21. § (1) bekezdése alapján a Magyar Köztársaság fegyveres erőin a Magyar Honvédséget és a határőrséget kell érteni. A Hvt. 44. § (1) bekezdése szerint a honvédség tényleges katonai állományába tartoznak a hivatásos, a szerződéses, a hadkötelezettség alapján sor-, tartalékos és póttartalékos katonai szolgálatot teljesítők, továbbá a katonai tanintézetek hallgatói. A határőrizetről és a Határőrségről szóló 1997. évi XXXII. törvény 29. §-a ugyancsak meghatározza a tényleges szolgálatot teljesítők körét. E törvényhely nem tesz említést a póttartalékosokról, egyébként pedig az állapítható meg, hogy a határőrségnél is ugyanolyan állománycsoportba tartozó személyek teljesítenek katonai szolgálatot, mint a honvédségnél, azzal a kiegészítéssel, hogy e fegyveres erőnél sorállományú katonák már nem látnak el szolgálatot.

A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 7. §-a rögzíti, hogy a rendőrség személyi állományában hivatásos rendőrök teljesítenek szolgálatot. A rendőrség hivatásos állományára tulajdonképpen a korábban hatályos büntetőjogszabályokban is vonatkoztak a katonákra vonatkozó speciális rendelkezések.

A jogfejlődés során a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 85. §-a - mint arra már utaltunk is - tovább módosította a Btk. 122. §-ának (1) bekezdését és kiegészítette a büntetőjogi értelmezés szerinti katona fogalmát. A hatályos jogszabályi rendelkezés alapján a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, tehát a Nemzetbiztonsági Hivatal, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és az Információs Hivatal hivatásos állományú tagját a Btk. alkalmazásában szintén katonának kell tekinteni.

A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény 332. § (5) bekezdése szintén bővítette büntetőjogi

szempontból a katona fogalmát. A Btk. 122. §-ának (1) bekezdését úgy módosította, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai is - a büntetőtörvény alkalmazásában - katonának minősülnek.

A Be. 331. § (1) bekezdés a) pontja alapján katonai büntetőeljárásnak viszont a korábbi szabályozástól eltérően nem csak akkor van helye a honvédség és a határőrség állományába tartozó katona esetében, ha az a tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt követett el bármely katonai bűncselekményt (Btk. XX. fejezet) vagy a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben követett el más bűncselekményt. Az új törvényi rendelkezés szerint akkor is helye van katonai büntetőeljárásnak, ha a fegyveres erők tényleges állományú tagja a szolgálati viszonyának tényleges fennállása alatt bármely más bűncselekményt követett el, függetlenül az elkövetés helyétől, és attól, hogy a cselekmény valójában nem függ össze a szolgálattal.

A katona tényleges szolgálati viszonya alatt elkövetett azon köztörvényi bűncselekmények, amelyeket a terhelt nem a szolgálati helyén vagy azzal nem szoros összefüggésben valósított meg, általában közvetlenül nem sértik a katonai szolgálati rendet, fegyelmet vagy a rendfokozat tekintélyét, viszont mind elvi, mind pedig gyakorlati szempontból indokolt, hogy e bűncselekmények is a katonai külön eljárás hatálya alá tartozzanak. A fegyveres erők tényleges állományú tagjai által elkövetett valamennyi bűncselekmény katonai büntetőeljárásra tartozását indokolja az a körülmény is, hogy a katonai tanácsok az ügyeket - az általános eljáráshoz képest - sajátos helyzetük miatt gyorsabban bírálják el, és így a terhelt előjárója is hamarabb tud állást foglalni alárendeltje szolgálati viszonyával kapcsolatban.

VIII/2. Eljárás a rendőrségnél szolgálatot teljesítő elkövetők esetében

A gyakorlati jogalkalmazás szempontjából meg kell említeni, hogy a rendőrség feladatát, szervezetét, jogállását és működését alapvetően a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény, továbbá a Rendőrség szolgálati szabályzatáról szó-

ló 3/1995. (III. 1.) BM rendelet szabályozza, míg a további tevékenységét az egyéb szabályzatok, valamint a különböző szintű vezetők utasításai és intézkedései részletesen szabályozzák, akárcsak a fegyveres erők állományába tartozók esetében.

A rendőrség hivatásos állományú tagja büntető anyagi jogi értelemben ugyan mindig katona, de katonai büntetőeljárás hatálya alá csak akkor tartozik, ha ellene a Btk. XX. fejezetében felsorolt valamely katonai bűncselekmény miatt folyik az eljárás.³²⁴

A fegyveres erők tagjaira, a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a nemzet-biztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjaira vonatkozó szabályozással tehát ellentétes a rendőrségnél szolgálatot teljesítő hivatásos személyek megítélése.³²⁵

A gyakorlat kimunkálta azokat az eseteket is, amikor a rendőr elkövetők a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoznak. Így a szolgálatban lévő rendőrnek az a magatartása, hogy az észlelt bűncselekmény - betöréses lopás - miatt a szükséges intézkedését elmulasztja, majd a bűncselekmény helyszínén ő maga is lopást valósít meg a vagyon elleni bűncselekménnyel bűnhalmazatban - katonai bűncselekmény - a szolgálatban kötelességszegés, illetőleg a jelentési kötelezettség megszegése bűncselekményének a megállapítására alkalmas, ezért a cselekmény elbírálása a katonai büntetőeljárásra tartozik. A rendőrség hivatásos állományú tagjai - ily módon - a büntető anyagi jogi rendelkezések értelmében katonák, ezért a katonai bűncselekmény - és egyúttal katonai büntetőeljárás - alanyai lehetnek.

³²⁴ E korábbi szabályozáson a hatályos törvényi rendelkezés sem változtatott. Ezért a rendőr ellen hivatalos személy által elkövetett vesztegetés büntette miatt indított eljárás nem tartozik a katonai büntetőeljárásra. (BH. 1993. 153.)

³²⁵ A rendőrség hivatásos állományú tagja által a szolgálati helyen, vagy a szolgálattal összefüggésben elkövetett, nem katonai bűncselekmény ugyanis továbbra sem tartozik katonai büntetőeljárásra. (BH. 1992. 449.) Ugyancsak nincs helye a katonai büntetőeljárásnak és katonai bűncselekmény megállapításának, amennyiben a rendőr vádlott szolgálaton kívül és nem is hivatali működésével összefüggésben követ el vagyon elleni bűncselekményt. (FBK 1996/12.)

VIII/3. Eljárás a büntetés-végrehajtási szervezethez, illetve a polgári nemzetbiztonsághoz tartozó elkövetők esetében

A büntetés-végrehajtási szervezet jogállását, működésének általános szabályait a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény, a bv. szervezettel szolgálati jogviszonyban álló hivatásos állományú személyek szolgálati tevékenységét, illetve a bv. intézményrendszer működését pedig a büntetés-végrehajtási szervezet Szolgálati szabályzatáról szóló 21/1997. (VII. 8.) IM rendelet szabályozza.

A büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai büntető anyagi jogi értelemben szintén katonák, de katonai büntetőeljárás hatálya alá az 1999. évi CX. törvény 99. §-a értelmében már nemcsak akkor tartoznak a Be. 331. § (1) bekezdés b) pontja alapján, ha ellenük a Btk. XX. fejezetében felsorolt katonai bűncselekmény miatt folyik az eljárás - mint a rendőrség hivatásos állományú tagjai esetében -, hanem akkor is, ha a terhelt a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben követett el más jellegű bűncselekményt. A törvényi szabályozás kiterjesztésének indoka az volt, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagja által, a szolgálati ténykedéssel összefüggésben elkövetett köztörvényi bűncselekmény is ugyanúgy sérti a bv.-szervezetnél fennálló szolgálati rendet és fegyelmet, mint a katonai bűncselekmény.

A Be. 331. § (1) bekezdés b) pontja értelmében katonai büntetőeljárásnak van helye - a korábbi szabályozással egyezően - a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja által a tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett katonai bűncselekmény esetén, és akkor, ha az elkövető a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal szoros összefüggésben valósított meg más - köztörvényi - bűncselekményt.

A Be. 331. § (1) bekezdés c) pontja - a Btk. 368. §-ára figyelemmel - kiterjeszti a katonai büntetőeljárás hatályát a szövetséges fegyveres erő Magyarországon állomásozó tagja által belföldön, valamint az e személynek a Magyar Köztársaság határain kívül tartózkodó magyar hajón vagy magyar légi járművön elköve-

tett, magyar büntető joghatóság alá tartozó bűncselekményére. Ezen új törvényi szabályozás elvi indokát Magyarország NATO-csatlakozása alapozta meg.

A törvényhely alkalmazhatósága szempontjából szövetséges fegyveres erőnek kell tekinteni a kölcsönös katonai segítségnyújtási kötelezettséget tartalmazó hatályos nemzetközi szerződés szerint a Magyar Köztársasággal szövetséges államok fegyveres erőit, valamint ugyanezen szerződés alapján létrehozott katonai szervezeteket és parancsnokságokat.

VIII/4. Eljárás személyi és tárgyi összefüggés esetén (conexitas)

A Be. 331. § (2) és (3) bekezdése csupán pontosította a korábban hatályos törvényhely (2) és (3) bekezdését, de az abban foglaltakat érdemben nem változtatta meg.

A Btk. XX. fejezetében foglalt katonai bűncselekmények sajátos és általános jogi tárgyára - a szolgálati rendre és fegyelemre - tekintettel e bűncselekmények tettese csak katona lehet. Amennyiben az együttes elkövetők között katonának nem tekintendő személy is van, ő a katonai bűncselekménynek ily módon társtettese nem lehet, részesként azonban felelősségre vonható a katonai büntetőeljárás keretén belül. Általános szabály a gyakorlat szerint, hogy a katonai bűncselekmény részese bárki lehet, tehát a felbujtói vagy a bűnsegédi tevékenység a polgári személynél is megalapozza a büntetőjogi következmények alkalmazását, természetesen csak akkor, ha a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb törvényi előfeltételei is fennállanak.

A bírói gyakorlat szerint a különböző bíróságok előtt folyamatban lévő ügyek egyesítése, illetve annak mellőzése kérdésében az együttes elbírálásra hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróság dönt. Amennyiben az egyesítés, illetve az elkülönítés kérdése a katonai tanács és más bíróság előtt folyamatban lévő ügyek kapcsán merül fel, akkor a bíróság katonai tanácsa határoz. A katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó személyek körét ugyanakkor a Btk. 122. § (1) bekezdése tartalmazza. A Be. 331. § (2) bekezdésének értelmében a katonai büntetőeljárás hatálya kiterjed a terhelt által elkövetett valamennyi bűncselekményre, ha azok

közül valamelyik miatt katonai büntetőeljárásnak van helye, és az eljárás elkülönítése nem lehetséges. (Ez az ügynevezett személyi összefüggés.)

Az egyesítés, illetve elkülönítés eldöntésénél már a tárgyalás előkészítésének szakában a katonai tanácsnak azt kell vizsgálnia, célszerű-e az együttes elbírálás. Értelemszerűen azonban nincs mód az ügy elkülönítésére olyan esetben, amikor az elkövetőnek a katonai büntetőeljárás hatálya alá eső cselekménye az oda egyébként nem tartozó bűncselekményekkel természetes vagy törvényi egységet képez.

A Be. 331. § (3) bekezdése szerint több terhelt esetében akkor van helye katonai büntetőeljárásnak, ha a terheltek valamelyike katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozik, és az eljárás elkülönítése - tekintettel a tényállás szoros összefüggésére - nem lehetséges; ez a rendelkezés viszont nem csupán a bűnpártolóra, hanem az új rendelkezés szerint az orgazdára is kiterjed. (Ez az ügynevezett tárgyi összefüggés.)

A felhívott rendelkezés alapján biztosítani kell ugyanis, hogy - lehetőség szerint - minden elkövető az általános szabályoknak megfelelően a vele szemben hatáskörrel rendelkező bíróság előtt feleljen tetteért. Ezért polgári személy katonai büntető-eljárás alá vonására csak akkor kerülhet sor, amikor a katonával közösen elkövetett cselekmény elbírálása ezt feltétlenül indokolja. Indokolhatja a polgári személy és a katona ügyének együttes elbírálását az is, hogy az elkülönítés folytán a külön tárgyalandó ügyekben az eltérő ténymegállapítás veszélye merülhet fel.

Az ügyek elkülönítésénél figyelembe veendő körülményeket a BK 140. számú kollégiumi állásfoglalás az alábbiak szerint foglalja össze.

A vádlott katonai büntetőeljárásra tartozó és azzal együtt vád tárgyává tett más bűncselekményének elbírálását a katonai tanács akkor különíti el, ha az utóbbi tárgyi súlya, bonyolultsága, a bizonyítás terjedelme az eljárás gyors befejezését hátráltatná vagy az elkülönítést más katonai érdek indokolja.

Több terhelt esetében a katonai büntetőeljárás hatálya alá egyébként nem tartozó terhelt cselekményét a katonai tanács csak akkor bírálja el, ha a tényállás közvetlen és szoros összefüggése miatt az elkülönítés nem lehetséges.

VIII/5. A katonai nyomozó hatóságok

A katonai bűncselekményeket és ezek elkövetőit olyan sajátosságok jellemzik, amelyek az általánostól eltérő szabályok megalkotását indokolják, ezért a nyomozó hatóságok is külön rendelkezéseket igényelnek.

Általános nyomozati jogkörrel a katonai ügyész rendelkezik a katonai büntetőeljárásban. További elkülönült nyomozati hatásköre van az illetékes parancsnoknak, amelyet külön jogszabály határoz meg.

Jelenleg parancsnoki nyomozóhatósági jogkörrel rendelkezik a Magyar Honvédség, a határőrség és a rendőrség illetékes parancsnoka.³²⁶

Általában a büntetőeljárásban, így a katonai büntetőeljárásban is az az illetékes parancsnok, akinek a katona a szolgálati alárendeltségébe tartozik. A parancsnoki nyomozás is ismeri az úgynevezett „megelőzés” jogintézményét, amikor is több elkövető esetén - ha azok nem tartoznak ugyanazon illetékes parancsnok alárendeltségébe, és az elkülönítés nem indokolt -, az a parancsnok jár el, aki az ügyben korábban intézkedett.

Az illetékes parancsnok hatáskörébe tartozik a nyomozás a rendelet 2. § (1) bekezdéseiben rögzített esetekben. Ugyanakkor nem tartozik az illetékes parancsnok hatáskörébe a nyomozás a (2) bekezdésében meghatározott esetekben.

Az illetékes parancsnok az alárendeltje által elkövetett, a nyomozási hatáskörébe nem tartozó bűncselekmény esetén haladéktalanul, legkésőbb azonban 3 napon belül - sürgős esetben rövid úton - feljelentést tesz az illetékes katonai ügyésznél, vagy más nyomozó hatóságnál.

A belügyminiszter irányítása alá tartozó szervek rendőr és határőr állományú tagjaival szemben a katonai büntetőeljárásban az illetékes parancsnok nyomozó hatósági jogkörét a 332. § (3) bekezdésében rögzített felhatalmazás alapján a

³²⁶ A Magyar Honvédségen belül a bűncselekmények parancsnoki nyomozásának fő szabályait a 6/1993. (VII. 2.) HM rendelet határozza meg. A katonai büntetőeljárásban az illetékes parancsnokok körét a rendelet 1. § (1) bekezdése szabályozza.

katonai vétségek parancsnoki nyomozásáról szóló 2/1995. (II.10.) BM rendelet szabályozza lényegében a HM rendeletben foglaltakhoz hasonlóan.³²⁷

Akárcsak a 6/1993. (VII. 2.) HM rendeletben írtak szerint a BM rendelet is akként foglal állást, hogy az elkövetés helye szerint illetékes parancsnok folytatja le a nyomozást, ha az elkövetéssel gyanúsítható személy ismeretlen. Ha a személy utóbb ismertté válik, az állomány szerint illetékes parancsnokhoz kell a nyomozást áttenni, kivéve, ha a tényállás tisztázott, a bizonyítékok rendelkezésre állnak, és rövid időn belül várható a nyomozás befejezése.

A parancsnoki nyomozás során is a Be. szabályai mellett a parancsnoki nyomozásra vonatkozó hivatkozott HM- és BM-rendelet általános szabályait egyformán be kell tartani.

A parancsnoki nyomozás törvényessége felett a területileg illetékes katonai ügyész gyakorol felügyeletet, részben a Magyar Köztársaság alkotmánya, az 1972. évi V. törvény, a Be., részben pedig a 7/1989. Legf. Ü. utasítás és a katonai büntetőeljárásban folytatott nyomozás törvényessége feletti felügyeletről szóló 9/1993. Legf. Ü. utasításban foglalt felhatalmazás alapján.

A parancsnoki nyomozás során hozott határozatok és intézkedések ellen az érdekeltek panasszal élhetnek, és a bejelentett panasz elbírálására - amennyiben a parancsnok a panasznak nem ad helyt - a katonai ügyész jogosult.

A nyomozás befejezése után a parancsnok az ügy iratait vádemelés végett megküldi a területileg illetékes katonai ügyészségnek.

A 332. § (2) bekezdés alapján halaszthatatlan nyomozási cselekményt bármely nyomozó hatóság végezhet. Az illetékes parancsnok is a 130. § (2) bekezdés alapján a nyomozás elrendelése előtt halaszthatatlan nyomozási cselekmények elvégzését foganatosíthatja, ha a késedelem egyébként veszéllyel jár, így különösen a megkezdett bűncselekmény befejezésének, újabb bűncselekmény elkövetésének, az elkövető elrejtőzésének, a bizonyítékok eltüntetésének vagy megsemmisítésének megakadályozása érdekében.

³²⁷ A katonai vétségek parancsnoki nyomozásának szabályairól további rendelkezéseket tartalmaz még a 4/1995. (BK 4.) BM utasítás is.

A halaszthatatlan nyomozási cselekmények fogatosítására rendszerint a nyomozás elrendelésére jogosult, így a katonai ügyész vagy az illetékes parancsnok adhat utasítást. Sürgős esetben azonban a nyomozó hatóság tagja utasítás nélkül is teljesíthet halaszthatatlan nyomozási cselekményeket.

Ha bármi okból a feljelentést nem a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező nyomozó hatóságnál tették, a feljelentést az eljárásra jogosult hatósághoz kell áttenni. Ilyen esetben még az illetékes parancsnok vagy a katonai ügyész is köteles elvégezni a halaszthatatlan nyomozási cselekményeket. Amennyiben bármely nyomozó hatóság halaszthatatlan nyomozási cselekményt fogatosít, akkor annak elvégzéséről a területileg illetékes katonai ügyészt haladéktalanul értesíteni kell, majd az eljárással kapcsolatban keletkezett iratokat számára meg kell küldeni.

A Be. 332. §-ának (1) bekezdése - a korábbi szabályozástól eltérően - a rendőrséget nem sorolja fel a katonai nyomozó hatóságok között, így a rendőrség az egyébként katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó ügyekben 2000. március 1-jétől a halaszthatatlan nyomozási cselekményeket végzi el.

Törvényi felhatalmazás alapján a nyomozásra illetékes parancsnokok körét, hatáskörüket és a parancsnoki nyomozás részletes szabályait a fegyveres szervet irányító miniszter az igazságügy-miniszterrel együtt, a legfőbb ügyésszel egyetértésben állapítja meg.

VIII/6. A katonai ügyész

A katonai büntetőeljáráson belül az ügyész feladatát a katonai ügyész látja el.

Az ügyészségi szolgálati viszonyról szóló 1994. évi LXXX. törvény 14. §-a szabályozza az ügyészségi szolgálati viszony létesítését. A katonai ügyészi kinevezés további feltétele, hogy a kinevezendő személy a Magyar Honvédség hivatásos állományú tisztje legyen.

A területi katonai ügyészségek, és az állományukban szolgálatot teljesítő katonai ügyészek az illetékességi területükön nyomozásokat folytatnak, vádat képviselnek az illetékes katonai tanács előtt. A katonai ügyészségek működésével

kapcsolatos további szabályokat a Magyar Köztársaság ügyészsége szervezeti és működési szabályzata, a Legfőbb Ügyész 6/1994. (ÜK. 7.) LÜ számú utasítása tartalmazza.

A 333. § (2) bekezdése szerint a katonai ügyészség vezetője a megyei főügyész jogkörében jár el. Az ügyészség szervezeti és működési szabályzatának 32. §-a részletesen szabályozza a megyei és fővárosi főügyész hatáskörét. A szabályzat 40. §-ában írtak szerint a területi katonai ügyészséget a vezető ügyész irányítja. E jogkörében felel az illetékességi területén a teljes katonai ügyészi tevékenységért.³²⁸

A katonai büntetőeljárás keretén belül magánvádnak nincs helye. Így könnyű testi sértés, magántitok megsértése, levéltitok megsértése, rágalmazás, becsületsértés és kegyeletsértés megvalósítása esetében is a katonai ügyész jár el. A gyakorlatban elsősorban a rágalmazás és becsületsértés bűncselekményének megállapítása helyett a Btk. XX. fejezetében foglalt valamelyik függelemsértő vagy előljárói bűncselekmény valósul meg. Így a Be. 54. § (1) bekezdésében felsorolt bűncselekmények miatti eljárás meglehetősen ritkán fordul elő.

VIII/7. A katonai bíró

A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény 4. § (1) bekezdése és a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 1997. évi LXVII. törvény 2. § (2) bekezdése szerint a bírót a köztársasági elnök nevezi ki, és menti fel. A katonai bíróvá való kinevezés további előfeltétele - az általános feltételeken túlmenően - az is, hogy a kinevezendő személy a Magyar Honvédség hivatásos tisztje legyen. A kinevezésre történő előterjesztéshez a honvédelmi miniszter

³²⁸ A katonai ügyész illetékességét annak a katonai büntetőeljárásra kijelölt megyei bíróságnak az illetékessége határozza meg, amelynek területén működik. A köztársaság elnökének 143/1997. (IX. 30.) KE határozata a Magyar Köztársaság ügyészi szervezetéről határozza meg az egyes ügyészi szerveket és székhelyüket. A 3. számú melléklet szerint a Magyar Köztársaság területi katonai ügyészségei a Budapesti, Debreceni, Győri, Kaposvári és Szegedi Katonai Ügyészség. Az egyes katonai ügyészségek illetékességi területét a 4/1997. (ÜK 10.) LÜ számú utasítás 5. §-a tartalmazza, tehát, hogy az illetékes katonai ügyészség mely megyékre kiterjedően fejt ki a tevékenységét.

előzetes egyetértése szükséges. A katonai bírót egyébként erre a tisztségre kell kinevezni.

A katonai büntetőeljárásban bármilyen rendfokozatú katonai bíró eljárhat bármilyen rendfokozatú vádlottal szemben. A katonai bíróra tehát nem vonatkozik az ülnökkel kapcsolatos (2) bekezdésbeli szabály. Alacsonyabb rendfokozatú katonai bíró is eljárhat az azonos vagy a magasabb rendfokozatú vádlottal szemben.

A katonai büntetőeljárásban is ülnököket rendel ki a bíróság, azokban az esetekben, amikor a megyei bíróságnak tekintendő katonai tanács első fokon - a törvény által meghatározott esetekben - tanácsban jár el.

Kötelező érvényű szabályt tartalmaz a Be. 334. § (2) bekezdése, mely szerint a katonai büntetőeljárásban az ülnök a vádlottnál alacsonyabb rendfokozatú nem lehet. Erre a rendelkezésre a katonai életviszonyok között fennálló szigorú alá- és fölérendeltség miatt van szükség, és emiatt nem lenne helyes, ha a vádlottnál alacsonyabb rendfokozatú katonai ülnök lenne az ítélező tanács tagja. Az ülnökök és a vádlott rendfokozatára a katonai bíróság (katonai tanács) összeállításánál figyelemmel kell lenni. (BH 1989. 174.) Katonai ülnöknek tehát legalább a vádlottal azonos rendfokozatú hivatásos katonát kötelező kirendelni. Az előbb említett szabálytól a törvény csak abban az esetben enged eltérést, ha a vádlott magasabb rendfokozatú tábornok. Ebben az esetben a hivatkozott főszabály szigorú alkalmazásával gyakorlatilag olyan feloldhatatlan helyzet alakulhatna ki, ami akár az eljárás indokolatlan elhúzódásához is vezethetne, mivel magasabb tábornoki rendfokozat - például altábornagy vagy vezérezredes - általában a fegyveres erők, illetve rendvédelmi szervek országos hatáskörű parancsnoki és vezetői beosztásához van rendszeresítve. Ugyanakkor katonai ülnöknek ilyen rendfokozattal bíró személyt csak ritkán választanak meg, ezért a törvény a magasabb rendfokozatú vádlott ügyében - kivételesen - lehetőséget biztosít arra, hogy nála alacsonyabb rendfokozatú ülnök vegyen részt az eljáró tanácsban. Természetesen

ezekben az esetekben is a tábornoki rendfokozatú állománycsoport tagjai közül kell az ülnököket a tárgyalásra kirendelni.³²⁹

A katonai büntetőeljárás keretén belül az eljáró tanács összetételnek kialakításánál, amikor több terhelt ellen folyamatban lévő ügyben fiatalkorú elkövető ügyét is tárgyalja a katonai tanács, akkor kialakult az a gyakorlat, hogy katonai ülnökként nőt, illetve pedagógiai ismerettel rendelkező személyt osztanak be az eljáró tanácsba.

VIII/8. A megyei bíróság hatásköre és illetékessége

Az önálló katonai bíróság megszűnését követően a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó ügyekben első fokon a kijelölt megyei bíróság katonai tanácsa jár el.

A Fővárosi Bíróság kizárólagosan illetékes a 29. § (1) bekezdésének értelmében hazaárulás (Btk. 144. §), hűtlenség (Btk. 145. §), kémkedés (Btk. 147. §), e bűncselekmények feljelentésének elmulasztása (Btk. 150. §), valamint légi jármű hatalomba kerítése (Btk. 262. §) miatti eljárásra. E törvényi szabályozásra figyelemmel a Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa kizárólagosan illetékes a felsorolt bűncselekmények elbírálására azok elkövetési helyétől függetlenül, ha a terhelt e bűncselekményeket a szolgálati helyén, illetve a szolgálatával összefüggésben valósítja meg, és az elbírálás egyéb törvényi előfeltételei is fennállnak.

A megyei bíróság katonai tanácsa jár el akkor is, mikor az illetékességi területén kívül elkövetett bűncselekmény elbírálásáról van szó, ha az elkövető illetékes parancsnokának állomáshelye az illetékességi területén van, és a katonai ügyész ott emel vádat. A jelenlegi szervezeti keretek között is van tehát kivétel a területi

³²⁹ Szükséges megjegyezni, hogy a katonai ülnökök választása más szabályok szerint történik, mint a nem külön eljárásban részt vevő ülnököké. Az általános feltételeken túl a megválasztásukhoz ugyanis az szükséges, hogy a jelölt a fegyveres erőknél, illetve rendvédelmi szervnél hivatásos szolgálati viszonyban álljon. A katonai tanácsok ülnökeit a fegyveres erők és a rendvédelmi szervek illetékes parancsnokai - az érdekképviselői szervek javaslataira is figyelemmel - jelölik, majd őket a rendfokozatuknak megfelelő állománygyűlésen választják meg. [1997. évi LXVII. törvény 122. § (1)-(2), 123. § (3), 124. § (3)] Alapvető követelmény, hogy a katonai büntetőeljárásban közreműködő ülnök csak annak a katonai tanácsnak az illetékességi területén járhat el, amelyhez megválasztották. (BH 1995. 144). E szabály be nem tartása az első fokú ítélet hatályon kívül helyezéséhez vezethet.

elv alól az említett esetben, ennek csupán egyetlen feltétele van, hogy a katonai ügyész ott emeljen vádat.

Az ügy elsőfokú bírósági tárgyalásakor, illetve még a tárgyalás előkészítési szakában problémát vet fel az, ha korábbi büntetőeljárás eredményeképpen akár a katona, akár a polgári személy elkövetőt bocsátotta az eljáró katonai tanács próbára, és a terhelt ellen próbaidő alatt, vagy előtt elkövetett bűncselekmény miatt indul újabb büntetőeljárás.

A 374. § (2) bekezdés a) pontja alapján, ha a próbára bocsátott ellen a próbaidő alatt elkövetett bűncselekmény miatt újabb büntetőeljárás indul, az ügyeket egyesíteni kell, és az újabb ügy elbírálására illetékes bíróság jár el, az ügyész indítványára azonban a próbára bocsátást elrendelő bíróság is eljárhat. A 374. § (2) bekezdés b) pontja értelmében ha a próbára bocsátott ellen a próbaidő előtt elkövetett bűncselekmény miatt a próbaidő alatt indult büntetőeljárás, a bíróság az ügyeket egyesíti, a próbára bocsátást kimondó végzést hatályon kívül helyezi, és új határozatot hoz, vagy az egyesített ügyeket újból elkülöníti.

Összbüntetésbe foglaláskor, ha az egyik alapítéletet a megyei bíróság katonai tanácsa, míg a másik alapítéletet az általános hatáskör szerint illetékes bíróság hozta, a 378. § (1) bekezdése alapján kell eljárni. Mivel a katonai bíróság és a jelenleg működő katonai tanácsok megyei hatáskörű bíróságnak tekintendők, így az összbüntetésbe foglalás a megyei bíróság hatáskörébe tartozik, ha az egyik alapítéletet a katonai bíróság vagy a megyei bíróság katonai tanácsa hozta. (BH 1993. 155.)

A különleges eljárások közül a bírósági mentesítésre irányuló kérelem elbírálásakor a 381. § (1) bekezdése alapján több elítélés esetében a magasabb hatáskörű bíróság, azonos hatáskörű bíróságok közül pedig az jár el, amely a legsúlyosabb büntetést szabta ki.

Amennyiben az egyik alapítéletet a katonai bíróság, vagy a megyei bíróság katonai tanácsa hozta, és azt később összbüntetésbe foglalták a helyi bíróság ítéle-

tével, akkor a bírósági mentesítéssel kapcsolatos eljárásban is a megyei bíróság katonai tanácsának kell eljárnia.³³⁰

A gyakorlatban a katonai bv. bíró által hozott határozat elleni fellebbezés elbírálása szintén problémát vetett fel. Jelenleg a megyei (fővárosi) bíróság katonai tanácsának büntetés-végrehajtási bírója által hozott határozat elleni fellebbezés elbírálása a katonai tanács székhelyén működő megyei (fővárosi) bíróság másodfokon eljáró tanácsának a hatáskörébe tartozik. (BH 1995. 10.) A katonai bv. bírói határozat ellen bejelentett fellebbezést tehát már nem a Legfelsőbb Bíróság bírálja felül.

A gyakorlatban szintén előfordul az, hogy a bíróságnak a bizonyítást tárgyaláson kívül kell felvennie bizonyos esetekben. Ugyanakkor fontos szabály az, hogy a katonai büntetőeljárásban a bizonyítás tárgyaláson kívül történő felvételére csak katonai bíróság (jelenleg megyei bíróság katonai tanácsa) kereshető meg. Ennek indoka az, hogy a katonai büntetőeljárás keretén belül történjen a teljes eljárás, így a bizonyítás tárgyaláson kívüli felvétele is.

VIII/9. A bírósági tanács szavazásának rendje

Az általános szabályok szerinti eljárásban a törvény a szavazás sorrendjét az életkor és a tanácsban elfoglalt hely alapján rendezi. A 162. § (2) bekezdése szerint a fiatalabb bíró az idősebbet megelőzően, a tanács elnöke utolsónak szavaz. Szavazat-eltérés esetén a tanács szavazattöbbséggel dönt. A katonai büntetőeljárásban más a helyzet. A rendfokozat nagyobb fontossággal bír az életkornál.

Ha a katonai tanácsban azonos rendfokozatúak ítéleznek, ilyenkor az az ülnök szavaz előbb, aki a rendfokozatba később lépett elő. Ha azonban így sem alakul ki sorrend, mert előléptetésük is azonos időpontra esik, akkor a fiatalabb korú ülnök fog először szavazni.

³³⁰ Mivel a törvény az együttes mentesítést nem ismeri, ezért több elítélés esetén valamennyi elítélés vonatkozásában külön-külön kell vizsgálni a mentesítés lehetőségét akkor is, ha azokat összbüntetésbe foglalták. Így a bírósági mentesítés iránti eljárásban csak az olyan alapítélet alapozza meg a katonai bíróság (jelenleg a katonai tanács) hatáskörét, amelyre vonatkozóan az elítélt még nem mentesült, feltéve, hogy a kérelem erre is kiterjed. (BJD 9980., BH1980. 82.)

Gyakran előfordul, hogy a tanács elnökének a rendfokozata alacsonyabb, mint a tanácsban részt vevő ülnököké, hiszen a törvény csak azt követeli meg, hogy az ülnök rendfokozata nem lehet a vádlotténál alacsonyabb. Ugyanakkor a szavazás során az önálló döntési jogosultság biztosítéka a tanács elnökére vonatkozó törvényi rendelkezés.

VIII/10. A védő

A katonai büntetőeljárásban is egyértelmű, hogy a terheltet megilleti a védelem joga. Az eljáró hatóságok pedig kötelesek biztosítani, hogy a büntetőeljárás alá vont terhelt a törvényben meghatározott módon védekezhessék.

Ügyvédjelölt ügyvéd helyetteseként csak a helyi bíróság tárgyalásán járhat el, így a katonai büntetőeljárásban bírósági tárgyaláson ügyvédjelölt védelmet nem láthat el.

A katonai büntetőeljárásban is a kötelező védelem eseteit az általános szabályok tartalmazzák. Így a katonai bíró, illetve a tanács elnöke a terhelt számára védőt rendel ki, ha annak nincs még meghatalmazott védője és a védelem kötelező. A katonai büntető-eljárásban viszont gyakrabban előfordul, amikor hivatalból vagy a terhelt kérelmére annak érdekében a katonai tanács védőt rendel ki, mivel a védő bevonását az eljárásba szükségesnek tartja. A sorkatona ellen folyamatban levő büntető-eljárásban a tárgyalásra általában szükséges védő kirendelése. (BK 141. számú állásfoglalás)

Előfordul, hogy a katonai tanács az alakulat előtt célszerűségi okból helyszíni nyilvános tárgyalást tart, továbbá vannak esetek, amikor az eljárásban az ügyész részvétele kötelező, ilyenkor is indokolt a tárgyalásra védő kirendelése. Akkor, ha az ügy ténybeli vagy jogi megítélése az átlagosnál nehezebb, továbbá ha a vád tárgyává tett cselekmény kapcsán mások (főleg előljárók) felelőssége vagy érdekeltsége is felmerül, illetve a vádlott-társ érdekében védő működik közre, szintén indokolt a védő kirendelése.

Egyébként a katonai büntetőeljárás során akár meghatalmazás, akár kirendelés alapján bármely ügyvéd eljárhat védőként és maradéktalanul érvényesül a külön

eljárásban a védőre vonatkozó többi szabály is, pl. az, hogy a terhelt érdekében több védő is eljárhat.³³¹

VIII/11. A szakértő igénybevétele

Katonai büntetőeljárásban is, ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell igénybe venni. Szakértő igénybevétele pedig kötelező, ha az eldöntendő kérdés tárgya kóros elmeállapot, kényszergyógykezelés vagy kényszergyógyítás szükségessége. [Be. 68. § (1)-(2)] Bonyolultabb ügyekben előfordulhat, hogy a hatóságnak több szakértőt kell kirendelni, illetve előfordulhat, hogy csak a szakértői csoport vezetőjét rendeli ki, akit feljogosít arra, hogy a többi szakértőt a vizsgálatába bevonja.

A katonai büntetőeljárásban az eldöntendő szakkérdéshez kapcsolódó különleges szakértelem mellett a katonai igazságügyi szakértőnek rendelkeznie kell azoknak a sajátosságoknak az ismeretével is, amelyek a katonai, rendőri stb. szerveket és szervezeteket jellemzik. E szakértőnek legyen kellő jártassága a katonának minősülő személyek szolgálati viszonyára és a katonai szervezetek működésére vonatkozó külön jogszabályok, szabályzatok terén is.

A katonai igazságügyi szakértő kötelező kirendelésének nincsenek törvényben szabályozott esetei, így őket akkor kell elsősorban igénybe venni, ha a bizonyítandó tény megítéléséhez ők rendelkeznek különleges szakértelemmel.

Amennyiben ilyen sajátos ismeretekre nincs szükség, az általános szabályok (Be. 70. §) szerint kell igénybe venni szakértőt.

Amikor viszont - bár erre lenne szükség - kijelölt igazságügyi katonai szakértő igénybevételére nincs lehetőség, a fegyveres erők vagy testületek hivatásos állományú tagjai vagy azzal munkaviszonyban állók közül kell megfelelő szakérte-

³³¹ Védő kirendelése esetén viszont a bíróság a védő személyes közreműködését elengedhetetlennek tartja, ezért kirendelt védő távollétében törvénysértő a tárgyalás megtartása. (BH 1988. 380.) A védő kirendelése tehát azonos megítélés alá esik a 47. §-ban rögzített kötelező védelem eseteivel, és annak sincs jelentősége, hogy a védő távolmaradását követően a vádlott a védő részvételét a tárgyaláson nem kívánta. Ilyen esetben az ítélet hatályon kívül helyezése nem mellőzhető.

lemmel rendelkező személyt eseti szakértőként kirendelni, vagy szaktanácsadóként az eljárásba bevonni.

A szakértő igénybevételének részletes szabályait illetően a katonai büntető-eljárásban is a 68-79. §-ban rögzített jogszabályi rendelkezések az irányadók. (Részletesen lásd a Kommentár hivatkozott törvényhelyeihez fűzött magyarázatnál.)

VIII/12. A tanú védelme

A törvény a sorkatonai szolgálatát teljesítő tanú védelmét teszi lehetővé. A sorállományú katonák áthelyezéséről és vezényléséről a hadköteles katonák szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIV. törvény 39-40. §-ai tartalmazzak rendelkezéseket. Egyébként az állományilletékes parancsnok parancsban rendelkezik arról, hogy a hadköteles katona melyik alegységnél, és milyen beosztásban teljesíti szolgálatát (szolgálati hely). Ez a szolgálati hely áthelyezéssel és vezényléssel megváltoztatható. [1996. évi XLIV. törvény 37. § (2)]

Az áthelyezés a hadköteles (sorkatonai szolgálatát teljesítő) katonának a 37. § (2) bekezdése szerinti szolgálati helyről másik szolgálati helyre történő helyezése. Az áthelyezés elvileg a honvédségen és a határőrségen belül és azok között is történhet, de a határőrségnél jelenleg sorállományú katonák már nem teljesítenek szolgálatot. Áthelyezésre elsődlegesen a szolgálat érdekében, a hadköteles katona egészségi minősítésének megváltozása miatt, vagy a hadköteles katona kérelme alapján méltányolható személyi okból kerülhet sor. Fő szabályként a sorkatonát elsősorban a sorállomány váltásának időszakában lehet áthelyezni.

A hadköteles katonát (sorkatonai szolgálatot teljesítőt) az alegységétől, egységétől (szervtől) a szolgálat érdekében más alegységhez, egységhez (szervhez) időlegesen, parancsban meghatározott szolgálati célra lehet vezényelni.

Az áthelyezés a sorkatonai szolgálatból való leszerelésig, a vezénylés legfeljebb három hónapig, tartalékos parancsnoki képzésen részt vevők esetében legfeljebb hat hónapig - a báziskiképzésre vezényeltek esetében a kiképzés befejezéséig - tarthat.

Az áthelyezés és vezénylés elrendelését az 1996. évi XLIV. törvény 41. §-ának a)-c) pontjai szabályozzák. Eszerint egységen belül az állományilletékes parancsnok, egységek és más magasabb szintű katonai szervezetek között a közös szolgálati előljáró jogosult az áthelyezésre és a vezénylésre vonatkozó parancs elrendelésére.

A 338/A §. különösen indokolt esetben teszi lehetővé a sorkatonai szolgálatot teljesítő tanú védelme érdekében a más szolgálati helyre történő vezénylését vagy áthelyezését. Egyes katonai, elsősorban előjárói bűncselekmények, vagy pl. a szolgálati visszaélés, de más köztörvényi bűncselekmények elkövetésének alapos gyanúja esetén is többször felmerülhet az az igény, hogy a szabadlábbon lévő elkövető (elkövetők) vagy az „idősebb korosztályhoz” tartozó sorkatonák miatt indokolt lenne az ügyben tanúként kihallgatandó sértett (sértettek), de más tanúk elhelyezése is az adott katonai alakulattól, azért hogy őket semmilyen vonatkozásban ne tudják befolyásolni. Különösen indokolt eset lehet az áthelyezésre vagy vezénylésre, pl. az, ha a tanú sérelmére elkövetett bűncselekmény jellege az elhelyezést önmagában is indokolttá teszi, de idetartozik az az eset is, amikor a tanút az általa ismert tény miatt vagy akár egyéb okból az elkövető vagy más megfenyegette, esetleg éppen a már megtett tanúvallomása miatt vagy az ilyen cselekmény reális veszélye fennáll.

A más szolgálati helyre történő vezénylés, illetve áthelyezés iránti kérelmet a sorkatonai szolgálatot teljesítő tanú saját maga nyújthatja be abban az ügyben, amiben őt tanúként kihallgatták.

A kérelem elbírálásánál figyelemmel kell lenni a kérelemben foglaltak jogoságának ellenőrzésén túlmenően az eset összes körülményére, a kérelmező sorkatonai szolgálati idejéből hátralévő időre, a Be. 62/A. §-ában foglaltakra és így arra is, hogy adott esetben nem merül-e fel a tanú különösen védetté nyilvánításának a szükségessége.

A katonai ügyész más szolgálati helyre történő vezényléssel vagy áthelyezéssel kapcsolatos határozatát értelemszerűen az illetékes parancsnok hajtja végre. A katonai ügyész elutasító határozata ellen a kérelmet benyújtó sorkatona panasszal

élhet, mivel a nyomozás során a jogorvoslati lehetőségre, és a panasz elbírálására a Be. 148. § (1)-(8) bekezdései e jogintézménynél is irányadók.³³²

Egyes tanúk különösen védetté nyilvánítására nem csupán az általános szabályok szerinti eljárás keretei között, hanem értelemszerűen a katonai büntetőeljárásban is sor kerülhet, ezért a Be. 341/A §-át a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról szóló 1998. évi LXXXVIII. törvény 49. §-a iktatta be 1999. március 1-jei hatállyal a XV. fejezet rendszerébe.

Az egyre bonyolultabb büntetőügyekben ugyanis jogos igény merült fel ezen jogintézmény bevezetése iránt, amely lehetővé teszi, hogy különösen fontos tanúk olyan körülmények között tehessenek vallomást a kiemelten fontos bizonyítandó tényről vagy tényekről, amelyek a továbbiakban a törvényes keretek és eljárási szabályok megtartása mellett is kellő védelmet biztosítanak számukra a vallomás megtételére. Ezt a célt szolgálja a Be. 64/A §-a, a tanú különösen védetté nyilvánítása, amely lehetőséget a 341/A. § a katonai büntetőeljárásban is mind a katonának minősülő, mind pedig a polgári személynek tekintendő személyek részére egyaránt biztosítja. A tanú különösen védetté nyilváníthatóságának szempontjait pedig a hivatkozott 64/A § a)-d) pontjai határozzák meg.

A Be. 379/D § (1) bekezdése a megyei bíróság elnöke által kijelölt helyi bírósági bíró feladatává teszi az ügyben tanúként kihallgatandó személy különösen védetté nyilvánítását a vádirat benyújtása előtt, és az ily módon különösen védett tanú kihallgatását, valamint az ilyen tanú közreműködésével folytatott bizonyítási cselekmények megtartásának elrendelését. A 379/E § a különösen védett tanú meghallgatásának részletes szabályait tartalmazza, míg a 379/F § a kijelölt bíró határozatával kapcsolatos fellebbezés szabályait rögzíti. A törvényhelyek részletes indokolását - amit a katonai büntetőeljárásban is alkalmazni kell -, lásd a 379/D-379/F. §-okhoz fűzött magyarázatnál.

³³² Abban az esetben, ha a bírósági eljárás során merül fel az, hogy a sorkatonai szolgálatot teljesítő tanú kéri a más szolgálati helyre való vezénylését vagy áthelyezését, a kérelemről szintén a katonai ügyésznek kell a törvény szerint döntenie. A sorkatonai szolgálatot teljesítő tanú különösen indokolt esetben kérheti más szolgálati helyre történő vezénylését vagy áthelyezését. A kérelemről a katonai ügyész dönt.

A tanú különösen védetté nyilvánítását (Be. 64/A §), és az ilyen tanú kihallgatásával kapcsolatos eljárást a katonai büntetőeljárásban értelemszerűen a fővárosi vagy megyei bíróság katonai tanácsának bírója, tehát a katonai bíró folytatja le.

A törvényhely a 341/A § szerinti eljárás, vagyis a különösen védetté nyilvánítás tárgyában hozott határozat elleni fellebbezésre tartalmaz még külön szabályt, mivel azt a Legfelsőbb Bíróság bírálja el.

VIII/13. Az előzetes letartóztatás

Az előzetes letartóztatás gyakorlatilag elsősorban katonai bűncselekményt (Btk. XX. fejezet) elkövetőkkel szemben alkalmazandó. Ezen túlmenően alkalmazásra kerülhet ez a szabály olyan köztörvényi, általában kiemelkedő tárgyi súlyú és társadalomra veszélyességű bűncselekmény megvalósulása esetén is, amely szoros összefüggésben van a katonai életviszonyokkal.

A 340. § (1) bekezdésében rögzített előzetes letartóztatási ok fennállását a bíróságnak nem csupán a vádirat benyújtása előtt, hanem a büntetőeljárás minden szakában vizsgálni kell, egészen az eljárás jogerős befejezéséig. a katonának a szolgálati vagy fegyelmi okból történő előzetes letartóztatása nem korlátozható a büntetőeljárás nyomozati szakaszára, az később is indokolt lehet.

Azokban az esetekben, amikor az előzetes letartóztatást az általános szabályok között található okok is indokolják, akkor a katonai tanács a kényszerintézkedést nem csupán a 340. § (1) bekezdésére, hanem a 92. § (1) bekezdésének megfelelő alponjtára is hivatkozva rendeli el.³³³

Azokban az esetekben viszont, amikor a katona szolgálati viszonya már megszűnt, de az előzetes letartóztatás elrendelésének feltételei egyébként fennállnak, akkor a bíróság a kényszerintézkedést kizárólag a 92. § (1) bekezdésében rögzített valamelyik alpontra hivatkozva rendelheti el, vagy tarthatja fenn.

³³³ A katona szolgálati és fegyelmi okból történő előzetes letartóztatása nem mellőzhető, ha alapos gyanú merült fel arra, hogy rövid időn belül ismételt jelentős súlyú katonai bűncselekményt valósított meg. (BH 1992. 453.) Ebben az esetben a bíróság a határozatát a 92. § (1) bekezdés b) pontjára is alapította a 340. § (1) bekezdése mellett.

A vádirat benyújtásáig a 379/A. § (1) bekezdése alapján az előzetes letartóztatás, illetőleg az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelése iránt a katonai ügyész tesz indítványt a területileg illetékes megyei bíróság katonai tanácsának. Az illetékes katonai tanács bírója a meghallgatást a 379/A § (2)-(3) bekezdése alapján tartja meg.

Az előzetes letartóztatás meghosszabbítására, illetőleg az ideiglenes kényszergyógykezelés fenntartása iránt a katonai ügyész a kényszerintézkedés határidejének lejárta előtt öt nappal tesz indítványt a megyei bíróság katonai tanácsának. Az illetékes katonai tanács bírója ezután a 379/A § (4) bekezdése alapján jár el.

A kényszerintézkedések során hozott határozatokkal kapcsolatos általános szabályok (Be. 379/A-379/B §) a katonai büntetőeljárás során is érvényesülnek. A 341. § a kényszerintézkedés kapcsán hozott határozat elleni fellebbezés elbírálására tartalmaz külön szabályt, mivel a fellebbezést tanácsülésen a Legfelsőbb Bíróság bírálja el.

A katona előzetes letartóztatásának végrehajtására az 1/1979. (VIII. 25.) HM-IM együttes rendelet tartalmaz rendelkezéseket.

VIII/14. A lakhelyelhagyási tilalom

Korábban, az 1973. évi I. törvény a katonai büntetőeljárásban nem tartalmazott a lakhelyelhagyási tilalommal kapcsolatos külön rendelkezést. Egyébként a lakhelyelhagyási tilalom a terhelt mozgási szabadságát és a lakóhely szabad megválasztásának jogát korlátozza; a lakhelyelhagyási tilalom hatálya alatt álló személy a számára meghatározott területet, körzetet engedély nélkül nem hagyhatja el, a tartózkodási helyét, illetőleg a lakóhelyét nem változtathatja meg.

A Be. 340/A §-a a kényszerintézkedések közül a lakhelyelhagyási tilalom elrendelésének lehetőségét a sorállományú katonával szemben kizárja. Ugyanis a sorállományú katona az általános hadkötelezettség alapján általában nem a lakóhelyén, hanem értelemszerűen a szolgálati helyén tartózkodik, ezért ennél az állománycsoportnál a szolgálati hely elhagyását is meg kellene tiltani abban az esetben, ha vele szemben lakhelyelhagyási tilalom elrendelésére kerülhetne sor.

A sorállományú katona egyébként is a szolgálati helyét (a laktanyát) parancsra vagy - a kimaradás kivételével - engedély alapján hagyhatja el, illetőleg maradhat attól távol, tehát a szolgálati hely elhagyására kizárólag az illetékes előljáró rendelkezése alapján van mód. Ebből következik, hogy a lakhely, illetve szolgálati hely elhagyásának tilalmával a hadköteles katonák szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIV. törvény 72-80. §-okban írt - a kilépésre, kimaradásra, eltávozásra, szabadságra, összefoglalóan a szolgálati hely elhagyására vonatkozó - szabályok nem hatályosulhatnak, ami viszont ellentétben állna a honvédelmi és a hivatkozott törvényben rögzített alapvető jogokat biztosító rendelkezésekkel.

Mivel sorállományú katonával szemben a lakhelyelhagyási tilalom nem rendelhető el, viszont az elkövetett cselekmény jellege miatt adott esetben szükség lehet a személyi szabadság korlátozására, ezért ezen állománycsoportba tartozó katonáknál fokozottan kell vizsgálni a Be. 340/B. §-ban szabályozott szoros felügyelet alá helyezés elrendelésének lehetőségét, ha az előzetes letartóztatásra nincs szükség.

A Be. 340/A § (1) bekezdése a lakhelyelhagyási tilalom elrendelését csak sorállományú katonával szemben zárja ki, ezért - elvileg - hivatásos és szerződéses állományú katonával szemben alkalmazható ez a kényszerintézkedés, ha a bűncselekmény jellegére, a terhelt személyi körülményeire, különösen az egészségi állapotára vagy a családi körülményeire tekintettel az előzetes letartóztatással elérni kívánt célok ezzel is biztosíthatók. Meg kell azonban jegyezni, hogy a katonai életviszonyok sajátosságaira tekintettel a kényszerintézkedés e változatának az alkalmazása hivatásos és szerződéses katonánál legalábbis megfontolandó, mivel figyelemmel kell lenni a katonai szolgálati rend és fegyelem érdekeire is. Abban az esetben, ha a Be. 92. § (1) bekezdésében meghatározott esetek valamelyike fennáll, és a hatóság indokoltnak, továbbá elegendőnek tartja a katona terhelttel szemben a lakhelyelhagyási tilalom elrendelését, akkor a Be. 99. §-a, a Be. 99/A. §-a, a Be. 99/B. §-a és a Be. 99/C. §-a alapján jár el.

A katonai büntetőeljárás keretén belül nem érvényesül a Be. 99. § (5) bekezdésében rögzített általános szabály, és a lakhelyelhagyási tilalom végrehajtását

nem a rendőrség, hanem a Be. 340/A. § (2) bekezdése alapján a terhelt előljárója, az illetékes parancsnok ellenőrzi.

VIII/15. A szoros felügyelet alá helyezés

A sorállományú katona szoros felügyelet alá helyezésére vonatkozó rendelkezést az 1973. évi I. törvény hatálybalépésekor a 341. §-ban tartalmazta, majd a katonai büntetőeljárásban alkalmazható kényszerintézkedést az 1989. évi XXVI. törvény 27. §-a hatályon kívül helyezte, tulajdonképpen azért mert a jogintézményt a gyakorlatban csak ritkán alkalmazták. A szoros felügyelet alá helyezést - az új szabályozástól részben eltérően - az illetékes parancsnok, a katonai ügyész és a katonai bíróság is elrendelhetette, ha az előzetes letartóztatás indokai nem állottak fenn. Az azóta eltelt időszak azonban egyértelművé tette, hogy a sorállományú katona szolgálati vagy fegyelmi okból való előzetes letartóztatása mellett szükséges egy olyan jogintézmény is, amely szintén a személyi szabadság bizonyos mértékű korlátozását jelenti, de egyúttal reális alternatívát jelent annak teljes elvonásával szemben. A Be. 340/B §-a tehát a sorállományú katonával szemben - mintegy a lakhelyelhagyási tilalom helyett - ismételten bevezette a szoros felügyelet alá helyezés lehetőségét.

A szoros felügyelet alá helyezés egyébként olyan kényszerintézkedés, mely enyhébb következményekkel jár az előzetes letartóztatásnál, és kizárólag a katonai büntetőeljárásban, valamint csak sorállományú katonával szemben kerülhet alkalmazásra. Elrendelésének feltétele a Be. 92. § (1) bekezdés a)-c) pontjaiban és a Be. 340. § (1) bekezdésében meghatározott letartóztatási ok valamelyikének fennállása, vagyis az, hogy a katona ellen szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény elkövetése miatt legyen folyamatban büntetőeljárás, és a terhelten szemben szükséges a személyi szabadság korlátozása, de a súlyosabb, előzetes letartóztatás alkalmazása mégsem indokolt.³³⁴

A vádirat benyújtásáig a katonai ügyész, azt követően pedig a bíróság az eset összes körülményének vizsgálatával foglal állást akkor, amikor a sorállományú

³³⁴ Annak viszont nincs jelentősége, hogy a sorállományú katonával szemben katonai bűncselekmény vagy a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmény, avagy nem a szolgálattal összefüggésben megvalósított egyéb köztörvényi bűncselekmény miatt van folyamatban a büntetőeljárás.

katona szoros felügyelet alá helyezését elrendeli, amit értelemszerűen a terhelt alakulatánál kell végrehajtani.

A szoros felügyelet alá helyezett katona - a törvény szerint - fegyveres szolgálatot nem láthat el, de egyéb szolgálatba vezényelhető a kényszerintézkedés tartama alatt is. További szabály az is, hogy a szoros felügyelet alatt álló katona a szolgálati helyét a nyomozás során a katonai ügyész, majd a bírósági eljárásban a bíróság engedélye nélkül nem hagyhatja el. Ez utóbbi rendelkezés összhangban van a hadköteles katonák szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIV. törvénynek a 72-80. §-aiban írt rendelkezéseivel. A katona a szolgálati hely elhagyása iránti kérelmét a katonai ügyésztől, illetve a bíróságtól kérheti a szolgálati út betartásával.

A szoros felügyelet alá helyezés elrendelésére az előzetes letartóztatás elrendelésére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. A szoros felügyelet alá helyezést alakszerű határozatban kell elrendelni, és a jogorvoslatra az általános szabályok az irányadók, vagyis a katonai ügyész határozata ellen panasznak, a bíróság végzése ellen fellebbezésnek van helye.

A szolgálati hely elhagyása iránti kérelemről a katonai ügyész és a bíróság is az iratok alapján dönt.

A Be. 340/B. § (2) bekezdése a szoros felügyelet alá helyezés határidejére, és a meghosszabbításával kapcsolatban tartalmaz rendelkezést. A szoros felügyelet alá helyezés mintegy az előzetes letartóztatást helyettesítő kényszerintézkedés, ezért a határidejére és a meghosszabbítására vonatkozó szabályok megegyeznek a katona szolgálati vagy fegyelmi, illetve egyéb okból való letartóztatásának szabályaival. A Be. 95. § (1) bekezdése alapján a vádirat benyújtása előtt elrendelt szoros felügyelet alá helyezés az elsőfokú bíróságnak a tárgyalás előkészítése során hozott határozatáig, de legfeljebb egy hónapig tart. Ezt követően kerülhet sor a katonai ügyész indítványára a kényszerintézkedés meghosszabbítására, aminek részletes szabályait szintén a Be. 95. § (1) bekezdése tartalmazza.

A szoros felügyelet alá helyezés elrendelésére és meghosszabbítására a gyakorlatban általában csekélyebb tárgyi súlyú katonai vétségek miatt, továbbá olyan ügyekben kerülhet sor, amelyek rövid határidőn belüli befejezése kiszá-

mítható, mert az eljárás elhúzódása értelmetlenné tenné a jogintézmény célját és így alkalmazását is.

A szoros felügyelet megszüntetésére az előzetes letartóztatás megszüntetésére vonatkozó rendelkezések az irányadók. Ugyanakkor értelemszerűen a szolgálati viszony megszűnésével a szoros felügyelet alá helyezést is meg kell szüntetni, hiszen a kényszerintézkedés elrendelésének általános alapja, a szolgálati vagy fegyelmi ok is megszűnik a sorállományú katona tartalékállományba helyezésével. Abban az esetben, ha a szoros felügyelet alá helyezés elrendelésére a Be. 92. § (1) bekezdésében írt okok valamelyikének fennállása miatt került sor, és a terhelt szolgálati viszonya megszűnik, akkor amennyiben indokolt, a bíróság más kényszerintézkedést is elrendelhet.³³⁵

VIII/16. A vádemelés elhalasztásának kizárása

A vádemelés elhalasztására vonatkozó és a Be. 147/A. § (1) bekezdésében rögzített általános szabály szerint az ügyész a vádemelés feltételeinek fennállása esetén háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre elhalaszthatja, ha ennek a gyanúsított jövőbeni magatartásában mutatkozó kedvező hatása feltételezhető.

A Be. 340/C. §-a a Btk. 122. § (1) bekezdése szerint katonának tekintendő személyeknél a katonai büntetőeljárás keretén belül megszorító rendelkezést tartalmaz a vádemelés elhalasztásának lehetőségével kapcsolatban. A törvényi szabályozás ugyanis kizárja a katonai ügyész számára a katona tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett katonai bűncselekménye, valamint a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben megvalósított más - köztörvényi - bűncselekménye miatt a vádemelés elhalasztását.

³³⁵ Mivel a szoros felügyelet alá helyezett sorállományú katona csak a katonai ügyész vagy a bíróság engedélyével hagyhatja el a szolgálati helyét, ezért a személyi szabadsága jelentősen korlátozva van a kényszerintézkedés ideje alatt. Tulajdonképpen ez okból rögzíti a Be. 340/B. § (3) bekezdése azt, hogy a szoros felügyelet alá helyezés elrendelése esetén az eljárásban kötelező a védő részvétele.

A vádemelés elhalasztásának kizárására vonatkozó rendelkezés elvi indoka a sajátos katonai életviszonyokban keresendő, mivel nem csupán a katonai, hanem a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben megvalósított más cselekmények is sértik a szolgálati rendet és fegyelmet. Emiatt és a jogintézmény céljára tekintettel a katona tényleges szolgálati viszonyának fennállása alatt nem a vádemelés elhalasztása, hanem vele szemben az említett bűncselekmények miatt a büntetőjogi felelősségre vonás az indokolt.

Egyébként ha a katona tényleges szolgálati viszonya a büntetőeljárás tartama alatt megszűnik, akkor bármely, háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett bűncselekmény miatt - a Be. 147/A §-ában írt szabályokra figyelemmel - helye lehet a vádemelés elhalasztásának.

Ugyanígy a katona által a tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett nem katonai, és nem a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmény esetén is. A vádemelést egy évtől két évig terjedő próbaidőre lehet elhalasztani az általános szabályok szerint. Ha a gyanúsítottal szemben a vádemelés elhalasztásának tartama alatt elkövetett szándékos bűncselekmény miatt vádemelésre kerül sor, illetve a gyanúsított a pártfogó felügyelet magatartási szabályait súlyosan megszegi, akkor az ügyésznek vádat kell emelnie a vádemelés elhalasztásával érintett bűncselekmény miatt.

VIII/17. A bűnügyi költség viselése

A Be. 343. § kisebb pontosítással a sorállományú katona esetében fenntartja a korábbi rendelkezést. Ennek indoka továbbra is az, hogy a sorállományú katona nem önkéntes vállalat alapján, hanem hadkötelezettség alapján teljesít katonai szolgálatot, ezért indokolatlan lenne, ha az általa nem élethivatásszerűen választott szolgálatával összefüggésben elkövetett katonai bűncselekmény miatti felelősségre vonása esetén a bűnügyi költséget a sorkatona viselje.

A katonai büntetőeljárásban a bűnügyi költség viselésére az általános szabályok az irányadóak, kivéve a sorállományú katonával szembeni eljárást. A meghatalmazott védő, a sértett képviselőjének a készkiadása és díja, valamint a bűn-

tetés végrehajtás egyes változatával kapcsolatos költségek kivételével a katonai bűncselekményt elkövető sorkatona mentesül a bűnügyi költség megfizetése alól.

Ügyszintén megilleti a kedvezmény a terheltet, ha a katonai büntetőeljárás megindítása után helyezik tartalék állományba, illetőleg a szolgálati viszonyának megszűnése után indítanak vele szemben eljárást a sorállományú katonaként elkövetett katonai bűncselekmény miatt.

Ha azonban a sorállományú katona ellen olyan bűncselekmény miatt indult büntetőeljárás, amelyet polgári személyként még a bevonulása előtt követett el, és azt az általános szabályok szerint folytatják le, a bűnügyi költség viselésére a sorállományú katona is teljes egészében köteles. Amennyiben a sorállományú katona a szolgálati helyén, illetőleg a szolgálattal összefüggésben követ el kizárólag köztörvényi bűncselekményt, akkor az ellene indult katonai büntetőeljárásban felmerült bűnügyi költség viselésére az ügydöntő határozatban őt szintén kötelezni kell. Egyúttal köteles a sorállományú katona megtéríteni a büntetés-végrehajtással kapcsolatos költségeket, ha a szabadságvesztést nem Katonai Fogházban hajtják végre.

IX. A KATONAI BÜNTETŐJOG NEMZETKÖZI VONATKOZÁSAI

Az Európai Unió létrejöttével a büntetőjogi együttműködés területén is egy dinamikus folyamat vette kezdetét. Bár kétségtelen, hogy a büntetőjog az állami erőszak-monopólium utolsó bástyája, de a nemzetközi érdekek ezeket sem kímélik.³³⁶

Európai Gazdasági Közösség 1957-ben történt létrehozása alkalmával, maguk az alapító tagállamok sem gondolták, hogy a szervezet komoly hatást gyakorolhat a tagállamok büntetőjogára. Az európai büntetőjogi intézmények kialakulása, és magának az európai büntetőjognak a fejlődése is kétségkívül nem tartott lépést az európai integráció folyamatával.

Hosszú ideig úgy tűnt, hogy az Európai Gazdasági Közösség jogalkotása és az Európai Bíróság gyakorlata egyaránt érintetlenül hagyta ezt a területet. Ezt egyértelműen tükrözi, hogy az Európai Bíróság által 1981-ben, a Guerrino - Casati-ügyben hozott határozat is azt állapítja meg, hogy a büntetőjog és a büntetőeljárás szabályainak megállapítása lényegében és alapvetően a tagállamok dolga, ezért ők tartoznak felelősséggel. Ennek oka valószínűleg az, hogy a szinte általános felfogás szerint a büntetőjog az a jogág, amely a legmélyebben gyökerezik az adott ország történelmi és társadalmi hagyományaiban. Ezért a tagállamok a büntetőjog területén ragaszkodnak leginkább ahhoz, hogy szabályai a külső behatásoktól érintetlenül maradjanak.

Természetesen, ha ez a felfogás igaz a büntetőjog egészére, úgy az maradéktalanul érvényes a büntetőjog egyik sajátos területére, a katonai büntetőjog vonatkozásában is az. Sőt, e tekintetben sajátos a helyzet, mert a békefenntartó, béke-teremtő akciók során a szövetséges csapatok tartósan és folyamatosan együttmű-

³³⁶ Farkas Ákos, *Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban*, Bp., 2001, 7.

ködnek, amely önmagában hordozza az ennek során előforduló események, legalábbis koordinált módon történő megítélésének igényét.

A közösségi jog elsődlegessége a büntetőeljárás területén is érvényesül. A tagországok büntetőeljárásai szabályai azonban nem akadályozhatják a közösségi jog közvetlen alkalmazását.

Ennek elvárhatóságára utal az Európai Bíróság a Connstanco-ügyben hozott állásfoglalása, amely kimondja, hogy mindez megalapozza az ügyész azon kötelességét, hogy ne működjék közre olyan jogszabály érvényesítésében, amely ellentétes a közvetlenül érvényesíthető közösségi joggal, még akkor sem, ha a tagállam elmulasztotta annak a hazai törvények közé iktatását. Ebből természetesen az is következik, hogy nemcsak az ügyész köteles ilyen esetekben a vádemeléstől eltekinteni, de a bíróságok sem alkalmazhatják a közösségi joggal ellentétes hazai büntetőjogot.

A büntetőjogi együttműködés előtt a maastrichti szerződés tárta szélesre a kapukat. Létrehozta az Európai Uniót, amelynek III. pilléréként a belügyi és igazságügyi együttműködést tette meg. Ennek jelentősége abban is áll, hogy a korábbi együttműködési területeken túl, két új együttműködési formát teremtett meg.

Az egyik, a korábbi klasszikus jogsegélyektől eltérő, a tartós operatív együttműködésre irányuló konvenciók, melyek megalkotása ratifikációja még kizárólag a tagállamok egyhangú döntésén és együttműködésén nyugszik. Figyelemre méltóan új elem azonban, hogy a szerződés az Európai Unió Bizottságának kezdeményezési jogot adott.³³⁷

Az együttműködés sajátos vonásai és jövőbeni fejlődési irányai még hangsúlyozottabban jelentkeznek az amszterdami szerződés (a továbbiakban: ASZ) szabályozásában. Egyrészt az együttműködést EU-szintre emeli, abban az értelem-

³³⁷ Az együttműködés másik formája a pénzügyi érdekek védelmére vonatkozik. A tagállamok eltérő szabályozási és jogkövetkezményi rendszere a 90-es években az EU-ban erős jogharmonizációs törekvéseket indított el. Ennek egyik állomása volt az Európa Tanács 1998. júniusi határozata a „Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről”. A határozatot 1995 júliusában „Az Európai Uniót létrehozó szerződés K.3 cikkén alapuló Konvenció a Pénzügyi érdekek védelméről” követte. Ezen a területen az a törekvés, hogy a tagállamokban egységes szabályozás alakuljon ki, kétségtől az 1997 tavaszára elkészült Corpus Juris tekinthető nagyon fontos állomásnak. Jelentősége, hogy egységes, összefüggő és konkrét büntető- és eljárásjogi rendelkezéseket tartalmaz minden az EU pénzügyi érdekei sérelmével kapcsolatos bűncselekményre vonatkozóan.

ben, hogy az I. pillér intézményeinek védelmét egyik fő feladatának tekinti. Másrészt, bár a tagállamok együttműködésének termékei mégsem tekinthetők tisztán harmadik pilléres eszközöknek, hiszen az EU-nak jelentős szerepe van megalkotásukban és egyben kötelezettségként írják elő a tagállamok számára a jogszabályok approximációját, közelítését vagy harmonizációját. Ezen túl olyan intézményeket hoznak létre, amelyek az első pillérhez közelebb állnak, mint a harmadikhoz. (pl. EUROPOL). Előállhat az a sajátos helyzet, hogy az első pillér intézményei, a harmadik pillérhez tartozó joganyagot alkalmazzanak.³³⁸

Erre lehet következtetni abból is, hogy az első és a harmadik pillér közötti viszony - legalábbis látszólagos - merevsége tovább oldódik. Ennek első határozott jele 1997 júniusában mutatkozott meg, amikor az Európa Tanács Amszterdamban egy akciótervet alkotott meg a szervezett bűnözés elleni küzdelemre, amely részletesen határidőket tartalmazva fogalmazza meg a szervezett bűnözés elleni küzdelem során a tagállamok által megvalósítandó feladatokat. Ugyanezen év májusában pedig létrejött az EU korrupció elleni küzdelemről szóló konvenciója, amely egyben az Unió kriminálpolitikájában is változást jelzett. Mindezt az ASZ 1997 októberében öntötte formába a szerződés új, VI. fejezetében, mely a „**Szabadság, biztonság és igazságosság**” címet viseli. Mindezek megvalósítására a Tanács és a Bizottság 1998 decemberében egy akciótervet fogadott el, amelyben több fontos megállapítás szerepel. Az egyik, hogy átértelmezi a szabadság fogalmát, amelyet eddig lényegében csak a szabad mozgás jogához kapcsolt az ASZ. Ezt kiterjeszti a jogkövető környezetben élés szabadságára és az információ, valamint a személyes adatok védelméhez való jog szabadságára. Felmerült egy határokon túli európai biztonsági térség létrehozásának gondolata, amelyen belül a tagállamok jogalkalmazó szervei azonos normákat alkalmaznának.

A folyamat tehát egyértelmű, és igaz, hogy rendszeresen utalás történik arra is, hogy az igazságszolgáltatással kapcsolatos feladatok nemzeti jellege, a már hivatkozott igen mély társadalmi beágyazottságra is tekintettel, érintetlen marad, a

³³⁸ Kétségtelen, hogy az amszterdami szerződéssel kiegészített EU-szerződés 280. cikke (volt 290. cikk) egyértelműsíti, hogy ezek az intézkedések nem érintik a nemzeti büntetőjog alkalmazását és a nemzeti igazságszolgáltatást. A folyamatok tükrében ez nyilván csak azt jelenti, hogy az EU ezen a területen (egyelőre) nem kívánja a tagállamok büntető jogalkalmazását közvetlenül befolyásolni.

„közösségi jog” előbb vagy utóbb utat tör a büntetőjog és a büntető jogalkalmazás területére is.

A katonai fegyelmi jogkör, a büntetések és fenyítések e körben történő alkalmazásának kérdése az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában sem ismeretlen. A bíróság felfogása szerint a fegyelmi jog nem esik kívül az 5. cikk (1) bekezdésén.³³⁹ Minden állam hatáskörrel rendelkezik saját katonai fegyelmi rendszerének megszervezésére, és e tekintetben kétségtől mozgásszabadsága is van. Az 5. cikkben írt előírások és szabályok civilek és katonák esetében nem azonosak. A katonákra vonatkozó szabályok itt is szigorúbbak. Lehetséges, hogy egy fegyelmi intézkedés vagy más szankció egy civil esetében a szabadságtól való megfosztásnak minősül, de nem lesz az, ha katonákkal szemben alkalmazzák. Ezzel együtt az az 5. cikk hatálya alá esik, ha olyan körülményekre vonatkozik, amely egyértelműen eltér a szerződő államok fegyveres erőiben szokásos életkörülményektől.³⁴⁰

A fegyelmi szankciók a katonai rendfokozathoz igazodóan is eltérőek voltak, ezért a bíróság megvizsgálta az egyezmény 14. cikkének, vagyis a hátrányos megkülönböztetés kérdését. A bíróság álláspontja szerint **„a rangon alapuló megkülönböztetés ütközik a 14. cikkel.”** A bíróság azonban tekintettel van arra, hogy a szerződő államok törvényei abban az irányban fejlődnek, hogy az egyenlőség, az azonos elbírálás elve lehetőleg minél nagyobb legyen a tisztek, tiszteltesek és a legénység között a fegyelmi jogkörben.

Az ugyanis a bíróság szerint is evidencia szintjén kezelendő kérdés volt, hogy a hierarchikus, alá- és fölérendeltség alapján felépülő hadseregben a különbségtételek szükségszerűen jelen vannak. Mindez jelen van a felelősségi rendszerek szintjében is, mert azok sem azonosak. Egyébként az egyezmény az illetékes hatóságoknak igen széles szabályozási lehetőséget biztosít.

A rendfokozatok alapján meglévő különbségeknek szinte minden szerződő állam jogrendjében megtalálhatók. Több helyen is előfordul, hogy csak a közkatona küldhető fegyelmező zászlóaljba, tisztek nem. A bíróság álláspontja szerint

³³⁹ Engel és társai v. Hollandia (1976. 6. 8.) 57.§ = KOVÁCS Péter, *Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*, Acta Humana, 1997, 28-29. szám

³⁴⁰ *Uo.*, 59.§

az arányosság elve nem sérült, mert nem lépte túl azt a mérlegelési jogkört, amit az egyezmény számára biztosít.³⁴¹

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének büntetőeljárási garanciái között a habeas corpus vonatkozásában érintett szabályok szempontjából is rendkívül fontos kérdés, hogy milyen ügydöntő testületet lehet bíróságnak tekinteni, és különösen az, hogy az adott testület milyen hatáskörrel bír a legsúlyosabb kényszerintézkedés, a szabadságmegvonást illetően.³⁴²

A katonai nyomozó hatóság és a bírói funkciók összemosódása a holland és a belga katonai joggyakorlatban egyaránt felmerült. Hollandiában ugyanis még egy 1814-ből származó katonai büntetőeljárási szabályzat szerint az ún. auditeur militaire tagja volt a fegyelemsértést első fokon elbíráló testületnek, de az azt követő hadbíróági tárgyaláson már a vád képviselőjében lépett fel. A már többször is hivatkozott Engel és társai c. Hollandia ügyben hozott ítélet nyomán, ha nem is jogszabályi szinten, hanem a joggyakorlat³⁴³ szintjén számos módosulás történt., de az auditeur militaire a másodfokú eljárásban továbbra is részt vehetett a vád oldalán.³⁴⁴

A Pauwels c. Belgium ügyben hozott ítéletben Belgium vonatkozásában is arra az álláspontra jutott a bíróság, hogy az 5. cikk (3) bekezdése sérelmet szenvedett,³⁴⁵ mert az előzetes eljárásban nem vehet részt, és nem lehet független a felektől, mivel éppen, hogy esélye van arra, hogy ő válik az egyik féllé a későbbi szakaszban.

Mindemellett arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy maga az Európai Jogok Európai Bírósága is köteles figyelembe venni a katonaelet és katonai igazságszolgáltatás sajátosságait.³⁴⁶ Mindehhez hozzátéve azonban azt is, hogy a bíróság

³⁴¹ *Uo.*, 72.§

³⁴² *Uo.*, 77.§

³⁴³ *Uo.*, 21.

³⁴⁴ Duinhof és Duijf c. Hollandia (1984. 5. 22.) 38. §. A bíróság kimondja, hogy amikor Duijf úrnak az ügyét bírói útra utalták, az auditeur militaire nem töltheti be az 5. cikk (3) bekezdése által előírt bírói hatáskört, mivel részes fél lesz a büntetőeljárásban, azaz nem független a felektől.

³⁴⁵ Pauwels c. Belgium (1988. 5. 26.) 38.§, *Uo.*, 18.

³⁴⁶ Engel és társai c. Hollandia (1976. 6. 8.) 54.§, *Uo.*, 23.

pontosította a holland kormánnyal, hogy adott esetben a hadgyakorlatok vezetése sem mentesít az 5. cikk (3) bekezdésének érvényesítése alól.³⁴⁷

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikke a klasszikus bírói garanciák kapcsán a katonák ügyeiben is megjárta a strasbourgi fórumokat. Ennek során kiemelten fontosnak tartják, hogy a bíróságnak pontosítania kell, hogy a vád alá helyezés, amelyet az adott ország fegyelmi jellegűnek minősít, valójában a büntetőjog alá tartozik-e a 6. cikk értelmében. Bizonyos értelemben formálisnak is tekinthető, hogy az adott állam „jogtechnikájában” a büntetőjog, a fegyelmi jog vagy esetleg mindkettő alá tartozik-e. Ha egy katonának a fegyveres erők működését sértő cselekvést rónak fel, az állam elvben inkább fegyelmi, mintsem büntetőjogot szokott alkalmazni.³⁴⁸ Az egyezmény 6. cikkének alkalmazására nyilván nem kerül sor, ahol a szankciót csak fegyelem megsértése miatt alkalmazták. Ebből is nyilvánvaló, hogy a kiszabható szankció súlyosságának is jelentősége van.

A bíróság álláspontja egyébként egyértelmű arra nézve, hogy a szerződő államok nagy szabadsággal rendelkeznek abban a tekintetben, hogy milyen eszközöket választanak annak érdekében, hogy igazságszolgáltatási rendszerük tiszteletben tartsa a 6. cikk követelményeit. Ez természetesen igaz a katonai eljárásra is, egyúttal elfogadva azt a tényt is, hogy indokolt különbséget tenni a civil és katonai eljárások között. A bíróság megállapította, hogy ha a katonai fegyelmi eljárást nem is övezik ugyanazok a garanciák, mint a polgári személyek ellen indított büntetőeljárásokat, biztosít azonban ezzel szemben lényeges előnyöket az eljárás alá vontak számára. A két eljárás közötti különbségeket azok az eltérések magyarázzák, amelyek a polgári és a katonai élet feltételei között fennállnak, de ezeket semmiképpen nem lehet a fegyveres erők tagjai szempontjából a 14. cikk értelmében vett hátrányos megkülönböztetésnek tekinteni.³⁴⁹

³⁴⁷ Koster c. Hollandia (1991. 11. 28.) 25.§, **Uo.**, 20.

³⁴⁸ Engel és társai c. Hollandia (1976. 6. 8.) 89.§, **Uo.**, 22.

³⁴⁹ **Uo.** 92.§

Most pedig röviden tekintsük át néhány e kérdésben is mértékadónak tekinthető ország katonai igazságszolgáltatási szervezetének alakulását.³⁵⁰

Németországi Szövetségi Köztársaság

Korábban, a II. világháborút megelőző időszakban a katonai igazságszolgáltatásnak történetileg is gazdag hagyományai voltak. Részben politikai oka is van annak, hogy a II. világháborút követően a hagyományos értelemben vett katonai bírászkodás visszaszorult.

A katonai bírászkodás ilyen elnevezéssel tehát megszűnt, azonban 1955 óta a polgári igazságszolgáltatás keretében lényegében megvalósul. A jelenlegi hatályos jogi rendelkezések a katonai és köztörvényi bűncselekmények elbírálását különböző fórumokon továbbra is lehetővé teszik.

Figyelemre méltó, hogy amíg a német katonai büntető anyagi jogot továbbra is külön kódex tartalmazza azzal, hogy az általános büntetőjogi szabályokat az itt feltüntetett eltérésekkel kell alkalmazni, addig külön büntető eljárásjog nem szabályozza a katonai büntetőeljárást. Így állt elő az a helyzet, hogy a katonai büntető törvénykönyvbe felvett bűncselekmények elkövetése esetén a polgári büntetőbíróságok, azon belül is esetenként a fiatalkorúak bírósága jogosult eljárni.

Elvileg ugyanakkor lehetőség van arra, hogy az igazságügy-miniszter békeidőben is felállíthat szövetségi katonai bíróságokat, elsősorban a külföldre vezényelt alakulatok vagy a hadihajón szolgáló katonák részére.

Mindemellett állandó katonai bíróságként ún. csapatszolgálati bíróságok és katonai ügyészségek is működnek a különböző szintű alakulatoknál, amelyek elsősorban fegyelmi jellegűek igaz, hogy azon belül nem jelentéktelen joghátrányok kiszabására jogosultak.

Németországban a csapatszolgálati bíróságok hatáskörébe tartozik a legtöbb katonai vétség, a köztörvényi bűncselekmények közül pedig a kisebb értékre elkövetett lopás vagy a könnyű testi sértés. Ezzel szemben az ún. átadási utasítás

³⁵⁰ Dr. KOVÁCS Tamás, *A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok*, Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXXV. kötet., Bp., 1998, 364-413.

felsorolja azokat a katonai és köztörvényű bűncselekményeket, amelyeket át kell adni a polgári ügyésznek.

Németországban a csapatszolgálati bíróságok nemcsak a hatáskör tárgyalásánál említett bűncselekmények elbírálására jogosultak, hanem egyben elbírálják a parancsnoki hatáskörben hozott fegyelmi fenyítések (megrovás, pénzbírság, laktanyafoogság) vagy szolgálati intézkedések (áthelyezés, vezénylés ellen bejelentett panaszokat is, amennyiben azokat a bírósághoz és nem a felettes előjáróhoz terjesztik elő.

Ehhez képest szervezetileg a német eljárás a következőképpen alakul:

Németország 3 katonai körzetében összesen 29 bírói tanács működik. A háromfős katonai bírósági tanács elnöke hivatásos, polgári bíró, tagjai laikus katonák, egyikük a vádlottal azonos rendfokozatú, másikuk legalább törzstiszt.

A fenti bíróságok előtt a bírói szakvizsgával rendelkező és haderőn belül szervezett jogi osztályok alkalmazásában álló katonai (fegyelmi) ügyészek teljesítik mind-azon ügyészi funkciókat, amelyeket általában a polgári ügyészek látnak el a büntetőeljárás során.

A katonai bíróságok határozatai ellen a szövetségi közigazgatási bíróság katonai bírósági tanácsaihoz egy hónapon belül lehet ténybeli és jogi felülvizsgálatra irányuló jogorvoslati kérelmet előterjeszteni, ahol 5 tagú bírói tanács (elnöke és két további tagja polgári bíró, más tagjai laikus katonák) dönt. E tanácsok előtt a Bundeswehr katonai (fegyelmi) ügyésze képviseli a Honvédelmi Minisztériumot, illetve az irányítása és felügyelete alatt álló katonai ügyészek által bejelentett fellebbezéseket. Németországban egyébként a katonai ügyészi szervezet, miként a katonai bíróságok nem tartoznak a polgári szervezetek rendszerébe, hanem együtt alkotják a katonai igazságszolgáltatás szervezetét, amely a szövetségi védelmi minisztérium irányítása alá tartozik.

Franciaország

Franciaországban 1982-ben sor került igazságügyi reformra, és ennek keretén belül megszüntették a békeidőben az ország területén működő katonai bíróságok

kat, a melléjük rendelt katonai ügyészi szervezettel együtt. Azóta a Franciaország területén katonák által elkövetett minden bűncselekmény elbírálása az ún. „rendes bíróságok” hatáskörébe tartozik.

A reform érvényesítése során figyelmet fordítottak azonban arra is, hogy a katonai jellegű szempontok megismerése és figyelembevétele biztosított legyen a büntetőeljárásban. Katona bűnügyében a célszerű eljárás kérdésében való döntés előtt az ügyész köteles az illetékes katonai szerv vezetőjének véleményét kikérni, a bírósági szervezetben pedig intézményesítették a katonai ügyekre szakosított tanácsokat. Így minden fellebbviteli bíróság illetékességi területén működik katonai ügyekre szakosodott vétségi bíróság; az esküdtszéki eljárásra tartozó bűntetteket elkövető katonákkal szemben katonai ügyekre szakosodott esküdtszék jár el, amely azonban ténylegesen nem esküdtekből áll, hanem 1 elnök és 6 hivatásos bíró ülnek alkotja.

Mindamellet kivételes bíróságként megtartották azokat a katonai bíróságokat, amelyek francia területen kívül szolgálatot teljesítő katonák ügyeiben járnak el.

Ami a katonai eljárás hatályát illeti Franciaországban az említett szakosodott tanácsok (összesen 36) járnak el a katonák (a hadsereg tagjai!) minden, a katonai szolgálattal összefüggő bűncselekmény esetén.

A már említett 1982. évi törvény meghagyta azokat a katonai bíróságokat, amelyek békeidőben a Francia Köztársaság területén kívül a katonák által elkövetett bűncselekmények tárgyában ítéleznek. Így Baden-Baden székhellyel működik a Németország területén állomásozó francia csapatok katonai bírósága, a párizsi székhelyű katonai bíróság pedig az Afrikában szolgálatot teljesítő katonák által az érintett országokban elkövetett bűncselekmények miatti eljárásra hivatott.

Olaszország

Olaszországban a katonai igazságszolgáltatás jogi alapját tekintve és szervezetiileg egyaránt elkülönül a polgári igazságszolgáltatástól. A katonai igazságszolgáltatást az alkotmány teszi lehetővé, rendelkezései szerint a katonai bíróságok mind békeidőben, mind háborúban működnek, de eltérő hatáskörrel.

A szervezeti megoldást illetően Olaszországban első fokon 9 katonai bíróság ítéلkezik, s ezek mellett 1-1 katonai ügyészség működik. Másodfokon a katonai fellebbviteli bíróság jár el, amelynek székhelye Rómában van, de tanácsai működnek Veronában és Nápolyban is. A fellebbviteli bíróság mellett működik a katonai főügyész, a két említett tanács mellett ügyészi hivatal van. A Legfelsőbb Semmítőszékhez meghatározott eljárási törvénysértés esetén lehet fordulni, s ezen a ponton érintkezik csak a katonai bíráskodás a polgári igazságszolgáltatással. A Legfelsőbb Semmítőszékben is vannak katonai bírók, de az elnök civil. A Legfelsőbb Semmítőszék mellett a katonai ügyészi feladatokat az itt működő ka-

tonai főügyész látja el, aki a hierarchiában sajátos helyet foglal el, a katonai szervezet irányítójával, a Fellebbviteli Bíróság mellett működő katonai főügyésszel azonos besorolású.

Fontos megemlíteni, hogy a katonai bíróság és ügyészség hivatásos állományú tagjai békében nem viselnek egyenruhát, nincsenek aktív állományban. A katonai igazságügyi testülethez tartoznak, századosi rendfokozattal kezdenek, és ahogy beosztásuk emelkedik, úgy emelkedik rendfokozatuk is. Az előmenetelben különös jelentősége van az Igazságügyi Tanácsnak, amelynek előterjesztésére adja a rendfokozatot a védelmi miniszter, és ugyancsak a tanács előterjesztése alapján nevezi ki a katonai bírót, illetve az ügyészt a köztársasági elnök.

Belgium

Belgiumban a főszabály az, hogy katonai bíróság jár el a katona által Belgiumban vagy külföldön elkövetett bármely katonai és - a nem szolgálatban elkövetett közlekedési bűncselekmény kivételével - bármely köztörvényi bűncselekmény miatt. Azonban, ha a sértett polgári személy vagy a katona a bűncselekményt polgári személlyel együtt követi el, az ügy a polgári büntetőeljárásra tartozik, de ilyenkor lehetőség van az elkülönítésre is.

Ezzel együtt Belgiumban nem kérdőjelezték meg a katonai igazságszolgáltatás működését, hozzá kell azonban tenni ehhez, hogy Belgiumban a katonai bírósági, illetve katonai ügyészi szervezet az egységes magisztratúra része, s független a katonai hierarchiától. E függetlenségüket a katonai vezetés teljes mértékben tiszteletben tartja, s a közvélemény sem kérdőjelezi meg. A katonai eljárásban részt vevő bírák tárgyalnak nem katonai büntetőügyeket is. Ez a tárgyalás formalitásában is megnyilvánul, mert a katonai eljárás során ugyan rendfokozatot nélkülöző katonai egyenruhát, míg civil büntetőügy tárgyalása alkalmával talált viselnek. A belga királyságban a legfőbb bírói fórum a polgári és a katonai ítélkezés tekintében is a semmítőszék. A másodfokú vagy fellebbviteli bíróságok közzé tartozik a katonai bíróság, amely az első fokon eljáró állandó, illetve tábori katonai tanácsok ítéleteit bírálja felül. Említésre méltó, hogy a katonai ügyészi szervezet nem

rendelkezik önálló költségvetéssel, hanem ilyen szempontból utalva van az igazságügyi minisztériumhoz is és a védelmi minisztériumhoz is. Az előbbi biztosítja a magisztrátusok (bírák és ügyészek) illetményét és fedezi az infrastrukturális kiadásokat, az utóbbi pedig az alkalmazottak bérét, és gondoskodik a tárgyi előfeltételek biztosításáról.

Hollandia

Hollandiában az elkülönült katonai igazságszolgáltatás korábbi formáját 1991-ben megszüntették. Az ilyen irányú változtatásra 1972-ben került sor, s végül is közel 20 év telt el a katonai bíróságok integrálódásáig. Hollandiában a 19 körzeti bíróság közül csupán egyetlen, az arnhemi - s annak is csak az erre kijelölt tanácsa - jogosult a katonák bűnügyében való eljárásra, az 5 fellebbviteli bíróság közül pedig a szintén Arnhemben működő fellebbviteli bíróság katonai tanácsa bírálja el az ilyen ügyekben bejelentett fellebbezéseket. Az elsőfokú bíróság feladata a Németországban szolgálatot teljesítő katonák bűnügyeinek elbírálása is, ezért évente 4-6 alkalommal kitelepül oda a bíróság katonai tanácsa.

A katonai tanácsok elnöke és egyik tagja civil bíró, egy tagja pedig a király által 4 évre kinevezett (így más által el sem mozdítható alezredes vagy ezredes rendfokozatú hivatásos tiszt). A katonai tanácsok civil tagjai és a mellettük működő ügyészek mind volt hadbírák és volt katonai ügyészek, ezért a katonai bűnügyek elbírálásához szükséges szakismeret legalábbis egyelőre nem hiányzik.

A katonai bűncselekményeket egyébként külön katonai büntető törvénykönyv tartalmazza, a katonákkal szembeni büntetőeljárást külön törvény szabályozza, a katonák bűncselekményeinek nyomozása pedig a Királyi Katonai Csendőrségre tartozik.

A katonai eljárás hatályát illetően Hollandiában a katonai tanácsok járnak el a katonák minden bűncselekménye miatt (a környezetvédelmi bűncselekmény kivételével), s amíg volt sorozathadseregük, a szolgálatmegtagadókat is katonai büntetőeljárásban vonták felelősségre.

Norvégia, Dánia

Norvégia katonai jogi szolgálatáról meglehetősen keveset tudunk. A szolgálat vezetőjével történt találkozás során szerzett információk szerint a norvég katonai jogi rendszer jelenleg átalakulás előtt áll, aminek lényege az, hogy a katonai jogászok eddig bűnügyekben a parancsnokok tanácsadóiként kaptak szerepet, ezután pedig bűnüldöző feladatokat látnak el: a civil bíróságok előtt képviselik a vádat, ellenőrzik a katonai rendőrség nyomozását és a fegyelmi büntetések törvényességét. Mindez azt jelenti, hogy Norvégiában békeidőben katonai bíráskodás nincs.

Dániában 1918 óta nincs az országnak katonai bírósága, tehát a katonák által elkövetett bűncselekmények esetén polgári bíróság jár el, de működik katonai ügyészség, amely viszont nem része a „civil” ügyészi szervezetnek, hanem a védelmi miniszternek van alárendelve. Dániában nincs napirenden a katonai bíráskodás visszaállítása annak ellenére, hogy a szakemberek szerint sok gondot okoz, hogy a civil bíróságnak nincs katonai szakismerete, és nem ismerik a katonai szolgálat és életkörülményeket sem. A gyakorlatban ez azért nem jelent jelentős gondot, mert a katonai parancsnokok széles fegyelmi fenyítő jogkörrel rendelkeznek és a katonai ügyészek „bírói tevékenysége” (megrovás, pénzbüntetés, 30 napig terjedő szabadságvesztés alkalmazása) lehetőséget ad arra, hogy az esetek nagy részében az ügyek megítélésénél érvényesüljenek a katonai szempontok.

Dániában tehát katonai bíróság nem, csak katonai ügyészség működik. Ez az ügyészség azonban nem része az ország ügyészségi szervezetének. Főhatósága a védelmi miniszter, de teljesen független a hadsereg parancsnokától. Az ügyészek katonai státusban vannak, még sincs katonai rendfokozatuk, de egyenruhát és sajátos rendfokozati jelzéseket viselnek.

Spanyolország

Az 1972. évi spanyol alkotmány kimondja az igazságszolgáltatás egységességét, és szabályozza a katonai bíráskodást is. Ennek lényege, hogy békeidőben a

katonai bíróságok csak „katonai körben” járnak el, háborúban pedig külön törvény által meghatározottak szerint.³⁵¹

Az igazságszolgáltatás reformja során fő cél volt a katonai bíróságok integrálása, amit úgy oldottak meg, hogy a katonai bíróságok megmaradtak, de kinyilvánítottan az egységes bíráskodás részét képezik, másrészt, amíg korábban a katonai körzetparancsnok hagyta jóvá az ítéleteket ma már abszolút módon érvényesül a bírói függetlenség. A katonai bíróságok felépítéséről és hatásköréről 1987-ben hozott törvény alapelveként szögezi le, hogy a katonai igazságszolgáltatás sajátos jellegű, de integrálódik az állami igazságszolgáltatásban.

A katonai eljárás hatálya Spanyolországban a hadsereg és a guardia civil tagjai által elkövetett katonai bűncselekmények, és a katonai érdekeket (vagyonit is) sértő egyes bűncselekmények, valamint a honvédelem érdekeit sértő bűncselekmények tartoznak.

Spanyolországban a Legfelsőbb Bíróság részét képezi a katonai bíráskodás legfelsőbb szerve, amely a Központi Katonai Bíróság első fokon (örnagyi és magasabb rendfokozatú vádlottak ügyeiben) hozott döntései elleni fellebbezéseket bírálja el. A Központi Katonai Bíróság egyúttal fellebbezési bíróság is: az általános hatáskörű területi katonai bíróságok ítéleteit bírálja felül.

A katonai ügyészi szervezet igazodik a bíróságéhoz és integráns része az egységes ügyészi szervezetnek. A katonai főügyész a legfőbb államügyész 5 helyettesének egyike, akit királyi rendelettel neveznek ki, tehát neki alárendelten, de gyakorlatilag önállóan vezeti a katonai ügyészi szervezetet. Ugyanakkor a katonai ügyészség a védelmi minisztériumnak is alárendelt, igaz csak szűk körben, olyan értelemben, hogy a védelmi miniszter is adhat utasítást eljárás indítására, másrészt anyagi ellátás szempontjából a katonai ügyészségek a védelmi minisztérium költségvetéséhez tartoznak.

³⁵¹ Megjegyzendő, hogy az alkotmány 117. § (5) bekezdése szerint a katonai igazságszolgáltatás cselekvési területe „**kizárólag a katonai szféra és azok a feltételezett esetek, amikor kivételes állapotot vezetnek be.**”

Finnország

Finnországban a katonai bírósági eljárási törvény értelmében a katonák által elkövetett katonai bűncselekmények miatti vád alapján az erre kijelölt elsőfokú bíróság jár el, amely elnöke mindig polgári bíró, két tagja pedig katona. Értelmeszerűen az ilyen ügyekben eljáró polgári bíró más esetekben a civil ítélkezésben vesz részt.

Egyébként Finnországban a hadsereg és a határőrség állományába tartozó hivatásos és szerződéses katonák, a katonai tanintézeti hallgatók, a sorállományú és - szolgálat teljesítésük idején - a tartalékos katonák, valamint a katonai gyakorlaton részt vevő polgári felsőfokú tanintézeti hallgatók katonai bűncselekményei, továbbá az egymás sérelmére elkövetett testi sértések és a fegyveres erők vagy egymás sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények tartoznak a katonai bíraskodás hatálya alá.

Európa további államai közül Svédországban nem működik katonai igazságszolgáltatás, míg Ausztriában a németországihoz hasonló megoldást választottak.

Egyesült Államok

Az angolszász országok, így az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Kanada katonai igazságszolgáltatása sajátosan alakul. Ez nyilván nem véletlen, hisz ezen a jogterületen a bíróság, a bírósági szervezet jogtörténeti és jelenlegi alakulása is némileg, de igen jelentős mértékben eltér a kontinentális hagyományoktól.

A főhadbírói intézmény (***Judge Advocate General = JAG***) ma ismert formája a XVI.-XVII. században, az állandó hadsereg megjelenése idején szilárdult meg.

Az Egyesült Államokban a katonai igazságszolgáltatás tárgyi hatásköre teljesnek mondható, tehát minden bűncselekmény elbírálható a katonai büntetőeljárás szerint.

A személyi hatáskör a fegyveres erők tagjaira és a külföldön, a fegyveres erők kötelékében szolgáló polgári alkalmazottakra, sőt ezek hozzátartozóira is kiterjed, s mindebből következik, hogy a területi hatáskör korlátlan. Az 1980-as években esetjogi döntés alapján egy ideig működött az osztott hatáskör ezt azonban, mint sajátjogi hagyományaiktól idegent és rendkívül ésszerűtlent a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata során megváltoztatta. (Lényeges, hogy a katonák által elkövethető bűncselekményeket - 146 törvényi tényállás közül 57 - kifejezetten katonai bűncselekményt is magában foglal, de gyakorlatilag a legtöbb köztörvényi bűncselekménynek van katonai bűncselekmény formája is, sőt olyan európai értelemben nem katonai és vagy nem bűncselekményként értékelt magatartás, mint a katonához méltatlan viselkedés nevű szabályozás vagy házasságtörés is büntetendő, amennyiben a katonai fegyelmet súlyosan sérti.)

Az Egyesült Államokat illetően érdemes arra utalni, hogy amennyiben az elkövetett cselekmény miatt a parancsnok katonai bírósági tárgyalást és ezzel súlyosabb joghátrányok alkalmazhatóságát tartja szükségesnek, intézkedik a katonai bíróság felállításáról. Ennek körében a Főhadbírói Hivatal (**JAG Office**) szakmai alárendeltségében működő - gyakorlatilag minden lényeges parancsnoki szinten és minden jogi szakértelmet igénylő ügyben eljárni hivatott, tehát a parancsnoki döntések előzetes kontrollját is elvégző - parancsnoki jogtanácsos közreműködésével a parancsnok az esküdtszék tagjait kiválasztja, vádat emel, illetve a katonai bíróság ítéletét felülvizsgálja. Ennek keretében az ítéletet jóváhagyja, hatályon kívül helyezi, esetleg csökkenti a kiszabott büntetést. A bírósági tárgyalás menetére a parancsnoknak nincs, illetve nem lehet befolyása. A hadbíró és megválasztása után az esküdtek a parancsnoktól függetlenek, úgyszintén a Főhadbírói Hivatal által megszervezett viszonylagos önállóságot élvező katonai ügyvédi szolgálat is, amely minden ügyben biztosítja az ingyenes és szakszerű jogi védelmet.

Az ugyancsak a hivatalon belül működő katonai ügyészi szolgálatok munkatársai elsősorban a vádképviselők, illetve a nyomozások felügyeletét végzik.

A katonai jogászok parancsnokoktól való szakmai függetlenségét biztosítja, hogy azok egyben bejegyzett jogászok is, ezért az általános - rendkívül szigorú - jogi és etikai szabályokat a fegyveres erőkn belül is meg kell tartaniuk.

A három katonai bírósági forma közötti különbség a bíróság összetétele és az általuk kiszabható büntetések mértéke között van. Az egyszerűsített vagy sommás hatáskörű katonai bíróságok (**summary court martial**) gyakorlatilag a fegyelmi és kisebb súlyú bűnügyek elbírálása céljából létrehozott bíróság. A különös hatáskörű (**special court martial**) katonai bíróság egyes bíróként vagy háromtagú tanácsban jár el, ahol az elnök hivatásos hadbíró és a kiszabható maximális büntetés 2 év szabadságvesztés. Az általános hatáskörű (**general court martial**) katonai bíróságot a legsúlyosabb bűncselekmények elbírálása céljából állítják fel és a legsúlyosabb büntetéseket is alkalmazhatja, a hivatásos hadbíró elnökön kívül legalább 5 katona tagja van. De egyesbíróként is eljárhat bizonyos nem főbenjáró bűnügyekben.

Az első fokon hozott katonai bírósági ítéleteket függetlenül a parancsnoki jóváhagyás procedúrájától, a haderő nem felülvizsgálati bíróságok törvényességi szempontból ellenőrzik. Amennyiben a vádlott javára fellebbezést jelentettek be, az ítéletet az USA katonai fellebbviteli bíróságai bírálják felül. Ennek 5 tagja polgári személy az elnök által kinevezett szövetségi bírák. A harmadfokú elbírálásra viszont az USA Legfelsőbb Bírósága jogosult, ahol már természetesen szintén polgári bírók járnak el.

Egyesült Királyság

A brit katonai büntető igazságszolgáltatás - az elméleti alapok szerint - az illetékes katonai parancsnok fegyelmi és büntető hatalmának megnyilvánulása, amelyet az idők során, sőt napjainkban folyamatosan az igazságszolgáltatás függetlensége és pártatlansága különböző biztosítékaival ruháztak fel.

A katonák által elkövetett normasértések közül a fegyelemre kisebb veszélyt jelentő magatartások elbírálása az illetékes parancsnok fegyelmi hatáskörébe tartozik.

A súlyosabb fegyelemsértések és kisebb súlyú katonai és köztörvényi bűncselekmények ezredparancsnoki hatáskörben fegyelmi úton is elbírázhatók, azonban a parancsnok ezen esetekben dönthet a katonai bíróság összehívásáról is, tekintettel arra, hogy a katonai bíróságok ítélező tanácsait csak a szükséges esetekben és a Főhadbírói Hivatal szakmai közreműködésével alakítják meg, mégpedig az erre jogkörrel felruházott illetékes előjáró kezdeményezésére. (**Condensing authority** = összehívó hatáskör). Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne az officialitás elve érvényesülne, csupán azt, hogy az elbírálás többféle törvényes módon is lehetséges.

Katonai bíróság összehívása akkor szükséges, ha a fegyelmi eljárás a törvényben kizárt vagy annak lefolytatása az elkövetett fegyelemsértés vagy bűncselekmény jellege, súlya miatt a katonai fegyelem fenntartása érdekében indokolt, továbbá a terhelt választása alapján.

A kontinentális rendszer számára is figyelemre méltó, hogy az Egyesült Királyságban is a parancsnoki és a katonai bírói hatáskör a hadsereg tagjainak katonai és - bizonyos korlátozásokkal - köztörvényi bűncselekményére terjed ki.

A Kerületi Katonai Bíróság (**district court martial**) a nem tiszti állomány kisebb súlyú katonai és köztörvényi bűncselekményének elbírálására rendelkezik hatáskörrel, de az általa kiszabható büntetés a 2 év szabadságvesztést nem haladhatja meg (ez egy 3 tagú laikus tisztekből álló, az erre jogosult parancsnok által összehívott bíróság).

Az 5 tagú általános hatáskörű katonai bíróság (**general court martial**) elnöke hivatásos hadbíró, tagjai tisztek. Jogköre a rendes koronabíróságokéval azonos, tehát a legsúlyosabb büntetés kiszabására is jogosult.

E bírósággal azonos hatáskörrel rendelkezik a tényleges harci cselekmények idején felállítható hadbíróóság (**field court martial**). Speciális ítélezési fórum az állandó polgári bíróság (**standing civilian court**), amelynek bíráit a Legfelsőbb Bíróság elnöke hadbírák közül nevezi ki, s amely kizárólag a külföldön (jelenleg pl.: Németországban) állomásozó csapatoknál dolgozó brit polgárok felett jogosult ítélezni.

Az általános katonai igazságszolgáltatás alól kivétel, hogy a katonák által elkövetett legsúlyosabb köztörvényi bűncselekmények pl.: az emberölés vagy erőszakos közöszlész a megyei szintű polgári bíróságok (**strrown courts**) hatáskörébe tartoznak.

Az angolszász jogrendszerű országok kifejezetten elkülönült katonai igazságszolgáltatása a korábban már írtak szerint semmiféle szervezeti függésben nincs a civil igazságügyi vezetéssel.

Az Egyesült Királyságban a katonai bíróságok munkáját a Főhadbírói Hivatal (**Judge Advocate General's Office**) által kiküldött hivatásos katonai jogász tanácsaival segíti. A bírák az adott ügy eldöntése előtt bírói esküt tesznek. Az ügyészi feladatokat jogi végzettséggel nem rendelkező tiszt is elláthatja, de hivatásos jogásztisztet is delegálhat erre a célra az említett hivatal. Mint az előzőekből kitűnik a hadsereg jogi szolgálata gondoskodik valamennyi parancsnoki fegyelmi és bírósági tárgyalási funkció jogi, szakmai irányításáról, esetenként képviselétről is. Ebből következően a jogi szolgálat védői hivatalát is működtet. A hivatal vezetője a főhadbíró, akit az államfő nevez ki, a brit hagyományoknak megfelelően polgári személy, ezzel is biztosítva a jogállam tisztességes eljáráshoz fűződő alkotmányos érdekek, és a katonai fegyelmi érdekek együttes érvényre juttatását.

A rövid áttekintésből is kitűnik, hogy a katonai büntető anyagi és eljárásjogi rendelkezései, még az általános büntetőjoghoz képest is árnyaltabbak, és a nemzetek közötti sajátos és eltérő szabályozás még inkább hangsúlyozottan jelentkezik.³⁵²

³⁵² POLT Péter, *A hadsereg és az alkotmányos jogok viszonya*, [IV. Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia, Bp., 1999. június 9-11.], Bp., 39-43.

X. ÖSSZEGZÉS

Az összegzést azzal kezdem, hogy a jelenleg működő büntetőjogi kodifikációs bizottságban Wiener A. Imre professzor készített egy összeállítást a büntető törvénykönyv szerkezetéről, amelyben megállapítja, hogy a katonai büntetőjog szakmai melléktörvénykénti kezelése azért is lehetséges, mert az általánoshoz képest speciálisak az alanyai és a Btk. különös részében szabályozott bűncselekmények is. Véleménye szerint a jogi szabályozás külön kezelése egyben állásfoglalást jelentene arra nézve is, hogy a katonai bűncselekmények tettese (esetleg társtettese) csak katona lehet, a kívülállók legfeljebb részesek.

Kétségtől sok igazság van ebben a felvetésben. Ennek ellenére azt kell mondanunk, hogy a katonai büntetőjognak az egységes anyagi és eljárásjogból történő kirekesztése már nem időszerű.

A rendszerváltozás során is felmerült a katonai igazságszolgáltatás szervezetének külön kezelése. Akkor az a megoldás született, hogy a katonai bíróságok és ügyészségek továbbra is az egységes bírói és ügyészi szervezeten belül maradtak, ugyanakkor hatáskörük jelentősen szűkült. Az azóta eltelt időben a hatáskör terén visszarendeződés történt, ugyanakkor a Honvédség létszáma jelentős mértékben csökkent.

Továbbra is igaz az a megállapítás, hogy a katonai büntetőjog mind anyagi, mind eljárásjogi vonatkozásban sajátos ismereteket igényel. Elég csak a katonai bűncselekmények három nagy csoportját - a szolgálati bűncselekményeket, a függelmi rend megsértését, illetve az előljárói bűncselekményeket - alapul vennünk. A sajátos jogtárgy a speciális ismeretek meglétét feltétlenül megköveteli, ezért továbbra is indokolt, hogy a katonai eljárásban szakmailag tapasztalt-, a katonai életviszonyokat kellően ismerő bírák és ügyészek járjanak el.

A fegyveres erők tagjainak vonatkozásában a köztörvényi bűncselekmények teljes körére hatáskörrel rendelkező katonai bíróságokat illetően már csak az ítél-

kezés egységének biztosítása miatt sem lenne helyes a jelenlegi szabályozás megváltoztatása.

Ugyanakkor felvethető: nem lenne-e célszerű a katonai vétségek egy részének depönalizálása, és így azoknak fegyelmi jogkörbe történő utalása.

Mindezek átgondolása a törvényhozás feladata, mint ahogy a katonai anyagi jog és eljárásjog területén a legcélszerűbb, szükséges és indokolt, egyben egységes jogi szabályozás kialakítása is.

A katonai büntetőeljárás történetéről és hatályos szabályairól írtak egyértelművé teszik, hogy amíg katonai szervezet létezik, addig feltétlenül szükség van a sajátos büntetőjogi normák alkalmazására is.

VONATKOZÓ JOGI NORMÁK

1. Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve **16. Fejezet a szándékos emberölésről**
2. Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve **43. Fejezet arról szól, a ki az ispán igaz ítéletét megveti, el nem szenved**
3. Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve **46. Fejezet azokról szól, a kik karddal ölnek embert**
4. Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve **51. Fejezet a király és ország ellen való pártütésről**
5. Szent László Király Dekrétomainak Első Könyve **28. Fejezet a tüzes vas és forró víz próbájánál való tanuságról**
6. Szent László Király Dekrétomainak Második Könyve **11. Fejezet a más házára támadó nemesről vagy vitézről**
7. Szent László Király Dekrétomainak Harmadik Könyve **1. Fejezet a századosokról és tizedesekről**
8. Szent László Király Dekrétomainak Harmadik Könyve **3. Fejezet a nádorispánról és az ő pecsétjéről és hatalmáról**
9. Szent László Király Dekrétomainak Harmadik Könyve **10. Fejezet azokról a kik hadjárat idején lopnak**
10. Szent László Király Dekrétomainak Harmadik Könyve **16. Fejezet a birákról**
11. Könyves Kálmán Dekrétomainak Első Könyve **13. fejezet az ispánok törvénytévő hatalmáról a zsinaton**
12. Könyves Kálmán Dekrétumainak Első Könyve **37. fejezet a megyén való királyi törvényszolgáltatásról**
13. 1222. évi II. törvénycikk **Hogy senki perbehívás nélkül el ne marasztassék**
14. 1222. évi IX. törvénycikk **Az országbíró hatóságáról**

15. 1351. évi XI. törvénycikk ***Az ország nemesei ugyanazt az egy szabadságot élvezik***
16. 1405. évi (I.) V. törvénycikk ***Kiknek áll jogában a gonosztevők megbüntetése?***
17. 1405. évi (I.) XII. törvénycikk ***A szabad városoktól a tárnokmesterhez, s innen, ha szükséges, a király személyes jelenléte elibe történik a feljebbezés***
18. 1435. évi (I.) I. törvénycikk ***Hogy a király hada mellett az előkelők is tartoznak fölkelni***
19. 1435. évi (I.) II. törvénycikk ***Hogy minden harminczhárom jobbágys után egy jól felfegyverzett lovast kell hadba küldeni***
20. 1435. évi (I.) VII. törvénycikk ***Hogy az, a ki a hadseregbe későn jó vagy innen titkon avagy vakmerően eltávozik, fekvő jószágait veszíti***
21. 1435. évi (I.) VIII. törvénycikk ***Hogy a katonák senkinek se okozzanak kárt; és a jobbágysoktól mást mint füvet, fát és vizet ne kapjanak***
22. 1435. évi (II.) I. törvénycikk ***Az ország rendes biráiról és azok esküjéről***
23. 1439. évi III. törvénycikk ***A zsoldosokról és a közönséges hadseregről***
24. 1439. évi XIII. törvénycikk ***Hogy a katonáktól a hadifoglyokat s az ellenségtől szerzett zsákmányt el ne vegyék***
25. 1439. évi XXX. törvénycikk ***Hogy az új hatalmaskodások elkövetője a király vagy a rendes biró előtt azonnal személyesen tartozik felelni***
26. 1439. évi XXXVII. törvénycikk ***Mi történik, ha valamennyien hadban vannak?***
27. 1454. évi IV. törvénycikk ***Száz porta után négy lovas, két gyalogos irandó össze; az egytelkü nemesek önmagukra mennek hadba***
28. 1454. évi V. törvénycikk ***A mágnások, bárók és nemesek ez alkalommal személyesen menjenek hadba. Egy várnagy a várban maradhat***
29. 1454. évi VII. törvénycikk ***Ugyanazon egy nemesnek több vármegyében levő jobbágysai urukkal indulhatnak hadba***

30. 1454. évi VIII. törvénycikk ***Hogy mindenki saját költségén, mások megkárosítása nélkül tartozik katonáskodni és a rakoncátlanok katonákra szabott büntetés***
31. 1454. évi X. törvénycikk ***Háboru idején a bíróságok szüneteljenek***
32. 1454. évi XI. törvénycikk ***Hogy minden egyes lovasnak hiányát tizenöt, minden gyalogosét tiz arannyal kell megfizetni, és hogy e bírság címén a birtokok elfoglalhatók és zálogos joggal megtarthatók***
33. 1454. évi XII. törvénycikk ***Hogy a katonáskodás főbenjáró büntetés terhe alatt pénzbeli fizetésre át nem változtatható***
34. 1454. évi XIII. törvénycikk ***A háboruból titkon eltávozó nemesek birtokait, a nem nemesek fejüket veszítsék***
35. 1454. évi XVI. törvénycikk ***Hogy a főkapitány levelének vétele után mindenki tartozik felkelni***
36. 1458. évi II. törvénycikk ***A király a maga jövedelméből köteles hadat viselni; különben a zászlósok és végül a nemesek is keljenek föl***
37. 1462. évi I. törvénycikk ***Azok az esetek, melyekben a perbehívás, az ország régi szokása szerint, halasztás nélkül a nyolczados törvényszéken kívül a király személyes jelenléte elé történhetik, bárhol tartózkodják a király az ország határain belül***
38. 1464. évi III. törvénycikk ***Hütlenség vétkében, a főpapok és bárók tanácsa nélkül, senkit se kell elmarasztalni***
39. 1464. évi V. törvénycikk ***A négy nyolczados törvényszék megtartásáról, az értesítés mellett való perbehívások az ország minden bírájának pecsétje alatt eszközöndők***
40. 1464. évi XXI. törvénycikk ***Köztörvényszéket a régi szokás szerint minden vármegyében kell tartani***
41. 1471. évi XII. törvénycikk ***A király a perfolyamot ne akadályoztassa meg, és hogy az ennek ellenére a per meggátlására kiadott parancsai meg nem tartandók***

42. 1471. évi XIV. törvénycikk ***A birák a pereket bírálják el és meghatalmazottakul vagy ügyvédekül ne perlekedjenek; az ellenök emelt panaszt a király vizsgálja meg, s a bűnösök bűnhődjenek***
43. 1474. évi XV. törvénycikk ***A katonák saját költségükön éljenek***
44. 1478. évi XII. törvénycikk ***Hogy a rövid idézőlevelek az országbíró és a nádor pecségei alatt kelhetnek és adhatók ki***
45. 1485. évi XI. törvénycikk ***A nádor a kunok bírója; és annak fizetése***
46. 1486. évi I. törvénycikk ***A nátori vagy köztörvényszék eltörlése és az ispánnak adott hatalom a rablásoknak a király tudtával való kiirtására***
47. 1486. évi XVIII. törvénycikk ***Hogy párbaj vivását a királyi törvényszéken nem szabad elhatározni, kivéve a király katonai curiájának szokása szerint eldöntendő perekben és akkor is csak bizonyítékok hiányában***
48. 1492. évi X. törvénycikk ***Hogy a birák a törvényszékek tartása alkalmával személyesen legyenek jelen és a törvényszékek tartásának módjáról***
49. 1492. évi XVIII. törvénycikk ***Midőn a király a katonaságot az országból ki akarja vinni, ne kényszerítse az országlakosokat, hogy akaratuk ellenére menjenek vele; és hogyan keljenek föl az országlakosok az ország ellenségei ellen a királyi hadsereg mellett***
50. 1492. évi XIX. törvénycikk ***A hadviselés módja***
51. 1492. évi XX. törvénycikk ***Hány lovas legyen egy banderiumban és miképen kelljen a birtokos meg az egy telkes nemeseknek hadba vonulniok?***
52. 1492. évi XXI. törvénycikk ***Miképen vonuljanak hadba a herczegek és ispánok a kiknek hasonlóképen bandériumaik vannak?***
53. 1492. évi XXXIII. törvénycikk ***A nádor hatalmáról, a királyi birákról és tisztekről, az ispánokról és a rendes birák ülnökeiről, helyetteseiről, ítélő mestereiről és ezek esküjének alakjáról***
54. 1492. évi XXXVII. törvénycikk ***A bajvivások eltörlése***
55. 1495. évi XXXIII. törvénycikk ***A végvárak gondos ellátásban részesüljenek, és azok elvesztői essenek hűtlenség bűnébe***

56. 1498. évi XVIII. törvénycikk ***Az országlakósok zsoldosait mikor írják össze s a király mikor hívja őket hadba?***
57. 1498. évi XXI. törvénycikk ***A király és a királyi tisztek bandériumáról***
58. 1498. évi XXII. törvénycikk ***Azokról a báró urakról, kik a zászlós egyházi férfiakkal együtt hadakozni vagy katonáskodni kötelesek***
59. 1504. évi XXIV. törvénycikk ***A banderiumos főpapok a király tiszteivel és zsoldosaival kötelesek táborozni***
60. 1507. évi VI. törvénycikk ***A király régi szokás alapján ezer lovast tartson***
61. 1518. évi (bácsi) I. törvénycikk ***Katonákat a jobbágyok száma szerint kell tartani***
62. 1518. évi (bácsi) XXXVI. törvénycikk ***Az egy telkes nemeseket a katonák eltartása céljából nem szabad megadóztatni***
63. 1518. évi (tolnai) II. törvénycikk ***A hadi szolgálat módja Lajos alatt: hogy minden husz jobbágy után egy felfegyverzett lovas küldendő a hadba***
64. 1518. évi (tolnai) V. törvénycikk ***A mások szolgálatában álló nemesek maguk helyett mást küldjenek a hadba***
65. 1518. évi (tolnai) XVII. törvénycikk ***A bíróságokról és a háboru idején is megvitatható ügyekről***
66. 1522. évi LV. törvénycikk ***A hadjárat tartama alatt elkövetett hatalmaskodásokat az esküdtbírák vizsgálják meg***
67. 1523. évi XVIII. törvénycikk ***A király tartson banderiumokat a végvidékeken***
68. 1523. évi XIX. törvénycikk ***Az urak és nemesek minden tíz jobbágytelek után egy lovast kötelesek adni***
69. 1523. évi XLI. törvénycikk ***Azok büntetése, a kiket közönséges hadba hívtak, és nem akarnak oda menni***
70. 1526. évi X. törvénycikk ***Végzésűség esetében a jobbágyokat fejenként kell háboruba vinni. Valamennyi jobbágynak egyenként készen kell lennie***
71. 1526. évi XV. törvénycikk ***A végvárok elvesztői megbüntetendőek***
72. 1536. évi IV. törvénycikk ***Ha a kapitányok a törvény áthágóit megkeresésre meg nem büntetik, egyenként hűtlenség vétkében marasztalandók***

73. 1536. évi XXVI. törvénycikk ***Bármely katonát illő ranggal kell a lovasok rendébe felvenni***
74. 1536. évi XXVIII. törvénycikk ***Sajkások tartása***
75. 1536. évi LII. törvénycikk ***A fegyverszünet megsértőit az ügyész fogja perbe***
76. 1542. évi (pozsonyi) XIX. törvénycikk ***Miképen kell hadba indulni***
77. 1542. évi (pozsonyi) XXI. törvénycikk ***Minden harminczhat jobbágy után egy nehéz fegyverzetű lovas küldendő***
78. 1542. évi (pozsonyi) XXV. törvénycikk ***Az egytelkes nemesek öt telek után egy lovast küldjenek***
79. 1548. évi XX. törvénycikk ***A katonáknak a táborban elkövetett hatalmaskodásait a főkapitány bírálja el***
80. 1552. évi XV. törvénycikk ***A magyar katonáknak élére ne idegen nemzetbeli embereket, hanem magyar kapitányokat, vagy főlebbvalókat állítsanak***
81. 1554. évi XIV. törvénycikk ***A várak feladóinak büntetése***
82. 1555. évi XI. törvénycikk ***A véghelyeken levő várakról a király gondoskodjék***
83. 1556. évi XX. törvénycikk ***A nemesek, a közönséges hadjáratra, az állandó három katona beszámításával, minden száz jobbágy után tíz lovas és ugyanannyi gyalogkatonát; a törököknek adózó jobbágyságok után pedig fél annyit küldjenek***
84. 1556. évi XLVI. törvénycikk ***A végvárak árulóit és felhagyóit kegyelem nélkül büntessék***
85. 1566. évi XXV. törvénycikk ***A törvényes eljárást királyi parancsokkal ne háborgassák***
86. 1567. évi XLI. törvénycikk ***A hadbirák óvakodjanak attól, hogy valakinek bármely birtokjoga fölött ítéljenek***
87. 1574. évi XI. törvénycikk ***A hadjáratok vagy általános fölkelések és a részleges fölkelések módja***
88. 1595. évi XXIV. törvénycikk ***A titkon távozó katonák büntetése***

89. 1595. évi XXVII. törvénycikk ***A kárttevő katonák büntetéséről***
90. 1595. évi XXIX. törvénycikk ***A katonák büntetéséről, a kik a nemesek és jobbágyok szekereit és lovait elveszik***
91. 1596. évi XXI. törvénycikk ***A táborban három igazságtevő kapitányt állítsanak be, de a magyarok fölött a magyar birón kívül senki se bíraskodjék***
92. 1596. évi XXII. törvénycikk ***Azoknak a büntetéséről, a kik magasabb zsold és nagyobb haszon reményében, idegen uraknak és tartományoknak a szolgálatába állanak***
93. 1599. évi XIX. törvénycikk ***A magyar katona, a hazai szokásokon kívül, valamely más esküvel nem kötelezhető***
94. 1601. évi XIV. törvénycikk ***A táborból megszökött és az ott kellő időig nem maradó zsoldosok büntetéséről***
95. 1601. évi XXXV. törvénycikk ***A végvárakat elhagyó vagy feladó kapitányok elleni eljárásnak a módjáról***
96. 1602. évi IX. törvénycikk ***Az ország karai és rendei a személyes fölkelés haszontalanságának a kijelentése mellett, az e helyett megajánlott ötven dénáron felül, minden kiigazitott husz ház után egy hónapra, egy könnyű fegyverzetű lovast és hasonlóképen minden husz nemesi curia után, a melyeknek zsellérek vannak, szintén egy lovast Ő császári felségének alázattal megajánlanak***
97. 1613. évi XXXIV. törvénycikk ***A peres ügyek folyamát törvénytelen parancsokkal ne akadályozzák, és senkit törvényes perbe idézés és a törvény rendén való elmarasztalás nélkül meg ne károsítsanak***
98. 1618. évi XIII. törvénycikk ***A per folyamát és a peres ügyekben az eljárást törvénytelen panaszokkal ne akadályozzák és ilyenek ki se adassanak***
99. 1618. évi XX. törvénycikk ***A vezérlő kapitányok meg a többi hadi tisztviselők a vármegyei ispánok és alispánok joghatóságába semmi ürgy alatt be ne avatkozzanak***

100. 1622. évi II. törvénycikk ***A szentséges császári és királyi felségtől, az ország karai és rendei részéről, az ő szerencsés felavatása alkalmából kiadott hitlevélnek az ország közönséges végzései közé iktatása***
101. 1622. évi LXXIII. törvénycikk ***Arról, hogy Strucz Ferencz ellen, ki a vácsi végvárat a törököknek földadta, az ország nádora előtt a czikkely értelmében kell eljárni. És arról, hogy Ő felsége ennek visszaszerzése iránt intézkedjék***
102. 1635. évi LXXV. törvénycikk ***A véghelyeken, meg az urak és nemesek telkein levő nemesek, kinek a biráskodása alatt álljanak?***
103. 1638. évi I. törvénycikk ***Ő felségének a szerencsés felavatása és megkoronázása alkalmából a karoknak és rendeknek a feltételekről kiadott hitlevelét, az országgyűlési végzések közé beiktatják***
104. 1647. évi LXIV. törvénycikk ***Nagyságos Bercsényi László ellen, a damásdi erősség elvesztése miatt, a törvény rendje szerint végérvényesen kell a nádor ur előtt eljárni; az erősség pedig helyreállítandó***
105. 1647. évi CXXXVII. törvénycikk ***Hogy törvénytelen parancsokat nem kell kiadni és hogy a bíróságok törvényes eljárásait nem szabad meggátolni***
106. 1655. évi LIII. törvénycikk ***A törvénytelen birói parancsok ki nem adásáról és a törvényeseknek meg nem gátlásáról, és az ezeknek nem engedelmeskedők vagy a birákat méltatlanul perbehívók avagy törvénytelen birói parancsokat kieszközlők büntetéséről; és a perujító parancsoknak az első folyamodásu birák részére való kiadásáról***
107. 1715. évi VIII. törvénycikk ***A felkelésről és adózásról***
108. 1741. évi XXII. törvénycikk ***Az 1715. évi 8. czikkelyben jelzett összejövetel magyarázatáról***
109. 1741. évi XXXVIII. törvénycikk ***A polgári telkeket birtokló katonai személyekről***
110. 1764/65. évi VIII. törvénycikk ***Hogy katonai joghatóság a nemesek javai fölött ne gyakoroltassék***
111. 1791. évi erdélyi XII. törvénycikk ***A magyar és székely nemzet kebelében létező közönségek, vármegyék, székek és vidékek hatóságáról és azok***

gyűléseiről, valamint az ezekre tartozó közügyek tárgyalásának a módjáról és rendjéről

112. 1808. évi IV. törvénycikk ***A bandériumokról***
113. 1848. évi XX. törvénycikk ***A vallás dolgában***
114. 1848. évi XXII. törvénycikk ***A nemzeti őrseregről***
115. 1868. évi XL. törvénycikk ***A véderőről***
116. 1868. évi XLI. törvénycikk ***A honvédségről***
117. 1868. évi XLII. törvénycikk ***A népfelkelésről***
118. 1869. évi IV. törvénycikk ***A birói hatalom gyakorlásáról***
119. 1871. évi VII. törvénycikk ***Az 1868. évi XLI. tc. 19. §-ának módosítása tárgyában***
120. 1881. évi II. törvénycikk ***A csendőrségi legénység állományának kiegészítéséről***
121. 1881. évi III. törvénycikk ***A közbiztonsági szolgálat szervezéséről***
122. 1889. évi VI. törvénycikk ***A véderőről***
123. 1912. évi XXX. törvénycikk ***A véderőről***
124. 1912. évi XXXI. törvénycikk ***A honvédségről***
125. 1912. évi XXXII. törvénycikk ***A közös haderő katonai bünvádi perrendtartásáról***
126. 1912. évi XXXIII. törvénycikk ***A honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról***
127. 1921. évi XLIX. törvénycikk ***A magyar királyi honvédségről***
128. 1922. évi XI. törvénycikk ***A Trianoni Békeszerződés katonai rendelkezései között foglalt egyes tilalmak és korlátozások végrehajtásáról***
129. 1922. évi XVIII. törvénycikk ***A katonai büntető jogszabályokban megállapított értékhatároknak, valamint a pénzbüntetések és pénzbírságok ugyane jogszabályokban meghatározott mértékének ideiglenes felemeléséről***
130. 1925. évi XIII. törvénycikk ***A honvédség igazságügyi szervezetének módosításáról***
131. 1930. évi II. törvénycikk ***A katonai büntető törvénykönyvről***

132. 1930. évi III. törvénycikk ***A katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről***
133. 1934. évi XVIII. törvénycikk ***A hűtlenség szigorúbb büntetéséről***
134. 1939. évi II. törvénycikk ***A honvédelemről***
135. 11.200/1939. ME számú rendelet ***A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk értelmében honvédelmi kötelezettséget vagy közérdekű munkaszolgálatot teljesítő személyeknek, valamint hátramaradottaiknak gondozásáról***
136. 8.020/1939. ME számú rendelet ***A rögtönbíráskodás eljárási szabályainak megállapításáról***
137. 1948. évi XLVI. törvénycikk ***A honvédelmi miniszternek honvéd ügyészségek felállítása és megszüntetése tekintetében adott felhatalmazásról***
138. 1948. évi XLVIII. törvénycikk ***A büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról***
139. 1948. évi LXII. törvénycikk ***A katonai büntetőtörvénykönyvről***
140. 1948. évi LXIII. törvénycikk ***A katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról***
141. 1950. II. törvény ***A büntető törvénykönyv Általános részéről***
142. 1961. évi V. törvény ***A büntetőtörvénykönyvről***
143. Ideiglenes törvénykezési szabályok 24-27. §.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ANDÓ Ferenc, *Az új Btk. katonákra vonatkozó rendelkezései*, Rendészeti Szemle (X. évf.), 1962, 710-715.
2. ANGYAL Pál, *I. Endre és Sz. László büntetőtörvényei*, Bp., 1941
3. ANGYAL Pál – DEGRÉ Alajos, *A XVI-XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata*, Bp., 1943
4. APÁTHY Jenő, *A döntvények a katonai büntetőjogban*, Jogtudományi Köz-
löny, 1917, 19. szám
5. APÁTHY Jenő, *A döntvények a katonai büntetőjogban*, Bp., 1918
6. BALÁS Gábor, *Erdély jókora jogtörténete 1540-ig*, Bp., 1977
7. BARTIONEK Emma, *Corona és regnum*, Századok, 1934
8. BÁNKÚTI Imre, *Rákóczi hadserege 1703-1711*, Bp., 1976
9. BÁNLAKY J., A magyar nemzet hadtörténelme XI. rész - II. Hunyadi Má-
tyás, Bp., 1937
10. BEÉR - CSIZMADIA, *Az 1848/49. évi népképviselési országgyűlés*, Bp.,
1954
11. BERKÓ István, *A magyar királyi honvédség története 1868-1918*, Bp.,
1928
12. BERTÉNYI Iván, *Az országbírói intézmény története a XIV. században*,
Bp., 1976
13. BERTÉNYI Iván, *A nádori és országbírói ítélőmester bírósági működése a
XIV. században*, Levéltári Közlemények, 1964, 190-202.
14. BÉLI Gábor – KAJTÁR István, *Österreichisches Strafrecht in Ungarn: Die
„Praxis Criminalis” von 1687*, Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte 16.
Jahrgang, 1994, 4. szám, 325-334.
15. BÍRÓ Pál, *A m. kir. Honvédelmi Minisztérium működése*, Bp., 1891
16. BÓNIS - DEGRÉ - VARGA, *A magyar bírósági szervezet és perjog törté-
nete*, Zalaegerszeg, 1996

17. BÓNIS György, **Szent István törvényeinek önállósága**, Századok, 1938
18. BÓNIS György, **Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban**, Kolozsvár, 1947
19. BÓNIS György - DEGRÉ Alajos - VARGA Endre, **A magyar bírósági szervezet és a perjog története**, Bp., 1961
20. BÓNIS György, **Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686-1708**, Bp., 1962
21. BÓNIS György, **Egyházjog és egyházi bírászkodás az Árpád – kori Magyarországon**, Vigilia, 1971, 520-526.
22. BÓNIS György, **Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bírászkodás történetéhez a középkori Magyarországon**, a szerző kéziratát gondozta és szerkesztette BALOGH Elemér, Acta Juridica et Politica, Tornus LI. Fasc. 1., Szeged, 1997, 21.
23. BÓNIS György, **A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában**, Bp., 1935
24. BONTS Gyula, **A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revisiójának kérdéséhez**, Magyar Jogász Egyleti Értekezések VII. kötet, Bp., 1891
25. BORECZKY Elemér, **A királyi tárnokmester hivatala 1405-ig**, Bp., 1904
26. BOROSY András, **Perdöntő párviadatok Magyarországon**, Hadtörténeti Közlemények, 1986, 2. szám, 240-241.
27. BOTKA Tivadar, **A vármegyék első alakulásáról és ősi szervezetéről**, Századok, 1870
28. BOTOS Gábor, **A büntetőeljárás jog története**, Bp., 2000
29. **Buda város jogkönyve I. kötet**, (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17.), szerk. és a bev. írta BLAZOVICH László, Szeged, 2001
30. CZEGLÉDY Károly, **Magyar őstörténeti tanulmányok**, Bp., 1985
31. CZIÁKY Ferenc, **A magyar katonai büntető- és fegyelmi jog ezeréves története**, Bp., 1924
32. CSÁNKI Dezső, **I. Mátyás udvara**, Századok, 1883, 617-677.
33. CSIZMADIA Andor, **A magyar városi jog**, Kolozsvár, 1941

34. CSIZMADIA Andor szerk., *A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései*, Jogtörténeti tanulmányok I. kötet., Bp., 1968
35. CSIZMADIA Andor, *A jogi hagyományok, mint jogi reformok korlátai Magyarországon a XIX. században*, Jogtudományi Közlöny, 1979, 1. szám, 38-40.
36. DARVAI János, *A katonai büntetőjog nemzetközi általános szabályai* = Angyal-szeminárium kiadmányai, szerk. BOGSCH Árpád, Pécs, 1916, 1-19.
37. DEGRÉ Alajos, *A Négyeskönyv perjogi anyaga*, Bp., 1935
38. DEGRÉ Alajos, *Úriszéki peres eljárás a Dél-Dunántúlon a XVIII-XIX. században*, Levéltári Közlemények, 1961, 20-21.
39. DOLESCHALL Alfréd, *Katonai büntetőjog*, Bp., 1916
40. Ifj. DOMBÓVÁRI Géza, *Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pest megyében*, Bp., 1906
41. ECKHART Ferenc, *Az úriszéki büntetőbíráskodás a XVI-XVII. században*, Jogtudományi Közlöny, 1951, 387-390.
42. ECKHART Ferenc, *A földesúri bíráskodásról a XVI-XVIII. században*, Bp., 1954
43. ECKHART Ferenc, *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, Bp., 2000
44. EDVI Illés Károly, *A Katonai Btk. 327. §-a*, Jogtudományi Közlöny, 1917, 47. szám
45. EDVI Illés Károly, *Katonai bűnvádi perrendtartás - Jogállam*, Bp., 1911
46. ENGEL Pál, *Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig*, Bp., 1990
47. ERDÉSZ László, *Észrevételek a Legfelsőbb Bíróság büntető és katonai kollégiumának két állásfoglalására*, Magyar Jog (IX. évf.), 1962, 442-444.
48. EREKY István, *A magyar helyhatósági önkormányzat I. kötet*, Bp., 1908
49. FABINYI Gusztáv, *A katonai becsületügyi eljárásról és annak reformjáról*, Jogtudományi Közlöny, 1891, 40. szám, 42. szám, 46. szám
50. FABINYI Gusztáv, *A katonai büntető-törvénykönyv és eljárás revisiójához*, Jogtudományi Közlöny, 1891, 2. szám, 4. szám, 6. szám, 8. szám, 10. szám
51. FARKAS Ákos, *Együttműködés az Európai Unióban*, Bp., 2001

52. FAYER László, **Az 1843-i büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I. kötet**, Bp., 1896
53. FEHÉRVÁRY Jenő, **Katonai büntetőjog (anyagi és alaki) vázlata**, Bp., 1950
54. FERDINANDY Gejza, **Magyarország közjoga**, Bp., 1902
55. FRANKL Vilmos, **A nádori és országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése**, Bp., 1863
56. GÁBOR Gyula, **Tanulmányok a katonai büntetőjogból**, Bp., 1901
57. GÁBOR Gyula, **A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt**, Bp., 1908
58. GERICS József, **A magyar királyi kúriai bírászkodás és központi igazgatás Anjou – kori történetéhez**, Jogtörténeti Tanulmányok I., Bp.
59. GERICS József, **A királyi bírói jelenlét a XIII-XIV. század fordulóján**, Jogtudományi Közlöny, Új évfolyam XVII., 651-657.
60. GERICS József, **A korai rendiség Európában és Magyarországon**, Bp., 1987
61. GERŐ Gyula, **A századparancsnok teendői bűnügyekben. Katonai bűnügyi előnyomozás**, Bp., 1891
62. GERŐ Gyula, **Katonai bírászkodásunk reformja**, Magyar Katonai Közlöny VI. füzet, 1911
63. GERŐ Gyula, **Jogismeretek. A katonai büntetőjog, az általános államtan, a köz és közigazgatási jog, a nemzetgazdaságtan és a nemzetközi jog alapvonalai**, Bp., 1913
64. **Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről**, ford. PAIS Dezső, bev. Györffy György, Bp., 1975 (Hasonmás kiadás)
65. GYÖRFFY György, **Anonymus Gesta Hungarorumának kora és hitelessége**, Irodalomtörténeti Közlemények, 1970
66. GYÖRFFY György, **István király és műve**, Bp., 1983
67. GYÖRFFY György, **Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések, új válaszok**, Bp., 1993

68. ***A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*** = Kortársak és krónikások híradásai, szerk. GYÖRFFY György, Bp., 1958, 1975
69. GYÖRFFY László, ***Értekezések a katonai büntetőjog köréből, különös tekintettel a honvédség katonai bűnvádi perrendtartására***, Bp., 1913
70. GYÖRFFY László, ***A nyelvkérdés a katonai bűnvádi perrendtartásban***, Jogtudományi Közlöny, 1914, 21. szám
71. GYÖRFFY László, ***A katonai büntetőjog bölcselete és alkotmányozó története***, Bp., 1928
72. ***Hadtörténelmi Közlemények VI. kötet***, Bp., 1893
73. HAJNIK Imre, ***A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes házi királyok alatt***, Bp., 1899
74. HAJNIK Imre, ***A magyar bírósági szervezet és perjog***, Bp., 1899
75. HAMARY Béla, ***A magyar magán- és közjog, általános nemzetközi jog, valamint a katonai büntetőjog és a becsületügyi eljárás alapelvei***, Bp., 1890
76. HAMZA Gábor, ***Szent István törvényei és Európa***, 1991
77. HAZAI Samu, ***A magyar honvédség fejlődése***, Magyar Katonai Évkönyv I. évfolyam, Bp., 1897
78. HECKENAST Gusztáv, ***Kajali Pál (1662-1710) kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai***, Folia Rákóciana, 3. sz., Vaja, 1980
79. HELLER Erik, ***A magyar katonai büntetőjog általános tanai***, Szeged, 1937
80. HETESSY Miklós, ***A honvédelmi törvény és a katonai büntetőbíráskodás***, Magyar Katonai Szemle, 1940, 10. szám
81. HOLUB József, ***Istvánffy Miklós históriája hadtörténelmi szempontból***, Szekszárd, 1909
82. HOLUB József, ***Zala megye története a középkorban I. kötet***, Pécs, 1929
83. HORVÁTH Ödön, ***A párviadal történeti, jogbölcséleti és tételesjogi szempontból***, Eperjes, 1887
84. IVÁNYI Béla, ***Vázlatok Eperjes sz. kir. város középkori jogéletéből***, Századok, 1909, 218-240.

85. JACSÓ János, *Az előjáró szolgálati parancsának teljesítése folytán megvalósuló büntettek miatti felelősségről*, Belügyi Szemle (I. évf.), 1963, 6. szám, 38-40.
86. JANITS (Borsa) Iván, *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevélátadó működése 1526-ig*, Bp., 1940
87. JILLY László, *A katonai vétségek fegyelmi megtorlása*, Magyar Katonai Szemle, 1940, 4. szám
88. JILLY László, *Az új magyar Katonai büntető törvénykönyv*, Pécs, 1933
89. JÓZSA György Gábor, *Ferenc József zászlói alatt (1848-1914)*, Bp.
90. *Katonai büntetőjog*, szerk. DOMOKOS Andrea, Magyar Kriminológiai Társaság, Bp., 2001
91. KAIN Albert, *A katonai büntetőeljárás reformjához*, Jogtudományi Közlöny, 1911, 6. szám
92. KAJTÁR István, *Magyar városi önkormányzatok [1848-1918]*, Bp., 1992
93. KAJTÁR István, *1848-1849 és a XIX. századi modernizációnk*. In: 150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténészek 1848-ról, Bp., 1998
94. KARÁCSONYI János, *Becsületbírószági ítélet 1516-tól*, Hadtörténelmi Közlemények, 1891, 4. szám
95. KARDOS Sándor, *Italozás és függelemsértés*, Honvédségi Szemle, 1981, 2. szám
96. KARDOS Sándor, *Előszó Dr. Farkas Éva: Katonai bűncselekmények a magyar büntetőjog rendszerében című tanulmányához* = MH Budapesti Helyőrségparancsnokság által 2001. évben díjazott tudományos munkák, Bp., 2002 (Ez egyúttal lektori vélemény is a százoldalas tanulmányról)
97. KARDOS Sándor, *Perújítás Simonyi óbester ügyében* = Az óbester ébresztése (Tanulmányok Simonyi Józsefről), Debrecen, 2001
98. KARDOS Sándor, *Katonai bíraskodás a Mohács előtti Magyarországon* = Collectio Iuridica Universitatis Debrecensis II., Debrecen, 2002, 9-37.

99. KARDOS Sándor, *The development of military jurisdiction in Hungary* = Collectio Iuridica Universitatis Debrecensis III., Debrecen, 2002, 133-145.
100. KARDOS Sándor, *A magyar katonai büntetőjog rövid története*, Debrecen, 2002
101. KARDOS Sándor, *Jogorvoslat a büntetőeljárásban*, Magyar Jog, 2003, 1. szám, 21-29.
102. Stephanus KATONA, *Historia critica regum Hungariae VI. kötet*, 1238
103. KÁLLAY István, *Városi bírászkodás Magyarországon 1686-1848*, Bp., 1996
104. KÁRMÁN Elemér, *A csendőri nyomozás reformja*, Jogtudományi Közlöny, 1910, 16. szám
105. KERÉNYI Ernő, *Az új katonai büntetőtörvénykönyv és az anyagi szolgálat*, Honvéd IV. - 1949, 7-8. szám, 90-100.
106. KIRÁLY Ferenc, *Katonai büntetőjogi döntvénytár*, Bp., 1941
107. KIRÁLY Tibor, *A büntetőjog a dualista és az ellenforradalmi korszakban* = A magyarországi polgári államrendszerek (Tanulmánykötet), szerk. PÖLÖSKEI Ferenc és RÁNKI György, Bp., 1981
108. KORDA György, *A büntető törvénykönyv tervezetének büntetési rendszere, figyelemmel a katonákra vonatkozó külön rendelkezésekre*, Magyar Jog (VIII.), 1961, 53-60.
109. KORDA György, *A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények*, Bp., 1988
110. KORDA György, *A katonai bíróságok hatásköréről de lege ferenda*, Magyar Jog, 1989, 7-8. szám
111. KORDA György, *A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei*, Belügyi szemle, 1989, 9. szám
112. *Kossuth Lajos iratai XIV. kötet*, szerk. HELFY Ignác, Bp., 1900
113. KOVÁCS Péter, *Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*, Acta Humana, 1997, 28-29. szám

114. Dr. KOVÁCS Tamás, ***A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárási jogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok***, Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXXV. kötet, Bp., 1998
115. KÓSZEGHY Sándor, ***Zsigmond király két honvédelmi szabályzata***, Hadtörténelmi közlemények, 1892
116. KRAUS Kálmán, ***Főtárgyalás a Haditörvényszék előtt***, Bp., 1913
117. KRISTÓ Gyula, ***A feudális szétagolódás Magyarországon***, Bp., 1979
118. KRISTÓ Gyula, ***Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig***, Bp., 1980
119. KRISTÓ Gyula, ***A magyar állam megszületése***, Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 8., Szeged, 1995
120. KRISTÓ Gyula, ***A vármegyék kialakulása Magyarországon***, Bp., 1988
121. KRISTÓ Gyula, ***A tizenegyedik század története***, Bp., 1999
122. KUBINYI András, ***A király és királyné kúriái a XIII. századi Budán***, Archeologiai Értesítő, 1962, 160-168.
123. KUBINYI András, ***A budai vár udvarbírói hivatala (1458-1541)***, Levéltári Közlemények, 1964, 93-94.
124. KUBINYI András, ***Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig)*** = Budapest története II. kötet, főszerk. GEREVICH László, Bp., 1973, 176-177.
125. KUBINYI András, ***A Mátyás – kori államszervezet***. In: Hunyadi Mátyás Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára, Bp., 1990
126. ***Magyar Jogi Lexikon IV. kötet***, szerk. MÁRKUS Dezső, Bp., 1903
127. ***Magyarország hadtörténete I.-II. kötet***, szerk. LIPTAI Ervin, Bp., 1985
128. MÁTHÉ Gábor, ***A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867-1875***, Bp., 1982
129. MÁTHÉ Gábor, ***A közigazgatási büntetőjog elmélettörténetéhez*** In: Degré Emlékkönyv, 1995, 149-159.
130. MENDELÉNYI László, ***Katonai és polgári büntetőbírószak ítélezése ugyanabban az ügyben***, Jogtudományi Közlöny, 1917, 18. szám
131. MEZNERICS Iván, ***A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században***, Bp., 1933

132. Štefánia MERTANOVÁ, ***Ius tavernicale***, Bratislava, 1985
133. MEZEY Barna, ***Felsőbíráskodás a Rákóczi-szabadságharcban***, (Egykorú irat a szabadságharc államának fejedelmi táblájáról), Honismeret, 1995, 2. szám, 78-80.
134. MEZEY Barna, ***„Minisztériumot pótló helyettes hatalom” (Különleges kormányforma a magyar alkotmányfejlődésben: a Honvédelmi Bizottmány)***, Jogtudományi Közlöny, 1998
135. MEZEY Barna, ***Az 1849. évi megtorlások történetéhez***, Jogtudományi közlöny, 1999, 11. szám, 457-460.
136. MÉSZÁROS Lázár, ***Huszárok kézikönyve***, Pest, 1849
137. MISKOLCZY Ágost - PINCZÉS Zoltán, ***A magyar büntetőjog gyakorlati kézikönyve a magyar királyi csendőrség számára I-II. kötet***, Bp., 1937
138. MOLNÁR J, ***A királyi vármegye katonai szervezete a tatárjárás korában***, Hadtörténeti Közlemények, 1959, 2. szám, 222-252.
139. MORAVCSIK Gyula, ***A magyar történet bizánci forrásai***, Bp., 1934 (A Magyar Történettudomány Kézikönyve I. 6/b)
140. MORAVCSIK Gyula, ***Bölcs Leó Taktikája mint magyar történeti forrás***, Századok, 1951
141. NAGY Ferenc - TOKAJI Géza, ***A magyar büntetőjog általános része***, Bp., 1998
142. NÉMET Gy., ***A honfoglaló magyarság kialakulása***, (2. átd. és bővített kiad.), közzéteszi BERTA Árpád, Bp., 1991
143. NÉVAI László, ***A magyar bírósági szervezet fejlődése a felszabadulás óta***, Jogtudományi Közlöny (XV. évf.), 1960, 220-223.
144. NYERS Lajos, ***A nádor bírói és oklevéladó működése a XIV. században***, Kecskemét, 1934
145. ŐRI Gábor, ***A magyar katonai büntetőjog a vérszerződéstől 1958-ig***, Ügyészek Lapja (IV.), 1999
146. PÁLFFY Géza, ***Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században***, Győr, 1995

147. PÁLLFY Géza, *Várfeladók feletti ítélkezés a XVI-XVII. századi Magyarországon*, Győr, 1995
148. PAP József, *A katonai büntető igazságszolgáltatás más államokban*, Bp., 1890
149. PAPP Kálmán, *A katonai büntető és fegyelmi fenytőjog kézi könyve a magy. kir. honvédség és csendőrség használatára*, Bp., 1884
150. PAPP Kálmán, *A katonai büntető és fegyelmi fenytőjog kézikönyve*, Bp. 1888
151. PAPP Kálmán, *Adatok a büntető igazságszolgáltatás reformjához (Reformtörekvések)*, Bp., 1890
152. PAPP Kálmán, *Katonai büntetőtörvényeink és a jogfejlődés*, Bűnügyi Szemle, 1913, 1. szám
153. PAPP Tibor, *Az Osztrák-Magyar Monarchia első véderőtörvény-tervezetét tárgyaló konferencia jegyzőkönyve*, Hadtörténelmi Közlemények, 1968, 4. szám, 703-724.
154. PAULER Gyula, *A magyar hadrendről*, Hadtörténelmi Közlemények, 1888
155. PAULER Tivadar, *Büntetőjogtan*, Bp., 1873
156. PESTY Frigyes, *A perdöntő bajvívások története Magyarországon*, Pest, 1867
157. PETHŐ Sándor, *Norma és kivétel, Carl Schmitt útja a totális állam felé*, Bp., 1992
158. PILCH Jenő, *A budai katonai törvényszék működése 1775-től 1848-ig*, Bp., 1918
159. POLT Péter, *A hadsereg és az alkotmányos jogok viszonya*, [IV. Nemzetközi Katonai Büntetőjogi Konferencia, Bp., 1999. június 9-11.], Bp., 39-43.
160. PÓSÁN László, *A Német Lovagrend története a 13. században*, Debrecen, 1996
161. RÁCZ Lajos, *Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben*, Bp., 1992
162. RÁTH Károly, *A magyar királyok és erdélyi fejedelmek hadjárata, utazásai és tartózkodási helyei*, Győr, 1866

163. **Régi Magyar Könyvtár I. kötet**, szerk. SZABÓ Károly, Bp., 1879
164. ROSTOVÁNY Lajos, **A fenýtő és a dicsértő hatalom**, Magyar Katonai Szemle, 1940, 6. szám
165. SARLÓS Béla, **Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga**, Bp., 1959
166. SCHULTHEISZ Emil, **A katonai büntetőtörvény magyarázata I. kötet**, Bp., 1931
167. SCHULTHEISZ Emil, **A katonai büntetőtörvénykönyv magyarázata III. kötet**, Bp., 1931
168. SCHULTHEISZ Emil, **A Katonai büntető törvénykönyv magyarázata I. és II. füzet**, Bp., 1933
169. SCHULTHEISZ Emil, **A magyar katonai büntetőjog rövid vázlata**, Bp., 1934
170. SCHULTHEISZ Emil, **Gyanúsított igazolási kötelezettsége feljebbvalóval szemben**, Magyar Katonai Szemle, 1940, 3. szám
171. SINKOVICS István szerk., **Magyar történeti szöveggyűjtemény II/1 1526–1790**, Bp., 1968
172. STIPTA István, **A magyar bírósági rendszer története**, Debrecen, 1998
173. STIPTA István, **A forradalmi önvédelem igazságszolgáltatási rendszere 1848-1849-ben**. In: 150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jegtörténészek 1848-ról, Bp., 1998
174. SUNKÓ Attila, **A Curia Militaris működésének nyomai a korai újkori Magyarországon és az Erdélyi fejedelemségben**, Levéltári közlemények, 2001, 1-2. szám
175. SZABÓ Dezső, **Az állandó hadsereg becikkelyezésének története III. Károly korában**, Hadtörténelmi Közlemények XI. kötet, Bp., 1910
176. SZABÓ István, **Az 1351. évi jobbagytörvények**, Századok, 1954, 497-528.
177. SZABÓ Miklós, **Engedelmesség és engedetlenség** = Államelmélet, szerk. TAKÁCS Péter, Miskolc, 1997
178. Ifj. SZABÓ Sándor, **A Katonai büntető törvénykönyv a magyar jogforrástan szempontjából**, Bp., 1916

179. SZENTIRMAY Ödön, *A katonai büntetőjog történeti fejlődésének megvilágítása*, Bp., 1916
180. SZENTPÉTERY Imre, *A tárnoki ítélőszék kialakulása*, Századok, 1934
181. SZIKINGER István, *A rendőrség és a demokratikus jogállam*, Bp., 1998
182. SZILÁGYI Arthur Károly, *A német katonai büntető perrendtartás*, Jogtudományi Közlöny, 1893, 22. szám, 24. szám, 26. szám
183. SZILÁGYI Arthur Károly, *Értekezések a magyar katonai jog köréből*, Jogtudományi Közlöny, 1894, 9. szám
184. SZILÁGYI Arthur Károly, *Értekezések a katonai jog köréből*, Bp., 1896
185. SZILÁGYI Arthur Károly, *A katonai bíróságok hatásköre*, Jogtudományi Közlöny, 1914, 35. szám
186. SZILÁGYI Arthur Károly, *Katonai bíraskodás hatályának kiterjesztése a polgári egyénekre*, Jogtudományi Közlöny, 1914, 40. szám
187. SZILÁGYI Arthur Károly, *A katonai becsületbüntetések joghatálya Magyarországon*, Jogtudományi Közlöny, 1915, 6. szám, 10. szám, 11. szám
188. SZILÁGYI Arthur Károly, *A katonai büntetőjog területi hatálya*, Bp., 1916
189. SZILÁGYI Lóránd, *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458-1526*, Bp., 1930
190. SZTRIPSZKY Hiador, *A magyar vezényszó történetéhez*, Századok, 1909
191. SZUNDY Géza, *Gyakorlati útmutatás lovagias ügyek intézéséhez*, Bp., 1938
192. SZURMAY Sándor, *A honvédség fejlődésének története 1868-1898*, Bp., 1898
193. SZŰCS Jenő, *Az utolsó Árpádok*, Bp., 1993
194. TAGÁNYI Károly, *A nemesi önkormányzati vármegyék kialakulása*, Bp., 1901
195. TAKÁTS Giudo, *A haditörvénszékben közreműködők feladatköre*, Magyar Katonai Szemle, 1930, 7. szám
196. TAKÁTS Sándor, *A magyar múlt tarlójáról* = Takáts Sándor művei II. kötet, Bp., 1926

197. ***Tansegédlet a katonai büntető törvénykönyv (1948. évi LXII. tc.) oktatásához***, BM hivatalos kiadása, 1949
198. TIMON Ákos, ***Magyar alkotmány- és jogtörténet***, Bp., 1906
199. TIMON Ákos, ***Magyar alkotmány- és jogtörténet, tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére***, (II. bővített kiadás), Bp., 1903
200. TORDAY Alajos, ***A megyei polgári peres eljárás a 16-19. században***, Bp., 1933
201. TÓTH László, ***Az új katonai büntetőtörvénykönyv javaslata***, Jogtudományi Közlöny (III. évf.), 1948, 135-163.
202. ÚJHELYI Péter, ***Az állandó hadsereg története***, Bp., 1914
203. VÁCZY Péter, ***A magyar igazságszolgáltatás szervezete a XI-XII. században***, Miskolc, 1930
204. VÁCZY Péter, ***Immunitás és iurisdictio***, (A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve I.), Bp., 1931
205. ZACHAR József, ***Idegen hadakban***, Bp., 1984
206. VÁCZY Péter, ***A hűbériség szerepe Szent István királyságában***, Századok, 1932
207. VÁCZY Péter, ***A királyság központi szervezete Szt. István korában*** = Szent István Emlékkönyv, szerk. SERÉDI Jusztinián, Bp., 1938, II. kötet, 60-65.
208. VÁMBÉRY Ármin, ***A magyarok eredete***, Bp., 1882
209. VARGA Endre szerk., ***A magyar bírósági szervezet és perjog története***, Bp., 1961
210. VARGA Endre szerk., ***Úriszék. XVI-XVII. századi perszövegek***, Bp., 1958
211. VARGA J. János, ***Katonai bírászkodás a XVI-XVII. századi dunántúli nagybirtokon és a végvárakban***, Századok, 1977, 3. Szám
212. VERES Miklós, ***A tárnoki hatóság és a tárnoki szék 1526-1849***, Bp., 1968
213. WERTNER Mór, ***A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I. kötet***
214. WINKLER János, ***A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás 1526-1848 II. kötet***, Pécs, 1921-1927
215. ZACHAR József, ***A magyarországi hadügy jogi keretei 1648-1848***, Hadtörténelmi Közlemények, 1995, 2.szám

216. ZACHAR József, *Az Osztrák - Magyar Monarchia 1868-as véderőtörvényének néhány osztrák vonatkozása*, Hadtörténelmi Közlemények, 1977, 2.szám